

Voruta

Nr. 4 (878)

Lietuvos istorijos žurnalas

2022 m. gruodis

Voruta

Lietuvos istorijos žurnalas
Nr. 4 (878), 2022 m. gruodis

Žurnalas leidžiamas kartą per tris mėnesius.

Nuo 1989 m. spalio 24 d. iki
2019 m. gruodžio 21 d. Nr. 12 (866) –
nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis „Voruta“.

Rengėjas (leidėjas) –
viešoji įstaiga „Vorutos“ fondas

Steigėjas – Juozas Vercinkevičius

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas
remia projektą „Lietuvos Valstybės istorijos
puslapiai: nuo LDK iki Pirmosios Respubli-
kos“ (16 000,00 Eur).

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Tautos fondas (JAV) remia žurnalo priedo
„Tėviškės aušra“ leidybą (5 000,00 USD).

Jadvyga ir Tadas Stommos – Vasario 16-osios akto signataro
Donato Malinausko šeimos atminimui (1 000,00 Eur).

Dr. Antanas Adomėnas žurnalo leidybai skyrė 400,00 Eur.

Redakcija: Direktorė–redaktorė Aušra Virvičienė (el. p. vorutosfondas@voruta.lt, tel. 8 605 11117), vyr. redaktorius Juozas Vercinkevičius (el. p. vorutosfondas@voruta.lt, tel. 8 670 08901), Irma Stadalnykaitė (leidybos redaktorė, el. p. vorutosfondas@voruta.lt, tel. 8 603 11117), Edita Astraukienė (kalbos redaktorė), Rūta Neniškienė (kalbos redaktorė), Jolanta Zakarevičiūtė (istorija), Jūratė Buivienė (fotografija), Jurgita Jakienė (dizainerė, el. p. vorutosfondas@voruta.lt, tel. 8 603 11117), Stanislava Žuravskā (buhalterė, el. p. buhalterija@voruta.lt, tel. 8 683 90796, 8 528 51266).

Laiškams: VšĮ „Vorutos“ fondas, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA.
Tel. 8 683 90796 (buhalterija), 8 528 51266,
el. paštas vorutosfondas@voruta.lt, vorutosfondas@gmail.com.

Dėl reklamos žurnale ir interneto svetainėje www.voruta.lt kreiptis el. paštu reklama@voruta.lt, tel. 8 605 11117.

© Voruta, 2022. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Trisdešimt trejetis leidimo metai. Žurnalo straipsnius kopijuojant ar platinant būtina nuoroda. Žurnalas išeina kartą per tris mėnesius. Apimtis – 13 sp. l. Žurnalo šriftas – *Palemonas*.

Prenumeratos indeksai 0135, 0136.
Rengėjas (leidėjas) – VšĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738, PVM mokėtojo kodas LT813927314, a. s. LT025015100014000155, Trakų kredito unija, kodas 50151. Direktorė–redaktorė Aušra Virvičienė, tel. 8 605 11117.

Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai. Tel. 8 603 11117, 8 528 51266. Interneto svetainė www.voruta.lt.

Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, tel. 8 670 08901.
Spausdino UAB „Petro ofsetas“, Naujoji Riovonių g. 25C, LT-03153 Vilnius.

Tiražas 1 000 egz.

Turinys

Politikos komentaras	
Česlovas Iškauskas. Kas agresorius ir kas nekaltas avinėlis? Alfonsas Kairys. Prieš dvidešimt metų ir dabar...	2 3
Valstybinė lietuvių kalba	
Habil. dr. Kazimieras Garšva. Vilniaus ir Šalčininkų rajonų vietovardžių kilmė	4
Mažoji Lietuva	
Dr. Martynas Purvinas. Mažosios Lietuvos šiaurinio pasienio istorijos (VIII)	11
Algirdas Mikas Žemaitaitis. Koks Batakių kantorius Frydricho Immos vardas?	20
Lietuvos diplomatijos istorija	
Viktoras Jencius-Butautas. Neišaiškintos paslaptys ir valstybės vizijos	24
Vasario 16-osios akto signatarai	
Kraslavoje bus įamžintas Donato Malinausko atminimas	31
Lietuvos okupacijų istorija	
Širvintų rajone įprasminas Holokausto aukų atminimas Gintaras Vaičiūnas. Liudininkų parodymai Birželio sukilimo dalyvių baudžiamosiose bylose	32 36
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija	
Rimvydas Užukukis. Kunigaikščių Krošinskių istorija – vizijos, realybė, paslaptys	47
Dr. Tatjana Dmitrijevna Panova (<i>dr. Татьяна Дмитриевна Панова</i>). Nuo portretų iki pirmojo Rusijos caro Ivano Rūsčiojo protėvių Kas gi buvo Gediminas?	54 58
Dr. Algimantas Anicetas Bučys. Kam reikalingas rusiškas <i>kniazius</i> Gediminas?	60
Virgilijus Poviliūnas. Atstatytai Medininkų piliai 10 metų	65
Lietuvos ugniagesybos istorija	
Gintautas Šeikis. Iš Alantos ugniagesių istorijos (nuo ištakų iki 1940 m.)	67
Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorija	
Dalia Bukontienė. Šviesos dvelksmas metų tėkmėje	72
Lietuvos Evangelikų Reformatų Bažnyčios istorija	
Habil. dr. Aldona Prašmantaitė. Iš Vilniaus miesto istorijos: Reformatų sodas	75
„Vorutos“ interviu	
Jolanta Zakarevičiūtė, Juozas Vercinkevičius. Muzikinis folkloras Rytų Lietuvoje	82
Tėviškės aušra. Tautos fondo (JAV) leidinys Lietuvos mokykloms	
Lietuviai etninėse žemėse	
Sigitas Birgelis. Kodėl yra blogai, jei yra taip gerai?	85
Sofija Daubaraitė. Baltarusija – prieš mokyklas	88
Rytų Lietuvos mokytojų sąjunga	
Jolanta Novopašininė. Projekto „Lietuvos dvarų istorija ir kultūra“ kelionės tęsiasi	90
Rytų Lietuvos mokyklos	
Sofija Daubaraitė. Lietuvos tūkstantmečio gimnazijai 25-eri Jurgita Mackevičiūtė. STEAM ugdymo stiprinimas Juodšilių „Šilo“ gimnazijoje	92 94
Snieguolė Imbrasienė, Virginija Vilkauskienė, Miroslavas Lakutijevskis. Ruošiantis įtraukiamam ugdymui: sumanūs ugdytojai – žaismingi mokytojai	95
Sofija Daubaraitė. Lietuvos Respublikos Seime – paroda Šv. Jokūbo keliui	96
Andrius Šatevičius. Kas iš tikrųjų gina Trakų rajono mokinį?	98
Pro memoria	
Prelatas Edmundas Putrimas (1959–1985–2022)	100
Jubil. kan. Anupras Gauronskas (1938–1972–2022)	101
Valerija Kvietkauskienė (1941–2022)	101
Veronika Jatkauskaitė-Dubietienė (1932 11 10–2022 10 03)	102
Brangi Gražina, romantike, Vilniaus sąžine	102
Algirdas Grigaravičius (1954 06 15–2022 09 30)	103

Kitas numeris išeis 2023 m. kovo 18 d.

Gruodžio 17 d. – Rusijos karo prieš Ukrainą 297-oji diena (Rusija užpuolė Ukrainą 2022 m. vasario 24 d.).
Lietuvoje gruodžio pradžioje buvo registruota 71 tūkst. Ukrainos karo pabėgėlių, iš jų daugiau
kaip 25 tūkst. – nepilnamečiai.

Mieli skaitytojai!

Jau beveik dešimt mėnesių tęsiasi kruvinas Rusijos karas prieš Ukrainą. Daugiau kaip 7 mln. ukrainiečių tapo karo pabėgėliais ir apsigyveno Vakarų Europoje, o Lietuvoje jų – daugiau kaip 71 tūkst. Mūsų valstybė – visi – kuo gali padeda kovojančiai Ukrainai. Pvz., VŠĮ Trakų neįgaliųjų užimtumo centras, vadovaujamas direktoriaus Juozo Norinkevičiaus, dabar gamina žvakes iš vaško ir skardinių Ukrainos kariams. Krašto apsaugos ministras Arovydas Anušauskas pranešė, kad aprūpins 25 tūkst. Ukrainos karių žiemine apranga. Krašto apsaugos ministerija iš trijų gamintojų nupirko šiltų viršutinių ir apatinių drabužių už daugiau nei 2 mln. eurų. Tai tik vienas iš nedaugelio pavyzdžių. Kol tęsis karas, tol Lietuva rems Ukrainą ir jos tautą – tokia mūsų šventa pareiga. Prisidėkime visi, kurie galime.

Šiame žurnalo numeryje rasime naujų publikacijų, kurios įneš daugiau šviesos, pvz., į Lietuvos ir Čekijos diplomatinis santykius, nes šiemet minime jų nustatymo 100-metį. Apie tai daug naujų faktų atskleidžia autorius Viktoras Jencius-Butautas. Iš jo straipsnio sužinome, kaip nelengva buvo Vasario 16-osios akto signatarui Donatui Malinauskui tuos santykius kurti iš naujo. Skaitydami šią publikaciją, įminsite daug istorijos mįslių, juo labiau kad skaitytojui pateikiamos išsamios nuorodos į istorijos šaltinius, kuriais autorius pagrindžia savo teiginius. Nurodytų šaltinių gausa išsiskiria visos V. Jenciaus-Butauto publikacijos.

Habil. dr. Kazimieras Garšva, Lietuvių kalbos instituto mokslo darbuotojas, tyrinėjantis Lietuvos vardyną, siūlo skaitytojams išskirtinės reikšmės straipsnį „Vilniaus ir Šalčininkų rajonų vietovardžių kilmė“. Minint 700 metų Vilniaus rašytinę sukaktį, bus vėl skelbiama, kad spaudos draudimo laikais per ne itin objektyvų gyventojų surašymą Vilniuje rasta tik apie 2 proc. lietuvių. Bet XVI–XIX a. atsiradę Vilniaus apylinkių kaimų lietuviški pavadinimai (oikonimai) rodo, kad tada lietuviškai kalbančių asmenų čia buvo dauguma. Autorius rašo, kad šis darbas yra naujas dėl to, kad jame pagal kilmę, darybą nagrinėjami visi Vilniaus ir Šalčininkų rajonų gyvenamųjų vietų vardai, buvę iki 1939 m. Tai labai vertinga, reikšminga mokslui ir praktiniam kalbos vartojimui publikacija.

Ilgametis „Vorutos“ autorius dr. Martynas Purvinas, žymus Mažosios Lietuvos tyrinėtojas, švenčia gražų 75-erių metų jubiliejų. Šiuo metu „Voruta“ spausdina jo publikacijų ciklą „Mažosios Lietuvos šiaurinio pasienio istorijos“. Pateikiame šiame numeryje skelbiamos ciklo dalies ištrauką, kuri žavi stiliumi ir pasakojimo istoriškumu:

„Iš Žemaitijos aukštumų atplūstanti vandeningoji Veiviržo upė ne tik raitosi gausiais vingiais, bet ir staigiai

kaitalioja savo tėkmės kryptį. Taip iš šiaurės atplūstantis Veiviržas galop susiduria su taip pat sraunia Ašva, nuo ten pasukdamas stačiai į vakarus, Minijos upės ir Kuršmarių link. Ta santaka žinota nuo seno, gal neatsitiktinai ties ja atsirado Kryžiuočių (Vokiečių) ordino (vėliau – Prūsijos valstybės) ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK, vėliau – ATR ir t. t.) valdų riboženklis, ilgam perskyręs baltiškas žemes. Senovę priminė Pabudkalnio vietovardis, pasakota, kad aukštumoje ties vėlesniu Stankaičių kaimu kažkada stovėjusi pilis.“

Visi šio ciklo pasakojimai persunkti gausios archyvinės medžiagos, todėl jie turi ypatingą reikšmę gilesniam mūsų valstybės istorijos pažinimui.

Kruopštus kultūros istorijos talkininkas Algirdas Mikas Žemaitaitis savo publikacijoje „Koks Batakių kantoriaus Frydricho Immos vardas?“ rašo apie labai garsią Batakių evangelikų liuteronų parapiją. Visa istorijos medžiaga įdomi. Siūlome perskaityti, o trumpa ištraukėle dalijamės žemiau:

„Batakių evangelikų liuteronų parapijos (filijos) įkūrimo data laikoma 1884 metai, kai nuo vokiškai kalbančios Skaudvilės parapijos (filijos) atsiskyrė lietuviškai kalbantys batakiskiai evangelikai, tačiau visos religinės apeigos buvo atliekamos Skaudvilėje, kol nebuvo pastatyta Batakių bažnyčia. Batakiskių dauguma buvo lietuvininkai, o Skaudvilėje buvo daugiau vokiškai kalbančių tikinčiųjų, todėl rytmetinės pamaldos (kaip ir kitose krašto bažnyčiose) vykdavo vokiečių kalba, o lietuviams tekdavo tik popietinės pamaldos. Todėl Batakių lietuvininkai su aplinkiniais kaimais, buvusio Tauragės parapijos (ir jos filijų) kunigo Jono Pipiro (Janis Pipirs, 1833–1912) paraginti, atsiskyrė nuo vokiškos Skaudvilės parapijos. Dėl to iki šiol Batakių bažnyčioje Gerviečiuose kabo šio kunigo portretas.“

Žurnalo puslapiuose taip pat rasite įdomų pasakojimą apie Rytų Lietuvos folklorą, o pasakotoja Varsa Liutkutė-Zakarė tyrinėjimų metu yra sukaupusi daug patirties. Tai – visiškai naujas puslapis žurnalo istorijoje, tikimės ir ateityje paskelbti vieną kitą publikaciją šia tema.

Norisi paminėti itin svarbią publikaciją „Iš Vilniaus miesto istorijos: Reformatų sodas“. Jos autorė habil. dr. Aldona Prašmantaitė pasakoja, kaip iš sunaikintų Reformatų kapinių Vilniaus miesto centre mėginama atkurti Reformatų parką.

Šviesių, džiugių šv. Kalėdų ir malonaus skaitymo švenčių išvakarėse!

Juozas VERCINKEVIČIUS,
vyriausiasis redaktorius

Kas agresorius ir kas nekaltas avinėlis?

Česlovas IŠKAUSKAS,
Vilnius

Itampa Ukrainos fronte tolydžio auga ir, kaip prognozavo ekspertai, ji – atsitiktinai ar planuotai – persimeta į NATO valstybes. Lapkričio 15 d., kai Balio saloje susitikimą pradėjo G-20 formato šalių lyderiai, rusiška raketa nukrito Lenkijos teritorijoje ir praužė du žmones. Ar ne taip (nuo provokacijų) prasidėjo anie du pasauliniai karai?

Modeliuoju tokią paprastą buitinę situaciją: kažkaip viena ausimi išgirdau (vadinkite mane Jonu), kad kaimynė Marytė kažką prieš mane rengia – ar ketina nuvuodyti mano šuniuką ar vištas, ar dar kažką blogo padaryti. Netgi girdėjau už tvoros jos keiksmus, o dar kitas kaimynas Petras anądien šnibžtelėjo, jog turįs žinių, kad Marytė rezga piktą planą...

Nieko nelaukęs vieną naktį išdaužau Marytės namo langus ir jau ruošiuosi jį padegti. Taip užkirsiu kelią jos piktadarybei...

Ar supratote alegoriją? Šio buitinio vaizdelio projekcija į nūdieną akivaizdi. Putinas gavo žinių (prie informavimo prisidėjo ir Lukašenka), kad esą Vakarai rengiasi užpulti Rusiją ir pakeisti jos santvarką, kad NATO ir JAV tam panaudos Ukrainos placdarmą, kuriame veisiasi „nacikai“, neva kuriamas bakteriologinis ginklas, o pavasarį grįžtantys paukščiai į Rusiją užneš baisų užkratą... Putinui paviešinus šiuos tariamai patikimus žvalgybos pranešimus ir parengus teorinį „prevencinio“ smūgio Ukrainai – šiai nacikų, fašistų ir narkomanų tėvonijai – pagrindimą, vasario 24-ąją Rusijos kariuomenė peržengė suverenišios šalies sienas... Visa kita, kaip sakoma, jau generolų ir unitazų plėšikų iš Rusijos gilumos reikalas...

Šį Putino susikurtą „specialios karinės operacijos“ modelį Maskva parengė savo rusiškai auditorijai, nes nei Vakarų, nei artimiausių kaimynų, net Kinijos tokia prevencija įtikinti negalėjo. Dar daugiau: Putinas įklimpo į karą Ukrainoje ir dabar ieško būdų, kaip išsisukti. Toliau siaubdamas Ukrainos miestus ir kaimus, naikindamas energetikos infrastruktūrą, jis bando įtikinti ukrainiečius ir Vakarus, kad Zelenskis

turi sėsti už derybų stalo pagal jo taisykles. Daug kas naiviai ar pragmatiškai patiki tokia Maskvos klasta, juo labiau, kad ji manipuliuoja savo energetikos resursais, taip keldama pasaulyje ekonomikos krizę ir gąsdindama vakariečius.

Bet grįžkime prie naujo posūkio šiame kare. Tikėtina, kad Lenkijoje tą dieną, 15.40 val., ant Pševoduvo kaimo Liublino vaivadijoje nukritusi raketa – tai šio karo klaida. Kol ekspertai galutinai neištyrė (o išvadų rašant šias eilutes dar nebuvo), mes negalėjome žinoti, kas ją padarė. Tai, kad S-300 (pagal NATO kodifikacija tai SA-10 Grumble; skrieja iki 300 km) buvo 7-ojo dešimtmečio sovietinės gamybos, kad ją galėjo išsaugoti ir posovietinės šalys, dar nieko nepaaiškina. Tikėtina, kad ją paleido ukrainiečių oro gynybos sistema, siekdama numušti Lvivo link skriejančias rusų paleistas raketas. Juk tą lapkričio 15-osios naktį rusai į Ukrainą nuskraidino apie 100 tokių užtaisų, kai kurie jų buvo nutaikyti į vakarinius Ukrainos objektus. Apskaičiuota, kad vien tik šis raketų „lietus“ Rusijai kainavo beveik milijardą dolerių... Manoma, kad, bandydami juos numušti, ukrainiečiai kartą prašė pro šalį, nors šiaip jų priešraketinė gynyba nukauna apie 80 proc. Klaida? Galbūt. Tragiška. Bet... Karas yra karas...

Kas kaltas? Zelenskis ir toliau tvirtina, kad ją paleido rusai, nors vėliau jis taip kategoriškai nesakė. Gali būti, kad jis teisus, rašo Graniru.com. Mat, zenitinė raketa S-300 yra vertikalaus kritimo ir pati susinaikina, ištiškusi į skeveldras, nepalikdama tokios duobės kaip Lenkijos kaime; gi čia buvusi Rusijos „oras – žemė“ raketa nauju sutrumpinimu X-101, kuri gali nešti ir branduolinį užtaisą, nuskrietį net 5 500 km, yra mažiau radiolokacijos pastebima. 2015 m. tokios raketos buvo naudojamos Sirijoje.

Kol ekspertai dirbo, pasaulio lyderiai tikino, kad šis prieš NATO šalį įvykdytas išpuolis tėra nelaimingas atsitikimas, bet tokį precedentą sukūrė ne kas kitas, o Rusija, pradėjusi karą prieš suverenią valstybę. Pasaulio bendruomenė reikalauja jos atsakomybės. Tiesa, tie reikalavimai Putinui kaip nuo žąsies vanduo. Jo atstovas

Peskovas ir toliau tvirtina, kad „pirmoji šio incidento priežastis – NATO ir JAV“, o ne Maskva.

Taip mes grįžtame prie mūsų sumodeliuotos būtinės situacijos: kaltas ne tas kaimynas, kuris nusiaubė Marytės būstą, o pati Marytė bei ją palaikantys kaimynai, nes, girdi, ji kėsinosi į taikųjį Joną ir, ko gero, į visą demokratinę kaimo bendruomenę...

Iš viso šito padarykime toliau siekiančią išvadą: karo Ukrainoje eskalavimas gali išplisti ir į kaimynines šalis. Pakanka eilinės provokacijos pasienyje su migrantais ar „netyčia“ nukritusio sprogmens Lietuvos teritorijoje,

ir konflikto židinytys surusens. NATO vadovai sukurs, surengs keletą posėdžių, paskirs ekspertų komisijas incidentui ištirti, ilgai svarstys, koks atsakas gali būti, kurį NATO įstatų straipsnį aktyvuoti, o mūsų pramanytasis Jonas jau žengs per suverenos Baltijos valstybės sienas.

Ar esame sukūrę patikimą mechanizmą reaguoti į tokius iššūkius? Istorija mus moko, kad tokiu atveju agresorius dažniausiai ima viršų. Tiesa, laikinai. Paskui jo laukia klaiki mirtis bunkeryje arba kartuvės kur nors viešojoje vietoje...

Prieš dvidešimt metų ir dabar...

Alfonsas KAIRYS,

Lietuvos žurnalistų sąjungos narys, Vilnius

Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės greta savo skyrių ir poskyrių buvo įsteigęs ir Ryšių su bendruomenėmis poskyrį, kuriam teko vadovauti ir rūpintis pasaulio lietuvių susivienijimais, o jų būta ne vieno šimto. Tačiau kalbėtina apie tuos, kurie dabar girdi nenuilstamai kaukiančias sirenas, tankų vikšrų džeržgesį, smingančių bombų švilpesį. Apie Ukrainos lietuvius prieš dvidešimt metų.

Pasak Ukrainos lietuvių bendruomenės pirmininkės Dalios Makarovos, Ukrainoje gyvena apie 7 000 lietuvių¹. Be abejo, aktyviojoje veikloje dalyvauja kur kas mažiau jų. Remiantis 2002-aisiais Tautinių mažumų ir išeivijos departamentui pateiktais 11-os Ukrainos lietuvių susivienijimų duomenimis, jų būta 675 narių: Bila Cerkvoje (30 narių), Charkive (25), Dnipropetrovske (12), Kyjive (160), Lvive (97), Vinycioje (33), Zaporizžioje (70), Kryme (176), Kyjivo jaunimo sąjungoje (30), Lvivo jaunimo sąjungoje (17), Labdaros fonde ryšiams tarp Lietuvos ir Ukrainos stiprinti (25). Lietuviško žodžio, papročių, istorijos mokytaisi Kyjivo (25 mokiniai), Lvivo (21), Vinycios (18), Zaporizijos (28), Simferopolio (45) lituanistinėse mokyklose, kuriose dirbo 10 mokytojų.

Džiaugėmės, kad lietuviškuoju folkloru (dainomis, šokiais) vietos gyventojus džiugino Kyjivo lietuvių folkloro ansamblis „Viltis“, Kyjivo lietuvių jaunimo šokių ansamblis, Lvivo lietuvių folkloro ansamblis „Vilija“, Lvivo lietuvių jaunimo estradinis ansamblis „Gintaras“, Lvivo lietuvių vaikų ansamblis „Saulutė“, Vinycios

lietuvių kultūros ir istorijos centro folkloro ansamblis „Skrydis“, Zaporizijos lietuvių folkloro ansamblis „Ramonėlė“, Krymo lietuvių folkloro ansamblis. Visiems neišdildomą įspūdį paliko Donecke organizuotas lietuvių dainų ir šokių festivalis, V Ukrainos lietuvių dainų ir šokių festivalis, vykęs 2002 m. birželio 8 d. Kyjivo centriname parke (ul. Gruševskogo).

Visa tai atsispindi ne tik departamentui pateiktose ataskaitose, bet ir Lietuvos Respublikos periodinėje spaudoje bei, kas gal ir svarbiausia, lietuvių bendruomenių spaudoje: Krymo lietuvių kultūros draugijos laikraštyje „Tiltas“ (red. Valentina Marija Loginova), Lvivo lietuvių kultūros draugijos „Požiūryje“. Vartai juos ir praslenska šviesūs vardai: Vidas Labalaukis (Bila Cerkva), Valentina Marija Loginova (Krymas), Aleksandras Žukaitis (Nikopolis), Vytautas Naruševičius, Beata Beliauciv, Danutė Čornij, Marina Trocenko (Lvivas), Regina Falkevič (Zaporizžia), Alfonsas Petrauskas, Juozas Valteris, Rūta Malikėnaitė, Violeta Jančiuk, Dalia Makarova, Oksana Gunina, (Kyjivas), Marija Šulga (Charkivas), Valdas Ladavičius (Donbasas) ir dar daugelis kitų, kurie buvo (kai kurie ir dabar yra) neoficialūs Lietuvos ambasadoriai Ukrainoje.

Aišku, kad susivienijimams ir švietimui reikėjo padėti. Ir padėjome: jų pateiktiems projektams per 1998–2002 m. skyrėme daugiau nei 100 tūkst. litų, kurie panaudoti tautiniams drabužiams, muzikos instrumentams įsigyti, pašalpoms meno vadovams, įvairiems renginiams, lietuvių jaunimo stovykloms organizuoti, spaudai, švietimui remti, organizacinėms reikmėms ir kt.

Dabar, karo audroms siaučiant, daugelis čia pamirėtų (ir nepamirėtų) asmenų pasiliko kartu su savo antrąja Tėvyne, nes vėlgi ne vieno jų vaikai ir vaikiaičiai gimė būtent čia, Ukrainoje, dabar Putino niekinamoje, niokojamoje bei prievartaujamoje.

¹ Alfonsas Kairys, „Kijeve – Ukrainos lietuvių bendrijų pirmininkų susitikimas“, in: *Lietuvos aidas*. Prieiga per internetą – <<https://www.aidas.lt/lt/visuomene/article/18076-12-16-kijeve-ukrainos-lietuviu-bendriju-pirmininku-susitiki>>.

Vilniaus ir Šalčininkų rajonų vietovardžių kilmė

Habil. dr. Kazimieras GARŠVA,
Vilnius

Mokslinio straipsnio tikslas – išsamiau aptarti dvikalbį pietryčių Lietuvos vardyną.

Minint 700 metų Vilniaus rašytinę sukaktį bus vėl skelbiama, kad spaudos draudimo laikais per ne itin objektyvų gyventojų surašymą Vilniuje rasta tik apie 2 % lietuvių. Bet XVI–XIX a. atsiradę Vilniaus apylinkių kaimų lietuviški pavadinimai (oikonimai) rodo, kad tada čia buvo lietuviškai kalbančių asmenų dauguma.

Šis darbas yra naujas dėl to, kad jame pagal kilmę, darybą nagrinėjami visi Vilniaus ir Šalčininkų rajonų gyvenamųjų vietų vardai, buvę iki 1939 m. Pirmą kartą nagrinėjamos abi to meto svarbiausios vietovės formos, vartotos vietine lietuvių ir oficialiąja lenkų kalba. Vilniaus rajono gyvenviečių iš viso nagrinėtos 3588 formos, pirmą kartą išsamiau tiriant ir priešdėlius.

Dauguma lietuvių kalba užrašytų oikonimų yra lietuvių kalbos kilmės. Darbe nenumatyta leisti į ilgus oikonimų etimologijas, retkarčiais įmanomas skirtingas interpretacijas ir t. t.

Rusijos, Lenkijos ir Vokietijos įvykdytos Lietuvos okupacijos buvo neteisėtos, todėl neteisėti ir okupavusių valstybių Lietuvos regionų vietovių suslavinti, suvokietinti pavadinimai ar išversti į svetimą kalbą, suteikti naujieji. Svetimi režimai dažniausiai susidūrė su vietinių gyventojų šnekamąja tarmiška kalba (dar ne rašytine bendrine) vartojamais vietovių pavadinimais ir kaip kas išmanė, savaip juos užrašė. Etninėse lietuvių žemėse svetimųjų užrašytus vietovardžius lietuviškais laikome tokius, kurie išlaikė lietuvišką žodžio šaknį, priesagą, priešdėlį ar visus juos. Kaip ir tarmiškos formos, užsienietiška užrašyti vietovardžiai dėsningai pagarsiu sugražinami į bendrinę lietuvių kalbą.

Neturime gyventojų šnekamąja kalba tiksliai už-

rašytų visų šio krašto pavadinimų ir nežinome, kiek ir kaip jie išmoko bei vartojo to meto administracinės valdžios įformintus gyvenamųjų vietų vardus, kiek išmoko naujai sukurtų oikonimų ir kurių iš viso nežinojo. Bet aiškiai matyti, kad vietiniai gyventojai buvo prisirišę prie tėvų ir protėvių kalbos, kultūros ir tiek išlaikę lietuvių kalbą (vilniškių tarmę), tiek ir priversti pereiti prie paprastosios gudų kalbos ar net lenkų tarmės stengėsi išlaikyti savo vietovių pavadinimus. Vilniaus rajone išliko 65,5 % lenkų kalba užrašytų lietuviškų oikonimų.

Vilniaus rajono gyvenamųjų vietų vardai

Daugelis ir lenkų kalba užrašytų pirminių oikonimų, antrinių oikonimų (vedinių), sudurtinių oikonimų suprantami tik mokačiam lietuvių kalbą ir yra tik kiek iškraipyta lietuvių kalbos dalis. Pavyzdžiui, tuometiniame Máišiagalos valsčiuje buvo *Būivydai* – *Bujwidy*, *Draučiai* – *Drawcze*, *Gelėžiai* – *Gielaze*, *Geniai* – *Gienie*, *Grauziai* – *Grawze*, *Juodė* – *Joda*, *Kvakšiai* – *Kwaksze*; *Daučionys* – *Dowciany*, *Dūkštėnai* – *Duksztany*, *Eiliokiškės* – *Eilakiszki*, *Girėlė* – *Giralka*, *Karvys* – *Korwie*, *Kiemėliai* – *Kiemele*, *Pajūodžiai* – *Pojodzie*, *Kiškiškės* – *Kiszkiszki*, *Meiliūnai* – *Mejluny*, *Puėviškės* – *Purwiszki*, *Pavasareliai* – *Powasarele*; *Aukštadvariai* – *Auksztadwory*, *Gūdaraitis* – *Gudorojście*, *Máišiagala* – *Mejszagola*, *Varnakaliai* – *Warnokole*, *Vėlniakampis* – *Elniekumpie*, *Žemaguliai* – *Żemagule*, *Žirniavagiai* – *Żarnowogi* (lenkų kalboje priebalsis *ż* yra kietas ir dėl balsių asimiliacijos čia įvesti balsiai *a, o*).

Oikonimus sudarančios žodžių šaknys, priesagos, priešdėliai vartojami visame lietuvių kalbos plote: įeina į lietuvių kalbos sistemą, yra tos pačios darybos, turi tas pačias reikšmes. Pavyzdžiui, iš pavardės *Būivydas* ir panašių kilusių vietovardžių įvairiose Lietuvos vietose yra apie 40 (LVŽ I 603), iš pavardės

Geležius (ar *Geležė, Gelėžis*) – apie 15 ir dar kitokių per 100 su šaknimi *Gelež-*. Iš pavardės *Genys* yra kilusių apie 20 oikonimų ir dar apie 70 mikrotoponimų iš paukščio *genys*. Su šaknimis *grauž-, girel-* yra apie 30 oikonimų ir po 300 mikrotoponimų (LVŽ III 128–130, 143, 195–196, 259–264). Taigi šiuo požiūriu rytų Lietuva nėra joks rezervatas ir visiškai giminiuojasi su daugeliu kitų Lietuvos vietų, t. y. nėra joks senas slaviškos kultūros plotas, atsiskyręs nuo etninių lietuvių žemių.

Iš 1794 m. lenkų kalba užrašytų ir oficialiai vartotų oikonimų 1175 (65,5 %) yra lietuviškos kilmės: 21,5 % turi lietuvišką priesagą *-išk-*, 3,9 % – lietuvišką priešdėlį *pa-*, 2,8 % išlaikė sudurtus abu lietuviškus žodžius, kitų yra lietuviškos šaknys, kitos priesagos ar priešdėliai, kurie buvo mažiau paplitę ir išsamiau neaptariami.

Vilniaus rajonas buvo didžiausias. Jame buvo septyni valsčiai. Kai kurie šiek tiek išėjo už dabartinio Vilniaus rajono ribų į Širvintų dabartinį rajoną ir t. t. Pagal lenkiškai užrašyto lietuviškos kilmės oikonimų skaičių valsčiai rikiavosi tokia tvarka: Maišiagalos (88,4 %), Nemenčinės (76,3 %), Paberžės (67,4 %), Šumsko (66,7 %), Riešės (60,1 %), Mickūnų (51,0 %) ir Rudaminos (39,3 %). Lietuviškų oikonimų mažėjimas ėjo maždaug linija iš šiaurės vakarų į pietryčius per Vilnių, Mickūnus, Rudaminą link Turgelių. Šiai kryptiai išimtį sudarė Šumsko valsčius.

Rudaminos ir kituose valsčiuose lietuviškos kilmės oikonimų skaičių mažino ne visai natūralios priežastys. Juose buvo daugiau įkurta naujų palivarkų, viensėdžių, kurie Lenkijos okupacijos laikotarpiu dažniau gaudavo naujus lenkiškus pavadinimus. Bet ir čia dar išliko sudurtinių oikonimų *Kaišialakiai* (Kajszelaki), *Varkalabiškės* (Wołkorabiszki), priesaginių oikonimų *Akmeniškės* (Okmieniszki), *Arklėnai* (Orklany), *Juodiškės* (Jodziszki), *Likšinė* (Łukszyna), *Migūnai* (Miguny), *Mikūtiškės* (Mikuciszki), *Piktakónys* (Piktokańce), *Raistėliai* (Rojstale), *Raudonė* (Rawdonka), *Rūkainiai* (Rukojnie), *Skurbutėnai* (Skorbuciany), *Stankūtiškės* (Stankuciszki), *Žybartónys* (Żeburtany) ir t. t. Čia ir oficialiai išliko 16 oikonimų su priesaga *-iškės* (6,2 %), 11 oikonimų (4,3 %) su priešdėliu *pa-* (ne *pod-*): *Pagiriaĩ* (Pogiry), *Palėpieiai* (Polepie), *Paneriaĩ* (Ponary), *Parudaminỹs* (Porudomino) ir t. t.

Kaip ir visoje rytinėje Lietuvos dalyje pagal darybą hidronimai, oikonimai, mikrotoponimai gali būti visų šešių darybos tipų: pirminiai, galūnių vediniai, priesagų vediniai, priešdėlių vediniai, sudurtiniai bei sudėtiniai (plg. Vanagas 1970: 6–428). Visuose darybos tipuose gali dalyvauti lietuvių kalbos bendriniai žodžiai. Šie darybos tipai labai nevienodai paplitę, todėl ir pavyzdžių skaičius pateikiamas nevienodas.

Oikonimų šaknys. Šiame straipsnyje po pirminių bei galūnių vedinių aptariami ir dvikamieniai,

sudurtiniai, oikonimai. Paprastai jie neturi nei priesagų, nei priešdėlių. Priesaginiai vediniai gali turėti ir vieną, ir dvi priesagas, bet jie visi aptariami vienoje vietoje. Todėl greta verta aptarti ir vienašaknius, ir dvišaknius (sudurtinius) oikonimus. Sudėtinuose oikonimuose dubliuojamas vienas iš anksčiau minėtų darybos tipų, todėl jie labai išsamiai nebenagrinėjami.

Pirminiais oikonimais vadinami tokie, kurie yra kilę iš tokių pačių (nepasikeitusių) bendrinių ar tikrinių žodžių. Vilniaus rajono pirminiai oikonimai yra *Alkà* Pbrž (Ołka) : liet. *alkà* „balokšnis; vieta ant kalno, kur būdavo deginamos aukos“, *Kūdrà* Mck (Kudra) : liet. *kūdra, kūdrà* „nedidelis tvenkinys“, *Leičiai* Rš, *Salà* Mšg, *Síena* Rš. Galūnės vediniai yra *Báltis* Nmč (Boltis) : liet. *báltas, -à, Siurblė* Nmč (Siurbła) : liet. *siurbti*.

Dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje ir aukštaičių tarmėse nėra tiek sudurtinių bendrinių ir tikrinių žodžių, kiek jų randame artimiausiose ilgaamžės istorinės Lietuvos sostinės apylinkėse. Tie oikonimai rodo aukštaičių ryšius su gamta, darbais, augalais, gyvūnais, gyvenimo realijomis. Nemenčinės valsčiuje prie *Aukštuolės* (Auksztoły), *Beviřšės* (Bawirsza) ir *Birų* (Biry, liet. *byrėti, birūs, -i*) buvo keturi kaimai prie kalnelių, kuriuos jie įamžino abiejuose sudurtinių oikonimų komponentuose: *Blūdikalnis* (Błudykelnia), *Kálnabridžiai* (Kiełnobrydzie), *Piliakalnis* (Pilakolnie), *Výžukalnis* (Wiżkalnia), *Jaučiavariaĩ* (jaučių varytojai) ėjo pro *Juodagybiřškes* ir įamžinti *Jaučiavarių* (Jawciewory) kaimo pavadinime (dabartiniai vietiniai klaidingai spėliojo, gal ką nors bus pavogę (rus. *svorovali*) ir dėl to toks vardas). Kaimynams duoti vardai *Klebaratà* (Kleborata < liet. *kliba rātai*), *Kūmasėklė* (Kumosiekla < liet. *kūmo sėkla*) ir pro liepas įamžinusius *Liepalótus* (Lipołata), *Liepalaukį* (Lipoławki), pro kelią užstojusius *Skeřsabalius* (Skier-sobole), *Viłkaraistį* (Wiłkorojście), *Vėžupį* (Wiżupka), *Tuščiaaulius* (Tuszczewle < *Tuščiaauliaĩ*) keliauta į *Pašónagalį* (Poszenagale) (su komponentu *gal-* Lietuvoje daug vietovardžių).

Kaip rodo pateikti ir pateiksiami pavyzdžiai, sudurtų oikonimų populiariausios antrosios dalys yra *gālas, balà, kálnas, laũkas, raĩstas, ùpė, ėžeras, mēdis* ir t. t. Tai yra bendresni žodžiai, apimantys daug dalykų, ypatybių. O pirmasis sudurtinio žodžio komponentas sukonkretina, kuo šis kalnas, laukas, raistas, upė ar kitos dalys yra ypatingos, kam priklauso ir kuo skiriasi nuo visų kitų. Paberžės valsčiuje į tuos klausimus buvo atsakoma taip: *Mikniakalnis* (Michnowa Góra), *Mómakalnis* (Mamokalnia), *Lýgialaukis* (Ligalówka, Równopole), *Bóbaraistis* (Baborojście), *Mėliaraistis* (Miłorojście < *Rūdùpieiai* (Rudupie), *Rōžiakmenis* (Różokamień), *Ramatáugis* (Rymotaugi), *Kauřiadala* (Kowszadoła), *Gūdamedis* (Gudomiedź). Riešės ir kitų valsčių oikonimų daryba minėtiems paaiškinimams neprieštaruoja: *Mėdžiakalnis* (Miedziakole),

Pūstalauskis (Pusółówka), *Várnalaukis* (Warnolepka), *Raudónbalė* (Wygódka), *Laidagaliai* (Wadagole).

Priesagos. Priesaginės darybos oikonimais sudaro apie ketvirtadalį (25,8 %) visų Lietuvos gyvenamųjų vardų ir gali būti kilę iš apeliatyvo, hidronimo, kito oikonimo bei asmenvardžio (Razmukaitė 1998: 16, 18). Vilniaus rajone vien priesagos *-iškės* vediniai sudaro net 29,3 % visų oikonimų (Maišiagalos, Mickūnų valsčiuose jų buvo net po 34,8 %, Paberžės vlsč. – 31,9 %, Nemenčinės vlsč. – 30 %). Ši priesaga gali sudaryti junginius su net trijų tipų žodžiais: asmenvardžiais, apeliatyvais ir hidronimais. Dabar neretai sudėtinga aiškiai pasakyti, su kuriuo žodžiu – asmenvardžiu ar apeliatyvu – oikonimas iš tikro sudarytas. Vien Nemenčinės valsčiuje tokios galėtų būti, pavyzdžiui, *Garniškės*, *Garšviškės*, *Juodagrybiškės*, *Kalniškės*, *Kašišiškės*, *Karėviškės*, *Karvėliškės*, *Kukūtiškės*, *Margūtiškės*, *Skališkės*, *Šarkiškės*, *Šūkiškės*, *Vilkiškės*, *Vilniškės*, *Žarniškės*, *Žvyriškės* (lenkiškai rašyta taip pat: *Garniszki*, *Gorszwiszki*, *Jedogrybiszki*, [...] *Wilkiszki*, *Żarniszki*, *Żwiryszki*).

Pagal dažnumą po priesagos *-išk-* yra ir priesagos *-in-* (*-yn-*), *-yt-*, *-ink-*, *-ėn-*, *-el-*, *-ėl-*, *-ūn-*, *-ul-*, *-ut-*, *-ait-*, *-ain-* ir kitos. Priesagų *-in-* bei *-yn-* skirtumas vienais atvejais yra pakankamai aiškus (plg. *Norāginė* Nmč, *Skersinė* Rš ir *Avietynė* Nmč, *Gyvatynė* Rš, *Smilgynė* Pbrž). Kitais atvejais dar galima svarstyti, kaip iš tikro turėjo būti atkurta: *Ažuolinė* ar *Ažuolynė* Nmč (Užalino): liet. *qžuolinis*, *-ė*, *qžuolynas*, *qžuolynė* (LVŽ I 266–267 vietovardis *Ažuolynas* užrašytas per 250 kartų, *Ažuolinė* – per 200 kartų), *Blusinė* ar *Blusynė* Nmč (Blusino) (LVŽ I 523 *Blusinė* užrašyta 9 kartus, *Blusynė* – 20 kartų). Dabar labai sunku sužinoti minėtų kaimų autentišką vardą ir ar jis duotas nuo greta buvusio ažuolyno, ar tas kaimas statytas iš ažuolinių lentų. Lenkiškos formos tuo klausimu nepadeda: visur rašomas trumpasis *i*, o pasitaikantis *y* taip pat žymi trumpąjį balsį *yi*, tik sukietėjusį po priebalsių *š*, *ž*.

Kokios sudėtingos buvo norminimo sąlygos, matyti ir iš to, kad A. Salio bendradarbiams teko rašyti *Ažuolynė* Pbrž (Dębowo) ir *Ažuolinė* Nmč (Dębówka, Užalino), *Karklynė* Mšg (Karklina) ir *Karklinė* Nmč (Łoza), *Obelynė* Pbrž (Jabłonówka) ir *Obelinė* Mšg (Jabłonówka), *Šeškėnė* V (Szeszkinie, Szeszkinia), Rš (Szeszkinia), Pbrd (Szaszkinie), bet ne *Šeškynė*: liet. *šeškas* > *šeškynė*. Iš pavardės kilusiai vietai gali būti taikoma ir priesaga *-inė* (plg. *Avižā* > *Avižinė*, *Barsukas* > *Barsukinė*), ir *-ynė* (*Bumbūlis* > *Bumbūlynė*, *Daukšā* > *Daukšynė* (Razmukaitė 1998: 13). Būtų galima tartis ir dėl formų *Agrastinė* Pbrž (Agrestowo), *Eglinė* Pbrž (Jedlinka), *Gulbinė* (ne *Gulbynė*) Šms (Gulbiny), *Klevinė* Rš (Klonówka), *Krūminė* Rš (Gajówka), *Pušinė* Pbrž (Sosnówka), *Zabelinė* (ne *Zabelynė*) Rš (Izabelin), *Vanaginė* Rš

(Wanaginia), *Varlinė* Rš (Warlina) (ne *Vanagynė*, *Varlynė*).

Yra nemažai oikonimų, sudarytų iš lietuviškų bendrinių žodžių su mažybinėmis maloninėmis priesagomis *-ėlis*, *-ė*, *-elis*, *-ė*: *Daržėliai* Nmč, Mck (Dorzele), *Kiemėliai* Mšg (Kiemele), *Laukėliai* Rš (Łowkiele), *Raistėliai* Rdm (Rojstele), *Šunėliai* Pbrž (Szunele), *Ežerėliai* Mck (Ožerele), *Pavasareliai* Mšg (Powasarele), *Pylimėliai* Mck (Pilimiele).

Autentiškas priesagas išlaiko ir oikonimais, sudaryti iš dvikamienių (primenančių sudurtinius oikonimus) ir vienkamienių pavardžių: *Būivydiskės* Rš (Bujwidziszki), *Eitminiškės* Pbrž (Jęczmieniszki), *Nárbutiškės* Mck (Narbuciszki), *Balsiškės* Nmč (Balsiszki), *Dvyliškės* Nmč (Dwiliszki), *Grūdiškės* Mšg (Grudziszki), *Kietiškės* Mšg (Kieciszki), *Kiškiškės* Mšg (Kiskiszki), *Plikiškės* Mšg (Plikiszki), *Vabaliskės* Pbrž (Wobaliszki), *Varniškės* Pbrž (Warniszki). Dauguma šių oikonimų yra kilę iš lietuviškų pravardinių asmenvardžių, kurie anksčiau nebuvo išversti į lenkų kalbą. Oikonimuose papildoma priesaga *-iškės* buvo pridedama ir asmenvardžiams, kurie vieną priesagą jau turėjo: taip atsirado *Karvėliškės* Rš (Korweliszki), *Namėliškės* Mšg (Nomieliszki), *Pikeliškės* Pbrž (Pikieliszki), *Pilaitiškės* Pbrž (Piłajciszki). Šios autentiškos formos, kaip ir daugelis kitų lenkų kalba perrašytų oikonimų, išsaugojo savo kilmę, darybą, pasaulėjautą. Aiškiomis formomis lietuviški bendriniai žodžiai, su kuriais oikonimai siejami, čia nenurodomi dėl to, kad lietuviams ir be jų oikonimų kilmė yra visiškai suprantama.

Priešdėliai. Vilniaus rajone daugiausia buvo lietuvių kalba užrašytų oikonimų su priesaga *-išk-* (526, arba 29,3 %), trigubai mažiau oikonimų su priešdėliu *pa-* (168, arba 9,4 %) ir penkis kartus. Gyvenamųjų vietų vardų lietuviškumą lėmė visi trys minėtieji požymiai. Labiausiai paplitusios ypatybės daugiau palaikė ir rodė oikonimų lietuviškumą. Sudurtiniai oikonimai ir priešdėlis *pa-* Vilniaus rajono valsčiuose atsidūrė ir tarp daugiausia, ir tarp mažiausia lietuviškos kilmės turinčių oikonimų. Pavyzdžiui, minėtas Rudaminos valsčius tarp lenkų kalba užrašytų oikonimų lietuviškos kilmės rajone turėjo mažiausiai (39,3 %), o pagal lietuvių kalba užrašyto priešdėlio *pa-* skaičių oikonimuose (35, arba 15,6 %) atsidūrė pirmoje vietoje.

Taip atsitiko todėl, kad lenkų kalboje priešdėlis *pa-* dažniausiai būdavo „demaskuojamas“ kaip nelenkiškas ir verčiamas *pod-*, 0,5 % būdavo sunkiau sulenkinti lietuviškus sudurtinius oikonimus, o po šių dar 0,5 % lenkakalbių toleravo įprastinę priesagą *-išk-*. Pasipriešinimą jai mažino, matyt, ne tik tai, kad ji buvo labai dažnai vartojama, bet ir priimtinė lenkakalbių ausiai dėl priebalsio *k* bei dėl panašumo į slavų *-isk*. Dėl to lenkų kalba užrašytuose oikonimuose lietuviško priešdėlio *pa-* sumažėdavo

2,4 karto, lietuviškų sudurtinių oikonimų – 1,9 karto, o priesagos *-išk* tik 1,4 karto.

Sudėjus abiem kalbom (lietuvių ir lenkų) užrašytus oikonimus daugiausia jų su priešdėliu *pa-* užrašyta Nemenčinės (53), Paberžės (49), Rudaminos (46) valsčiuose. Rudaminos valsčiuje tiek daug priešdėlio *pa-* išliko dėl to, kad jo daugiau buvo lietuviškuose pavyzdžiuose, nes lenkų kalba jo užrašyta net ne du kartus mažiau (kaip kituose valsčiuose), o net tris kartus mažiau. Bet vis tiek liko *Pagiriaĩ* (Pogiry), *Palėpiaĩ* (Polepie, bet Podlipki „Paliepiukai“), *Paneriaĩ* (Ponary), *Parudaminỹs* (Porudomino), *Pavaĩkiaĩ* (Povelki). Nemenčinės valsčiuje buvo *Padubiaĩ* (greičiausiai *Paduobiaĩ*, lenk. Podubie), *Paduobė* (Podubowo), *Pakirniaĩ* (Pokirnie), *Pakirniũkai* (Pokirniuki), *Pakráuglė* (Pokraugla), *Panemenčỹs* (Poniemienca), *Paraisčiaĩ* (Porojście), *Pašũlniškės* (Poszuliszki), *Pavėrsmė* (Powiarśnia) ir t. t. Paberžės valsčiuje taip pat buvo *Pagiriaĩ* (Pogiry) ir *Pakalniškės* (Pokalniszki), *Pakámšė* (Pokumsza), *Pakelinė* (Pakielinia), *Palaukinė* (Połowkinia), *Panórai* (gal *Paneriaĩ*, lenk. Ponary), *Paraischiaĩ* (Porojście), *Pašerniaĩ* (Poszarnia), *Pavarpiaĩ* (Powarpie). Oikonimas su priešdėliu *pa-* reiškė buvimą prie kurios nors vietos: prie upių Nemenčios, Neriės, Rudaminos, prie duobės, girios, kamšos, kelio, lauko, raisto, šulnio, versmės. Šie lietuviški žodžiai lenkiškuose užrašymuose taip pat išliko.

Minėti oikonimai išsaugojo ir kai kuriuos išnykusius vietovardžius, ir užmirštųjų realijų senus lietuviškus žodžius, dialektizmus: *kamšà* „žabais, virbais išklotas kelias ir pan.“, *kirnis* „klampynė, dumblynė“, *kriauglė* (*kriaugzlė*, *kriauklė*) „išgaubtas, moliuskų kriauklę primenantis daiktas“, *pagirỹs* „girios pakraštys, laukas prie girios“, *pavarpis* „svidrė“, *pavarpỹs* „vieta palei varpą“ ir t. t. (didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ duomenys). Žodyne jau trūksta tikslesnių reikšmių, kurias tie žodžiai galėjo turėti: tai yra šaltinis kalbos istorijai.

Vilniaus rajone buvo ir po keliolika oikonimų su priešdėliais *ant-*, *užu-* (*ažu-*), pavyzdžiui: *Antãvilis*, *Ažũbaliai*, *Ažũgiris*, *Ažũnerė* Nmč, *Antãnerė*, *Antãsudervė* Rš, *Užũžė* Pbrž, *Užũbaliai*, *Užũblendžiaĩ* (Užublędzie), *Užũgiesviaĩ*, *Užũkarviškiaĩ*, *Užũliũnis*, *Užũmiškis*, *Užũpuikiaĩ* Mšg.

Rytų Lietuvos vietovardžių rinkiniai (LVŽ I 112–121, LATSŽ II 10–12) rodo, kad žodžio pradžios junginys *antã-* buvo paplitęs tarp Zarasų ir Vilniaus. Vakarinėje Aukštaitijos dalyje, priklausiusioje Žemaičių vyskupystei, toks oikonimų ir kitų vietovardžių junginys nežinomas. Tie patys šaltiniai liudija, jog panašiose vietose (ties Biržais, Kupiškiumi, Anykščiais, Šalčininkais) baigiasi ir priešdėlio *ažu-* kompaktiškas plotas. Jau į vakarus nuo tų pačių Biržų, Rokiškio ir mūsų tiriamame plote ties Jauniūnais, Avižieniais, Čiobiškiumi, Gelvonais, Suderve, Maišiagala, Trakais, Šalčininkais prasideda priešdėlio *užu-* plotas. Net toje pačioje vietovėje gali susidurti jau abu priešdė-

liai (pavyzdžiui, *Ažũbalis* ir *Užũbalis*). Toje pačioje Vilniaus rajono *Ažũlaukės* apylinkėje yra *Užũžerė* (ir Glitiškių, Sudervės apylinkėse LATSŽ II 328). Taigi A. Salio (1983: 624, 631) Vilniaus rajone paskelbti *Ažũbaliai* Nmč ir į vakarus nuo jų *Užũbaliai* Mšg nurodyti visiškai pagrįstai.

Šalčininkų rajono gyvenamųjų vietų vardai

Pagal senesnę administracinę suskirstymą dabartinį Šalčininkų rajoną sudarė trys valsčiai: Jašiūnų, Eišiškių ir Turgelių. Tarp lenkiškai užrašytų Šalčininkų rajono oikonimų lietuviškų buvo 6 % mažiau negu Vilniaus rajone. Jų mažėjo nuo Vilniaus į pietryčius. Kaip ir visur, lietuviškai užrašyti oikonimai čia taip pat daugiausia yra lietuviški, bet juos palietė staigėnis ir kiek didesnis oficialių vietovardžių slavinimas. Kiek mažiau išliko ir priešdėlių *pa-*, o priesagų *-išk-* ir ypač sudurtinių oikonimų buvo daugiau. Labiausiai slavintas Turgelių valsčius, bet lietuviškai užrašytuose oikonimuose jame daugiausia išliko priesaga *-iškės* (33,9 %). Oikonimų slavinimas susijęs su svetimos administracijos veikla. Iš seno lietuviškai kalbančių vietinių žmonių Šalčininkų rajone buvo kaip tik daugiau. Jie iki šiol išliko apie Eišiškes (Pabarė, Mištūnai, Dainava), Dieveniškės, Poškonis ir kitur.

Oikonimų šaknys. Kaip ir Vilniaus bei kituose gretimuose rajonuose, Šalčininkų rajone ne tik lietuviškai, bet dažnai ir lenkiškai užrašytuose oikonimuose išsaugoti lietuvių kalbos bendriniai žodžiai. Jašiūnų valsčiuje buvo *Biržė* (Birže): liet. *biržė* „vienu ėjimu apsejamas dirvos ruožas; miško plotas, atmatuotas kirsti, sakinti ir pan.“. Žodžiai *biržė*, *biržė*, *biržė* lietuvių kalboje reiškė tam tikrą pažymėtą lauko ar miško plotą, o toks pat kirčiavimo variantas *biržė* dar galėjo reikšti ir „beržų miškelį, beržyną, beržynėlį“: tokios šaknies vietovardžių Lietuvoje yra daug (LVŽ I 490–495). To paties valsčiaus kaimo pavadinimo *Čiaukšliaĩ* (Czaukszle) pagrįstai siejamas su liet. *čiaukšlỹs* „kas čiauska, gyvai kalba“, o iš tokio žodžio galėjo būti kilusi ir pavardė Čiaukšlỹs (LVŽ II 60). Daugiau tokių oikonimų ar pavardžių neužrašyta.

Jašiūnų valsčiaus oikonimas *Dėgsniaĩ* (Deksznie) ar *Dėgsnė* siejasi su liet. *dėgsnė*, *degsnė* „degimas, išdegusi vieta; degėsis“ ir su avd. *Degsnis*, *Degsnỹs* (LVŽ II 184–188). Tokių vietovardžių su šaknimi *Degs-* Lietuvoje galėjo būti apie 1 000.

Aukštaitijoje yra ir per 20 oikonimų su šaknimi *gaid-*: *Gaidėliaĩ* (Zarasai, Ignalina, Širvintos, Utena, Ukmergė ir t. t.), *Gaidiškės* (Molėtai, Trakai), *Gaidũnai* (Mickūnai, Vilniaus r.), *Gaidžiõniškės* (Jauniūnai, Širvintų r.), *Gaidžiaĩ* (Gajdzie) Jašiūnų vlsč. (LATSŽ II 74). Visiems pradžių davė aukštaitiška pavardė *Gaidỹs* < liet. *gaidỹs*. Prie Šalčininkų, Trakų, Vilniaus oficialiai rašyta ir *Gaidzis*, *Gajdis*, *Gajdzis*, *Gojdz* (LPŽ I 606).

Tie patys *Gaidžiai* Jšn turėjo dar variantą *Gumba* < liet. *gūmbas*. Buvo ir kitas toks kaimas.

Jašiūnų vlsč. buvo ir *Keidžiai*, *Keidiškės* (Raseinių r. – *Keidžiai* LATSŽ II 129), sietini su avd. *Keidys < liet. keidóti „prastai eiti; prastai akėti, keverzoti“ (LPŽ I 966). Dar kiti su lietuviškais bendriniais žodžiais susiję Jašiūnų valsčiaus oikonimai: *Klōniai* (Kłanie), *Krōkšliai* (ar *Kriokšliai*, lenk. Krakszle), *Sālos* (Soły), *Skerdimai* (Skierdzimy). Visos gyvenvietės *klōnių* vardu buvo gana greta, Vilniaus rajone (Buivydžiai, Nemėžis LATSŽ II 138) ir Jauniūnų apyl. (*Klonėnai*). Jie siejasi su avd. *Klōnis* > *Klonowski*. *Krōkšliai* (pagal LATSŽ II 142 yra *Krōkšliai*, *Krōkšlės*) gali būti kilę iš pavardės *Krokšlis/*Krokšlys < liet. *krokšlys* „kriokimas; žmogus, kuris kriokia“ (Vanagas 1981: 167). Visi oikonimai *Salū* vardu yra Aukštaitijoje, o keturi *Skerdimai* – Vilniaus, Šalčininkų r. ir po vieną – Molėtų, Prienų r. (LATSŽ II 279), dar plg. 5 upelius *Skerdimas*, kilusius iš liet. *skerdimas* „iškirta miško vieta, skynimas“ (Vanagas 1981: 302).

Eišiškių vlsč. buvo iš bendrinių lietuviškų žodžių vardą gavusi *Aklė* (Okla), *Dumblė* (Dumbļa), *Gaidžiai* (Gajdzie), *Jūndiškių* kitas vardas Szudzie ~ *Šūdžiai*, *Kūdra* (Kudra) = *Kūdra*, *Rėžiai* (Rezy), *Šauliai*, Turgelių vlsč. – *Degėšiai* (Dagiesy), *Žlaugtai* (Żłoukty). Su šaknimi *akl-* yra šimtai vandenvardžių, oikonimų, mikrotoponimų, siejamų su liet. *aklas*, -à „tamsus, uždaras, aklinas“ LVŽ I 34–37.

Kiekvieno pietryčių Lietuvos valsčiaus vardai primena, kad jie įeina į lietuvių kalbos sistemą ir turi sąsajas su daugeliu kitų etninio lietuvių kalbos ploto vietovardžių. Turgelių vlsč. *Degėšiai* kamienu *deges-* siejasi su šimtais Lietuvos vietovardžių, kurie kilę iš lietuvių kalbos žodžių *degesis*, *degėsis* „degio liekana“, *degesys* „degimo liekanas; išdegusi vieta (durpyne)“, *degėšė*, *degesià* „pelkės ar miško išdegusi vieta“ (LVŽ II 175). Šio žodžio panašios, bet įvairokos reikšmės, susiję su šaknimi *deg-*, įvairus žodžio kirčiavimas ir galūnės rodo, kad seniau žodis galėjo turėti ir daugiau panašių reikšmių. Labai mažai tikėtina, kad apie 200 vietovardžių būtų kilę iš pavardės *Degesis, o tokia pavardė niekur nebūtų užrašyta (be to, žmogui tokia pavardė nelabai ir tinka).

Dar daugiau vietovardžių yra su šaknimi *dumbl-* < *dumblė*, *dumblė* „dumblo žemė; purvas, dumblynas; vieta, kur daug dumblo, dumblynė“, *dumblà* „dumblas, purvas“ (plg. LVŽ II 386–388). Vėliau kaimas *Kūdra* nebeužrašytas (jo kirčiavimo istorija nepakankamai aiški – buvo tik *Kūdros* Šakių r.). *Rėžiai* užrašyti Eitminiškių apyl. (Vilniaus r.), *Rėžiai* – Butrimonių apyl. Šalčininkų r. ir Šilutės r. Dėl jų dvejojo kirčiavimo taip pat nelengva išsiaiškinti (LATSŽ II 144, 261, 300, 362). 1976 m. duomenimis minėta *Dumblė* tebebuvo Eišiškių apyl. (kita *Dumblė* – Sužionių apyl. Vilniaus r.), Eišiškių vlsč. *Rėžiai* pakliuvo į to paties rajono Butrimonių apyl.,

o *Žlaugtai* – į Akmenynės apyl. (plg. *žlaugtas* „alui daryti kubilas; koks nors šlapias, įmirkęs daiktas“ DLKŽ 968).

Jašiūnų valsčiuje abiem kalbomis išliko sudurtiniai oikonimai *Čiūžiakampis* (Czużekompie), *Šiūgdamedis* (Szukzdamiedz), Eišiškių vlsč. – *Gūdakampis* (Gudakompie), *Mūsiakalnis* (Musiakolnie), *Senādvaris* (Sinodwory), Turgelių vlsč. – *Bėčiakelniai* (Biaciukielnie), *Valkaguliai* (Wolkogule).

Sugretinus sudurtinius bendrinius žodžius ir sudurtinius vietovardžius, labai aiškiai matyti, kuo skiriasi bendriniai žodžiai ir vietovardžiai. Sudurtiniai bendriniai žodžiai *vietovardis*, *vandenwardis*, *žemėvardis* ir t. t. tinka didelei grupei vardų, o *Gūdakampis*, *Mūsiakalnis*, *Šiūgdamedis* Lietuvoje tiks tik vienam objektui arba nedaugeliui jų. *Gūdakampj* ar *Šiūgdamedj* dažniausiai rasime ne bendrinių žodžių žodynuose, o tik vietovardžių žodyne. Sudurtiniai bendriniai žodžiai tikriniais tampa retai ir jie dažniau verčiami į kitas kalbas. Eišiškių ir Jašiūnų valsčių *Naujāsėdžiai* okupacijos laikotarpiu išversti į *Nowosady*, o Eišiškių ir Turgelių valsčių *Naujādvariai* – į *Nowy Dwór*. Be to, *Įlgasalis* Jšn verstas *Długa Wyspa*, *Įlgasalis* Trgl – *Długa Ulica*, *Naujākiemis* – *Nowosiólki* (bet *Miknakiemis* Eiš – *Michnokiemie*), *Baltāpetriai* – *Bialopiotry*, *Aukštālaukis* – *Wysokie*, *Didžiagiris* Trgl – *Wielki Las*, *Raudónbalis* – *Czerwona Luża*.

Bet vis tiek tame pačiame Turgelių valsčiuje, kurio lenkiškai užrašytuose varduose liko mažiausiai lietuviško substrato, pakanka ir lietuviškų sudurtinių oikonimų, rodančių netolimą senbuvių gyventojų draugišką bendravimą lietuvių kalba: *Bėčiakelniai* lenkiškai vadinosi *Biaciukielnie*, *Tripuōdžiai* – *Trypodzie*, *Valkaguliai* – *Wolkogule*. Ir pats valsčiaus vardas iki šiol yra tik *Turgėliai*, o ne *Bazarczyki*. Daugybę lietuviškos darybos oikonimų paminėsime toliau.

Išliko ir oikonimų, sudarytų iš senųjų dvikamienių lietuviškų pavardžių: *Buivydai* Eiš – *Bujwidy*, *Geismantai* – *Giejsmonty*, *Bygirdai* Trgl – *Bigierdy*. Kai kurioms senosioms pavardėms dar buvo pridėtos lietuviškos priesagos ir oikonimai, matyt, atsirado tik po to: *Butrimónys* Eiš – *Butrynańce*, *Daugydónys* – *Dowgidańce*, *Mištautónys* Jnš – *Misztołtany*.

Priesagos. Rytų Lietuvoje daugiausia paplitusi priesaga *-išk-* ir ji yra visų pripažintas lietuviškos kilmės žodžių liudininkas. Ištyrus lietuviškai užrašytus oikonimus matyti, kad priesagos *-išk-* iki 10 % daugėja tolstant į pietryčius nuo Jašiūnų valsčiaus (23,8 %) iki Turgelių valsčiaus (33,9 %). Bet ta pačia kryptimi stiprėja ir oikonimų slavinimas. Priesagos *-išk-* oikonimų skaičius Turgelių valsčiuje lenkiškai užrašytuose oikonimuose buvo sumažėjęs net iki daugiau pusiau (iki 15,3 %).

Lietuvių kalba užrašyti oikonimai su priesaga *-išk-* yra aiškiai lietuviškos formos. Tie patys oikonimai

užrašyti lenkų kalba skyla į tris grupes: 1) kurie iš esmės sutampa su lietuvių kalba užrašytais oikonimais (tik vietoj priesagos *-iškės* rašoma *-izki*), 2) kurių šaknis daugiau ar mažiau slavinama išlaikant tą pačią priesagą, 3) kurių šaknis išlieka, bet lietuviška priesaga keičiama į lenkišką. Visus teiginius iliustruojame autentiškais pavyzdžiais.

Pirmosios minėtos grupės oikonimai nuo autentiškos lietuviškos formos mažiausiai nutolę Eišiškių valsčiuje buvo tokie: *Baland-iškės* užrašytos lenkiškai *Bołondz-iszki*, *Band-iškės* – *Bandz-iszki*, *Dvyn-iškės* – *Dźwin-iszki*, *Gumb-iškės* – *Gumb-iszki*, *Miėž-iškės* – *Miez-yszki* ir t. t. (minėtų oikonimų šaknys yra kilusios iš lietuviškų bendrinių žodžių *balañdis*, *bandà*, *dvynys*, *gumbas*, *miėžis*, iš kurių susidarė asmenvardžiai, vėliau davę vardą ir gyvenviečių pavadinimams). Turgelių valsčiuje tos pačios grupės buvo *Káln-iškės* – lenkiškai *Kaln-iszki*, *Laib-iškės* – *Laib-iszki*, *Mól-iškės* – *Mal-iszki*, *Vilk-iškės* – *Wilk-iszki* (plg. *kálnas*, *láibas*, *mólis*, *vilkas*). Prie tos pačios grupės pritampa ir oikonimai, kuriems pradžią davę asmenvardžiai jau kiek labiau nutolę nuo bendrinių lietuviškų žodžių: *Rimš-iškės* < *Rimša* – *Rymysz-yszki*, *Šák-iškės* < *Šakys* – *Szak-iszki*, *Vaitk-iškės* < *Vaitkus* – *Wojtk-iszki*.

Antroji ir trečioji oikonimų su priesaga *-išk-* grupės, užrašytos lenkų kalba, nutolusios nuo lietuviško tradicinio vardyno ir yra daug mažiau autentiškos. Antroje oikonimų grupėje autentiškos oikonimų šaknys tampa sunkiai beatpažįstamos (plg. Jašiūnų vlsč. *Bagdōniškės* verstos *Boholceniszki*, *Baumiliškės* – *Bogumiliszki*, *Pušyniškės* – *Sosenkiszki*), o trečiojoje grupėje priesaga *-išk-* naikinta (keista slaviskomis *-czyzna*, *-owo*, *-owka*, *-enka*, plg., *Mantvil-iškės* keistos *Montvil-owszczyzna*, *Liudoin-iškės* – *Ludwin-owo*, *Karizn-iškės* – *Koryzn-iówka*). Kartais oikonimų grupėje keista ir šaknis, ir priesaga, plg. Turgelių vlsč. *Mikniškės* verstas *Michnowo*, *Mikališkės* – *Michalowo* (jeigu lietuvių kalbos kirtis buvo ne priešpaskutiniame skiemenyje, jo vieta taip pat buvo keičiama).

LDK klestėjimo laikotarpiu jau XIV a. užrašytos mūsų oikonimų priesagos *-išk-*, *-inink-* (Vanagas 1993: 30–41; 2004: 127–262; Zinkevičius 2007: 39–48). Oikonimams su priesaga *-išk-* pagrindą davė asmenvardžiai ir net bendriniai žodžiai. Manoma, kad ir Dieveniškės, pirmą kartą paminėtos 1385 m., greičiausiai yra asmenvardinės kilmės, susidedančios iš galėjusio būti asmenvardžio **Dievenis* ir priesagos *-iškės*. Panašiai ir tik metais anksčiau paminėtos *Eišiškės* laikomos priesagos *-iškės* vediniu iš asmenvardžio *Ei(k)šys*.

Pietų Lietuvoje su priesaga *(i)nink-*, *((i)nyk-)* oikonimai sudaromi iš vandenvardžių ir rečiau – iš bendrinių žodžių. Taip nuo 1311 m. minimi *Šalčininkai* (**Šalčnykai*), vardą gavę nuo greta tekančios *Šalčiōs* upės. Panašiai šiame regione vardus gavo *Spengliniñkai* : ež. *Spenglà* (Trakų r.), *Vieviniñkai* :

ež. *Vievis* (Trakų r.), *Įlgininkai* : ež. *Įlgis* (Varėnos r.), *Mūsniñkai* : up. *Musē* (*Musià*) (Širvintų r.).

Su priesaga *-inink-* oikonimai galėjo būti išvesti ir iš kitokių vietovardžių (ne tik vandenvardžių), bendrinių žodžių. Nuo 1320 m. minimi *Mėdininkai* (tarmiškai *Mėd(i)nykai*), sudaryti iš bendrinio žodžio *mėdininkas* „miško sargas, eigulys, medžiotojas“ < *mėdžias* „miškas, giria“ + *ininkas*. Eišiškių valsčiuje buvo ir *Drūskininkai* (Druskieniki, kaimas), *Kalesniñkai* (Koleśniki), *Laukiniñkai* (Łowkieniki), Jašiūnų vlsč. – *Kulñinkas* (Kulnik).

Šalčininkų rajone po priesagos *-iškės* dažniausios oikonimų priesagos buvo *-ūnai* (15), *-onys* (10), *-ėliai* (10), *-inē* (8), *-ininkai* (5), pavyzdžiui: *Daučiūnai* Jšn (tam pačiam valsčiui santrumpa tekstuose pateikiama tik pirmą kartą, jei kiti pavyzdžiai – taip pat to valsčiaus), *Jašiūnai* (Jaszuny), *Girdžiūnai* Trgl (Kierdziejewce), *Jankūnai* (Jankuny), *Jociūnai* (Jacuny), *Keipūnai* (Kiejpuny), *Pikčiūnai* (Pikciuny); *Jurgiōnys* Eiš (Jurgañce), *Rukōnys* (Rukañce), *Stavidōnys* (Stavydōnys, Stawidañce); *Gudėliai* Jšn (Gudelki), *Kalvėliai* (Kowelki), *Ravėliai* (Rawele), *Ruzgėlis* (Ruzgiel); *Karklīnēs* Eiš (Korklinie), *Kloniñiai* (Kłoniny), *Miškiniai* Trgl (Leśnia), *Žagarinē* (Žagaryno).

Buvo ir kitos lietuviškos oikonimų priesagos, tik jos retesnės, pavyzdžiui: *Keidžiūkai* Jšn (šalia *Keidžių* – Kiejdziuki), *Šalčininkėliai* (Małe Soleczniki), *Mikšiūliai* Trgl (Mikszule), *Misiučėnai* (Misiuczany), *Katūtiškės* (Katuciszki), *Makūtiškės* (Makuciszki), *Būdaičiai* Jšn (Budojcie), *Jaglimainys*, *Pilakainys* (Pielokance). Priesaga *-iškės* buvo dedama prie asmenvardžių, kurie jau turėjo mažybinės malonines ir kitas priesagas, plg. *Pran-el-iškės* Jšn (Pran-el-iszki), *Pund-el-iškės* (Pund-el-iszki). Oikonimų priesagas rodytų ir tai, kad asmenvardžių priesaga *-el-* atsirado pirmiau, ir tik po jos – priesagos *-ēn-*, *-on-*, *-ait-*, plg.: *Janč-el-ēn-iškės* Jšn (Jec-iel-en-iszki), *Ožk-el-aičiai* (Aszk-el-ejty), *Kud-el-iōnys* Eiš (Kud-el-añce), *Kurm-el-ėnai* Trgl (*Kurm-el-iōnys* = Kurm-iel-any).

Priešdėliai taip pat liudija tradicinių oikonimų autentiškumą, Šalčininkų rajone oikonimų su priešdėliu *pa-* sistema maždaug tokia pati, kaip ir sudurtinių oikonimų (nors juose lietuviška šaknis gali pasikartoti dukart). Lietuviškai užrašytuose oikonimuose baltišku sudurtinių oikonimų yra 35 (6,8 %), o su priešdėliu *pa-* – 36 (7,0 %). Lenkiškai užrašytuose oikonimuose šio priešdėlio mažėja du kartus Eišiškių vlsč. (nuo 14 iki 7), Jašiūnų vlsč. (nuo 12 iki 6), o Turgelių vlsč. mažėja nuo 10 iki 1 (nuo 5,6 % iki 0,6 %). Šie skaičiai mažėja dėl okupacinės valdžios persistengimo. Kai turėsime Ašmenos, Dieveniškių, Vijos, Lydos parapijų slaviskai užrašytus oikonimus, dėl priešdėlio *pa-* ir kai kurių kitų dalykų jie gali pasirodyti lietuviškesni ir už Turgelių valsčiaus „lenkiškus“ oikonimus, nors minėtos parapijos yra dar toliau į rytus ir pietus nuo Turgelių.

Nurodant gyvenamosios vietos išsidėstymą prie kurios nors upės, miško, raisto, kalno, kaimo, lauko Šalčininkų rajone taip pat vartotas priešdėlis *pa-*. Dalyje užrašų jis išliko ne tik lietuvių, bet ir lenkų kalba. Jašiūnų valsčiuje buvo *Pabéržė* (Poberža prie Bėržiškės, Biržės), *Padėgsniai* (Podekszenie prie Dėgsnių kaimo), *Palíepiai* (Polepie), *Pavisinčià* (Powisińcze prie Visinčiòs upės, kurios semantika siejama su lenktumu, vingiuotumu, Vanagas 1981: 388). Eišiškių valsčiuje buvo *Pājuodupis* (Pojedubie prie Júodupės), *Pāraistis* (Porojśc), *Pavariai* (Powaryne „virėjai“ rus., o vieta prie Varų lauko), *Pāversekis* (Powersocze – vieta prie Versekòs upės).

Slavinant, verčiant buvo pridedamas priešdėlis *pod-* ir t. t.: *Pabarė* Eiš – *Podborze*, *Pagaidžiai* (prie Gaidžių kaimo) – *Podgajdzie*, *Pagirys* Trgl – *Podlesie*, *Pagojys* – *Podgaj*, *Pamerkys* (prie Merkio upės) – *Podmerezcz*.

Šalčininkų rajone paliudytas ir rytinių aukštaičių priešdėlis *ažu-* (*užu-*): Jašiūnų vlsč. tik 1 kartą, Turgelių vlsč. – 3 kartus, Eišiškių vlsč. – 2 kartus: *Ažupaliepis* Jšn (Zapolepie), *Ažūbenis* Trgl (Grygi Dolowe), *Ažueglynis* (Zajelniak), *Ažūkalniai* (Zagórna). Eišiškių valsčiaus oikonimuose vartotas jau ne priešdėlis *ažu-*, bet *užu-*: *Užūberžės* (Zabrzezie), *Užūgiris* (Zalesie). Reikėtų papildomų tyrimų aiškinantis ribas, kur seniau buvo vartojamas lietuviškas priešdėlis *ažu-*, o kur *užu-*. Šiuo klausimu sulenkintos (išverstos) formos nieko nepadeda, nes jose to priešdėlio nelikdavo.

Tradicinės, autentiškos Lietuvos Respublikos vardyno formos yra lietuviškos – greta jų vartoti dar ir naujas iškraipytas formas nepagrįsta ir netikslinga.

Sutrumpinimai

avd. – asmenvardis

Eiš – Eišiškės (Šalčininkų r.)

Jšn – Jašiūnai (Šalčininkų r.)

lenk. – lenkų

liet. – lietuvių

Mck – Mickūnai (Vilniaus r.)

Mšg – Maišiagala (Vilniaus r.)

Nmč – Nemenčinė (Vilniaus r.)

Pbrd – Pabradė (Švenčionių r.)

Pbrž – Paberžė (Vilniaus r.)

Rdm – Rudamina (Vilniaus r.)

Rš – Riešė (Vilniaus r.)

Šms – Šumskas (Vilniaus r.)

Trgl – Turgeliai (Šalčininkų r.)

Literatūra

Būga 1961 – Būga Kazimieras, *Rinktiniai raštai*, t. 3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961.

DLKŽ 1972 – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, Mintis, 1972.

LATSŽ 1974 – *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*, d. 1, Vilnius: Mintis, 1974.

LKE 2008 – *Lietuvių kalbos enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2008.

LKŽ 1962 – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. 6, Vilnius: Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1962.

LPŽ 1985 – *Lietuvių pavardžių žodynas*, t. 1, Vilnius: Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, Mokslas, 1985.

LPŽ 1989 – *Lietuvių pavardžių žodynas*, t. 2, Vilnius: Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, Mokslas, 1989.

LVŽ – *Lietuvos vietovardžių žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Salys 1983 – Salys Antanas. *Tikriniai vardai. Raštai*, t. 2, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1983.

Vanagas Aleksandras 1970: *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, Vilnius: Mintis.

Vanagas Aleksandras 1981: *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius: Mintis.

Vanagas Aleksandras 1993: *Pietryčių Lietuvos vietovardžiai*. – *Lietuvos rytai*, sud. K. Garšva, L. Grumadienė, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 30–41.

Zinkevičius 1993 – Zinkevičius Zigmas. *Rytų Lietuva praeityje ir dabar*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.

Zinkevičius Zigmas 2007: *Senosios Lietuvos valstybės vardynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. ■

Mažosios Lietuvos šiaurinio pasienio istorijos (VIII)

Dr. Martynas PURVINAS,
Kaunas

Iš Žemaitijos aukštumų atplūstanti vandeningoji Veiviržo upė ne tik raitosi gausiais vingiais, bet ir staigiai kaitalioja savo tėkmės kryptį. Taip iš šiaurės atplūstantis Veiviržas galop susiduria su taip pat sraunia Ašva, nuo ten pasukdamas stačiai į vakarus, Minijos upės ir Kuršmarių link. Ta santaka žinota nuo seno, gal neatsitiktinai ties ja atsirado Kryžiuočių (Vokiečių) ordino (vėliau – Prūsijos valstybės) ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK, vėliau – ATR ir t. t.) valdų riboženklis, ilgam perskyręs baltiškas žemes. Senovę priminė Pabudkalnio vietovardis, pasakota, kad aukštumoje ties vėlesniu Stankaičių kaimu kažkada stovėjusi pilis.

1422 m. sudarant Melno taiką, buvo beveik neįmanoma tiksliai numatuoti sutarto atstumo nuo

Kuršmarių pakrantės – braunantis per girias, reljefo nelygumus, upelių griovus ir kt. Tada ir vėliau patogiu orientyru tapo Veiviržo ir Ašvos upių santaka, ties kuria ir vėliau išliko ne kartą tikslinta valstybių siena.

Vėlesniais laikais Veiviržo aukštupį perkirto daug užtvankėlių, prie kurių statyti vandens malūnai Žemaitijos plotuose. Žemupyje tuo neužsiimta, gal ne tik dėl upės sraunumo ir jos pavasariinių potvynių. Susivokta, kad Veiviržo žemupys naudingesnis kaip vandens kelias, kuriuo Minijos link plukdyta mediena ir kitkas. Didesnis vandens malūnas tebuvo įrengtas prie Veiviržo dešiniojo intako – taip pat sraunios Aisės, kur įsitvirtino Aisėnų dvaro sodyba.

Senovėje ties Veiviržu įrenginėti piliakalniai, ten liko anuometinių gyvenviečių pėdsakų. Po Melno taikos prasidėjus taikaus gyvenimo šimtmečiams, sraunioji upė nebuvo pamiršta, prie jos glaudėsi Mažosios Lietuvos kūrėjai. Antai, XVI a. pirmoje pusėje

Stankaičių kaimo užėiga ties perkėla per Veiviržo upę. XX a. pradžios piešinys pašto atviruke „Sveikinimai iš Stankaičių“. Atvirukas iš Vilkyčių pašto tuomet buvo išsiųstas į Berlyną. ILLUSTR. IŠ DR. MARTYNO PURVINO ASMENINIO ARCHYVO

ten minėta gyvenvietė *Wewersch* (Veiviržas), kurioje tada gyveno 6 ūkininkai, 7 jų talkininkai (*bendrai*) ir vienas samdinys. Prie Aisės upės buvo įsikūrę 4 ūkininkai, 3 jų *bendrai* ir vienas samdinys.

Veiviržo kaime tada užrašytas *karčėmninkas* Stankus laikė 4 arklius, 5 melžiamas karves ir dar prieauglio, 9 avis, 3 ožkas, 6 kiaules ir kitko (iš viso per 30 gyvulių bandą). Jo sūnus Jurgis turėjęs 3 arklius, tiek pat melžiamų karvių ir dar prieauglio, 9 avis, 2 ožkas, 8 kiaules. Tad vien Stankų giminė anuomet laikė per 50 gyvulių, liudijusių apie tos šeimos pasiturimą gyvenimą. Manoma, kad šios giminės žmonės 1511 m. įkūrė atskirą Stankaičių kaimelį.

Ūkininkas Myčius iš Veiviržo turėjo 3 arklius, 1 jautį, 3 melžiamas karves, jų prieauglio, 8 avis, 4 ožkas, 8 kiaules. Jo *bendras* (dalininkas) Petrikas laikė dar 3 arklius, 2 melžiamas karves, jautį, prieauglio, 9 avis, 7 ožkas, 8 kiaules. Tame ūkyje iš viso priskaičiuota per 60 gyvulių.

Ūkininkas Narkus Stanaitis turėjo 3 arklius, 2 jaučius, 2 melžiamas karves, jų prieauglio, 2 avis, 4 ožkas, 6 kiaules. Jo *bendras* Jakštas turėjo dar 2 arklius, 2 jaučius, 2 melžiamas karves, jų prieauglio, 3 avis, 2 ožkas, 6 kiaules. Tame ūkyje taip pat laikyta apie pusšimčio gyvulių banda.

Kiti kaimo žmonės (Brozius Mančaitis, Mikelis Žilius, Jonas Mantvydas ir kt.) taip pat laikė po daug gyvulių. Tai liudija, kad anuomet būta nemažai laisvų plotų, kuriuose galėjo ganytis šimtai Veiviržo kaimo gyvulių.

Nevargta ir netolimame Aisės (*Ayss*) kaime. Ten gyvenę Macas, Laurynas, Pacas, Jurgė Pešaitis, Paulikas, Simonas Pešaitis ir kiti taip pat laikė daug gyvulių. Antai, vien S. Pešaitis tada turėjo 5 arklius, jautį, 6 karves su prieaugliu, 7 avis, 3 ožkas, 13 kiaulių. J. Pešaitis laikęs 6 arklius, 2 jaučius, 12 karvių su prieaugliu, 10 avių, 6 ožkas, net 23 kiaules.

Tie stebinantys skaičiai rodo, kad iš Žemaitijos atsikėlę valstiečiai Mažosios Lietuvos žemėse galėdavo gauti didelius plotus ūkininkavimui, kur šeimos augindavo po kelias dešimtis gyvulių. Tuomet dar neminėti žymesni privatūs dvarai, kurių šeimnininkai būtų užkrovę papildomas prievoles apylinkių valstiečiams. Atrodo, kad Veiviržo žemupio gyventojai tada atsipirkdavo duoklėmis Prūsijos valdovui, kurios nežlugdė jų ūkininkavimo ir gana neblogo gyvenimo.

Gali būti, kad tuometiniai laikai (XV a. pab.–XVI a.) buvo vietinės gyvulininkystės klestėjimo epocha. Tada Veiviržo ir Aisės pakrantėse ganėsi šimtai naminių gyvulių. Tokias gausias bandas laikę vietos kaimiečiai, matyt, nebadaudavo ir gyveno neblogai. Tiesa, tais laikais gyvulininkystė turėdavo savo ribas. Dar nebuvo žymesnių miestų, kurių gyventojai būtų supirkę, pavyzdžiui, pieną ir jo produktus. Klaipeidą ir Rusnę buvo nelengva pasiekti – patogesnių sausumos kelių dar nebūta, tad reikšmingesnių rinkų gyvulinin-

Tradicinis medinis kryželis su stogeliu Stonaičių kaimo kapinaitėse, 2014 m.

liepa.
DR. MARTYNO
PURVINO
NUOTR.

kystės produkcijai neturėta. Kai kur gal pardavinėta džiovinta mėsa, avių vilna, gyvulių prieauglis. Galėtume prisiminti, kad prieš pusę tūkstantmečio dar nebūta pieningų karvių, produktyvių avių, kiaulių ir kt. veislių, tad anuometinė gyvulininkystė savo rezultatais buvusi kuklesnė nei dabar.

Tų laikų ūkininkų „aukso amžius“ vėliau menko. Į kraštą atsikeldavo daugiau atvykėlių, užaugdavo nemažai jaunimo, tad ūkių Veiviržo žemupyje gausėjo. Stiprėjo Prūsijos valstybės struktūros – imta griežčiau vertinti žemėnaudą, baigėsi laisvosios ganiavos laikai (kai gyvulių bandos būdavo paleidžiamos valdovui (valstybei) priskirtuose miškuose ir kirtimuose). Apylinkių gyventojams tekdavo susispausti, taikytis su didesnėmis rinkliavomis, naujais mokesčiais ir pan.

Buvusios senesnės gyvenvietės – Veiviržas ir Aisė, pamažėl virto atskirų kaimų sancaupomis. Įsivinti vis nauji žemės plotai, statytos naujos sodybos, jas jungdavo praminti laukų keliukai. XVII a. dokumentuose pasienyje ties Žemaičių seniūnija minimi nauji kaimų vardai, gal sietini su tuometiniais jų gyventojais. Matyt, kraštą buvo gerokai supurtę to laiko didieji įvykiai – švedų invazija, politinės permainos ir kt. Tą nelengvą šimtmetį sekė naujos nelaimės – nederliai XVIII a. pradžioje, po to užgriuvusi Didžiojo maro epidemija, Rusijos okupacija Septynerių metų karo laikais.

Atkuriant nukentėjusį kraštą, rūpintasi surašyti tuomet ten buvusius dalykus, skaičiuoti gyventojus ir sodybas, nustatinėjant reikiamus mokesčius ir prievoles. Tada pažymėta, kad ties valstybės siena su LDK abipus Veiviržo žemupio tebuvo likę nedideli karališkojo miško ploteliai. Kitur vyravo kirtimai, ganyklos. Dirbami laukai (šiems buvo ieškoti žemdirbystei patogesni ploteliai) buvo negausūs, atskiri jų sklypeliai buvo išsimėtę.

Ano laiko įdomybė – pasieniu nusidriekusi *karčėmų* virtinė, sieną kirtę gausūs keliukai, jungę

kaimynus Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje. Išgalintys susimokėti tuomet galėdavo apsilankyti ne vienoje užėjoje tai vienoje, tai kitoje sienos pusėje.

Valstybės siena tuomet ėjo per Veiviržo ir Ašvos upių santaką, tenykštis ribos ženklas vėliau įvardytas kaip Nr. 308. Greta buvusi žemaitiška smuklė, į kurią vedė keliukas iš Šarkiškių kaimelio. Žemaitijos pusėje dar minėti Pociai ir kiti kaimai.

Prūsijos pusėje ties Veiviržo žemupiu XVIII a. buvo atsiradę daug skirtingų kaimų su savais vietovardžiais. Į vakarus nuo minėtos santakos nurodytas Begėdžių kaimelis su negausiomis sodybomis tarp upės ir karališkojo miško. Toliau paupyje stovėjęs Šepotų kaimelis, dar toliau – Švilpiai ir atokesni kaimeliai.

Dešiniajame Veiviržo krante ties pasieniu buvęs Mažeikių (?) kaimelis, tolėliau pasroviui – Glimačiai. Ne viena iš tų gyvenviečių tada vadinta keliais vardais (dažniau įterpiant tenykščių žmonių asmenvardžius). Dirbamos žemės plotelių turėta nedaug – tebevyravo kupstuotos ganyklos, krūmynai, drėgnos paupio pievos Veiviržo slėnyje ir kitur.

Įdomus tų laikų pastebėjimas. Aptiktas senovinis sienos ženklas (gal XV–XVI a. akmuo su jame iškaltu Prūsijos herbu – ereliu) jau buvo atsidūręs Žemaitijos plote, gal per puskilometrį nuo XVIII a. nužymėtos sienos. Tai patvirtina, kad aktyvūs pasienio gyventojai (gal dažniau žemaičiai) nevengdavo kažkada nustatytos ir menkai prižiūrimos valstybės sienos nepaisyti, savo naudotus plotus praplėsdami ir nuo senesnės ribos į gretimos valstybės valdas.

Mažosios Lietuvos pusėje tuomet užfiksuoti kaimeliai buvo sudaryti iš negausių sodybų grupių, šios buvo išmėtytos padrikai, valstybinio planavimo ženklų nebuvo. Tai liudija, kad šis pasienis buvo apgyvendintas gan chaotiškai, be kažkokių valdžios nurodymų atvykėliams įsikuriant tai vienur, tai kitur. Tai rodo, kad nuošaliame pasienyje būta nemažai laisvių ir galimybių naujakuriams. Ten galėjo kurtis tuo sugebėję pasinaudoti žmonės. Tiesa, kol siena tarp LDK (ATR) ir Prūsijos valstybės tebuvo simboliška, beveik nebūta ir kontrabandos (tuo kaltinti nebent dideles vilkstines organizavę pirkliai), nes per ribą tarp šalių daug kas vaikščiodavo beveik laisvai.

1785 m. (jau artėjant didžiosioms permainoms – galutiniam Lietuvos ir Lenkijos jungtinės valstybės likvidavimui) buvo surašyti pasienio ir kiti Prūsijos kaimai. Tada Begėdžiai (dar vadinti *Schnaugsten-Paul*) apibūdinti kaip vietovė prie *Lenkijos* (taip tuomet vadinta ATR) su vieninteliu *ugniakuru*. Tas karališkasis kaimelis priklausė Įsiruties žemei, Klaipėdos juridinei apygardai, Priekulės valsčiui ir parapijai. Dar buvo *Schnaugsten-Andres* pasienio kaimas su 7 *ugniakurais*. Gyvavo ir Begėdžių dvarelis (dar vadintas *Jonellen-Lux*), kuris turėjo laisvojo paveldėjimo statusą. Jame tebuvo vienas *ugniakuras*, tad tai buvusi gan kukli žemės valda.

Tuomet Šepotų kaimas (dar vadintas *Rimkeiten-Schepotten*) buvo karališkasis kaimas su 6 *ugniakurais*, priklausęs tiems patiems centrams. Švilpių kaimas (*Schwilpen-Matz*, dar vadintas Stankaičiais) apibūdintas kaip karališkųjų valstiečių gyvenvietė prie Veiviržo su 5 *ugniakurais*. Prie Veiviržo upės dar buvusi laisvojo paveldėjimo vietovė Vilkomedžiai (arba *Moszeicken-Stohn*) su 2 *ugniakurais*. Pabrėžta, kad ta gyvenvietė ribojosi su *Lenkija* (ATR).

Prie Aisės upės buvęs karališkųjų valstiečių kaimas Stonaičiai (arba *Moszeicken-Stohn*) su 5 *ugniakurais*. Visos tos gyvenamosios vietos anuomet priklausė Priekulės valsčiui ir parapijai.

Pažymėtina, kad nuošalių pasienio kaimelių vardai tais laikais neretai kaitalioji, gal kuriantis naujoms sodyboms ar išnykstant ankstesnėms, keičiantis vietos gyventojams. Visi tie vietovardžiai buvo baltiški, juose neretai minėti baltiški vietos gyventojų asmenvardžiai (Stonys, Šniaukštas, Jonelis, Rimkaitis, Švilpis ir pan.). Tai liudija, kad XVIII a. pabaigoje Mažosios Lietuvos pasienyje absoliučiai tebevyravo lietuvininkai ir jų palikuonys, gausenų kolonistų iš Vakarų ten nebūta. Veikiausiai, nuošalus pasienis, prastokos tenykštės žemės neviliojo atvykėlių iš tolimų kraštų, nežadėjo jiems patrauklaus ir pasiturimo gyvenimo. Ten nesikūrė ir stambesni lietuvininkų kaimai su dešimtimis sodybų ir šimtais gyventojų – atkampiname pasienyje tarp miškų ir kalvų padrikai glausdavosi nedidelės kuklių sodybų grupelės.

1820 m. (jau pasikeitus laikams, carinei Rusijai įsitvirtinant prie ilgaamžės valstybės sienos) surašinėti Prūsijos kaimai. Tuomet bendru Begėdžių vardu apibūdintos trys atskiros vietovės (*Strunk-Jon*, *Jonellen-Lux*, *Schnauzsten-Paul*), kuriose iš viso tebuvo 3 *ugniakurai* (sodybos) su 14 gyventojų. Tos sodybos turėjo laisvojo paveldėjimo statusą, jos priklausė naujajai Klaipėdos apskrīčiai ir Priekulės evangelikų liuteronų parapijai.

Macaičiai (arba *Stoneiten-Matz*) buvo valstiečių kaimas su 6 sodybomis (*ugniakurais*) ir 32 gyventojais. Stonaičiai (arba *Moszeicken-Stohn*) minėtas kaip toks pats kaimas su 5 sodybomis ir 20 gyventojų. Šepotai (arba *Rimkeiten-Schepott*) apibūdinti kaip valstiečių ir laisvųjų paveldėtojų kaimas su 7 sodybomis ir 31 gyventojų. Šniaukštai (arba *Sznauksten-Andres*) buvo valstiečių kaimas su 7 sodybomis ir 34 gyventojais. Švilpiai (*Szwilpen-Matz*) apibūdinti kaip valstiečių kaimas su 5 sodybomis ir 15 gyventojų.

Tie duomenys liudija, kad pasienio ruože tebevyventa padrikai – ten toliau gyvavo išsibarstę maži kaimeliai. Tebesitęsė vietovardžių kaita – antai, Stonaičiai buvo tapę Macaičiais ir pan. 1807 m. Prūsijos karalystėje panaikinus baudžiąvą, senajame pasienyje žymesnių etninių pokyčių nesimatė – ten toliau vyravo lietuvininkų kaimeliai, kuriuose tebevyventa senoviškai. Tiesa, Rusijai uoliai atsitveriant okupuotas

Didžiosios Lietuvos žemes, beveik savaime radosi kontrabandos verslas. Ne vienas išsiaiškino, kur lengviau prasmukti per valstybių sieną, dar velkant kokį maišelį su pelningomis prekėmis.

XIX a. viduryje Begėdžių kaimas buvo priskirtas naujai Saugų liuteronų evangelikų parapijai, tačiau liko Priekulės valsčiuje ir tenyškščio teismo jurisdikcijoje. Ten užfiksuotos 7 sodybos su 56 gyventojais. Visi jie buvę lietuviniškai evangelikai.

Macaičių kaimas tada priklausė Priekulės centrams. Ten buvo 11 sodybų su 86 gyventojais (iš jų 5 buvę katalikai), kurių dauguma kalbėjo lietuviškai. Stankaičių kaime buvo 6 sodybos su 85 gyventojais, kurių dauguma kalbėjo lietuviškai. Stonaičių kaime užfiksuotos 7 sodybos su 55 gyventojais (3 iš jų buvę katalikai), kurių dauguma kalbėjo lietuviškai.

Šepotų kaimas taip pat buvo priskirtas naujai Saugų evangelikų parapijai, toliau likdamas pavaldus Priekulės centrams ir Klaipėdos apskrčiai. Kaime surašyta 11 sodybų su 102 gyventojais (tarp jų buvęs vienas katalikas), kurių dauguma kalbėjo vokiškai.

Šniaukštų kaime buvo 19 sodybų su 136 gyventojais (iš jų 9 buvę katalikai), kurių dauguma kalbėjo lietuviškai. Švilpių kaime surašytos 5 sodybos su 48 gyventojais, kurių dauguma kalbėjo lietuviškai. Blymačių kaime buvo 7 sodybos su 51 gyventojais, kurių dauguma kalbėjo lietuviškai.

XIX a. krašto valdžia siekė mažinti ilgai gyvavusių painingų pasienyje, kur įsikurdavo vis naujos sodybos, keisdavusios savo vardus, prisijungdamos tai prie vieno, tai prie kitų ankstesnių kaimų ar sudarydamos naujas gyvenvietes. Tam padėjo po 1807 m. baudžiamos panaikinimo pradėti žemėvaldos pokyčiai – daug kur iš naujo skirstyti sklypai, nustatinėtos tikslesnės kaimų valdų ribos ir t. t.

Tada Veiviržo kairiajame krante ties pasieniu buvusios sodybos priskirtos Begėdžių kaimui. Toliau į vakarus paupyje glaudėsi Šepotų sodybos. Dar toliau buvęs Norkaičių kaimelis, atokiau – didesnis Kebelių kaimas. Piečiau Veiviržo buvęs miškas priskirtas Kliošių giriai kaip Šepotų miškelis. Už jo plytėjo Sakučių pievų plynė su Plikurių, Griunheidės ir Vilkomedžių sodybomis.

Dešiniajame Veiviržo krante ties pasieniu buvusios sodybos XIX a. buvo priskirtos Stonaičiams. Toliau į šiaurvakarius buvo išsibarsčiusios Blymačių sodybos. Dar toliau gyvavo Stankaičių, Braškių ir Macaičių kaimai. Ruože tarp Veiviržo ir Aisės upių plytėjo Blymačių miškelis, priskirtas Kliošių giriai.

Abipus upės jau buvo atsiradę didesnių dirbamų laukų, tačiau apylinkėse (šiaurės pietų link nusidriekusio moreninio gūbrio ruože) – nederlinguose smėlynuose ir pan. – tebevyravo ganyklos, krūmynai, prastokos pievos ir kt.

Čia taip ir neatsirado svarbesnių centrų (Veiviržėnai Žemaitijos pusėje liko gan eiliniu bažnytkai-

miu). Tą lėmė ir vietos ypatybės. Daug kur senovės keliautojai mėgo keliauti palei upes – patikimus vedlius tolimų tikslų link. Kitaip nei patogiais erdviais senslėniais tekėjusios Minija ir Jūra, Veiviržas brovėsi per aukštumas, išgriauždamas gilią griovą – kai kur vos ne kokį kanjoną, nepalikdamas keliautojams patogių pakrančių. Ši upė nemasino ateivių, nes nevedė į kokias reikšmingesnes kuršių (vėliau – žemaičių) krašto vietoves. Staigiais zigzagais besiraitęs Veiviržas nebuvo koks patogus vedlys įvairių laikų atvykėliams. Tas ruožas buvo patogesnis gynybai, tačiau taikingais laikais ten neskubėta kurtis. Ten neatsirado svarbesnių kelių, kurie būtų skatinę pakelės gyvenviečių plėtotę.

1871 m. įkūrus Vokietijos imperiją, vėl surašinėtos įvairių provincijų gyvenamosios vietos ir jų žmonės. Antai, tuomet Begėdžių kaime buvo 10 sodybų. Įdomu, kad tas nuošalus kaimas menko – 1867 m. ten gyveno 77 žmonės, o 1871 m. jų teliko 63 (28 vyrai ir 35 moterys), iš kurių 30 buvo gimę ten pat, o kiti atsikėlė iš įvairių vietovių. Ten priskaičiuota 14 šeiminių namų ūkių (butų), tad kai kuriose sodybose gyveno ir ne po vieną šeimą (gal dažniau nusėnę tėvai ir jų įpėdiniai). Visi kaimiečiai buvo evangelikai, Prūsijos valstybės piliečiai. Surašyta 18 vaikų iki 10 metų amžiaus. Skaityti ir rašyti mokėjo 29 suaugėliai, vienas nebuvo baigęs mokslų, o 15 pripažinti beraščiais. Tuo metu 4 kaimiečiai buvo išvykę kitur (gal uždarbiauti).

Blymačių kaime tebuvo 7 sodybos su 16 šeiminių butų (tame kaime gyventa gan ankštai, kai kur susispaudžiant po tris ar daugiau šeimų). Tas kaimas augo (1867 m. ten gyveno 65 žmonės, o 1871 m. jau 74: 32 vyrai ir 42 moterys). Tik 28 iš jų buvę vietiniai – gimę ten pat, o likusieji laikyti atvykėliais. Visi kaimiečiai buvo evangelikai, Prūsijos piliečiai. Surašyti 27 vaikai. Iš suaugusiųjų 27 mokėjo skaityti ir rašyti, net 17 nebuvo baigę mokslų, o 11 pripažinti beraščiais. Blymačiuose glaudėsi du neregiai. Vienas kaimietis buvo išvykęs uždarbiauti.

Šepotų kaime aptikta 12 sodybų su 18 šeiminių butų. Būta augimo: 1867 m. ten gyveno 80 žmonių, o 1871 m. – 88 (40 vyrų ir 48 moterys). Tik 41 kaimietis buvo vietinis, o kiti atvykėliai. Visi kaimiečiai buvo evangelikai, Prūsijos piliečiai. Aptikti 25 vaikai. Iš suaugusiųjų 37 mokėjo skaityti ir rašyti, vienas nebuvo baigęs mokslų, 25 pripažinti beraščiais. 3 kaimiečiai buvo išvykę uždarbiauti ir kt.

Nedidelis tebuvo ir Stonaičių kaimas su 10 sodybų ir 19 šeiminių butų. Ten plėstasi – 1867 m. gyveno 64 žmonės, o 1871 m. jau 78 (38 vyrai ir 40 moterų). 42 kaimiečiai buvo gimę ten pat, o kiti laikyti atvykėliais. Visi kaimiečiai buvo Prūsijos piliečiai. Be 70 evangelikų dar gyveno 8 žydai (gal *karčemos* laikytojo šeima). Aptikti 27 vaikai. Iš suaugusiųjų 27 mokėjo skaityti ir rašyti, o 24

pripažinti beraščiais. Tada 4 kaimiečiai buvo išvykę uždarbiauti ar kitur.

Tie duomenys rodo, kad praėjus kelioms dešimtims metų nuo baudžios panaikinimo, pasienio kaimeliai prie Veiviržo upės žymiau nesiplėtė. Ten pagausėjo sodybų ir jų gyventojų, tačiau didesnės gyvenvietės nesusiklostė. Žymesnei plėtrai stigo vietinių išteklių ir papildomų sąlygų (kelių, transporto srautų, pramonės ar kitokių įstaigų ir pan.).

1885 m. Begėdžių kaimas priklausė Klaipėdos apskrities Kebelių valsčiui ir Sakučių registracijos apylinkei, Saugų evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijai. Prie kaimo dar buvo priskirta miškininkų sodyba su 8 gyventojais. Buvo 12 gyvenamų sodybų su 16 butų. Kaime rasti 69 gyventojai (33 vyrai ir 36 moterys). Be daugumos evangelikų gyveno vienas katalikas. Pagal anuometinius nurodymus Begėdžių žemės nebuvo atskirtos nuo Šepotų valdų, visa tai aprašyta kaip bendras plotas.

Tuomet Blymačių kaimas priklausė Priekulės evangelikų parapijai, Kebelių, Saugų ir Klaipėdos centrams. Ten rasta 12 sodybų su 19 šeiminių butų. Gyveno 81 žmogus (37 vyrai ir 44 moterys), visi jie buvo evangelikai. Kaimui priklausė 182 ha žemės: 80 ha prastokų arimų, 22 ha menkų pievų, 4 ha menkaverčių medynų (gal krūmynų ir pan.).

Stonaičių kaimas anuomet priklausė tiems paties centrams kaip ir Blymačiai. Ten rasta 15 sodybų su 19 šeiminių butų. Gyveno 102 žmonės (47 vyrai ir 55 moterys). Visi jie buvo evangelikai. Kaimas valdė 243 ha žemės: 99 ha prastokų arimų, 17 ha vidutiniškų pievų, net 24 ha visai menkų medynų.

Kairiakrantis Šepotų kaimas, kaip ir Begėdziai, priklausė Kebelių, Sakučių, Saugų ir Klaipėdos centrams. Aptikta 16 sodybų su 18 šeiminių būstų. Surašyta 100 gyventojų (52 vyrai ir 48 moterys), visi jie buvo evangelikai. Kartu su Begėdžių kaimu turėtas 521 ha žemės: 135 ha prastų arimų, 36 ha menkų pievų, 6 ha labai blogų medynų (matyt, geresnius medžius skubėta išsikirsti).

Tie oficialūs duomenys patvirtino, kad pasienio žemės abipus Veiviržo buvusios menkavertės, netinkamos intensyvesnei žemdirbystei ar pan. Į tokius skurdžius plotus nesiveržė nauji gyventojai, čia neskatinama reikšmingesnė gyvenamųjų vietų plėtra.

XIX a. pabaigoje Begėdžių kaimas valdė 326,5 ha žemės. Ten buvo 28 gyvenamos sodybos su 32 šeiminių butais. Kaime gyveno 166 žmonės (73 vyrai ir net 93 moterys). Be daugumos evangelikų buvo 3 katalikai. Kaimas priklausė Klaipėdos apskrīčiai ir katalikų parapijai, Sakučių registracijos apylinkei, Saugų evangelikų parapijai, Kebelių valsčiui.

Tuomet Blymačiai savo ankstesniu vardu nebeminėti kaip atskiras kaimas. Užtat vėl nurodyti Šepotai, valdė 100 ha žemės. Ten 78 sodybose buvę 9 šeiminiai butai ir vienas būstas vienišam vyriškiui.

Dailiai papuoštas metalinis kaltinis antkapinis kryžius Stonaičių kaimo kapinaitėse, 2014 m. liepa. DR. MARTYNO PURVINO NUOTR.

Kaime gyveno 36 žmonės (15 vyrų ir 21 moteris), visi jie buvo evangelikai. Priklausyta tiems patiems centrams kaip ir Begėdžių atveju.

Tada Stankaičių kaimas valdė 300 ha žemės. Ten buvo 27 gyvenamos sodybos su 34 šeiminių butais. Gyveno 167 žmonės (72 vyrai ir net 95 moterys), visi jie buvo evangelikai. Kaimas priklausė Klaipėdos apskrīčiai, Kebelių valsčiui, Priekulės evangelikų parapijai ir registracijos apylinkei.

Stonaičių kaimas anuomet valdė 265 ha žemės. Buvo 22 sodybos su 36 šeiminių butais, 4 vienišų moterų būstais. Gyveno 148 žmonės (70 vyrų ir 78 moterys), visi jie buvo evangelikai. Kaimas priklausė tiems patiems centrams kaip ir Stankaičiai.

Veikiausiai iš nuošalių pasienio kaimų, kur turėta nedaug prastos žemės, žmonės (pirmiausiai vyrai) išvykdavo kitur uždarbiauti. Taip kaimuose likdavo daugiau moterų, kurios šeiminkaudavo savuose būstuose ir ūkiuose.

Dėl ilgalaikio nepastovumo – kaitalioji kaimų vardai, kai kurios gyvenamos vietos buvo sujungiamos, kitos perskiriamos ir pan., nelengva apibūdinti pasienio kaimų raidą. Gal žymiau augo Begėdziai – iš kelių pirmųjų sodybų per šimtmetį radosi 28, iš kelių ar keliolikos žmonių – 166 gyventojai. Ūgtelėjo ir Stankaičių, Stonaičių kaimai, bet Šepotų kaimas sumenko – iš XIX a. viduryje ten surašytų 102 gyventojų per pusę šimtmečio teliko 36, sumažėjo ir sodybų.

Gali būti, kad skurdžiame pasienyje gausėję kaimiečiai be kitko vertėsi ir kontrabanda – per sieną su carinės Rusijos valdomis slapta gabentos visokios paklausios prekės. Per šį nuošalų ruožą galėjo keliauti ir knygnešiai, lietuviškus leidinius iš Mažosios Lietuvos spaustuvių nešdavę į Didžiosios Lietuvos vietas. Veiviržo ir jo intakų gilūs slėniai buvo patogios vietos slėptis nuo raitų Rusijos pasienio sargybinių.

Ilgamžę vietovardžių painingą pasienyje primena Blymačių kaimo pavyzdys. Ta vieta XVIII a. vadinta *Mantwyden John*, pagal ten gyvenusį Joną Mantvydą. Kiek vėliau radosi Blymačių vietovardis, o 1896 m. tas nuošalus kaimas buvo prijungtas prie Stankaičių.

Stankaičiai senais laikais vadinti Švilpiais (*Schwilpen – Matz*), dar Stankais (*Stankus Buddvig*) nuo ten gyvenusio Budriko Stankaus. Vėliau įsitvirtino Stankaičių vietovardis. Beje, dabartiniai žemaičiai pripažintų, kad Mantvydas, Stankus, Budrikis – tai Žemaitijoje dažni asmenvardžiai.

Jau Vokietijos imperijos laikais (1874 m.) buvo sukurtas Kebelių valsčius, tuomet jungęs Begėdžius, Blymačius, Braškiaus, Dieglius, Dvylius, Macaičius, Norkaičius, Pašalteikius, Šepotus, Švilpius, Stankaičius, Stonaičius ir kitas gyvenamąsias vietas. Vėliau apylinkių valdymas vis tobulintas. Antai, 1876 m. Blymačių kaimo bendruomenė apjungta su Blymačių girių dvaro valdomis. 1877 m. Begėdžių kaimo bendruomenė jungta su Šepotų girių dvaro apygarda. 1883 m. Stonaičių kaimo bendruomenė jungta su Kliošių girių dvaro apygarda. Ir vėliau Kebelių valsčiaus plotas kito, krašto valdžiai perbraižant administracines ribas. 1885 m. Šepotų kaimas įjungtas į Begėdžių kaimą. Šis 1891 m. buvo sujungtas su Kliošių girių dvaro apygarda. 1894 m. smulkesni kaimeliai Braškiai ir Švilpiai buvo sujungti su Stankaičiais. 1895 m. dalis Begėdžių kaimo buvo priskirta Stonaičiams. Ir vėliau atskiros pasienio kaimų dalys būdavo perduodamos tai vienam, tai kitam kaimyniniam kaimui. Kokiems būsimiems pasienio kaimų ir jų gyventojų tyrėjams nebus lengva susigaudyti anuometinėje painingoje, kai sodybų grupės būdavo priskiriamos tai vienai, tai kitai gyvenamajai vietai.

Krašto valdžia nerimo ir XX a. pradžioje. Štai 1907 m. Stankaičių kaimo dalis buvo priskirta Kliošių girių dvarui. 1908 ir 1920 m. nurodyta, kad Kebelių valsčiui priklauso Begėdžiai, Šepotai, Stankaičiai, Stonaičiai, Diegliai, Dvyliai ir dar kelios gyvenamosios vietos.

1905 m. Begėdžių kaimas tebevaldė 326,5 ha prastos žemės. Ten buvo 30 sodybų su 34 šeiminiiais butais. Gyveno 167 žmonės (iš jų 76 vyrai). Iš 165 evangelikų liuteronų 140 kalbėjo lietuviškai, o 25 vokiškai. Abu kaimo katalikai kalbėjo lietuviškai. Vietovė buvo priskirta Klaipėdos apskrities Kebelių valsčiui, Sakučių registracijos apylinkei, Saugų evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms.

Tebeminėtas Šepotų kaimas (nors Blymačiai atskirai nebeapibūdinti), valdęs 100 ha geresnės žemės. Tebuvo 7 sodybos su 10 šeiminių butų ir būstu vienam vienišiu. Iš 51 gyventojų 22 buvo vyrai. Visi vietiniai buvo evangelikai, iš jų 28 kalbėjo lietuviškai, o 23 vokiškai. Priklausyta tiems patiems centrams kaip ir Begėdžių atveju.

Stankaičiai tada turėjo 300 ha geresnės žemės. Buvo 30 sodybų su 39 šeiminiiais butais ir 6 vienišių būstais. Gyveno 168 žmonės, iš jų 77 vyrai. Visi jie buvo evangelikai, 139 iš jų kalbėjo lietuviškai, o 29 vokiškai. Priklausyta Kebelių valsčiui, naujai Vanaugų parapijai ir registracijos apylinkei.

Stonaičiai valdė 265,4 ha kiek geresnės žemės. Buvo 21 sodyba su 27 šeiminiiais butais ir 3 vienišių būstais. Gyveno 142 žmonės, iš jų 70 vyrų. Visi jie buvo evangelikai ir kalbėjo lietuviškai. Priklausyta tiems patiems centrams kaip ir Stankaičių atveju.

Primintina, kad nuo 1871 m. Vokietijos imperijoje vykdyta oficiali germanizacijos politika. Vis tik ir po trečdalis šimtmečio pasienio kaimų gyventojų dauguma tebekalbėjo lietuviškai, laikėsi senų papročių ir baltiškų tradicijų – ten tebegyvavo savotiškas lietuvininkų „rezervatas“.

XX a. pradžioje kairioji Veiviržo pakrantė ties riba su Žemaitija (ir valstybės siena su Rusijos imperijos valdomis) buvo apžėlusi valstybiniu mišku – Kliošių girios dalimi. Atskirose miško laukymėse paupyje stovėjo Begėdžių girininkijos ir pasienio užėigos sodybos. Pati kaimavietė buvusi piečiau – už miško buvo išsimėtę Begėdžių vienkiemiai. Jie šiaurvakariuose glaudėsi prie Kebelių mokyklos sodybos.

Šiauriau nuo mokyklos, didesniame Veiviržo upės vingyje, glaudėsi Šepotų sodybų grupelė. Netoliese buvo ir kaimo kapinaitės. Ten įsikurta neatsitiktinai – kaip tik ties ta vieta nuo seno buvo žinoma brasta (vėliau perkėla) per sraunią ir gilią upę. Tik šioje vietoje galėdavo susisiekti abiejų pakrančių gyventojai.

Dešiniajame upės krante pasieniu tęsėsi Stonaičių valdos, o kaimo vienkiemiai buvo išsibarstę poros kilometrų ilgio ruože. Šiauriau pamiškėje stovėjo Blymačių girininkijos sodyba.

Vakarų pusėje, Veiviržo ir Aisės tarpupyje, plytėjo Stankaičių valdos. Ties Aise stovėjo mokyklos sodyba. Nuo jos (ir nuo Aisėnų dvaro sodybos su vandens malūnu bei užėiga) pietryčių link vieškelis vedė prie Stankaičių kaimo branduolio – dešiniajame Veiviržo krante tada buvo susibūrusios kelios nemažos sodybos, įsitaisiusios ties svarbia perkėla per upę. Kaimo valdos buvo rūpestingai pritaikytos žemdirbystei, pievos Veiviržo slėnyje sausintos griovių tinklu. Tų plotų vakariniu pakraščiu ėjo perkakas iš Veiviržo į Aisę, maitinę vandens malūną ir praeityje kėlęs tiek aistrų. Ten ėjo ir modernizuotas vieškelis iš Vilkyčių į Aisėnus ir Dieglius, apylinkes sujungęs su plentu Klaipėda–Šilutė–Tilžė ir greta jo ėjusiu tos pačios krypties plačiuoju geležinkeliu. Tai buvo pagrindiniai keliai į reikšmingesnius krašto centrus ir tolimas vietoves.

XX a. pradžioje senuosius vietovardžius buvo išlaikiusios miškininkų sodybos. Antai, Begėdžių eiguvoje tada gyveno 10 žmonių, Blymačių – 3, Šepotų – 5. 1907 ir 1908 m. Stankaičių kaimo dalys buvo jungtos prie Kliošių girių dvaro. Taip miškų supami pasienio kaimai iš dalies susiliedavo su miškininkų valdomis, kur veikė kiek kitokia tvarka.

Per šimtmečius įprastiniu tapusį gyvenimą Prūsijos karalystėje 1914 m. nutraukė Pirmasis pasaulinis karas: vyrų mobilizacija į Vokietijos kariuomenę,

naujos prievolės, visokie sunkumai užsitęsęs karienei padėčiai ir kitkas. 1918 m. pabaigoje Vokietijai pralaimėjus karą, nuo 1920 m. pradžios atskyrus Klaipėdos kraštą, prasidėjo visokeriopos sumaištis metai. Tiesa, „aukso amžius“ prasidėjo patyrusiems ir pradedantiems kontrabandininkams – per menkai saugomą sieną su besikuriančia Lietuvos Respublika plūdo įvairiausių prekių srautai: nuo svaigalų iki Žemaitijoje ar toliau pavogtų arklių ir pan.

Tais laikais paspartėjo gyventojų ir žemės savininkų kaita pasienio kaimuose. Kai kas pardavinėjo sklypelius pritrūkęs lėšų, kai kas ruošėsi išsikelti kitur. Taip 1921 m. Stankaičių ūkininkas M. Brazauskis pardavė du sklypus Stankaičiuose (5,14 ir 1,20 ha ploto) ir vieną Kebeliuose (1,70 ha) karo invalidui G. Meižiui iš Čiutelių kaimo. Gal vengiant paveldėjimo mokesčių ar kt. *kampininkas* Jokūbas Strazda pardavė tris sklypelius Stankaičiuose *kampininko* sūnui V. Strazdai. Kitas *kampininkas* iš Stankaičių M. Rugulys pardavė vos 0,45 ha ploto sklypelį ūkininkui Jurgiui Bunduliui iš Drevernos. Gal vėliau Stankaičių ūkininkas Brazauskis pardavė visą savo ūkelį (vos 8 ha žemės).

1922 m. ūkininkas Martinas Pozingys iš Stankaičių rėžį žemės pardavė vietiniam M. Strazdai. Dar vieną rėžį (1,25 ha ploto) jis pardavęs *kampininkui* V. Plėvei. Tuomet Kristupas Pozingys pardavė savo ūkį Stankaičiuose (vos 2 ha žemės su 3 pastatais). Rimtesnį (8 ha ūkį) tada pardavinėjo G. Meldžius. Buvo parduotas M. Strazdos ūkelis (apie 3,5 ha) ploto.

Anuometinė skubota komercija kai kam baigėsi liūdnei. Sukurtame Klaipėdos krašte tebenaudotos senosios Vokietijos markės, kurios netrukus pradėjo staigiai nuvertėti, tapdamos beveik bevertėmis. Paskubėjusieji parduoti savo žemę likdavo su niekam tikusių popierinių banknotų krūva, taip krašte gausėjo savų dramų ir tragedijų.

Žeme prekiauta ne vien Stankaičių kaime. Antai, 1921 m. didelį plotą netolimo Aisėnų dvaro valdose (net 168,6 ha) dvarininkas pardavė žydui pirkliui iš Veiviržėnų Žemaitijoje Gutmanui Geršenovičiui. Tai liudija, kad neventa ir neaiškių tarptautinių sandėrių – žemė iš autonomiško Klaipėdos krašto buvo parduota naujosios Lietuvos Respublikos gyventojui.

Po baudžios panaikinimo Prūsijoje (1807) ne vienas apsukresnis krašto ūkininkas sugebėdavo įsigyti pelningų žemės sklypų įvairiuose kaimuose, taip didindamas savąjį kapitalą. Prireikus tie sklypai pardavinėti. Antai, 1921 m. ūkininkas iš Šepotų kaimo Jonis Mejeris našlei Urtei Kiaukienei pardavė du sklypus Kebeliuose ir vieną Laukupiuose (bendro 18 ha ploto).

Neatsilikta ir gretimame Stonaičių kaime. Antai, 1921 m. gal trys broliai Saugos (Georgas minėtas kaip ūkininko sūnus, o Mikelis su Martinu tarnavo Klaipėdoje prekybininkų pagalbininkais) pardavė 5,44 ha

ploto sklypą *kampininko* našlei (gal savo giminaitei) Evei Saugienei. Savo valdas pardavinėjo ir stambesnis Stonaičių ūkininkas Martinas Bertulaitis, turėjęs 25 ha žemės. Kiek vėliau jis pardavęs du sklypus ūkininkui iš netolimų Vilkomedžių. 1921 m. spalį įsigytą žemės sklypą Evė Vilkaitė–Saugienė jau 1922 m. vasarį pardavė ūkininkui Kristupui Pozingiui. Gal buvo susigundyta augusiomis nekilnojamą turto (ir žemės) kainomis, kurios pranašavo artėjančią Vokietijos markės hiperinfliaciją ir didžiulius nuostolius tų nuvertėjančių pinigų turėtojams. Netrukus K. Pozingis ir pats pardavė mažesnį sklypelį (1,36 ha ploto) senolio sūnui Jokūbui Pozingiui (gal savo giminei). Dar vieną sklypą Stonaičiuose (1,15 ha ploto) valdęs Begėdžių ūkininkas Martinas Žilis pardavė jį Kebelių ūkininkui J. Brazauskiui. Taip sukosi vietinė žemės rinka – dalis sklypų ėjo iš rankų į rankas.

Gyvenimas savaip tekėjo ir neseniai sutvertame Klaipėdos krašte. Gauta vis daugiau žinių apie Vokietijoje įsisiautėjančią ekonominę krizę, visus gąsdinusių vokiškos markės nuvertėjimą. Nebeliko galimybių uždarbiauti Rytprūsių miestuose ar Vakarų provincijose – ten pakako savų bedarbių, ieškojusių bent kokio uždarbio. Ilgaamžio šiaurinio pasienio kaimuose aiškesniu ir pelningu verslu liko kontrabanda – skubėta „stumdyti“ įvairių gėrybių srautus galintiems susimokėti pirkėjams. Išplito anuometinis „barteris“ – visokie daikteliai iš Rytprūsių miestų buvo keičiami į maisto produktus iš Žemaitijos ir kitur.

1923 m. pradžioje jaunoji Lietuvos Respublika ryžtingais veiksmais prisijungė Klaipėdos kraštą. Atrodo, kad nuošaliuose pasienio kaimuose tuo nedaug rūpintasi – kraštas liko autonominis, jame tebegaliojo ankstesni ūkiniai įstatymai ir įprastinė tvarka. Gal svarbesni buvo užsitęsę ekonominiai sunkumai. Panaikinus valstybių sieną, jau įprastas kontrabandos verslas turėjo persikelti į Nemuno ir Baltijos jūros pakrantes – buvęs saugomas ruožas teliko administracine riba. Ilgai neatsigauta nuo pragaištingų Pirmojo pasaulinio karo padarinių – netekta mūšiuose žuvusiųjų, grįžo nedarbingų invalidų, dalis kaimiečių išvyko gyventi kitur – kas į Klaipėdą, kas į Vokietijai likusią Pietnemunę. Vis tik bendri gyvenimo bruožai beveik nesikeitė – tęsėsi įprastinis žemės ūkio darbų ratas – arta, akėta, sėta ir t. t., ganyti gyvuliai, produkcija gabenta į krašto prekyvietes.

1925 m. surašius krašto gyvenamąsias vietas, konstatuota, kad Begėdžių kaime su 384 ha žemės liko gyventi 204 žmonės (girininkijoje surašyti dar 5). Toliau priklausyta Kebelių valsčiui, Saugų evangelikų parapijai, Priekulės valsčiaus teismo apygardai. Paštas, policijos stotis ir plačiojo geležinkelio stotis buvo Vilkyčiuose, mokykla Kebeliuose. Dar gyvavo Blymačių girininkija su 5 gyventojais. Stankaičių kaime su 205 ha žemės gyveno 192 žmonės, ten buvo ir sava mokykla. Priklausyta Vanagų evangelikų

Mikelio ir Evės Meizių antkapis Stankaičių kaimo kapinaitėse, pastatytas prieškarui, 2014 m. rugpjūtis. DR. MARTYNO PURVINO NUOTR.

parapijai, kiti centrai buvo tie patys kaip ir Begėdžiuose. Stonaičių kaime su 264 ha žemės gyveno 129 žmonės, taip pat priklausę Vanagų parapijai. Mokykla buvusi Diegliuose, paštas Pėžaičiuose. Šepotų kaime su 100 ha žemės gyveno 47 žmonės. Mokykla buvo Kebeliuose, paštas Vilkyčiuose, evangelikų parapijos centras Saugose.

Tarpukariu būta visokių nutikimų. Antai, 1922 m. žiemą Stankaičių kaime degė Mežio sandėlis (svirnas). Tame kaime dar minėti Mikelis Mertinaitis, Paltinas, Arnašius, Andulaitis; Stonaičiuose – Šliužas, Gelžinis, Einikis; Begėdžiuose – Kybrancas. Vanagų parapijos išlikusiose bažnytinėse knygos buvo surašyti anuomet mirę parapijiečiai: Stankaičiuose – J. Ašmonas, J. Bendikas, J. Dodys, M. Jonelaitienė, E. Juraška, G. Jaudžimis, J. Kavolis, J. Klumbys, A. Lukaitienė, A. Pozingienė, M. Plėvė, M. Reisgys, F. Šiušelis, K. Strazda, K. Vitošius ir kt. Stonaičiuose – V. Anužis, D. Anysas, I. Lunkaitienė, J. Mikšaitis, E. Matutis, Pogirnius, L. Petrutis, M. Rudgalvis, G. Strunkaitis, H. Skėrys, A. Sauga, V. Simonaitis, J. Vaitkovskis ir kt. Tie įrašai liudija, kad ilgaamžio pasienio kaimuose anuomet tebegyveno daug lietuvininkų ir jų palikuonių, kad ten tebuvo išlikę daug baltiškų asmenvardžių, gal ir senesnių tradicijų.

Ilgai buvo minima beveik legenda tapusi pasienio malūnų istorija. Kažkada turtingoji grafiene Pliater iš Žemaitijos užvaldė malūną prie Aisės upės, įrenginėjo užtvanką ant Veiviržo, kad vandenį iš jo perkasu nukreiptų savo malūno link. Apylinkių kaimai turėję savus vėjo malūnus, bet ramesniu oru belikdavo kliautis vandens malūnu. Galop Stankaičių kaimo bendruomenė ėmėsi bylinėtis su galingąja grafiene dėl apylinkėms esą darytos žalos. Laikui bėgant radosi vis daugiau motorinių malūnų (varytų garo jėgainių ir kt.), tad užsitęsusi vandens ir vėjo malūnų savininkų kova nugrimzdo užmarštin.

1939 m. kovą Klaipėdos kraštą aneksavusi nacistinė Vokietija ėmėsi savaip pertvarkyti ankstesnę administracinę sąrangą. Nuo tų metų gegužės 1 d.

sukurtai Kebelių bendruomenei buvo priskirtos Begėdžių, Šepotų, Kebelių ankstesnės kaimų bendruomenės ir Begėdžių girių dvaro valdos. Naujai Stankaičių bendruomenei buvo priskirtos ankstesnės Stankaičių ir Stonaičių kaimų bendruomenės su Aisėnų dvaro apygarda. Blymačių girių dvaro plotai tada buvo prijungti prie naujosios Vanagų bendruomenės. Tuomet įsteigtas naujas Vilkyčių valsčius, kuriam buvo priskirtos Kebelių, Stankaičių, Vilkyčių ir kitos bendruomenės.

1941 m. nacionalsocialistai sumanė suvokietinti senuosius lietuviškus vietovardžius, Stankaičius pavadinę *Waldheim* ir t. t. 1942 m. Vilkyčių valsčiui vadovavo Stankaičių bendruomenės *burmistras* (vadovas) *J. Purwins*.

Nuo 1807 m. (baudžios panaikinimo Prūsijoje laikų) apylinkių žemėvalda tapo labai chaotiška. Įsigyti žemės sklypai būdavo dalijami ar jungiami, keičiantis savininkams ar pan. Oficialiai įteisintų žemės sklypų plotai iki pat sovietinės okupacijos laikų svyravo nuo 112 ha iki 0,45 ha, tad kažkoks taisyklingos žemėvaldos ir kaimiečių didesnės lygiavos nebūta – tais laikais fiksuotos ir didelės, ir labai menkos žemės valdos, turtingesni ir skurdžiai pasienyje gyvenę kaimiečiai.

Besiklosčiusias problemas savaip išsprendė Antrasis pasaulinis karas ir 1944 m. rudenį kraštą užplūdusi sovietinė kariuomenė, pradėjusi ilgalaikę Mažosios Lietuvos okupaciją. Tai nebuvo vien teritorijos užėmimas – jį lydėjo taikių gyventojų žudynės, masiniai moterų prievartavimai ir visa kita, kas kasmet spalio 16 d. Lietuvoje minima kaip tenykščio genocido atmintina diena.

Sovietinio įsiveržimo dienomis Veiviržo ir Aisės upių slėniai, gretimi miškai saugojo pasienio kaimus nuo tankų ir kitko brovimosi. Vis tik apylinkių netruko užplūsti sovietiniai kariai ir jų talkininkai, grobė ir niokoję vietos gyventojų paliktas sodybas, žudę aptiktus senbuvius. Ne taip mažai vietos žmonių tada išsislapstė miško tankmėse ir griovose. Štai tuo metu mirusiai (ar nužudytai) moteriškei, palaidotai Stonaičių kapinaitėse, apylinkėse užsilikęs patyręs senolis išdrožė dailių medinių kryželių su tradiciniu dvišlaičiu stogeliu, papuoštu išdrožtais krikščioniškais simboliais. Tad ir tomis sunkiausiomis dienomis dar buvo prisimenamos senosios lietuvininkų krašto tradicijos, siekta toliau gyventi pagal savo papročius.

Tai netiko įsigalinčiam sovietiniam režimui, vis uoliau okupuotą kraštą perdirbinėjusį pagal savo nuostatas. Likvidavus privatinę nuosavybę, netrukus ėmus kurti *kolchozus* ir *sovchozus*, ankstesnis gyvenimas atokiuose kaimeliuose tapo neįmanomas. Nauji atvykėliai priešišškai žiūrėjo į apylinkėse užsilikusius senbuvius lietuvininkus – atseit, „vokiškuosius fašistus“. Chruščiovinio atšilimo laikais atsiradus galimybei, dar užsilikę vietos žmonės skubėjo išvykti

į Vokietiją (dažniau pasiekdami tik sovietizuotąją VDR / DDR). Antai, Begėdžių kaime gimusi talentingoji Mažosios Lietuvos dailininkė Eva Labutytė (1938–2003) pokario metais turėjo blaškytis po kraštą, ieškodama prieglobsčio ir galimybių išgyventi.

Tirpstant senbuvijų negausioms gretoms, naujajai valdžiai naikinant, esą, bereikalingus vienkiemius ir kt., senojo pasienio plotai tuštėjo. Buvo apleidžiami praeities ūkininkų dirbti laukai, rūpestingai įrenginėti sausinimo grioviai ir kt.

Prieš trejetą dešimtmečių Šepotų kaimo plote jau neberadau senų sodybų, sužėlusiuose brūzgynuose tebuvo tik suniokotų kapinaičių menkos liekanos. Stankaičiuose ir Stonaičiuose tebuvo kelių sodybų liekanos kaip ir sumenkusiuose Begėdžiuose. Daug praeityje dirbtų plotų buvo apleisti, apaugę mišku ir krūmynais.

Sovietiniam režimui siekiant viską sustambinti, krašto žmones sukelti į lengviau kontroliuojamas didesnes gyvenvietes, nuošalūs kaimeliai ir vienkiemiai buvo nepageidaujami. Taip užsitęsusi okupuotų kraštų sovietizacija naikino ir Mažosios Lietuvos paveldo likučius.

2014 m. rengiant mokslinę monografiją apie šio ruožo tradicines kapines ir antkapinius paminklus,

vėl lankytasi tose vietovėse, dar mažiau ką aptinkant nykstančiose senose kapinėse, vis retėjusiose senose sodybose. Nutrūkus tradicinio gyvenimo gijoms, kai kuriose nuošaliose vietose vasarnamius kuria miestiečiai, savaip keičiantys buvusį apylinkių pobūdį.

Atkampi vietovė labiau rūpi gamtininkams – naujesniais laikais buvusiame pasienyje įkurtas Veiviržo kraštovaizdžio draustinis. Ašvos, Aisės ir Veiviržo atkarpos tapo ichtiologiniu draustiniu, kur bandyta saugoti žuvų išteklius. Dar sovietiniais laikais stebėtasi Begėdžių ir Blymačių girininkijų sodybų dailiu apželdinimu – senų laikų miškininkai stengėsi papuošti savo aplinką, rūpestingai sodindami įvairius medžius ir krūmus, kurie iki šiol primena tvarkingo gyvenimo laikus.

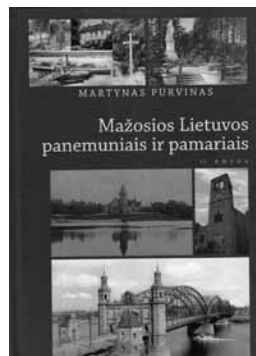
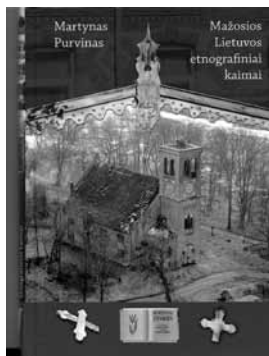
Literatūra

Annussis E., „Die Dörfer an der Grenze“, in: *Memeler Dampfboot*, 1958, Nr. 11, S. 153.

„Gedenkbuch Wannaggen“, in: *Memeler Dampfboot*, 2007, Nr. 11, S. 164–165.

Purvinas M., Purvinienė M., *Mažosios Lietuvos kapinės ir antkapiniai kryžiai*, kn. 2, Kaunas: Technologija, 2014.

Dr. Martynas PURVINAS

Mažosios Lietuvos etnografiniai kaimai

(Trakai: Voruta, 2011),

Mažosios Lietuvos panemuniais ir pamariais. I knyga

(Trakai: Voruta, 2015),

Mažosios Lietuvos panemuniais ir pamariais.

II knyga (Trakai: Voruta, 2017).

„Martynas Purvinas, docentas, humanitarinių mokslų daktaras (architektūra ir menotyra), yra vienas iš ryškiausių Lietuvos kultūros paveldo tyrėjų, daugiau nei keturiasdešimt metų paskyręs Lietuvos senųjų kaimų, liaudies architektūros, kraštovaizdžio ir urbanistikos tyrimams.

Nuo 1980 m. iki šiol M. Purvinas tiria Mažosios Lietuvos, kaip nedalomo etninio regiono, apimančio ne tik Klaipėdos kraštą, bet ir kitas Karaliaučiaus krašto baltiškąsias žemes, šiuo metu esančias už Lietuvos ribų, kultūros paveldo likimą. Neatsitiktinai šis kraštas, XVI a. tapęs svarbiu lietuviškosios raštijos bei kultūros židiniu ir išlikęs juo iki XX a. pradžios, nusipelnė išskirtinio mokslininko dėmesio“.

Irena ANDRUKAITIENĖ,
Kovo 11-osios akto signatarė

Knygas galima įsigyti internetu –
<https://www.patogupirkti.lt/>, <https://www.knygos.lt/>.

knygos.lt

Koks Batakių kantoriaus Frydricho Immos vardas?

Algirdas Mikas ŽEMAITAITIS,
Vilnius

Apie Batakių evangelikų liuteronų bažnyčios kantorių Frydrichą Immą mažai žinoma. Net jo vardo santrumpa F. ar Fr. virto Fridriku, o paskui ir Frydrichu (*Friedrich*).

Datos straipsnyje pateiktos pagal tuo metu Lietuvoje (Rusijoje) galiojusį Julijaus kalendorių (1800 01 01–1915 11 15 (28), išskyrus Užnemunę ir Mažąją Lietuvą (Vokietiją), kur veikė dabartinis Grigaliaus kalendorius.

Batakių evangelikų liuteronų parapijos (filijos) įkūrimo data laikoma 1884 metai, kai nuo vokiškai kalbančios Skaudvilės parapijos (filijos) atsiskyrė lietuviškai kalbantys batakiškiai evangelikai, tačiau visos religinės apeigos buvo atliekamos Skaudvilėje, kol nebuvo pastatyta Batakių bažnyčia. Batakiškių dauguma buvo lietuvininkai, o Skaudvilėje buvo daugiau vokiškai kalbančių tikinčiųjų, todėl rytmetinės pamaldos (kaip ir kitose krašto bažnyčiose) vykdavo vokiečių kalba, o lietuviams tekdavo tik popietinės pamaldos. Todėl Batakių lietuvininkai su aplinkiniais kaimais, buvusio Tauragės parapijos (ir jos filijų) kunigo Jono Pipiro (*Janis Pipirs*, 1833–1912) paraginti, atsiskyrė nuo vokiškos Skaudvilės parapijos. Dėl to iki šiol Batakių bažnyčioje Gerviečiuose kabo šio kunigo portretas¹.

Protestantų (liuteronų ar reformatų) filijos neturi vietoje gyvenančio kunigo, kuris atvykdamas iš savo parapijos tik kelis kartus per metus laikydavo pamaldas, sutuokdavo poras, krikštydavo naujagimius, o kantoriai, mokytojai ar diakonai galėjo atlikti visas bažnytines apeigas (krikštą, mirusiųjų laidojimą, metrikų išrašymą, vesdavo pamaldas, tik negalėjo lipti į sakyklą sakyti pamokslo), išskyrus santuokas.

Romos katalikų filijose paprastai švenčiamos šv. Mišios, bet neteikiami Krikšto (nėra krikštyklos),

Santuokos sakramentai bei neatliekamos kitos parapišioms bažnyčioms būdingos funkcijos.

Medinė Batakių evangelikų liuteronų bažnyčia pastatyta Gerviečių kaime šalia Batakių miestelio. Kampinis akmuo pašventintas 1884 m. liepos 13 d., o pati bažnyčia 1885 m. spalio 27 d. ir pirmasis krikštas joje (Tauragės kunigas (1883–1892) Martynas Keturakaitis (*Martin Keturakat*, 1848–1911).

Batakių bažnyčioje pamaldos buvo laikomos tik lietuvių kalba. Kai pamaldose dalyvaudavo vietos vokiečiai, tai ant vienos iš dviejų juodų medinių lentelių šoninėse sienose abipus altoriaus buvo nurodomi giedamų giesmių numeriai pagal vokišką giesmyną. Ta pati giesmė skambėdavo tuo pačiu metu lietuviškai ir vokiškai.

1899 m. sausio 1 d. Batakių evangelikų liuteronų bažnyčios vargonininkas ir kantorius (1896–1899) Lietuvos latvis Frydrichas Megnis (*Friedrich Megnis*, 1873–1950) persikėlė gyventi ir dirbti į Naumiestį (dab. Žemaičių Naumiestis), Raseinų apskr. (dab. Šilutės sav.). Vėliau čia jis 1911–1914 m. rengė, re-

Batakių evangelikų liuteronų bažnyčia, 2017 m. rugpjūčio 14 d.
DR. VYTENIO ALMONAIČIO IR DR. JUNONOS ALMONAITIENĖS NUOTR.

¹ Vytenis Almonaitis, Junona Almonaitienė, *Pietų Karšuva: keliautojo po Tauragės kraštą žinynas, 2-asis atnauj. ir papild. leid.,* ir papild. leid., Kaunas: Keliautojo žinynas, 2017, p. 233.

dagavo ir pats spausdino pirmąjį Lietuvoje evangeliško tikėjimo lietuvininkams skirtą lietuvišką savaitinį laikraštį (knygtutės pavidalo) „Svečias“ (*Sweczias*) gotišku raidynu. Tai pirmasis lietuviškas laikraštis Žemaitijoje po caro valdžios lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo Lietuvoje 1904 m.

F. Megnį 1899 m. pakeitė kitas latvis vargonininkas ir kantorius Frydrichas Imma, gimęs Latvijoje. Jo vardas Frydrichas (*Friedrich*), Fridrikas arba tik santrumpos Fr., F. rašomi iki šiol įvairiuose leidiniuose, nežinomos tikslios gimimo ir mirties datos.

1911 m. redaktorius ir leidėjas Naumiesčio mokytojas Frydrichas Megnis pirmajame savo laikraščiui „Svečias“ numeryje rašo: „Batakių mokytojis Immas nabaštininks prieš savo amžiaus galą tokią Blaivystės arba mėlynojo kryžiaus draugystę įkūręs.“² Taip pirmą kartą periodikoje paminėta Batakių kantoriaus F. Immos pavardė.

Panašiai tik su viena raide *m* pavardė rašoma ir nekrologe 1959 m.³ – Kantorius F. Imas (1873–1910), 1972⁴, 1974⁵ ir 1981 m.⁶ – F. Ima, tačiau 1982⁷ ir 1985 m.⁸ – jau kantorius Fridrikas Ima. Taip atsirado klaidingas Immos vardas **Fridrikas**, kuris, transkribavus į **Friedrich**, tapo oficialiu kantoriaus vardu. Tuo metu Lietuvos evangelikų bažnyčios kalendorius rengė vyskupas Jonas Viktoras Kalvanas (1914–1995). Tarpukario Lietuvoje krikščioniškame mėnesiniame laikraštyje „Pagalba“ 1928 m. pavardė buvo rašoma su galūne *ė*: „[...] Batakių kantoriaus **Imės** nabašninko, kuris atliko didį darbą – išvertė ir išleido lietuvininkams Švento Rašto nusidavimus, [...]“⁹

Dėkinga parapija pastatė savo kantoriui Mažintų kapinėse kuklų kryžiaus paminklą¹⁰ ir antkapį su įrašu: „Atsiminkite savo mokytojų, kurie sakė jums Dievo žodį“ (Ebr. 13, 7)¹¹. Šiuo metu užrašo nebesimato. Ant kryžiaus įrašas: „BATAKIŲ / KANTORIS / F. IMMA / † 1910 / AMŽ. 37 M.“ Pasak šio krašto tyrinėtojo, istoriko ir leidėjo dr. Vytenio Almonaičio, kapas mielai lankomas turistų.

Tikriausiai 1985 m. spalio 27 d. pamaldose Ger viečiuose buvo iškilmingai minimos Batakių bažnyčios pašventinimo 100-osios metinės. Ta proga buvo

² F. Megnis, „Mėlynasis kryžius“, in: [F. Megnis], *Svečias*, 1911, Nr. 1, p. 7.

³ „Nekrologai“, in: *Lietuvos TSR evangelikų bažnyčios kalendorius, 1959*, [Tauragė, 1959], p. 52–53.

⁴ „Mirusiųjų atsiminimas“, in: *Lietuvos TSR evangelikų bažnyčios kalendorius, 1973*, [Tauragė, 1973], p. 13.

⁵ „Mirusiųjų atsiminimas“, in: *Lietuvos TSR evangelikų bažnyčios kalendorius, 1975*, [Tauragė, 1975], p. 27.

⁶ „Kronika“, in: *Evangelikų bažnyčios kalendorius, 1982*, [Tauragė, 1982], p. 39.

⁷ „Kronika“, in: *Lietuvos evangelikų bažnyčios kalendorius, 1983*, [Tauragė, 1983], p. 52.

⁸ „Batakių bažnyčios 100-tis“, in: *Lietuvos evangelikų bažnyčios kalendorius, 1986 metai*, [Tauragė, 1986], p. 31–33, su F. I. nuotr.

⁹ „Iš Lietuvos latvių gyvenimo. Lietuvių latvių vienybininkas“, in: *Pagalba*, 1928, Nr. 2–5, p. 28.

¹⁰ „Batakių bažnyčios 100-tis“, *op. cit.*, p. 32–33.

¹¹ „Nekrologai“, *op. cit.*, p. 53.

Batakių evangelikų liuteronų bažnyčios altorius, 2017 m. rugpjūčio 14 d. Dr. VYTENIO ALMONAIČIO IR DR. JUNONOS ALMONAITIENĖS NUOTR.

pagerbtas ir kantoriaus F. Imos mirties 75-mečio atminimas¹².

Knygotyrininkas habil. dr. Domas Kaunas savo solidžiam veikalui „Mažosios Lietuvos knyga“ (1996) rašo: „latvis F. Imma vertėjas iš latvių kalbos, [...]“¹³ „Muzikams galima priskirti taip pat tik du autorius. Tai Batakių kantorius F. Imma, kuris, regis, vadovavo bažnyčios chorui ir vargonavo, [...]“¹⁴ „Beveik visos biografikos knygos verstos iš vokiečių kalbos. J. V. Sakranovičiaus parašytą biografinę apybraižą apie M. Lutherį F. Imma vertė iš latvių kalbos“¹⁵, tačiau po nuotrauka yra užrašas: „Friedrichas Imma“¹⁶.

Habil. dr. D. Kaunas savo monografijoje „Martynas Jankus“ (2021) rašo, kad M. Jankui dėl galimybių stokos teko atsisakyti Batakių evangelikų liuteronų kantoriaus Frydricho Immos užsakymo spausdinti iš latvių kalbos verstą gausiai iliustruotą tikybos mokyimo vadovėlį. Originalas iš viso turėjo 46 iliustracijas, kai kurios jų buvo puslapio dydžio. Po poros metų knyga išėjo lietuviškoje Enzio Jagomasto spaustuvėje¹⁷. Išnašoje autorius nurodo F. Immos laišką – „Imma, Friedrich. Laiškas M. Jankui. Batakiai, 1905 m. vasario 21 / kovo 6 d. / Fr. Imma, Canteris // MAB RS, F. 103, vnt. 103, lap. 1.“ Minėtas vadovėlis vadinosi „Švento Rašto nusidavimai“.

Pateikiu naujausią F. Immos biografiją, išspausdintą „Lietuvos bibliografijoje“, 2006 m.¹⁸:

¹² „Batakių bažnyčios 100-tis“, *op. cit.*, p. 33.

¹³ Domas Kaunas, *Mažosios Lietuvos knyga: lietuviškos knygos raida 1547–1940*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 303.

¹⁴ *Ibid.*, p. 310.

¹⁵ *Ibid.*, p. 328.

¹⁶ *Ibid.*, p. 303.

¹⁷ Domas Kaunas, *Martynas Jankus: tautos vienytojas ir lietuvių spaudos kūrėjas*: monografija, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2021, p. 461.

¹⁸ *Lietuvos bibliografija. Knygos lietuvių kalba*, t. 3: 1905–1917, kn. 1: *Knygos ir autoriniai smulkūs spaudiniai A–L* / [parengė Ringailė Bagušytė, Violeta Mateikienė, Vaida Pakalniškienė; redaktorė–sudarytoja Virginija Savickienė], Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 2006, p. 392.

IMMA FRIEDRICH

(1873–1910)

Evangelikų liuteronų literatūros vertėjas. Latvis, greičiausiai gimė Šiaurės Lietuvoje. 1899–1910 m. – Batakių vargonininkas. Dailavavo Paprūsės krašto evangelikų liuteronų kunigų ir mokytojų vadovaujame blaivybės sąjūdyje. Įkūrė blaivybės draugijos „Mėlynasis kryžius“ Batakių skyrių. Mirė Batakiuose, palaidotas Mažintų kapinėse prie Skaudvilės.

Olavs, Vilis. Szvento Raszto nusidavimai / latwiszkaiz surasze kunigs W. Plutte; lietuwiszkaiz iszwerte ir iszleido Batakiu kanteris Fr. Imma.

Zakranovičs, Jānis Vilhelms. Diewo tarnas dr. Martins Lutērus / surasžė Didz–Auces parapijos kunigs J. W. Sakranowicz; isz latwiszko lietuwiszkaiz iszwertė ir iszdawė Fr. Imma...

Kaip matome, Imma paties išverstose ir išleistose knygos pasirašo kaip Fr. Imma. Jis – pirmasis vertėjas iš latvių kalbos – išvertė į lietuvių kalbą ir išleido J. V. Sakranovičiaus (*Zakranovičs Jānis Vilhelms*) „Dievo tarnas dr. Martins Lutērus“ (1905) ir V. Plutės (*Plutte W.*, tikr. *Olavs Vilis* (1867–1917) „Švento Rašto nusidavimai“ (t. y. istorija, 1907 ir 1920). Įdomu, kad jis knygos „Švento Rašto nusidavimai“ tituliniam puslapyje nurodo savo gyvenamosios vietos adresą: „**Batakiose** / per Neskucznoje Kauno gub. / 1907.“

Išlikęs buvusios arklių pašto stoties mūrinių statinių kompleksas buvo pastatytas prie senojo Šiaulių–Tauragės plento Pužų kaime šalia Skaudvilės, 1836–1844 m. tiesiant Rygos–Tilžės traktą ir pavadintas, pasak pasakojimo, Rusijos caro, kuris lankėsi šioje gražioje vietoje, garbei – *Neskučnoje*¹⁹.

Batakių kantorius Fridrikas Imma taip pat minimas vertingame, ne tik kiekvieno keliautojo pamėgtame, V.

Batakių kantoriaus Franco Immos kapo paminklas Mažintų kapinėse, 2021 m. rugpjūčio 15 d. BATAKIŲ KUNIGO KAROLIO SKAUSMENIO NUOTR.

ir J. Almonaičių keliautojo po Tauragės kraštą žinyne „Pietų Karšuva“ (2017)²⁰. Tačiau Batakių evangelikų liuteronų parapijos mirties metrikų knygoje nurodytas vardas **Francas** (*Franc, Franz*) (paryškinimas (ir žemiau) – str. autoriaus). Krikšto metrikų knygoje vardas nenurodytas – **Cantor Imma**.

F. Imma pirmąjį krikštą suteikė Batakių bažnyčioje 1899 m. vasario 14 d. 1899 m. pradžioje kantoriaus šeimoje gimė dukros dvynekės, kurios mirė Batakiuo-

Friedrichas Imma. NUOTR. IŠ HABIL. DR. DOMO KAUNO KN. „MAŽOSIOS LIETUVOS KNYGA“, P. 303

se²¹: **Anna Elizabeta Immaitė** (*Anna Elizabeta Imma*), 6 mėnesių, **Franco Immos** (*Franc Imma*) ir **Emilės Buivydaitės** (*Emilie Buivid*) dukra iš Batakių (*Botoka*), gimusi Menčiuose (*Menczi*)²², Šiaulių [apskr.] (? *Szavels?*), mirė 1899 rugpj. 9, palaidota 1899 rugpj. 12, ir **Emilė Marta Immaitė** (*Emilie Martha Imma*), 7 mėnesių, kantoriaus (*cantor*) **Franco Immos** (*Franc Imma*) ir **Emilės Buivydaitės** (*Emilie Buivid*) dukra iš Batakių (*Botoka*), gimusi Menčiuose (*Menczi*), Šiaulių [apskr.] (? *Szavels?*), mirė 1899 rugpj. 28, palaidota 1899 rugs. 1. Daugiau vaikų neturėjo.

1910 m., pablogėjęs sveikatai, kelis kartus Batakių filijoje F. Immą pavadavo (sausio 8, 10 d.) Skaudvilės filijos kantorius (Teodoras – *aut. pastaba*) Rovė (*Rowe*). **F. Imma paskutinį** krikštą Batakių bažnyčioje suteikė 1910 m. sausio 24 d.

Pagaliau sužinome tikslią Franco Immos mirties datą: **Francas Imma** dar žinomas kaip **Imba** (*Franz Imma aka Imba*), 37, **Jurgio Immos** / **Imbos** (? *Jurgis? Imma / Imba*) ir **Anės Dzenytės** (*Ane? Dzenis?*) sūnus, **Emilės [Buivydaitės]** (*Emilie [...]*) vyras iš Batakių (*Botoka*), gim. Memelėje (? *Memel?*)²³, mirė 1910 kov. 1, palaidotas 1910 kov. 6²⁴. Francas Imma mirė tikriausiai nuo tuo metu nepagydomos ligos – džiovos – 1910 m. kovo 1 d.

Beje, vienintelis F. Immos krikštas Skaudvilėje buvo 1904 m. kovo 7 d. Paskutinis krikštamotės **Emilės Immienės** (*Emilie Imma*) paminėjimas Skaudvilėje 1911 m. balandžio 11 d., kai buvo krikštijamas kantorius Teodoro Rovės (*Theodor Rowe*) antrasis sūnus Fricis (*Frizis*). Jos tolesnis likimas nežinomas.

1912 m. kovo 21 d. Tauragės parapijos kun. Augustas Vymeris (*August Aleksandr Wiemer*) „Svetyje“ išspausdino skelbimą: „**Krikščionišką maliorių**, kurs geray savo darbą mok, ir tur supratimą apie bažnyčios maliavojimą, bey pagrožinimą, ješko **Tauragės evangeliškas kunigs** [paryškinimas – „Svečio“ leidėjo].“²⁵

O 1913 m. „Svečio žiniose“ rašoma, kad Tauragės evangeliškos bažnyčios vidus (mūrai, lubos, suolai ir t. t.) perdažomi, o „*Darbą atliekt maliorius p. Rowe, kursai yra Skaudvilės kantoriaus brolis* [kantorius *Theodor Friedrich Rowe – aut. pastaba*]. [...] *Darbs dar neužbaigts*.“²⁶

Gal šis Rovė ir nupiešė Tauragės parapijos kunigo (1893–1911) Gustavo Karolio Matisono (*Gustav Karl Mattisson*, 1867–1919) atvaizdą? Tauragės bažnyčios zakristijoje tebekabo Rovės sukurtas G. K. Matisono paveikslas²⁷.

²¹ Batakių evangelikų liuteronų parapijos mirties metrikų knyga, 1899.

²² Menčiai – kaimas Alkiškių apyl. (dab. seniūnaitijoje), Akmenės sav.

²³ Nemunėlio upės (latv. *Mēmele*) – Lietuvos ir Latvijos valstybių sienos – dešiniajame krante (ties Biržų giria) yra Lielmemelės gyvenvietė ir dvaras (latv. *Lielmēmeles muižas pils*, vok. *Groß-Memelhof*), dar vadinamas Memele (latv. *Mēmele*), Mažžalvės valsčiuje (Aizkrauklės savivaldybė, Latvija). Anksčiau dvaras vadintas Memelhofu, 1516–1760 m. jis priklausė fon Ropų (*von Ropp*) šeimai.

²⁴ Batakių evangelikų liuteronų parapijos mirties metrikų knyga, 1910.

²⁵ „Apgarsinimai“, in: *Svečias*, 1912, merc. 21, Nr. 7, p. 84.

²⁶ „Svečio žinios“, in: *Svečias*, 1913, aug. 31 (sept. 13), Nr. 35, p. 437.

²⁷ „Nekrologai“, *op. cit.*, p. 50.

Tauragės kultūros paveldo tarnybos parengtos parodos, skirtos Reformacijos 500-osioms metinėms, plakatas (2017)

Iš „Šilutės naujienose“ išspausdinto Violetos Astrauskienės straipsnio apie Švėkšnos evangelikų liuteronų parapijos bažnyčios pastatymo (1867) 155-erių metų jubiliejaus minėjimą 2022 m. spalio 16 d., sužinomas ir šio atvaizdo autoriaus vardas – Robertas: „Centrinį altoriaus paveikslą 1906 m. nutapė Robertas Rovė, kuris galimai gyveno Švėkšnoje, nes jo sūnus Alfredas Robertas Rovė, gimęs 1908 m. rugsėjo 23 d. Švėkšnoje, čia buvo ir pakrikštytas, ir konfirmuotas.“²⁸ Beje, Robertas Rovė kaip krikštatis 1913 m. rugpjūčio 25 d. Skaudvilėje dalyvavo savo brolio kantoriaus trečiojo sūnaus Teodoro Janio Rovės (Teodor / Teodors Jaan / Jahnis Rowe), gim. 1913 m. rugpjūčio 18 d., krikštynose, krikštijo Tauragės kunigas Augustas Vymeris (Wimer)²⁹.

Tauragės kun. Gustavo Matisono, Batakių kantoriaus Franco Immos (gal šalia jo ir žmonos Emilės) atvaizdai yra Batakių evangelikų liuteronų bažnyčios choro nuotraukoje, tačiau joje nurodyti 1912 metai yra klaidingi³⁰. Fotografuota iki 1910 m., tad tai būtų žinoma F. Immos antroji nuotrauka, o G. Matisono pirmoji nuotrauka. F. Imma ne tik vargonavo, bet ir vadovavo chorui, o gal jį ir įkūrė?

Šių ir daugiau žinių suteikia VŠĮ „Tauragės žinios“ redaktorės-žurnalistės Raimondos Alysiienės pagal www.liuteronai.lt

Batakių evangelikų liuteronų bažnyčios choras. NUOTR. IŠ TAURAGĖS KULTŪROS PAVELDO TARNYBOS PARENGTOS PARODOS, SKIRTOS REFORMACIJOS 500-OSIOMS METINĖMS, PLAKATO (2017)

²⁸ Violeta Astrauskienė, „Švėkšniškiai minėjo solidų istorinio miestelio pastato jubiliejų“, in: *Šilutės naujienos*, 2022, spalio 21, Nr. 78, p. 2, [interaktyvus]. Įkelta: 2022 10 21, [žiūrėta 2022 10 23]. Prieiga per internet – <<https://www.silutesnaujienos.lt/lt/sveksniskiai-minejo-solidu-istorinio-miestelio-pastato-jubilieju/>>.

²⁹ Skaudvilės evangelikų liuteronų parapijos krikšto metrikų knyga, 1913.

³⁰ Nuotraukos apraše: „Batakių evangelikų liuteronų bažnyčios choras, 1912“, nurodyti metai klaidingi, nes F. Imma mirė 1910 m. *Aut. pastaba*.

liuteronai.lt ir *Tauragės kultūros paveldo tarnybos informaciją parengta gausiai iliustruota Batakių evangelikų liuteronų parapijos istorija*³¹.

Literatūra

Alysienė Raimonda, „Batakių evangelikų liuteronų parapijos istorijos pėdsakais“, in: *Tauragės žinios, parengė Raimonda Alysienė*, 2021, kovo 19, p. 20–21, [interaktyvus]. Įkelta 2021 03 17, [žiūrėta 2022 01 15]. Prieiga per internet – <<https://taurageszinios.lt/naujienos/archyvu-paslaptys/2021/03/batakiu-evangeliku-liuteronu-parapijos-istorijos-pedsakais/>>.

Almonaitis Vytenis, Almonaitienė Junona, *Pietų Karšuva: keliautojo po Tauragės kraštą žinynas, 2-asis atnauj. ir papild. leid.*, Kaunas: Keliautojo žinynas, 2017, p. 223, 233–234.

„Apgarsinimai“, in: *Svečias*, 1912, merc. 21, Nr. 7, p. 84.

Astrauskienė Violeta, „Švėkšniškiai minėjo solidų istorinio miestelio pastato jubiliejų“, in: *Šilutės naujienos*, 2022, spalio 21, Nr. 78, p. 2, [interaktyvus]. Įkelta 2022 10 21, [žiūrėta 2022 10 23]. Prieiga per internetą – <<https://www.silutesnaujienos.lt/lt/sveksniskiai-minejo-solidu-istorinio-miestelio-pastato-jubilieju/>>.

„Batakių bažnyčios 100-tis“, in: *Lietuvos evangelikų bažnyčios kalendorius, 1986 metai*, [Tauragė, 1986], p. 31–33, su F. I. nuotr., 1905.

Batakių evangelikų liuteronų bažnyčios choras, 1912.

Batakių evangelikų liuteronų parapijos mirties metrikų knyga, 1899.

Batakių evangelikų liuteronų parapijos mirties metrikų knyga, 1910.

„Iš Lietuvos latvių gyvenimo. Lietuvių latvių vienybininkas“, in: *Pagalba*, 1928, Nr. 2–5, p. 28.

Lietuvos bibliografija. Knygos lietuvių kalba, t. 3: 1905–1917, kn. 1: *Knygos ir autoriniai smulkūs spaudiniai A–L*, [parengė Ringailė Bagušytė, Violeta Mateikienė, Vaida Pakalniškienė; redaktorė-sudarytoja Virginija Savickienė], Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 2006, p. 392.

Kaunas Domas, *Martynas Jankus: tautos vienytojas ir lietuvių spaudos kūrėjas*: monografija, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2021, p. 461.

Kaunas Domas, *Mažosios Lietuvos knyga: lietuviškos knygos raida 1547–1940*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 303, 310, 328.

„Kronika“, in: *Evangelikų bažnyčios kalendorius, 1982*, [Tauragė, 1982], p. 39.

„Kronika“, in: *Lietuvos evangelikų bažnyčios kalendorius, 1983*, [Tauragė, 1983], p. 52.

Megnīs Frydričas, „Mėlynasis kryžius“, in: [F. Megnīs], *Svečias*, 1911, Nr. 1, p. 7.

„Mirusiųjų atsiminimas“, in: *Lietuvos TSR evangelikų bažnyčios kalendorius, 1973*, [Tauragė, 1973], p. 13.

„Mirusiųjų atsiminimas“, in: *Lietuvos TSR evangelikų bažnyčios kalendorius, 1975*, [Tauragė, 1975], p. 27.

„Nekrologai“, in: *Lietuvos TSR evangelikų bažnyčios kalendorius, 1959*, [Tauragė, 1959], p. 50, 52–53.

Skaudvilės evangelikų liuteronų parapijos krikšto metrikų knyga, 1913.

„Svečio žinios“, in: *Svečias*, 1913, aug. 31 (sept. 13), Nr. 35, p. 437.

³¹ Raimonda Alysienė, „Batakių evangelikų liuteronų parapijos istorijos pėdsakais“, in: *Tauragės žinios, parengė Raimonda Alysienė*, 2021, kovo 19, p. 20–21, [interaktyvus]. Įkelta: 2021 03 17, [žiūrėta 2022 01 15]. Prieiga per internet – <<https://taurageszinios.lt/naujienos/archyvu-paslaptys/2021/03/batakiu-evangeliku-liuteronu-parapijos-istorijos-pedsakais/>>.

Neišaiškintos paslaptys ir valstybės vizijos

Lietuvos ir Čekoslovakijos diplomatinių santykių šimtmečiui

Viktoras JENCIUS-BUTAUTAS,
Rokiškis

Kur ėjom ir kur nuėjom...

*O siurbėlės, niekšai, bastūnų gauja!
Diplomatų valyzų vežikai!*

Maironis¹

Lietuvos valstybę iš nebūties prikėlė Antanas

¹ Mačiulis-Maironis. „Kai Kam. Tarptautiskam šokiui pritariant“, in: *Rytas*, 1923 12 23, Nr. 8, priedas; Mačiulis-Maironis, „Kai Kam. Tarptautiskam šokiui pritariant“, in: *Vairas*, 1924 01 03, Nr. 1, p. 8.

Smetona su bendraminčiais. Atkurtas valstybingumas buvo trapus. Ar tokią Tėvynę norėjo regėti Maironis? Kas buvo tie eilėraštyje vaizduojami bastūnai ir valyzų vežikai? Tuomet vieningos valstybingumo vizijos nebuvo. Klaidžiota valstybingumo priešaušryje ne tik tarp tautinės ir LDK valstybių modelių, bet ir tarp europietiškos ir bolševikinės valstybių vizijų. Modeliai iš esmės buvo du: A. Smetonos ir Vinco Mickevičiaus-Kapsuko. Išsiveržus iš Rusijos imperijos gniaužtų, „ochrankos“ funkcijas perėmė Sovietų

Apie 1922–1923 m. nuotraukoje – Vasario 16-osios akto signataras Donatas Malinauskas (sėdi centre) ir Lietuvos kariuomenės karininkas (nuo 1925 m. generolas leitenantas) Kazys Ladyga (pirmas iš dešinės), 1923 m. baigęs Čekoslovakijos generalinio štabo akademiją

Rusijos slaptoji policija (toliau – ČK.), Valstybės saugumo komitetas (toliau – KGB), nulėmę ne tik tuomečius, bet ir ateities politinius procesus Lietuvoje. Valstybės atstatymo pradžioje padarytos klaidos buvo fatališkos. Ar nekartojam jų šiandien, abejingai žiūrėdami į neobolševizmo apraiškas Lietuvoje? Labai svarbu nustatyti ir parodyti visuomenei, kaip buvo finansuojama destruktinė Liudo Giros (1884–1946), Petro Cvirkos (1909–1947), Salomėjos Nėries (1904–1945), Antano Venclovos (1906–1971), Zigmo Žemaičio (1884–1969), Antano Purėno (1881–1962), Viktoro Biržiškos (1886–1964)², Vaclovo Biržiškos (1884–1956)³, Mykolo Biržiškos (1882–1962)⁴, Antano Žmuidzinavičiaus (1876–1966), Domicėlės Tarabildaitės–Tarabildienės (1912–1985), Justino Vienožinskio (1886–1960), Justino Bartkaus (1897–1929)⁵ ir kitų veikla tarpukaryje. Kur yra šiandieninių istorikų tyrimai apie minimų asmenų finansavimą?

Tekstai tarp eilučių

Iki šiol Lietuvoje tęsiama ir plėtojama sovietmečiu parašyta mūsų valstybės istorija. Kritiškai neįvertinti sovietmečiu sukurti ir naudoti istorijos šaltiniai. Sovietmečio cenzūra ir savicenzūra, kurią buvo dažnai patariama skaityti tarp eilučių, tapo tikriausiais dokumentais (sovietinės propagandos lobiai) ne vienam nūdienos istorikui. Sovietinių istorikų mintis plėtoja jų mokiniai. Paklusnume esama vidinio tragizmo, tačiau nuolankumas garantuoja šviesesnę ateitį. Apie Lietuvos diplomatijos istoriją rašę šiandieniniai istorikai nevengė sovietmečio klišių. Estai ir latviai daugelyje sričių mus lenkia. Matyt, todėl istorikai privengia palyginimų, jeigu tai nenaudinga sovietmečio istorijos tęstinumui. Nėra išimtis Lietuvos ir Čekoslovakijos diplomatinė santykių užmezgimo istorijos pateikimas visuomenei. Dvarininkas, 1918 m. Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas, lietuviškos diplomatijos vienas iš pionierių, anot sovietinės ir atgimusios Lietuvos istorikės Aldonos Gaigalaitės⁶ ir Vytauto Žalio, yra „atsitiktinis žmogus Lietuvos diplomatinėje tarnyboje“⁷. Jų teiginiai tik antrina Raimundo Lopatos teiginiams⁸. Tenka

² „Lietuvai ir pasauliui“, [interaktyvus], https://lietuvai.lt/wiki/Viktoras_Bir%C5%BEi%C5%A1ka

³ 1919 m. Vilniuje buvo Vinco Mickevičiaus–Kapsuko vyriausybės švietimo komisaru.

⁴ *Netiesiu keliu, Lietuvis*, sudarytojas D. Malinauskas, 1926, Nr. 13.

⁵ Petras Čeliaskas, *Švėkšna: žmonės, kraštas, įvykiai*: Enciklopedinis žinynas, Kaunas: 2012, p. 57.

⁶ Gaigalaitė A., „Dr. Dovas Zaunius ir jo diplomatinė ekonominių sunkumų Europoje laikotarpis (1929–11–08–1934–06–12)“, in: Aldona Gaigalaitė, Juozas Skirius, Algimantas Kasparavičius, Audronė Veilientienė, *Lietuvos užsienio reikalų ministrai: 1918–1940*, Kaunas: Šviesa, 1999, p. 260.

⁷ Vytautas Žalys, *Lietuvos diplomatijos istorija: 1925–1940*, d. 1, Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 432.

⁸ Raimundas Lopata, *Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas*, Trakai–Vilnius: Voruta, 1997, p. 69–70.

apgailėstauti, kad niekas nepareikalavo postsovietinių istorikų sovietmečio raštuose su žvake išryškinti tekstą tarp eilučių: „Сделано в КГБ“⁹.

Nuo 1918 m. gegužės mėnesio Lietuvos Taryba turėjo savo pirmąjį įgaliotinį Rusijoje Česlovą Landsbergį¹⁰. Akivaizdu, kad Lietuvos Taryba faktiškai vykdė užsienio reikalų ministerijos funkcijas. Todėl mažai tikėtina, kad nebuvo ieškoma kontaktų ir su kitomis valstybėmis, tarp jų su galima sąjungininke Čekoslovakija. Pažymėtina, kad 1918 m. užmezgti ryšiai ne tik su Vokietija, bet ir su Prancūzija bei Anglija. Kodėl knygos „Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918–1939 m.“¹¹ autorė Dalia Bukelevičiūtė neužsiminė apie galimus kontaktus su Čekoslovakija 1918 m. ir santykių užuomazgą nukėlė į 1919 m. vasario 21 d.¹², pasitelkusi čekų istoriko Lubošo Šveco tyrinėjimus?

Užuovėjos paieškos Čekijoje

Lietuva ir Čekija bendros valstybinės sienos neturėjo ir neturi, tačiau kontaktų neišvengė: 1422 m. Žygimanto Kaributaičio, Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Vytauto, kaip Čekijos karaliaus vietininko, atvykimas į Prahą, kunigaikščio Butauto ir jo brolio Survilos atvykimas į Prahą 1365 m. pas savo giminaitį imperatorių Karolį IV¹³. Apie kunigaikščio Kęstučio sūnų Butauto ir Survilos pabėgimą paskelbė svetimų valstybių kronikos. XIV ir XV a. sandūroje Prahajoje 1389 m. studijavo Bartolomiejus Kęstutaitis (*Bartholomaeus Keynstot*¹⁴), Mikalojus Kirsantas, Kristupas iš Lietuvos, Motiejus Vilniškis. Kęstučio vaikaitis, Butauto sūnus Jonas Vaidutis buvo antruoju Jogailos reformuoto Krokuvos universiteto rektoriumi. 1397 m. Lenkijos karalienė Jadvyga prie Prahos universiteto įkūrė Lietuvių kolegiją. Jos auklėtiniai lankė Betliejaus koplyčią, kurios pamokslininkas buvo Janas Husas. Be to, Čekiją Jogailaičių

⁹ Liet. „pagamino KGB“

¹⁰ Sandra Grigaravičiūtė, „Lietuvos Tarybos atstovavimas sovietų Rusijoje 1918 m.“, in: *Istorija*, 2017, p. 11–44. Jurgis–Šaulys tik 1918 m. lapkričio 19 d. paskiriamas pirmuoju diplomatinio atstovu Berlyne.

¹¹ Dalia Bukelevičiūtė, *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918–1939 m.*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 342.

¹² Dalia Bukelevičiūtė, *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918–1939 m.*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 24; Švec L., „ruska otazka a problem uznani nezavislosti pobaltskych statu v čecoslovenske zahranični politice v letech 1918–1921“, in: *Česky časopis historicky*, 1994 / 199, č. 2, p. 320.

¹³ Ilija, Lemeškin, *Lituanica aliter*, Vilnius, 2019, p. 142–145

¹⁴ *Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis*, Volumi 1–2, 1830–1948, T. 2, D. 1, p. 102.; https://books.google.it/books?id=5SpJAAAACAAJ&pg=PR3&hl=it&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false Tikslių žinių apie kunigaikštį Vaidotą po patekimo į kryžiuočių nelaisvę 1362 m. nėra. Esminis klausimas – kodėl Vaidotas neįgūruoja šaltiniuose tarp 1362 ir 1389 m.? Galbūt karaliaus Karolio IV rūmuose apsilankiusį vokiečių poetą Šondocho (vok. *Schondoch*) įkvėpė ne Butauto, o Vaidoto istorija parašyti poemą *Lietuvis (Der Littauer)* apie Lietuvos karalių, kuris atsivertė į krikščionybę. Poemoje rašoma apie vieną valdovą ir jo tarną, o Butautas pabėgo su broliu Survila. https://play.google.com/books/reader?id=XJBPAQAAMAAJ&pg=GBS.PA102&hl=en_ZA

dinastija dar valdė 1471–1526 metais. Studentų iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Prahoje buvo ir XVI–XVII a. Vilniaus universiteto profesorius Tomas Žebrauskas tobulinosi Prahoje 1750–1752 m. pas matematiką Josefą Steplingą. Čekų domėjimasis Lietuva suintensyvėjo XIX a. Pakanka paminėti baltistus: Františką Ladislavą Čelakovskį (*František Ladislav Čelakovský*, 1799–1852), Augustą Šleicherį (*August Schleicher*, 1821–1868), Leopoldą Geitlerį (*Leopold Geitler*, 1847–1885), Josefą Zubatą (*Josef Zubatý*, 1855–1931). Baltistikos pradininkas Františkas Ladislavas Čelakovskis 1829 m. liepos mėnesį Prahoje sėmėsi žinių pas Adomą Mickevičių ir bandė įtraukti baltus į tuometinį slavų tautinio atgimimo sąjūdį, į kurio verpetus XIX a. pab. pateko D. Malinauskas. Prahos universitete lietuvių kalbą pradėta dėstyti 1852 metais¹⁵. XIX a. antroje pusėje L. Geitleris lankėsi Lietuvoje ir palaikė ryšius su vyskupais Antanu Baranausku (1835–1902) ir Motiejumi Valančiumi (1801–1875)¹⁶. L. Geitleris svarstė apie vieną tautą, kurią kadaise sudarė slavai ir baltai, apie baltų ir slavų prokalbę. Profesorius J. Zubatas stengėsi kelti spaudos Lietuvoje draudimo problemą į europinį lygmenį (priešinimasis rusų spaudoje, uždaramė čekų rate vargu, ar galėjo turėti pageidautino poveikio)¹⁷. Tuo, kad gėdinga lietuvių atžvilgiu Rusijos politika būtų tinkamai aptarta spaudoje, pasirūpino J. Zubato bendradarbis profesorius Tomašas Garikas Masarikas (*Tomáš Garrigue Masaryk*) (1850–1937)¹⁸. Nuo 1882 iki 1884 m. Prahoje gyveno J. Basanavičius, o nuo 1890 m. Tabore studijavo Donatas Malinauskas. Įsijungęs į jaunųjų čekių veiklą, jis tapo Sakalų draugijos nariu ir dalyvavo pažangios slavų studentijos suvažiavime Prahoje¹⁹. 1895 m. ir vėliau Prahoje spausdinimo reikalais lankėsi knygnešys Juozas Angrabaitis (1859–1935)²⁰. Užsimezgusi bičiulystė tarp J. Angrabaičio ir Prahos universiteto profesoriaus, garsaus čekų lingvisto J. Zubatos²¹ pasitarnavo baltistikos mokslui. J. Angrabaitis mokė J. Zubatą lietuvių kalbos, aprūpino lietuviška lektūra, spausdino profesoriaus harmonizuotas lietuvių liaudies dainas, žavėjosi jo darbais ir gebėjimais, skatino austrų periodikoje išspausdinti straipsnį apie spaudos draudimą²². D. Malinausko ir bendraminčių dėka

¹⁵ https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/33330/1/IS-SN2335-8769_2011_N_56.PG_153-180.pdf

¹⁶ http://lki.lt/wp-content/uploads/2017/06/ALT_10_2008-ilovepdf-compressed.pdf

¹⁷ file:///C:/Users/User/Downloads/Prahos_universiteto_profesorai_pries_li.pdf

¹⁸ http://lki.lt/wp-content/uploads/2017/06/ALT_10_2008-ilovepdf-compressed.pdf

¹⁹ Viktoras Jencius-Butautas, 1918 m. *Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas*, Trakai: „Vorutos fondas“, 2011, p. 34–35.

²⁰ <http://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/1392-1002/2016/1/51-67.pdf>

²¹ <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000071073/nezinoma-cekijos-lietuva-lituanistikos-docentas-prahoje-siuolaikinis-cekas-apie-lietuva-nutuokia-zymiai-maziau-nei-xix-amziuje>

²² J. Zubata, „Die Litauer in Russland (1895) ir Tomašas Garrigue Masarykas“, in: *Archivum Lithuanicum*, 2008, 165–194, 274–277.

čekų tautinio atgimimo principai paplito Lietuvoje. Deja, Čekijos archyvuose iki šiol lieka netyrinėti ne tik D. Malinausko ir T. G. Masaryko ryšiai, bet ir jų bendra kova už lietuvišką spaudą ir Lietuvos laisvę.

Bolševizmas – karjeros garantas

Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje bolševizmas pradeda savo ardomąją veiklą Europoje. Filosofiniai Platono ir Aristotelio teiginiai transformuojasi į primityvius lozungus: už baltus ar raudonus, gyvybė arba deimantai. Lietuvos pasirinkimas tarp pažangiečio A. Smetonos ir diktatoriaus V. Mickevičiaus-Kapsuko užsitęsė iki 1926 metų. Kaip performansas kam sukelia trumpalaikį žavesį, taip V. Mickevičiaus-Kapsuko pasiūlyta karjera daug kam susuko galvas. Karjeros sudedamosios dalys siautėjant bolševikams buvo baimė, kvailumas ir deimantai.

1918 m. gruodžio 16 d. Vilniuje V. Mickevičiaus-Kapsuko vadovaujami bolševikai paskelbė sovietų valdžią ir privertė iš sostinės 1919 m. sausio 1 d. pasitraukti Augustino Voldemaro vyriausybę, nes artėjo Raudonoji armija, kuri sausio 5 d. užėmė sostinę. Prie V. Mickevičiaus-Kapsuko bei raudonųjų okupantų Vilniuje ir periferijoje glaudėsi ir gavo postus Zigmas Žemaitis²³, Andrius Domaševičius, Mykolas Biržiška, Vaclovas Biržiška, Tadas Ivanauskas, Antanas Purėnas, Juozas Petrulis ir kt. Kas jungė tuos asmenis ir kaip jie sugebėjo integruotis į Lietuvos Respubliką, o vėliau išvengti stalininių represijų. Svarbu suvokti jų paklūsimą V. Mickevičiaus-Kapsuko valdžiai motyvaciją. M. Biržiška su pirmąja Lietuvos vyriausybe neišvyko į Kauną. Ko jis tikėjosi iš antibolševikiškai orientuotų vilniečių ir gydytojo Stanislovo Bobiatynskio (*Stanisław Bobiatyński*)? Keistai atrodo profesoriaus M. Biržiškos kaltinimai Antoninai de Bondi, kurie tebuvo paprasčiausias kerštas dėl antibolševikinių jos įsitikinimų. Su tokiu kerštavimu nesutiko D. Malinauskas. Todėl tarp signatarų nutrūko bendrystė ir vertybinėje kryžkelėje jų keliai išsiskyrė visam laikui²⁴.

Kryžkelė

Lietuva, 1918 m. atsidūrusi tarp Sovietų Rusijos, Vokietijos ir Lenkijos, turėjo rinktis, su kuo ji. Kas apsprendė paminėtų asmenų pasirinkimą? Bolševikuojantys asmenys sugebėjo keisti savo pasirinkimą be žymesnių pasekmių sau. Ar tai galėjo įvykti be tam tikros gerai organizuotos struktūros (masonų, internacionalo, KGB). Ne mažiau svarbu, ar galimas lygybės ženklas tarp bolševiko ir lietuvio, kurį dėdavo reikšminga buvusio Žečpospolitos elito dalis.

²³ Kapsuko pakviestas organizavo Vilniaus universitetą 1919 m. Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija (MLTE) Vilnius, 1971, p. 887.

²⁴ Mykolas Romeris, *Dzienniki*, 1920–1930, t. 4., Warszawa, 2018, 502–504; Viktoras Jencius-Butautas, 1918 m. *Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas*, Trakai: „Vorutos fondas“, 2011, p. 230–236.

D. Malinauskas pasitraukė iš Vilniaus 1919 m. sausio pirmomis dienomis kartu su vyriausybe ir didžiąja dalimi Lietuvos Tarybos. Tai liudija bendra Valstybės Tarybos narių nuotrauka²⁵. Prasidėjus kovoms su bolševikais, D. Malinauskas gyveno Kaune. Tai patvirtina ir jo sesers Filomenos pasakojimas apie Mikalojaus Konstantino Čiurlionio palikimo gelbėjimą²⁶. Kiek vėliau, lenkams okupavus D. Malinausko žemės valdas Onušio apylinkėse, jos buvo paimtos lenkų valdžios žinion ir norėta jas nusavinti²⁷. Deja, D. Malinausko valdas iš dalies vis dėlto nusavino Lietuvos, atkurtos 1990 m., valdininkai²⁸, neigdami tarpukario įstatymus ir kartu deklaruodami pasauliui valstybės tęstinumą, bet veikdami bolševikiniais principais, su kuriais dar tarpukaryje kovojo signataras. Priešprieša tarp tiesos ir teisingumo, prasidėjusi XX a., išliko ir XXI pradžioje. Mykolas Romeris 1920 m. rugsėjo 11 d. dienoraštyje nurodo, kad Lietuvai atgavus Vilnių, Donatas M. būdavo tai Kaune, tai Vilniuje²⁹. Signataras Vilnių ir savąjį Jankovicų dvarą pasiekė tik pasislinkus fronto linijai. Deja, Vilniuje ilgiau užsibūti neteko, per prancūzų misiją buvo pareikalauta jį apleisti³⁰. D. Malinauskui priklausęs Jankovicų dvaras liko Lietuvoje, o Vilnius lenkų okupuotas. 1919 m. pr. D. Malinauskas įsijungė į Lietuvos kariuomenės aprūpinimą ginklais³¹. Visa tai byloja, kad D. Malinauskas, kaip Lietuvos Valstybės Tarybos narys, aktyviai dalyvavo kuriant valstybę ir santykius su kitomis valstybėmis.

Nutylima apie D. Malinausko pirmuosius žingsnius, užmezgant pirmuosius kontaktus su Čekoslovakija 1919 m. pr. ir vėliau. Dėl bolševikų grėsmės Lietuvos Valstybės Tarybai, 1919 m. sausio 2 d. iš Vilniaus persikėlus į Kauną, vasario 21 d. signataras D. Malinauskas įvardijamas kaip galimas Lietuvos atstovas, su jo kandidatūra sutinka Praha³². Lietuva, aplenkdamą Latviją ir Estiją, pirmoji pabandė užmegzti ryšius su Čekoslovakija³³, tačiau pavyko tai padaryti vėliausiai. Kas gi buvo kontaktų su Čekoslovakija iniciatorius? Lietuvos atstovas ir iniciatorius buvo D. Malinauskas.

Į diplomato Jurgio Savickio akiratį pasiuntinio Čekoslovakijoje vieta pateko 1919 m. gruodžio 24 d. ir signalizavo apie konfliktus, gimstančius diploma-

tiniame korpuse³⁴. 1919 m. Kaune buvo apvogtas D. Malinauskas, o 1921 m. įvyko gaisras Jankovicų dvare³⁵. Nežiūrint likimo smūgių, signataras neatsisakė kovos su bolševikais ir 1936 m. kritikavo Apolinarą Vienožinskį³⁶, Žemės ūkio departamento direktorių, ir dėl jo ryšių su atviru bolševiku Noviku³⁷. Nesuskalbėjimą apsprendė valdžią uzurpuojantys kairieji. Nuo tų laikų iki šiol neatsitiktinai kairieji yra susipynę su visomis politinėmis srovėmis ir dėl to Lietuvos valstybės interesams niekas neatstovauja.

Paslaptinga priešprieša

Algimantas Kasperavičius³⁸, rašydamas apie Lietuvos ir Čekoslovakijos santykius, pasirinko 1922–1925 m. laikotarpį. Akivaizdu, kad autorius vengė diplomatinių santykių 1918–1921 m. užmezgimo problematikos nagrinėjimo. Kodėl Jurgio Savickio kandidatas Karolis Fenrichas, buvęs Lietuvos diplomatinis kurjeris Kopenhagos atstovybėje, netiko atstovauti Lietuvos interesams Prahoje, nėra žinoma. 1921 m. pradžioje kovoti dėl Lietuvos pripažinimo išsiunčiamas D. Malinauskas, kuris sėkmingai įvykdo užduotį³⁹. Įkandin signataro į Čekoslovakiją nuvykęs Albinas Rimka domėjosi Čekoslovakijoje D. Malinausko nuveiktais darbais valstybinėse institucijose⁴⁰. Kaip D. Malinausko „dubleriai“ atrodė čekams?

D. Bukelevičiūtė monografijoje „Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918–1939 metais“⁴¹ išorinėms problemoms skyrė nemažai dėmesio, tačiau vidinės problemos, kurios lėmė vėlyvą santykių su Čekoslovakija užmezgimą, liko autorės nenagrinėtos. Monografijoje, išleistoje 2010 m., taikliai pastebėta, kad „tam tikra tarpusavio santykių įtampa tvyrojo tarp Donato Malinausko ir E. Galvanausko, P. Klimo, D. Zauniaus“⁴². Autorė nebandė atskleisti tos įtampos priežasčių ir aplinkybių. D. Bukelevičiūtė tiesiog paantrino R. Lopatai, kuris 1997 m. monografijoje apie D. Malinauską nurodė, kad, nežiūrint Jurgio Šaulio atsiliepimo, signataras

³⁴ Sandra Grigaravičiūtė, *Lietuva ir Čekija*, Nr. 2–4, p. 221, Nr. 5–7, p. 139, Nr. 11–12, p. 11

³⁵ LCVA, f. 1248, ap. 1, b. 616, l. 6–7.

³⁶ <https://www.lrytas.lt/bustas/nekilnojamosis-turtas/2018/12/09/news/nuo-grafu-tyzenhauzu-valdu-atidalytas-rokiskeliu-palivarkas-nyksta-8437245>; https://www.epaveldas.lt/vbpsi/showImage.do?id=DOC_O_482536_1&biRecordId=213826;

³⁷ LCVA, f. 1248, ap. 1, b. 616, l. 7.; *Tėvynės balsas*, 1922 10 12 Nr. 192 p. 4

³⁸ Algimantas Kasperavičius, „Kauno ir Prahos politinio-diplomatinio bendradarbiavimo paradoksai 1922–1925 m.“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2003, p. 103–134; <https://www.istorija.lt/data/public/uploads/2021/02/lim-2003-1-5-a.-kasparavicius-kauno-ir-prahos-politinio-diplomatinio-p.-103-134.pdf>

³⁹ Lietuvių enciklopedija, Bostono enciklopedija, 1959, t. 17, p. 185.

⁴⁰ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 138, p. 204.

⁴¹ Dalia Bukelevičiūtė, *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918–1940 m.*, 2010, p. 24–25.

⁴² Dalia Bukelevičiūtė, *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918–1940 m.*, 2010, p. 34.

išsiunčiamas į Prahą⁴³. Kiti autoriai, rašę apie tarpukario diplomatiją, taip pat neakcentavo vidinių Lietuvos procesų, kurie diskreditavo gerą Lietuvos vardą. V. Žalio tritomis leidinys, skirtas tarpukario Lietuvos diplomacijai, pradedamas tik nuo 1925 metų⁴⁴. Kodėl diplomatijos istorijos autorius nepradėjo rašyti nuo 1918 m., t. y. nuo Nepriklausomybės akto paskelbimo, kai buvo suformuota provizorinė vyriausybė⁴⁵, mezgėsi pirmieji diplomatiniai santykiai su Vokietija ir galiausiai buvo suformuotas A. Voldemaro kabinetas. Akivaizdu, kad autorius nenorėjo gilintis į priešpriešos tarp dešinės ir kairės ištakas, egzistavusias valstybės kūrimosi pradžioje. V. Žalys be skrupulų charakterizavo signatarą D. Malinauską kaip atsitiktinį žmogų Lietuvos diplomatijos tarnyboje⁴⁶. Rusijos interesai dominavo gimstančioje Lietuvos diplomatijoje. Įžvalgų apie chameleonizmą pirmaisiais valstybės kūrimosi metais, ypač Lietuvos politinėje, diplomatinėje erdvėje, pasigendame iki šiol. Prof. Aldona Gaigalaitė taip pat buvo linkusi apeiti šias problemas, nevengdama pašlovinti Dovą Zaunių. Pritarė pastarojo įvykdytam D. Malinausko nuveiktų darbų suskaičiavimui, kur ir kiek kartų lankėsi⁴⁷. Neįmanoma nesistebėti profesorės noru pagrįsti sovietmečiu suformuotas nuostatas apie klasinius priešus: dvarininkas – blogis. Kodėl senieji mechanizmai iki šiol nedemontuoti, sunku suprasti. Nesuprato JAV lietuviai ir mūsų pirmųjų diplomatų veiksmų 1921 metais.

Skandalai

JAV spauda 1921 m. stebėjosi, kad šitokie dalykai gali dėtis valstybėje, kuri su tokiu dideliu vargu sukurta ir ginama nuo priešų. Nejaugi Lietuvos liaudis neturėjo jėgų pastatyti prie savo šalies vairo dorus žmones, o ne tokius godišius ir veidmainius, kaip Juozas Purickis ir jiems panašūs⁴⁸! Į viešumą vienas po kito kilo skandalai, iš kurių paminėtini Onos Jagomastaitės (1900–1941) suėmimas Taline 1920 m. rugsėjo 20 d., kiek vėliau, 1921 m. pradžioje, Jadvygos Chodakauskaitės atskleista padedant Užsienio reikalų ministerijai vykdoma kontrabanda⁴⁹ ir garsioji 1921 m. pabaigos sacharino byla taip pat sietina su diplomatinio korpu-

su. Lietuvos istorikai ne kartą yra rašę apie sacharino kontrabandą (keturių Juozų byla 1921–1925 m.), tačiau nebuvo linkę iš esmės analizuoti Juozo Purickio vaidmens joje ir ypač kitų, jo šešėlyje veikusių asmenų. Tiesa, Bernardas Gailius straipsnyje „Sacharino byla“⁵⁰, remdamasis Konstantinu Žuku, nurodė, kad „Kaune susidarė lyg ir akcinė bendrovė su kapitalu: kun. V. – 3 milijonai markių, dr. Purickis ir X. po 1 milijoną, Vaitekūnas 500 tūkst., Kipras Petrauskas ir artistė G. – po 100 tūkst.“ Teisė tik keturis / penkis asmenis (Purickį, Vaitiekūną, Avižonį ir ministerijos ūkvedį Putinį), nors visi kalbėjo, kad dalyvavo beveik visa Užsienio reikalų ministerija. O ar buvo surastas organizatorius? Atviresnis išskirtinai buvo gal tik M. Romeris, savo dienoraštyje tai pavadinęs „Purickiada“⁵¹. Anot jo, tai nebuvo vien tik Purickio ir jo draugų iš teisiamųjų suolo problema⁵². Aktorių ji turėjo visą legioną, pradedant Jonu Vailokaičiu ir baigiant Adomu Vilimu⁵³. Apie valstybės kūrimo procesus, vykusius 1918–1926 m., būtina kalbėti siekiant, kad nebūtų kartojamos klaidos ir būtų pažabota svetimų jėgų įtaka Lietuvos valstybei šiandien. Dažnai atrodo, kad siekiama neparodyti žinomų bei šlovintų sovietmetyje asmenų vykdytos antivalstybinės veiklos bei atskleisti jų finansavimo būdus ir šaltinius tarpukaryje. Nėra abejonių, kad jie veikė savanaudiškai.

„1921 m. U.R.M.-jos aukštesnieji valdininkai ir Lietuvos atstovybės tarnautojai Maskvoje pasipelnymo tikslu gabendavo po valdiškais antspaudais iš Lietuvos: sachariną, kokainą ir kitas prekes. O iš Rusijos visokias brangenybes: kilimus, briliantus, auksą ir t. t. Tas nepralošiamas diplomatinis verslas ėjo iš pradžios „diplomatinėse dėžėse“, o pagaliau jau vagonuose. Duską į savaitę atvykdavo iš Kauno diplomatiniai kurjeriai ir kiekvienu atveju atveždavę paketų po 100–150 pūdų, daugiausia Avižonio, Skrinikovo ir Milichovskio antrašais, o iš Maskvos taip pat du kartus į savaitę vykdavo į Lietuvą kurjeriai su diplomatiniais paketais ir dėžėmis, vis po antspaudais, buv. ministro Puryckio, direktoriaus Vaitiekūno ir kitų U.R.M. jos tarnautojų vardu. Vėliau gi diplomatiniai siuntiniai ir maistas buvo vežami ne dėžėmis, o tiesiog vagonais“⁵⁴.

Rusijos imperijos auksas, deimantai ir brangenybės

Po bolševikinio perversmo Rusijoje, kaip neišvengiama sovietų vykdytos vidaus ir užsienio politikos pasekmė, sekė pilietinis karas, pagimdęs kančias ir

⁴³ Raimundas Lopata, *Nepriklausomybės akto signataras Donatas Malinauskas*, Trakai: Voruta, 1997, p. 85–86.

⁴⁴ Vytautas Žalys, *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*, t. 1, 2006, p. 584.

⁴⁵ <http://www.spauda.org/lietuva/archive/1918/1918-04-19-LIETUVA.pdf>

⁴⁶ Vytautas Žalys, *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*, t. 1, 2006, p. 432.

⁴⁷ Aldona Gaigalaitė, „Dr. Dovas Zaunius ir jo diplomacija ekonominių sunkumų Europoje laikotarpiu“, in: *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, Kaunas, 1999, p. 260–261.

⁴⁸ „Kunigas Purickis apkaltintas dėl šmugelio“, in: *Naujienos*, 1921-12-29, No. 303, p. 1; <http://www.spauda.org/naujienos/archive/1921/1921-12-29-NAUJIENOS.pdf>

⁴⁹ Jonstantinas Žukas, *Žvilgsnis į praeitį*, 1992, p. 254–265. https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/99758/1/ISSN2029-7181_2013_V_92_N_4_PG_32-43.pdf

⁵⁰ https://www.academia.edu/26014821/Sacharino_Byla; Gailius B. Sacharino byla// NAUJASIS ŽIDINYS-AIDAI 2003 / 7–8

⁵¹ liet. „Purickijada“

⁵² Mykolas Römeris, *Dzienniki*, t. 4, 1920–1930, str. 453

⁵³ <https://elibrary.mab.lt/bitstream/handle/1/820/72618-1926-3.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

⁵⁴ „Byla dėl šmugelio valdžios įstaigose“, in: *Naujienos*, 1925-03-02, Nr. 51, p. 2; <http://www.spauda.org/naujienos/archive/1925/1925-03-02-NAUJIENOS.pdf>

badą. Antantės paskelbta sovietų blokada egzistavo nuo 1919 m. spalio 19 d. iki 1920 m. sausio 16 d.⁵⁵. 1920 m. Rusija vedė derybas su Estija, Lietuva ir Latvija dėl jų pripažinimo ir taikos. Bolševikai skaldė iš imperijos gniaužtų ištrūkusių valstybių vienybę, taip tikintis pralaužti blokadą. Pirmoji taikos sutartį su Rusija pasirašė Estija 1920 m. vasario 2 d., paskutinioji Latvija 1920 m. rugpjūčio 11 d., kurios gavo atitinkamai 15 ir 4 mln. aukso rublių. Lietuva 1920 m. liepos 12 d. pasirašė tik sutartį ir gavo 3 mln. aukso rublių. Niekas negali paaiškinti, kokiais kriterijais rėmėsi ir už ką sovietų Rusija dalino aukso rublius⁵⁶. Kodėl Lietuva gavo mažiausiai ir kodėl pasirašyta ne taikos sutartis? Į pirmąją klausimo dalį nėra atsakymo, bet dėl antrosios teigiama, kad Lietuva su Rusija neturėjo fronto linijos. Tai kieno pastangomis išgaravo fronto linija ir latviai atsuko į mus patrankas, kai Lietuvos kariuomenė norėjo tęsti kovą su bolševikais. Kas įskėlė konfliktą tarp Lietuvos ir Latvijos? Kam tenka atsakomybė už diplomatinę nesusikalbėjimą? Kokį vaidmenį čia suvaidino D. Zaunius, nėra didelė paslaptis. Kodėl Lietuva neprisijungė prie estų derybose su sovietų Rusija, nors estai kvietė ne kartą, o derybose dėl sienų su latviais LietuRusijos komunistų partijos (bolševikų)⁵⁷ suvažiavime 1921 m. kovo 14 d. priimtas nutarimas dėl NEPo⁵⁸, tikintis gyventojus aprūpinti maistu ir pralaužti ekonominę blokadą. Kontrabanda, klestėjusi iki NEP'o⁵⁹, po jo paskelbimo įgavo dar didesnius užmojus. Lietuvos spaudoje 1921 m. vid. pasirodė karikatūros, kuriose atvirai buvo juokiamasi iš mūsų diplomatinio korpuso ir jo darbų. Laikraštis „Echo“ publikavo satyrinę poemą „Draugas Oneginas“⁶⁰, kurioje pasakojama ir apie valizas su brangenybėmis ir revoliucijos eksportą. Laikraštis „Naujienos“ JAV rašė: „1921 m. ir spaudoje buvo rašoma, o visuomenėje ėjo gandai, kad Užsienio reikalų ministerijos aukštesnieji valdininkai ir Lietuvos atstovybės Maskvoje tarnautojai gabena po valdiškais antspaudais pasipelnymo tikslu įvairius dalykus iš Lietuvos į Maskvą – sachariną, kokainą, cukrų, galanterijos prekes ir t. t., o iš Maskvos – briliantus, auksą ir kitas brangenybes“⁶¹.

⁵⁵ <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/6978843>

⁵⁶ <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuviska-korta-uz-tris-milijonus-aukso-rubliu.d?id=12169113>

⁵⁷ „Rusijos komunistų (bolševikų) partija“ (rus. *Российская коммунистическая партия (большевиков)*)

⁵⁸ NEP rus. *Новая экономическая политика*, liet. naujoji ekonominė politika. Unikalus SRSR laikotarpis 1921–1929 m., kai pramonėje, prekyboje, žemės ūkyje buvo įteisinta privati nuosavybė.

⁵⁹ NEP (rus. *Новая экономическая политика* 'naujoji ekonominė politika')

⁶⁰ Л. Аркадский [А. Бухов]. Товарищ Онегин, in: Эхо. 1921. NoNo 130–138 (188–196), 141–145 (199–203), 147–148 (205–206), 150 (208), 151 (209), 153 (212), 154 (213), 156 (215), 158 (217), 160 (219), 161 (220), 163 (222), 167 (226); 5–12, 14, 17–19, 21–22, 24, 25, 28, 29 июня, 1, 2, 5, 7, 9, 10, 13, 17 июля.

⁶¹ <http://www.spauda.org/naujienos/archive/1925/1925-02-28-NAUJIE-NOS.pdf> Byla dėl šmugelio valdžios įstaigose. Šiuo numeriu „Naujienos“ pradeda Purickio bylos dokumentų skelbimą. Kaip šmugelis tapo sugautas. Tolesnis tardymas, Naujienos 1925-02-28 Nr. 50. P. 1.

Galiausiai buvo surasti ir įvardyti tik 4–5 asmenys, kalti / nekalti dėl kontrabandos. Tai kas gi buvo tie kurjeriai?

Revoliucijos ir deimantų kurjeriai

Džonas Ridas (*John Silas Reed*) buvo 1920 m. kovo mėnesį sulaikytas Suomijoje, Turku mieste, su briliantų kontrabanda, kurios vertė buvo 100 000 dolerių⁶², taip pat buvo rasti ne tik jam priklausę JAV, anglų, vokiečių pasai, bet ir bolševikų propagandinė literatūra⁶³. Kas jis toks buvo, tas Dž. Ridas, palaidotas prie Maskvos Kremiaus sienos? Neaplenkė brangenybių kontrabanda ir Lietuvos. Anot istoriko Alfonso Eidinto, po lėktuvo gedimo pašovus lenkams 1920 m. kovo 10 d. netoli Kauno, prie Linkuvos kaimo nusileido trečiojo internacionalo kūrėjas Fridrichas Platenas (1883 m. liepos 8 d.), žymus Šveicarijos ir tarptautinio darbininkų ir komunistinio judėjimo atstovas⁶⁴, išgarsėjęs tuo, kad 1918 m. sausio 14 d. Maskvoje pasikėsino į V. Lenino gyvybę metu pridengė jį ir pats buvo sužeistas⁶⁵. Su Platenu skrido ir Elizabeta Platen (tikroji pavardė Jelizaveta Rozovskaja). Ji turėjo perduoti vokiečių komunistams brangenybes, kurie jas būtų pavertę markėmis⁶⁶. Visas ekipažas, anot A. Eidinto, pateko į buržuazinės Lietuvos žvalgybos rankas⁶⁷. Motyvuojant tuo, kad lėktuvas be Lietuvos valdžios žinios ir leidimo skrido per Lietuvos teritoriją iš Vokietijos į Tarybų Rusiją ir atgal bei gabeno kontrabandą. Lėktuvas buvo konfiskuotas ir perduotas Lietuvos kariuomenės aviacijos viršininkui. Visi lėktuve buvę pinigai konfiskuoti Lietuvos išdo naudai. Apie įvykį netrukus sužinojo ir Lietuvos gyventojai. Valdžios oficiozas 1920 m. kovo 13 d. „Lietuva“⁶⁸ ir Tautos pažangos partijos laikraštis „Tauta“ 1920 m. kovo 18 d.⁶⁹ pranešė, kad nusileidusiame prie Kauno lėktuve yra Tarybų Rusijos atstovas F. Platenas, turintis V. Lenino ir L. Krasino mandatus prekiauti su visais kraštais. Pas skridusiuosius rasta 300 000 markių (rusų rubliais ir anglų svarų sterlingais).

1920 liepos⁷⁰ mėnesį Taline sulaikyta O. Jagomastaitė su 15 mln. caro rublių diplomatiniam pakete⁷¹. Anot A. Voldemaro, O. Jagomastaitė dar iki Steigiamojo Seimo važinėjo po Skandinaviją su

⁶² <http://www.baltic-course.com/archive/rus/13/istor.htm> ;

⁶³ <https://ria.ru/20171127/1507376351.html>

⁶⁴ Alfonsas Eidintas, „Platenas Lietuvoje“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 1978, p. 28.

⁶⁵ Alfonsas Eidintas, „Platenas Lietuvoje“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 1978, p. 28.

⁶⁶ Alfonsas Eidintas, „Platenas Lietuvoje“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 1978, p. 30.

⁶⁷ Alfonsas Eidintas, „Platenas Lietuvoje“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 1978, p. 30.

⁶⁸ „Bolševikų orlaivis“, in: *Lietuva*, 1920-03-13, p. 3.

⁶⁹ „Bolševikų orlaivis“, in: *Tauta*, 1920-03-18, p. 4.

⁷⁰ Kiti šaltiniai nurodo kitą datą, t. y. 1920-09-20.

⁷¹ *Komunistas*, 1922, Nr. 2, p. 37.

Purickio išduotu diplomatinio pasu⁷². O. Jagomastaitės biografijoje yra daug paslapčių. Ji lankėsi Švedijoje, kur dirbo Jonas Aukštuolis⁷³, Lietuvos atstovas Skandinavijoje, t. y. Švedijoje ir Norvegijoje⁷⁴. V. Mickevičius-Kapsukas 1920 m. rugpjūčio mėnesį pagrindiniam darbui taip pat reikalavo milijonų, pirmenybę teikdamas briliantams, nes juos lengviau paslėpti⁷⁵.

Valizinininkai ir antivalizinininkai

Grafas Alfredas Jonas Tiškevičius (1882–1930) 1918 m. pradėjo atstovauti Lietuvai užsienio spaudoje⁷⁶, o nuo 1920 m. 5-asis ministrų kabinetas paskyrė jį Lietuvos diplomatinio atstovu Londone (jis atstovavo savo lėšomis)⁷⁷. Tikroji gana greito (1921 m. sausio mėn.) grafo pasitraukimo iš diplomatinės tarnybos priežastis – pasipriešinimas naudoti diplomatinę imunitetą kontrabandai iš Sovietų Rusijos⁷⁸. A. Voldemaro aprašyta kurjerės O. Jagomastaitės veikla kelia nuostabą tiek reikalavimais uždėti antspaudą ant valizos, nežinant diplomatinės valizos turinio, tiek grasinimai Purickio vardu⁷⁹. Su diplomatinėmis valizomis sietina daugybė asmenų ne tik iš Lietuvos pasiuntinybės Vokietijoje, bet ir iš kitų. Kiek diplomatų buvo įtraukta į veiklą su paslaptinomis valizomis – neaišku, bet kad daug kas žinojo apie tai – faktas. Kurjerių buvo apie 100⁸⁰. Petras Klimas, Juozas Vaitiekūnas ir kiti buvo susieti su valizomis, jau nekalbant apie kurjerius: Milichovskį⁸¹, Skrinikovą⁸², Chodakauską, Karolį

Ozeļį⁸³. Skrinikovą taip charakterizavo „Naujienos“: tai „garsusis Skrinnikovas, kurs patapęs lietuviu pasidarė Skryniu, Maskvon su didžiausiomis skryniomis vykdavo⁸⁴.“ Steigiamojo Seimo darbuose 1921–12–16 rašoma, kad Skrinikovas ir p. Purickis yra kaip Siamo broliai – negali persiskirti⁸⁵. Diplomatinis Lietuvos korpusas pasidalino į valizininikus ir antivalizininikus. Tai ir nulėmė ne visada korektiškus pranešimų tekstus tarp diplomatų, kai buvo rašoma apie kolegas.

1920–10–16 Tautos pažangos laikraštyje „Tauta“, redaguotame Vytauto Petrulio, pasirodė informacija apie O. Jagomastaitę nenurodant informacijos šaltinio, kur rašoma, kad „Diplomatinę valizę turėti yra labai geras dalykas: uždėda vizą, kuri valstybė mums palanki, ir važiuok sveikas per sieną, parodęs diplomatinį pasą. Niekas nežiūri, kas yra tavo valizėje, Užsienio reikalų ministerijos antspaudu uždėtoje. Mūsų užsienio ministras jau seniai turėjęs panelę su diplomatine valize. Išvažinėjęsi ji laimingai po Skandinaviją, Stokholmą, net Londone buvusi. Visada buvę gerai. Tik dabar neseniai atsidūrusi Revelyje. Igaunių vyriausybei pasirodė, kad mūsų panelės valizė per sunki. Atidaryk, tamsta, pažiūrėsime, kas ten yra. Valizė buvusi tiek įdomi, kad panelės nebepaleido. Turbūt reikšią parašyti Igaunių valdžiai notą, kam jie išgąsdino mūsų panelę ir kam žiūrėjo valizės paslapčių, kur buvę jų sudėta⁸⁶.“

A. Voldemaras „Tėvynės balse“ nurodė, kad O. Jagomastaitė buvo sulaikyta su *corpus delicti*, nežiūrint to Lietuvos valdžia grasina Estijai diplomatinio konflikto, prašo paleisti iš kalėjimo ir pažada ją teisti⁸⁷. 1920 m. rugsėjo 20 d. O. Jagomastaitė ir Gauchsteinas buvo suimti vietinės Talino policijos, kuri kaltino juos valiutos spekuliacija ir brangenybių išvežimu iš Estijos po valstybiniu antspaudu. Darant kratą pas juodu buvo rasta, be įvairių šalių valiutos, platinos gabalėlis 105 gr. svorio ir Berlyno atstovybės antspaudas⁸⁸. Be to, Estijos policija pas O. Jagomastaitę rado Purickio laiškus⁸⁹.

Ne mažiau paslaptingas yra ir dailininkas Antanas Žmuidzinavičius, kuriam diplomatinio kurjerio pasą pasirašė užsienio reikalų ministras P. Klimas 1921–01–14⁹⁰. Ministru tuo metu buvo Purickis. Tiesa,

⁷² Voldemaras A., „Teisman!“, in: *Lietuvių balsas*, 1921–12–10, Nr. 17, p. 1–2.

⁷³ Aukštuolis Jonas nuo 1919 m. Lietuvos atstovas Švedijoje, Norvegijoje, 1921–1922 m. ir Olandijoje. 1922–1923 m.

⁷⁴ „Telegramos. Mūsų pasiuntinys Aukštuolis Kaune“, in: *Lietuva*, 1920–03–12, Nr. 58 (340), p. 3.

⁷⁵ Kapsuko laiškas, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LVA), f. 73, ap. 3, b. 2, l. 10 ir 10 atv.

⁷⁶ <https://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=23902> Ką vienas Lietuvos bajoras mano apie lietuvių politiką// Dabartis 1918–08–27, p. 2.

⁷⁷ https://www.pegasas.lt/media/samples/000000000001107511/puslapiai_pavartymui/Pegasas/cdb_Lietuvos_dvarai_pavartyti_fl.pdf

⁷⁸ Česlovas Laurinavičius, „Grafas Alfredas Tiškevičius naujųjų laikų Lietuvos politikoje“, in: *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 8, Vilnius, 1996, p. 362–363.

⁷⁹ Augustinas Voldemaras, „Teisman!“, in: *Lietuvių balsas*, 1921–12–10, Nr. 17, p. 1–2.

⁸⁰ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 402, l. 421.

⁸¹ Vagonus lydi kurjeris Zacharijus Milichovskis, kuris slaptomis Žvalgybos agentūros žiniomis vežioja bolševikams kokius tai svarbius dokumentus apie Lietuvą (<http://www.spauda.org/naujienos/archive/1925/1925-02-28-NAUJIENOS.pdf>); Byla dėl šmugelio valdžios įstaigose// Naujienos 1925 02 28 Nr.50. p.1.); Kai dėl Milichovskio, tai Vaitiekūnas nežinojo, ar jis yra Lietuvos pilietis ir iš kur paėina, lietuviškai jis nekalbėjo (<http://www.spauda.org/naujienos/archive/1925/1925-02-28-NAUJIENOS.pdf>); Byla dėl šmugelio valdžios įstaigose: Naujienos 1925 02 28 Nr.50. p.4.)

⁸² Teodoras (Tadas) Skrinikovas-Skrynius (<http://www.spauda.org/naujienos/archive/1925/1925-02-28-NAUJIENOS.pdf>); Byla dėl šmugelio valdžios įstaigose Šiuo numeriu „Naujienos“ pradeda Purickio bylos dokumentų skelbimą. Kaip šmugelis tapo sugautas Puryckijada. Tolesnis tardymas// Naujienos 1925-02-28 Nr. 50. P. 1.); Toliušis Z., Kauno turtuoliai. 1950 10, NMB RS, f. 66, b. 52,1.1 . LCVA F. 383, ap. 7, b. 402, L 482.

⁸³ *Spekuliacinio kapitalo valdžioje (1919–1926)*, sudarė B. Baranauskas, Vilnius: Moksas, 1975, p. 129–131.

⁸⁴ <http://www.spauda.org/naujienos/archive/1921/1921-12-29-NAUJIENOS.pdf>

⁸⁵ Steigiamojo Seimo darbai, 1921–12–16, pos. 151, p. 97–99.

⁸⁶ Girdas, „Kas atsitiko. Feljetonėlis“, in: *Tauta*, 1920–10–16, Nr. 52 (61), p. 2.

⁸⁷ Augustinas Voldemaras, „Valdžios finansinė politika ir šmugelis“, in: *Lietuvių balsas*, 1921–12–06, Nr. 15, p. 2.

⁸⁸ <http://www.spauda.org/naujienos/archive/1925/1925-03-04-NAUJIENOS.pdf> (Byla dal šmugelio valdžios įstaigose Kaltinimo aktas Juozui Vaitiekūnui, Juozui Avižoniui, Zocharu Milichovskii ir Juozui Šutiniui.//in: Naujienos 1925-03-04, Nr. 53, p.4).

⁸⁹ Voldemaras A., „Teisman!“, in: *Lietuvių balsas*, 1921–12–10, Nr. 17, p. 1–2.

⁹⁰ Vėlnių muziejus ŽA (p) 2.

A. Žmuidzinavičius nepateko į svarbesnių kurjerių sąrašą, be to, nėra dokumentų, kad būtų kviestas liudytoju sacharino byloje. Tapytojo judėjimo nevaržė ir komisarai. Tai patvirtina 1919 m. vasario 22 d. išduotas V. Mickevičiaus-Kapsuko vyriausybės Vilniuje Švietimo komisaro Vaclovo Biržiškos liudijimas, kuriuo siekiama padėti A. Žmuidzinavičiui⁹¹.

Komunistai nuo seno yra žinomi apgaulės meistrai, matyt, dėl to V. Mickevičius-Kapsukas ir pliekė valizininikus: „Lietuvos atstovybėje Berlyne generaliniu konsulu yra Geršovičius⁹², patarėju – Skrinikovas, diplomatinis kurjeriu – Špigeglasas, sekretoriumi buvo O. Jagomastaitė. Visa ta kompanija plačiai užsiėmė spekuliacija valiutomis. 1920 m. liepos mėn. O. Jagomastaitė su 15 mln. caro rublių diplomatiname pakete buvo Taline sulaukyta ir pakliuvo į kalėjimą. Po poros mėnesių pasisėkė ją atleisti. O pinigai buvo estų valdžios rekvizuoti. 1921 m. pradžioje Skrinikovas važiavo į Taliną tų pinigų. Mes klausiamo valdžios, ar yra žinoma jai toks Lietuvos

atstovybės valdininkų veikimas Berlyne⁹³“ Pliekimas pasitarnavo pasaulinei revoliucijai jei ne viena forma, tai kita. Tačiau O. Jagomastaitė tapo problema Lietuvos valdžiai ir, matyt, ne be reikalo Juozas Purickis Vytautui Gyliui pažadėjo atstovo vietą Prahėje už pagalbą O. Jagomastaitėi⁹⁴.

Nors nuo 1919 iki 1921 m. pretendentai į diplomatinis atstovus Prahėje keitė vienas kitą, vis dėlto 1921 m. pr. vyriausybė apsisprendė į Čekoslovakiją išsiųsti D. Malinauską. 1921 m. kovo 31 d. raštu ministrų kabinetas informavo Finansų, Prekybos, Pramonės ministerijas ir Valstybės kontrolę, kad „1921 m. kovo mėn. 23 d. ministrų kabinetas nutarė leisti išduoti iš ministro pirmininko kreditų 6 000 auksinių Užsienio reikalų ministerijos siunčiamo į Čekoslovakiją D. Malinausko kelionės išlaidoms.“⁹⁵

Tęsinys kitame numeryje

⁹¹ Vėlnių muziejus ŽAp2331.

⁹² Giršovičius B. (1930).

⁹³ https://marksistobiblioteka.files.wordpress.com/2016/04/vk_burzuazine_lietuva.pdf ;

⁹⁴ <http://www.spauda.org/naujienos/archive/1925/1925-03-04-NAUJIENOS.pdf>

⁹⁵ LCVA, f. 923, ap. 1, b. 191, p. 521.

Vasario 16-osios akto signatarai

Kraslavoje bus įamžintas Donato Malinausko atminimas

Vasario 16-osios akto signataras Donatas Juozas Malinauskas yra gimęs Latvijoje, Kraslavoje (liet. Krēslaukis, dabar – rajono centras), nes jo tėvas Mykolas Malinauskas tuo metu buvo caro kariuomenės karininkas. D. J. Malinauskas buvo pakrikštytas Kraslavos katalikų bažnyčioje, o krikštatėviai buvo grafai Pliateriai.

Iki šiol šio signataro atminimas niekaip nebuvo įamžintas Latvijoje, išskyrus LRT laidą „Nacionalinė ekspedicija“. Laidos metu žiūrovams buvo pristatytas signataras ir Kraslava, jo gimimo vieta.

Lietuvos Respublikos ambasada Latvijoje (Rygoje) kreipėsi į Kraslavos rajono savivaldybę, prašydama rasti vietą atminimo ženklui pastatyti. Savivaldybė maloniai sutiko ir, sutarus merui Gunarui Upenieks (Gunārs Upenieks), Kraslavos istorijos ir meno muziejaus fondų saugotojai Alai Lomonovskai bei signataro Donato Juozo Malinausko muziejaus Alvite (Vilkaviškio r.) direktoriui Viktorui Jenciui, tokia vieta rasta prie Šv. Liudviko Romos katalikų bažnyčios. Dabar bus rengiamas projektas ir tikimasi, kad 2023-ųjų vasarą atminimo ženklas bus pastatytas.

Vasario 16-osios akto signataro Donato Juozo Malinausko atminimo įamžinimo Kraslavoje iniciatoriai (iš kairės): Gunaras Upenieks (Gunārs Upenieks), Viktoras Jencius ir Ala Lomonovska, Kraslava, 2022 m. lapkričio 23 d. Juozo VERCINKEVIČIAUS NUOTR.

Kraslavos Šv. Liudviko Romos katalikų bažnyčia. Juozo VERCINKEVIČIAUS NUOTR.

„Vorutos“ informacija

Širvintų rajone įprasminimas Holokausto aukų atminimas

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, bendradarbiaudamas su Širvintų rajono Gelvonų ir Musninkų miestelių bendruomenėmis, Holokausto aukų vardams atminti pastatė informacinius standus „Ukmergės apskrities Gelvonų valsčiaus žydų likimas 1941 m.“ ir „Ukmergės apskrities Musninkų valsčiaus žydų likimas 1941 m.“.

Šie informaciniai standai – tai galimybė Širvintų rajono gyventojams ir jame besilankantiems svečiams geriau pažinti Lietuvos žydų istoriją: susipažinti, prisiminti, suprasti ir išmokti, pagerbti ir liudyti... Pažymėtina, kad šiomet atsirado penki tokie stan-

dai: du pastatyti vasarą Raseinių rajono Ariogalos miestelyje, vienas – Trakų rajone ir du – Širvintų rajone, Gelvonų ir Musninkų miesteliuose. Juos galima išvysti ir Leipalingyje, Zapyškyje, Veliuonoje, Kuliuose, Pilviškyje.

Visi jie pastatyti įgyvendinant projektą „Holokausto aukų vardai gyvi“, kurį iš dalies finansuoja Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarija, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, įgyvendindamas projektą „Holokausto aukų vardai gyvi“, siekia įamžinti aukų vardus, kad jų kapi neliktų anoniminiai, ir puoselėti istorinę atmintį.

UKMERGĖS APSKRITIES GELVONŲ VALSČIAUS ŽYDŲ LIKIMAS 1941 M.

THE FATE OF THE JEWS OF GELVONAI DISTRICT, UKMERGĖ COUNTY, IN 1941

1941 m. rugpjūtį šioje vietoje buvo įrengtas laikinasis žydų lageris. Čia buvo laikomi žydai iš Ukmergės apskrities, kurie buvo nusiųti į lagerį iš Ukmergės apskrities miestelių. Čia jie buvo laikomi iki rugsėjo mėnesio, kai buvo pradėti perkelti į koncentracijos lagerius. Čia žydai buvo laikomi iki rugsėjo mėnesio, kai buvo pradėti perkelti į koncentracijos lagerius.

1941 m. rugpjūtį šioje vietoje buvo įrengtas laikinasis žydų lageris. Čia buvo laikomi žydai iš Ukmergės apskrities, kurie buvo nusiųti į lagerį iš Ukmergės apskrities miestelių. Čia jie buvo laikomi iki rugsėjo mėnesio, kai buvo pradėti perkelti į koncentracijos lagerius. Čia žydai buvo laikomi iki rugsėjo mėnesio, kai buvo pradėti perkelti į koncentracijos lagerius.

1941 m. rugpjūtį šioje vietoje buvo įrengtas laikinasis žydų lageris. Čia buvo laikomi žydai iš Ukmergės apskrities, kurie buvo nusiųti į lagerį iš Ukmergės apskrities miestelių. Čia jie buvo laikomi iki rugsėjo mėnesio, kai buvo pradėti perkelti į koncentracijos lagerius. Čia žydai buvo laikomi iki rugsėjo mėnesio, kai buvo pradėti perkelti į koncentracijos lagerius.

1941 m. rugpjūtį šioje vietoje buvo įrengtas laikinasis žydų lageris. Čia buvo laikomi žydai iš Ukmergės apskrities, kurie buvo nusiųti į lagerį iš Ukmergės apskrities miestelių. Čia jie buvo laikomi iki rugsėjo mėnesio, kai buvo pradėti perkelti į koncentracijos lagerius. Čia žydai buvo laikomi iki rugsėjo mėnesio, kai buvo pradėti perkelti į koncentracijos lagerius.

1941 m. rugpjūtį šioje vietoje buvo įrengtas laikinasis žydų lageris. Čia buvo laikomi žydai iš Ukmergės apskrities, kurie buvo nusiųti į lagerį iš Ukmergės apskrities miestelių. Čia jie buvo laikomi iki rugsėjo mėnesio, kai buvo pradėti perkelti į koncentracijos lagerius. Čia žydai buvo laikomi iki rugsėjo mėnesio, kai buvo pradėti perkelti į koncentracijos lagerius.

1941 m. rugpjūtį šioje vietoje buvo įrengtas laikinasis žydų lageris. Čia buvo laikomi žydai iš Ukmergės apskrities, kurie buvo nusiųti į lagerį iš Ukmergės apskrities miestelių. Čia jie buvo laikomi iki rugsėjo mėnesio, kai buvo pradėti perkelti į koncentracijos lagerius. Čia žydai buvo laikomi iki rugsėjo mėnesio, kai buvo pradėti perkelti į koncentracijos lagerius.

1941 m. rugpjūtį šioje vietoje buvo įrengtas laikinasis žydų lageris. Čia buvo laikomi žydai iš Ukmergės apskrities, kurie buvo nusiųti į lagerį iš Ukmergės apskrities miestelių. Čia jie buvo laikomi iki rugsėjo mėnesio, kai buvo pradėti perkelti į koncentracijos lagerius. Čia žydai buvo laikomi iki rugsėjo mėnesio, kai buvo pradėti perkelti į koncentracijos lagerius.

1941 m. rugpjūtį šioje vietoje buvo įrengtas laikinasis žydų lageris. Čia buvo laikomi žydai iš Ukmergės apskrities, kurie buvo nusiųti į lagerį iš Ukmergės apskrities miestelių. Čia jie buvo laikomi iki rugsėjo mėnesio, kai buvo pradėti perkelti į koncentracijos lagerius. Čia žydai buvo laikomi iki rugsėjo mėnesio, kai buvo pradėti perkelti į koncentracijos lagerius.

Ukmergės apskrities Gelvonų valsčiaus žydų likimas 1941 m.

Informacinis stendas „Ukmergės apskrities Gelvonų valsčiaus žydų likimas 1941 m.“ skirtas Gelvonų valsčiuje gyvenusiems ir nacių okupacijos metais Pivonijos miške nužudytiems žydų tautybės Lietuvos piliečiams atminti. Stendas įrengtas priešais Gelvonų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčią, netoli Gelvonų seniūnijos pastato. Jį įrengiant dalyvavo Širvintų rajono Gelvonų gimnazijos mokiniai ir mokytojai, Gelvonų krašto bendruomenės nariai. Jie džiaugėsi šia Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro įgyvendinta iniciatyva pastatyti informacinį stendą Holokausto aukoms atminti Gelvonuose.

Pirmąjį pėdsaką Gelvonuose žydai paliko 5419 metais. Gelvonų žydų kapinėse būta antkapio, kuris pagal žydų tradiciją datuotas 5419 metais nuo pasaulio sukūrimo, ši data sietina su 1659 m. Galbūt žydų čia apsigyventa ir seniau, pagal jų tradiciją senų ar pamirštų antkapių įrašai yra nutrinami ir iškalami nauji.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Gelvonų žydai daugiausia vertėsi grūdų prekyba, taip pat tiekė į Vilnių paukščius, vaisius ir pieno produktus. Kiti vertėsi

kalvyste, staliaus darbai, siuvo drabužius ir batus, juos taisė. Gelvonuose, be mūrinės bažnyčios, buvo medinė sinagoga, 75 gyvenamieji namai, 22 parduotuvės, vaistinė, paštas, viešoji biblioteka ir mokykla. 1913 m. Gelvonuose buvo 10 batsiuvių, 6 siuvėjai, 3 staliai, 2 kalviai, 2 dažytojai, vienas graviruotojas ir vienas malūnininkas. Daug žydų įsidarbino aplinkinių vietovių ūkių valdytojais, veikė kaip vietos bajorų tarpininkai. Žydai su vietos gyventojais palaikė draugiškus santykius.

1919 m. Gelvonuose veikė vokiečių okupacinės valdžios administruojama žydų mokykla, kurią lankė 63 vaikai. Kadangi Gelvonų miestelyje gyveno daug žydų, 1928–1935 m. buvo ir žydų pradžios mokyklos klasės. 1926 m. rugsėjo 6 d. buvo įkurta privati žydų mokykla, kuri nuo 1927 m. pavasario veikė kaip Gelvonų pradžios mokyklos atskiras kompleksas. Antrasis pasaulinis karas nutraukė normalią mokyklos veiklą. Dėl vokiečių vykdytos antisemitinės politikos neliko ir žydų pradžios mokyklos. Manoma, kad prieš Antrąjį pasaulinį karą miestelyje galėjo gyventi apie 450 žydų.

Prasidėjęs 1941 m. birželio 22 d. Vokietijos karui su Sovietų Sąjunga, vokiečių kariuomenė Gelvonus užėmė 1941 m. birželio 24 d. Vokiečių karinės

UKMERGĖS APSKRITIES MUSNINKŲ VALSČIAUS ŽYDŲ LIKIMAS 1941 M.

THE FATE OF THE JEWS OF MUSNINKAI VOLOST, UKMERGĖ DISTRICT, IN 1941

Introduction

The history of the Jewish community in Musninkai Volost, Ukmergė District, is a story of resilience and tragedy. For centuries, Jews lived in this region, contributing to the local economy and culture. However, the arrival of the Nazis in 1941 brought a dark chapter to their lives. This informational stand is dedicated to the memory of the Jewish residents of the Musninkai Volost who were murdered during the Holocaust in 1941.

Historical Context

The Jewish community in Musninkai Volost was one of the largest in the region. They were engaged in various professions, including trade, agriculture, and crafts. The community was well-integrated into the local society, and many Jews had lived in the area for generations.

The Holocaust in Musninkai Volost

The Holocaust in Musninkai Volost began in June 1941, following the German invasion of the Soviet Union. The Nazis targeted the Jewish population, forcing them into ghettos and eventually deporting them to concentration camps. In Musninkai, the Jews were gathered in a ghetto and then transported to the Ponary massacre site near Vilnius, where they were murdered.

Memorial and Education

This informational stand is a memorial to the Jewish residents of Musninkai Volost who were murdered during the Holocaust. It is intended to educate the public about the history of the Jewish community in the region and to honor the memory of those who were lost.

Historical Photos

Timeline of Events

- 1941.6.22 - German invasion of the Soviet Union.
- 1941.6.24 - German occupation of Musninkai Volost.
- 1941.7.1 - Jews gathered in the ghetto.
- 1941.7.19 - Deportation of Jews to Ponary.
- 1941.7.20 - Massacre of Jews in Ponary.

Conclusion

The Holocaust in Musninkai Volost is a tragic chapter in the history of the Jewish community. The memory of those who were murdered must be kept alive, and the lessons of the Holocaust must be learned to prevent such atrocities from ever happening again.

Stendas pastatytas įgyvendinant projektą „Holokausto aukų vertėsi dydžiai“ Projekto įdarbinėjas: Lietuvos Respublikos Vytavičiūčių katedra

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras

Širvintų rajonas

Musninkai miestelis

More information about the history of Jews in Musninkai Volost of Ukmergė district of 1941

Daugiau informacijos apie Lietuvos apskrities Musninkai valsčiaus žydų bendruomenės istoriją 1941 m.

Holokausto atminimo Lietuvoje

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras

Širvintų rajono Gelvonų gimnazijos mokiniai ir mokytojai šalia informacinio stendo „Ukmergės apskrities Gelvonų valsčiaus žydų likimas 1941 m.“, pastatyto priešais Gelvonų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčią. LGRTC NUOTR.

administracijos valdymo laikotarpiu (1941 m. birželio pabaiga–liepa) Ukmergės apskrityje gyvenę žydai buvo pradėti persekioti nuo pirmųjų okupacijos dienų. Gelvonų valsčiuje gyvenusius žydus policijos nuovados pareigūnai, pagalbinė policija pradėjo suimti 1941 m. birželio pabaigoje. Suimti žydai buvo uždaromi į areštinę Gelvonuose, dalis jų iš ten vėliau buvo išvežti į Ukmergės kalėjimą, čia buvo perduoti žydai ir iš kitų vietovių, kurie žuvo būtent šioje vietoje.

Visa operacija vyko slapta. Kalinamiems žydams buvo tik paaiškinta, kad jie bus vežami tvarkyti daržų. Kalėjimo kieme žydai buvo rikiuojami į koloną ir suvaromi į daržinę. Jiems buvo užrišamos akys, juos vedė į kitą daržinę, kur buvo paruoštos kartuvės. Prieš pakariant aukos turėjo nusirengti viršutinius rūbus. Būta atvejų, kai iš kilpos ištrauktos aukos buvo gyvos. Tada jos būdavo nužudomos smūgiuojant durtuvais. Aukų kūnus sumetė į specialiai paruoštą duobę. Ne visos aukos buvo pakartos. Dalį jų (apie 30 moterų) nuvedė į mišką ir ten sušaudė.

Po to, kai 1941 m. liepos pabaigoje valdymą perėmė vokiečių civilinė administracija, žydų genocido Lietuvoje pobūdis pasikeitė. Ukmergės žydams, nepriklausomai nuo lyties ir amžiaus, būtų įsakyta nešioti ant drabužių geltonas šešiakampes žvaigždes (Dovydo žvaigždes), taip pat buvo paskelbtos laikinosios direktyvos dėl elgesio su žydais. Direktyvos nurodė, kad kaimiškos vietovės turėjo būti „išvalytos“ nuo žydų. Žydai turėjo būti sutelkti miestuose arba didžiųjų miestų rajonuose, kur turėjo būti sukurti getai. Tad Gelvonų ir kitų apskrities valsčių ribose žydų netrukus turėjo nelikti.

Gelvoniškiams žydams iki išvežimo teko patirti patyčių. Į Gelvonų aikštę pagalbinės policijos nariai

atvarė žydus, vertė juos dainuoti, giedoti „Internacionalą“, šokti, jodinėti vieniems ant kitų, gerti iš balos. Gelvonų miestelyje žydai savo namuose gyveno iki 1941 m. rugpjūčio 27 d. Tą dieną, trečiadienį, policija, pagalbinės policijos pareigūnai varė juos iš namų, sodino į vežimus ir konvojavo į Ukmergę. Ukmergėje žydai vyrai buvo uždaryti į kalėjimą, o moterys ir vaikai buvo nugabenti į Vaitkuškio dvarą.

Žudynės vyko Pivonijos miške prie Ukmergės. Apie 1,5 km nuo Vaitkuškio dvaro, Pivonijos miške, buvo iškasti keli grioviai. Egzekucijai vadovavo vokiečių gestapininkai. Prieš žudynes aukoms liepė nusivilkti viršutinius rūbus. Iš pradžių buvo šaudomi žydai vyrai. Sušaudžius vieną grupę aukų, jų kūnus papildavo žemėmis. Po to atvarydavo ir sušaudydavo kitą grupę aukų. Vėliau iš dvaro buvo atvarytos žydės moterys ir vaikai. Aukas sušaudė tokia pačia tvarka kaip ir prieš tai vyrus. Žudynių vietoje girdėjosi šiurpūs žmonių klyksmai, dejonės, maldavimai pasigailėti. Žudynės baigėsi vakare. Dalį žuvusiųjų drabužių pasiėmė sau egzekucijos dalyviai, Vaitkuškio dvare likusius žydų daiktus išvežė į Ukmergę ir į įvairius valsčius.

Po 1941 m. rugsėjo 5 d. žudynių Ukmergės apskrityje žydų nebeliko. Tą dieną nustojo egzistuoti ir Gelvonų žydų bendruomenė, kuri prie Gelvonų dvaro įkurtame miestelyje apsigyveno greičiausiai dar 1740 m. Gelvonų žydų bendruomenei buvo ne mažiau kaip 200 metų.

Naciai ir jų kolaborantai sunaikino beveik visą savo istoriją ir kultūra garsią Lietuvos žydų bendruomenę fiziškai, o sovietai tęsė dvasinį naikinimą: nutylėdavo Holokausto aukų tautybę, kurstė antisemitinę propagandą, naikino senąsias žydų kapines ir kultūros paveldą.

Ukmergės apskrities Musninkų valsčiaus žydų likimas 1941 m.

Informacinis stendas „Ukmergės apskrities Musninkų valsčiaus žydų likimas 1941 m.“ skirtas Musninkų valsčiuje gyvenusiems ir nacių okupacijos metais Pivonijos miške nužudytiems žydų tautybės Lietuvos piliečiams atminti. Stendas įrengtas A. Petruolio aikštėje prie pėsčiųjų tako, priešais *Musninkų Švč. Trejybės bažnyčią*, netoli Musninkų seniūnijos pastato.

Pirmieji žydai Musninkuose apsigyveno dar XVIII a. pirmoje pusėje. Kaip teigia šaltiniai, 1897 m. visuotinio Rusijos imperijos gyventojų surašymo duomenimis, Musninkuose buvo 449 gyventojai, bet žydai neminimi. Nors gyventojų tautybė ir neįvardyta, apie žydų gyvenimą liudija tai, kad tada miestelyje jau buvo žydų maldos namai. Musninkų valsčiaus savivaldybės duomenimis, 1941 m. liepos pačioje pabaigoje valsčiuje gyveno maždaug 143 žydai, tačiau yra duomenų, leidžiančių manyti, kad žydų skaičius galėjo būti ir didesnis.

Musninkų miestelyje buvo dvejį žydų maldos namai, t. y. sinagoga ir Beth-Midrash (vieta, kur buvo studijuojama Tora, Talmudo ir potalmudinė rabinistinė literatūra), hebrajų keturmetė pradžios mokykla, biblioteka. Sinagoga buvo žydų gyvenimo centras, ji vykdė 3 funkcijas: tai buvo maldos namai, studijų centras ir susitikimų centras, kur buvo aptariamai įvairūs, taip pat ir verslo reikalai.

Nuo įsikūrimo pradžios iki Lietuvos okupacijos ir aneksijos 1940 m. vasarą, kaip ir kituose Lietuvos miestuose ir miesteliuose, žydai daugiausia vertėsi amatais ir prekyba, taip pat užsiėmė sodininkyste, daržininkyste. Tarpukariu didžioji dalis prekybos buvo sutelkta žydų rankose. Priešais bažnyčią sekma-

Informacinis stendas Holokausto aukoms atminti Musninkuose (Širvintų r.). LGGRTC NUOTR.

dieniais vykdavo turgus, į kurį iš kaimelių suvažiuodavo valstiečiai. Jie prekiaavo patys, taip pat pirkdavo prekes iš žydų.

Vokiečių kariuomenė Musninkus užėmė 1941 m. birželio 24-osios vakarą. Ukmergės apskrityje gyvenę žydai buvo pradėti persekioti nuo pirmųjų okupacijos dienų. Jau pirmosiomis okupacijos dienomis iš Musninkų buvo išvežta apie 24–40 žydų, kurie buvo įkalinti Ukmergės kalėjime, o vėliau sušaudyti kartu su kitais Ukmergės apskrities žydais. Kiti žydai buvo suimti ir nužudyti Musninkų valsčiaus ribose.

Paskelbus laikinąsias direktyvas, iki išvežimo dienos žydai gyveno savo namuose, patirdami įvairias patyčias iš pagalbinės policijos narių ir vietinių aktyvistų. 1941 m. rugpjūčio 27 d. policija, pagalbinės policijos nariai išvarė visus Musninkų žydus iš namų: vyrus, moteris, vaikus, senyvus žmones ir ligonius. Jiems buvo leista pasiimti tik nedideles vandens gertuves ir liepta visiems sueiti į Beth-Midrash patalpas. Kitos dienos rytą žydai buvo susodinti į kelias dešimtis vežimų. Vyrų ir moterų su vaikais buvo sodinami į atskirus vežimus. Moterų su vaikais buvo nuvežtos į Vaitkuškio dvarą prie Ukmergės, vyrai – į Ukmergės kalėjimą.

Pivonijos miške iškasus kelis griovius ir aukoms nusivilkus viršutinius drabužius vokiečių gestapininkai pradėjo egzekuciją, trukusią iki vakaro. Žydai žudyti grupėmis – pirma sušaudyti vyrai, o po to – moteris ir vaikai...

Vokiečių saugumo policijos ir SD Lietuvoje vado SS štandartenfiurerio Karlo Jėgerio 1941 m. gruodžio 1 d. atskaitoje nurodyta, kad 1941 m. rugsėjo 5 d. Pivonijos miške buvo nužudyti 4709 Ukmergės miesto ir apskrities (taip pat Musninkų valsčiaus) žydai: 1123 vyrai, 1849 moteris ir 1737 vaikai.

Po 1941 m. rugsėjo 5 d. žudynių Ukmergės apskrityje žydų nebeliko. Tarp nužudytųjų galėjo būti apie 180 žydų iš Musninkų. Tad 1941 m. rugsėjo 5 d. laikytina data, kad nustojo egzistuoti dar XVIII a. pirmoje pusėje Musninkuose įsikūrusi žydų bendruomenė.

Įgyvendinant projektą siekiama pateikti Holokausto įvykių aplinkybes, įvardyti Holokausto aukas, įamžinti Holokausto metais sunaikintų Lietuvos žydų piliečių ir bendruomenių atminimą. Taip pat siekiama natūralaus visuotinio supratimo, kad Holokaustas buvo didelė ne tik žydų, bet ir visų mūsų tragedija, kurios metu Lietuva neteko fenomenalaus intelektualinio, kultūrinio, politinio ir ekonominio potencialo.

Projektą „Holokausto aukų vardai gyvi“ iš dalies finansuoja Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarija.

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro informacija

Liudininkų parodymai Birželio sukilimo dalyvių baudžiamosiose bylose

Anykščių valsčiaus pavyzdys

Gintaras VAIČIŪNAS,

LGGRTC Istorinių tyrimų programos skyriaus vyriausiasis istorikas,
Anykščiai

Pradžia Nr. 3 (877)

Aktyviausi liudininkai ir jų parodymai

Liudininkas Ignatijus Kuznecovas, Lukjano, nurodė 40 asmenų, nusikaltusių sovietų valdžiai 1941–1943 m. I. Kuznecovas gimė 1887 m., Repušų k., Viešintų vlsč., Panevėžio aps. (dabar Anykščių r.)⁴⁶. Repušų kaimas ir dar 6 gretimi kaimai priklausė 1715–1725 m. Viešintų krašte susikūrusiai Lietuvos Sentikių Pomoro bažnyčios Paežerių bendruomenei⁴⁷. Antrosios sovietinės okupacijos metais beveik vien tik šios sentikių bendruomenės vyrai sudarė Viešintų vlsč. skrebų būrį, lietuvių tame būryje buvo tik keli⁴⁸. Neaišku, kada I. Kuznecovas persikėlė gyventi iš Viešintų vlsč. į Anykščius, bet tai turėjo būti Lietuvos nepriklausomybės metais, nes iš jo parodymų sovietinio saugumo tardytojams matyti, kad jis pažinojo labai daug anykštėnų ir nurodė, ką jie veikė nepriklausomos Lietuvos ir vokiečių okupacijos metais. Tardytojui I. Kuznecovas patvirtino, kad Adomą Petronį, vieną iš kaltinamųjų, gerai pažinojo nuo 1920 m., matyt, tuo laiku jis apsigyveno Anykščiuose⁴⁹. 1944 rugsėjo 16 d. apklausos protokole tardytojas nurodė, kad I. Kuznecovas buvo

mažaraštis, anksčiau vertėsi mūrininko amatu, šiuo metu dirba Anykščių grūdų paruošų kontoros sargu, buvo vedęs Marfą Kuznecovą, Savelijaus, augino 3 vaikus – Tatjaną, Poliną ir Semioną. I. Kuznecovas 1944 m. rugsėjį, kai davė pirmuosius parodymus, su šeima gyveno S. Daukanto g. 7. Ši gatvė buvo pačiame Anykščių miesto centre, prie turgaus aikštės⁵⁰. Lietuvos nepriklausomybės metais šioje gatvėje gyveno tik žydų tautybės anykštėnai⁵¹. I. Kuznecovas 1943 m. buvo išvežtas darbams į Vokietiją ir ten praleido 10 mėnesių⁵². Dėl to jis pyko ant lietuvių policininkų, sukilėlių ir visų kitų lietuviškai valdžiai atstovavusių asmenų. Matyt, kaip nukentėjusiam, sovietų valdžia skyrė gyventi buvusį žydų namą ir įdarbino Anykščių grūdų kontoroje sargu. I. Kuznecovas tapo nuolatinio liudininku Birželio sukilimo dalyvių ir policininkų baudžiamosiose bylose. Jis davė parodymus 14 asmenų baudžiamosiose bylose, nurodė 40 sovietų valdžios priešų. Pačioje pirmojoje baudžiamosioje byloje, pradėtoje 1944 m. rugsėjo 9 d. 2-osios RA gvardijos armijos karinės žvalgybos (SMERŠ) skyriaus prieš keturis Birželio sukilimo dalyvius, jis su draugu Sisojumi Asačiovu, tai pat liudijusiu toje pačioje byloje, apskundė tik vieną asmenį – rusą Trofimą Sidarovą, kuris, vedęs lietuvę

⁴⁶ Kuznecovo I. 1944 m. rugsėjo 16 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45014/3, l. 99.

⁴⁷ *Anykščių krašto vietovių žinynas*. Pasaulio anykštėnų bendrija. Prieiga internete: <https://www.anykstenai.lt/vietoves/vietove.php?id=451>.

⁴⁸ Kupiškio apskrities MVD skyriaus 1947 m. vasario 17 d. liaudiesgynėjų (skrebų) sąrašas, LYA, f. K-41, ap. 1, b. 1194/3, l. 35–36.

⁴⁹ Kupiškio apskrities MVD skyriaus 1947 m. vasario 17 d. liaudiesgynėjų (skrebų) sąrašas, LYA, f. K-41, ap. 1, b. 1194/3, l. 35–36.

⁵⁰ Kuznecovo I. 1954 m. gegužės 28 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 34357/3, t. 1, l. 187.

⁵¹ *1925 m. M. Andrijausko sudarytas Anykščių miesto planas*. A. Baranausko ir A. Žukausko–Vienuolio memorialinio muziejaus fondai, VŽM 3427.

⁵² Skerlinsko P. 1946 m. balandžio 12 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 29021/3, l. 34.

J. Kemeklytę, perėjo iš stačiatikių tikėjimo į katalikybę ir, pasikeitęs pavardę, tapo Antanu Sidaru. Antanas Sidaras buvo kaltinamas tuo, kad tarnaudamas RA, kartu su kitais lietuviais dezertyravo, pats asmeniškai nušovė rusų politruką ir perėjo pas vokiečius. Be to, bėgdamas pakeliui į namus, nušovė kažkokį jojančią arkliu rusų kariuomenės karininką. Šis kaltinimas buvo grindžiamas paties Antano Sidaro pasakojimu abiem liudytojams 1944 m. liepos 23 d. A. Baranausko aikštėje Anykščiuose. Abejotina, kad A. Sidaras, jau grįžęs sovietiniams okupantams (Anykščius RA užėmė 1944 m. liepos 15 d.), būtų kažkam norėjęs pasigirti, kad jis 1941 m. birželį nušovė rusų politruką ir rusų karininką bei dezertyravo iš RA. Šis kaltinimas nebuvo įrodytas, o ir A. Sidaras jį neigė viso tardymo metu, tačiau tapo pagrindu A. Sidarui skiriant mirties bausmę (vėliau bausmė buvo pakeista į 20 metų katorgos). Kiti I. Kuznecovo ir S. Avsejevo parodymai nebuvo šioje baudžiamojoje byloje esminiai, nulėmę bausmės griežtumą A. Sidarui. Abu draugai įskundė, kad jis įstojo į baltųjų partizanų būrį ir vaikščiojo ginkluotas, kad 1944 m. kovą savanoriu stojo į P. Plechavičiaus rinktinę, o 1944 m. vasarą prisijungė prie Anykščių savisaugos būrio. I. Kuznecovas, duodamas parodymus prieš A. Sidarą, tardytojui tvirtino, esą jo draugo S. Avsejevo parodymai patikimi, nes jis ištikimas sovietų valdžiai žmogus. S. Avsejevas, duodamas parodymus prieš A. Sidarą, savo draugą I. Kuznecovą pavadino Rusijos patriotu⁵³.

1947 m. gegužės 20 d. pradėtoje byloje prieš aštuonis Birželio sukilimo dalyvius ir policininkus I. Kuznecovas tardytojams apskundė visus 8 kaltinamuosius ir dar nurodė 29 naujus sovietų valdžios priešus. I. Kuznecovas tardytojui pasakė, kad Silvijus Gražys, Aleksas Pumputis, Kazys Sabinskas, Jonas Silevičius, Petras Silevičius, Jonas Šaltenis ir Povilas Virbickas gaudė likusius nuo fronto RA karius, bet nenurodė, kada ar kur tai vyko ir kiek tų RA karių jie sugaudė. I. Kuznecovas nurodė 22 sovietų valdžios priešus, kurie lydėjo, varė sovietinius piliečius; kai kuriuose apklausos protokoluose tardytojo parašyta, kad lydėjo žydus į šaudymo vietą. Tardytojas, užrašydamas šiuos kaltinimus, jų nedetalizavo, neužrašė, kur buvo ta šaudymo vieta ir kada kaltinamieji varė tuos piliečius ar žydus, nors I. Kuznecovas stengėsi apie kaltinamųjų veiklą papasakoti kuo smulkiau – tai matyti iš tokių detalių, kurias pasižymėjo ir tardytojas, pvz., kad Jonas Leščius iš Puntuko k., Anykščių vlsč., vadovavo banditų grupei, konvojavusiai sovietinius piliečius į šaudymo vietą, kad Kazio Sabinsko pravardė buvusi Dykaduonis. Jis atėmė iš Astignėjaus Skorochodovo dviratį ir jį suėmė, Jonas Baltranas iš Ažupiečių vnk., Anykščių vlsč., suėmė anykštėną Nachmaną. Jis varė

⁵³ Kuznecovo I. 1944 m. rugsėjo 16 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45014/3, l. 99–102; Avsejevo S. 1944 m. rugsėjo 16 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45014/3, l. 103–106.

sovietinius piliečius į šaudymo vietą, plėšė jų turtą, atėmė kiaulę iš Rutkausko. Povilas Virbickas varė sovietinius piliečius į šaudymo vietą, statė prie sienos Špalovo motiną. Balys Baltranas (Boleslovas Baltrėnas – *aut. pastaba*), Jono Baltrano (Jono Baltrėno – *aut. pastaba*) brolis – LK karininkas, miesto komendantas. Jo nurodymu suimdavo ir šaudydavo, jo žmona kilusi nuo Kauno. 1949 m. vasarį pradėtoje baudžiamojoje byloje I. Kuznecovas patvirtino tai, ką buvo sakęs tardytojui apie Birželio sukilimo dalyvį Praną Navicką 1947 m.: „Mačiau, kaip Navickas kartu su kitais varė gatve grupę žydų ir juos varydami mušė. Vieną kartą pastebėjau Navicką, vedantį vieną vyrą žydą į kalėjimą.“⁵⁴ Prieš paskutinį suimtą Birželio sukilimo dalyvį anykštėną Adomą Petronį KGB 1955 m. rugpjūčio 17 d. pradėtoje baudžiamojoje byloje I. Kuznecovas liudijo eidamas 70 metus. Bet šį kartą tardytojas liudininko apklausos protokolus surašė labai išsamiai ir smulkiai. I. Kuznecovas labai detalai papasakojo apie pirmąjį Anykščių žydų šaudymą žydų kapinėse, kuriam vadovavo kaltinamasis A. Petronis. Jis išvardijo, kad tuo metu tris žydus kapinėse sušaudė Adomas Petronis, Jasevičius (Jasaitis – *aut. pastaba*), Samulis ir Janickas. Kapinėse Petronis su Jasevičiumi (Jasaičiu) tuos žydus sušaudė, kiti sukilėliai saugojo tą vietą. I. Kuznecovas prisiminė, kad A. Petronis dar parodė vienam žydai, kaip reikia stovėti. Įdomu tai, kad I. Kuznecovas nurodė, kad jis šaudymo vietą stebėjo už 200 metrų, bet, liudininko teigimu, iš tokio atstumo ne tik matė, kaip buvo šaudoma ir kas šaudė, bet ir pasakė sušaudytų žydų vardus bei nurodė vietas Anykščiuose, kuriose jie gyveno⁵⁴.

Antras pagal nurodytų sovietinio saugumo tardytojams sovietų priešų skaičių (išdavė 36 asmenis) liudininkas Samuelis Nikiforovas, Fedoto, anykštėnų buvo pravardžiuojamas Samuku. S. Nikiforovas gimė 1906 m. Naujonių k., Anykščių vlsč.⁵⁵ Naujonys buvo vienas iš didesnių Anykščių valsčiaus kaimų, Lietuvos nepriklausomybės metais čia gyveno apie 200 žmonių. Dauguma Naujonių kaimo gyventojų priklausė Lietuvos Sentikių Pomoro bažnyčios Girelės bendruomenei, susikūrusiai XIX a. prad., kaime gyveno tik keturios lietuvių šeimos. Naujonių kaimo rusai vokiečių okupacijos metais aktyviai rėmė Vlodo Vildžiūno sovietinių partizanų būrį, kuris veikė netoli kaimo Dabužių ir Troškūnų miškuose. Antrosios sovietinės okupacijos metais Anykščių vlsč. skrebu būrio daugumą sudarė iš šio kaimo kilę rusai⁵⁶. Liudininko apklausos protokoluose nurodyta, kad S. Nikiforovas buvo baigęs 2 klases, ilgą laiką (iki 32 metų

⁵⁴ Kuznecovo I. 1947 m. gegužės 12 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22401/3, t. 1, l. 187–191; Kuznecovo I. 1955 m. spalio 18 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 34357/3, t. 1, l. 194–198.

⁵⁵ Nikiforovo S. 1947 m. balandžio 18 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22401/3, t. 1, l. 171.

⁵⁶ *Anykščių krašto vietovių žinytas*. Prieiga internete: <https://www.anykstenai.lt/vietoves/vietove.php?id=424>.

amžiaus) gyveno Naujonių kaime ir dirbo samdiniu pas ūkininkus, 1937–1943 m. gyveno Anykščiuose ir dirbo įvairius darbus kaip samdomas darbininkas, 1943 m. rugpjūtį buvo sulaikytas ir Anykščių policijoje apklaustas. Policininkų A. Jomanto ir A. Petronio sumuštas, 1956 m. tardomas A. Petronis KGB tardytojui pasakė, kad 1943 m. S. Nikiforovą mušė už tai, kad jis negražiai kalbėdavo apie lietuvius. Netrukus po apklausos S. Nikiforovas buvo išvežtas darbams į Vokietiją, iš ten grįžo 1945 m. sausį ir iš karto įstojo į Anykščių skrebų būrį⁵⁷. Nikiforovas turėjo dvi seseris – Anastasiją ir Fenią bei brolių Jerofėjų, juos visus užaugino pamotė Nadežda Izotova. Samuilo sesuo komjaunuolė Anastasija Nikiforova buvo suimta 1941 m. liepos 1 d. ir kalinta Anykščių areštinėje 18 parų, kaip ir jos broliai Samuilas ir Jerofėjus. Ji buvo svarbi liudytoja sovietų valdžios prieš baudžiamosiose bylose. A. Nikiforova gerai pažinojo, o gal ir buvo I. Kuznecovo, aktyviausio liudytojo sukilėlių bylose, giminaitė, nes 1944 m. gyveno tame pat name kaip ir Kuznecovų šeima – S. Daukanto g. 7. Jerofėjus kartu su Samuilu 1943 m. buvo išvežti darbams į Vokietiją, kartu grįžo ir abu įstojo į Anykščių skrebų būrį⁵⁸. Būdamas skrebu, Samukas pasižymėjo žiaurumu. Jau pirmaisiais darbo metais buvo nuteistas 2 metams lygtinai pagal RSF-SR BK 110 straipsnio 4 dalį už savivaldžiavimą. Bet tai jam nesutrukdė kilti karjeros laiptais – jau kitais metais buvo paskirtas Anykščių skrebų būrio skyriaus vadu. Dalyvaudavo partizanų ryšininkų tardymuose, norėdamas greičiau gauti informaciją, suimtuosius tardydavo jų namuose, mušdavo juos lazda, pririšdavo už rankų ir palikdavo kyboti, kol neprisipažins⁵⁹. Darbininkų, kurie Anykščių šilėlio miške netoli Šlavės upelio sodino mišką, Samukas buvo pastebėtas 1947 m. balandžio 13 d. einantis iš nusikaltimo vietos kartu su kitais 2 skrebais. Jie girdėjo ir šūvį. Tą dieną prie Šlavės upelio buvo žiauriai nužudytas 9 metų vaikas Bronius Paulavičius. Jam buvo nulupti rankų nagai, nupjautas liežuvis ir pribaigtas šūviu į kaktą. Buvo iškelta byla dėl vaiko nužudymo, bet žudikai nebuvo išaiškinti. Po dvejų metų, 1949 m. kovo 25 d., į Irkutsko sritį buvo ištremti nužudyto vaiko tėvai Juozapas ir Julija Paulavičiai. Netoli jų sodybos 1946 m. spalio 15 d. Lietuvos partizanai nušovė artimą S. Nikiforovo draugą Šlavėnų apylinkės vykdomojo komiteto pirmininką Simoną Baltrėną. Pas jį dažnai svečiuodavosi S. Nikiforovas. Šlavėnų kaimo žmonės ilgai po to kalbėjo, kad Samukas atkeršijo Paulavičiams, nes įtarė juos padėjus partizanams likviduojant

⁵⁷ Anykščių apskrities MVD skyriaus 1947 m. vasario 17 d. liaudies gynėjų (skrebų) sąrašas, LYA, f. K-41, ap. 1, b. 1187/3, l. 26–27.

⁵⁸ Petronio A. 1955 m. sausio 10 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 34357/3, t. 1, l. 54–59.

⁵⁹ Nikiforovo A. 1944 m. rugsėjo 17 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45014/3, t. 1, l. 80–87; Nikiforovo S. 1955 m. kovo 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-7374-LI, l. 29.

jo draugą⁶⁰. S. Nikiforovas skrebu dirbo iki 1951 m., paskui įsidarbino smėlio karjere, 1953 m. įstojo į komunistų partiją ir buvo įdarbintas Anykščių malūne vedėju. S. Nikiforovas buvo liudininku sukilėlių: Kazio Bagdišankos, Alfonso Jaselio, Antano Jaselio, Adomo Kšenavičiaus, Vlado Minkevičiaus, Prano Pajarsko, Jono Skardžiaus, Broniaus Sriubo, Broniaus Šeibako, Jono Šiaučiulio, Antano Vyšniausko, Juliaus Žarckaus 1945 m., Stasio Deveikos, kurį jis atpažino ir asmeniškai pats suėmė Utenos geležinkelio stotyje 1946 m., Antano Burneikos, Stasio Burneikos, Povilo Černiausko, Mykolo Juodelio, Vytauto Laskauskio, Tado Liago, Jono Pavilionio ir Kazio Sabinsko 1947 m., Broniaus Šaltenio 1948 m., Adomo Petronio 1956 m. baudžiamosiose bylose. Beveik apie kiekvieno kaltinamojo veiklą jis turėjo ką pasakyti tardytojams⁶¹. Samukas išsamiai papasakojo apie 1941 m. birželio 24–25 d. įvykius Anykščių mieste ir apie žydų šaudymus prie sinagogos ir Bražinsko lauke 1945 m. rugpjūčio 15 d. Nurodė, kad jam ne kartą teko kasti duobes Bražinsko lauke, tuo pripažindamas, kad buvo duobių kasimo šiame lauke vienas iš savanorių, kuriems už šį darbą buvo atlyginama. Nors tardytojams tvirtino, kad jam buvo grasinama, todėl ėjo duobių kasti priverstinai⁶². Kartais, praėjus kuriam laikui, jis keisdavo savo parodymus. Birželio sukilimo dalyvis Stasys Deveika nuteistas 1946 m. 25 m. lagerio. Po Stalino mirties prasidėjus kalinių bylų peržiūrėjimui, 1955 m. liepos 11 d. iš Ozerlago parašė skundą dėl nuosprendžio peržiūrėjimo SSRS AT prezidiumo pirmininkui. Dėl to 1956 m. liepos 4 d. LSSR KGB vyr. tardytojas kapitonas Prudnikovas Anykščiuose dar kartą apklausė S. Nikiforovą. Praėjus 10 metų nuo duotų parodymų S. Deveikos byloje, S. Nikiforovas pareiškė nieko nežinantis apie tai, kad K. Deveika kartu su kitais sukilėliais karo pradžioje per Anykščius vijosi RA karininką ir 2 kareivius. Taip pat jis nieko nebuvo girdėjęs apie tai, kad 1941 m. S. Deveika šaudė žydus ir nieko negalėjo pasakyti, ar jis konvojavo žydus į šaudymo vietą Bražinsko lauke, ar ne. KGB tardytojas Prudnikovas paklausė S. Nikiforovo: „Tai gal Jūsų iš viso ten nebuvo?“ S. Nikiforovas atsakė, kad jis šaudymo vietoje Bražinsko lauke buvęs, bet nematė, kas šaudė žydus, nes jam teko užkasinti lavonus 11–12 val. vakare – tuo

⁶⁰ Nikiforovo S. 1946 m. kovo 3 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 29773/3, l. 10–11; Šermukšnio J., *Gyvoji atmintis: politinių kalinių ir tremtinių prisiminimų rinkinys*, sud. Daniėlienė L., Vilnius, 2010, p. 166–167; Juozo Janicko atsiminimai, 2003, užrašė A. Janickas.

⁶¹ Nikiforovo S. 1946 m. kovo 3 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 29773/3, l. 10, 64.

⁶² Nikiforovo S. 1947 m. birželio 16 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22401/3, t. 1, l. 175–178; Nikiforovo S. 1947 m. liepos 21 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22401/3, t. 1, l. 179–181; Nikiforovo S. 1947 m. balandžio 18 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22401/3, t. 1, l. 171–175; Nikiforovo S. 1946 m. kovo 30 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 29773/3, l. 11.

metu žydai jau buvo sušaudyti. O kai jį nuvarė užkasti duobių, matė tik policininką Antaną Beinorių. Kitų asmenų ten nebuvo. Po šių atsakymų Prudnikovas perskaitė S. Nikiforovui jo parodymus, duotus per apklausą 1946 m. balandžio 25 d. ir paklausė: „Kodėl tada sakėte, kad S. Deveiką šaudymo vietoje matėte?“ S. Nikiforovas atsakė: „Ne, nemačiau, kodėl aš taip pasakiau 1946 metais, dabar paaiškinti negaliu.“⁶³ Neaišku, kodėl S. Nikiforovas po 10 metų pakeitė parodymus, gal išsigando N. Chruščiovo pradėtos SSRS demokratizavimo politikos ir Stalino kulto pasmerkimo, gal S. Deveikos tėvai ir žmona, gyvenę Anykščiuose, naudodami piniginę paramą ir vaišes, sugebėjo įtikinti Samuką, kad jis pakeistų parodymus (kai skrebų būrys buvo paleistas, S. Nikiforovas ilgą laiką (iki pensijos) dirbo Anykščių malūno vedėju – kad gerai sumaltų grūdus, reikėdavo atvykus į malūną jam duoti naminės arba valstybinės degtinės butelį)⁶⁴.

Trečias pagal nurodytų sovietinio saugumo tardytojams sovietų priešų skaičių (išdavė 32 asmenis) liudininkas Stasys Vitkevičius, Antano, gimęs 1906 m. Anykščiuose, Lietuvos nepriklausomybės metais dirbo batsiuviu, pirmosios sovietinės okupacijos metu gavo neblogą valdišką darbą – valsčiaus vartotojų kooperatyve įsidarbino pardavėju. Vartotojų kooperatyvo įmonė buvo sukurta 1940 m., kai sovietai pradėjo privačių, daugiausiai žydų parduotuvių, nacionalizaciją ir jas sujungė į kooperatyvą. Pirmaisiais vokiečių okupacijos metais, 1941 m., privačių parduotuvių denacionalizacijos įstatymas beveik nepalietė, nes žydams turtas nebuvo sugražintas ir juos gana greitai sušaudė. S. Vitkevičius, matyt, nebuvo pasižymėjęs kaip sovietinis aktyvistas, nes sukilėliai jo nesulaikė ir neapklausė. S. Vitkevičių paliko dirbti kooperatyve pardavėju. Į jo pareigas įėjo maisto produktų ir degtinės išdavimas pagal sąrašą, kurį pateikdavo būrio vadas B. Baltrėnas. Antrosios sovietinės okupacijos pradžioje S. Vitkevičius dirbo Anykščių geležinkelio stoties kuro sandėlyje kroviku ir elektriku. Jis davė parodymus 1946 m. kovą pradėtoje Vlodo Macijausko baudžiamojame byloje ir 1947 m. gegužę pradėtoje Antano Burneikos, Stasio Burneikos, Povilo Černiausko, Mykolo Juodelio, Vytauto Laskausko, Tado Liago, Jono Pavilionio ir Kazio Sabinsko baudžiamojame byloje. Duodamas parodymus pasakė, kad visi kaltinamieji priklausė Anykščių baltųjų partizanų būriui, bet jų veiklą būryje apibūdino skirtingai. Remiantis S. Vitkevičiaus parodymais, V. Macijauskas prie A. Smetonos dirbo saugumui ir buvo šaulys, Alfonsas Maslauskas iš Svėdasų miestelio – gestapo darbuotojas, vaikščiojo ginkluotas pistoletu, Antanas

Rekonstruotas policijos (sovietmečiu – milicijos) pastatas Anykščiuose (J. Biliūno g. 17), 2004 m. GINTARO VAIČIŪNO NUOTR.

Petronis iš Anykščių – būrio sanitaras. Dar 1928 m. saugumui išdavė kelis komunistus, atrodo, kad dirbo gestape. Adomas Petronis iš Anykščių konvojavo žydus, žmonės kalbėjo, kad jis dirba gestape. Apie sukilėlį Bronių Miškinį pasakė, kad jis buvo kažkoks viršininkas būryje, nes po žydu sušaudymo skirstė jų turtą, o jo pavaduotojai Jonas Gečiauskas ir Vytautas Pajarskas dirbo gestapui ir visi jų labai bijojo. Be to, S. Vitkevičius girdėjo iš kitų, kad B. Miškinis žydus šaudė. Daugiausiai liudininkas nurodė MGB tardytojui sukilėlių gestapininkų. Bet tardytojo iš Panevėžio geležinkelio MGB skyriaus Aleksandro Kuzavenkos nesudomino, iš kokių asmenų S. Vitkevičius sužinojo apie minėtų sukilėlių darbą gestape. Galbūt pats tardytojas A. Kuzavenka arba jo raštininkas nutarė S. Vitkevičiaus apklausos protokoluose sukilėlius pavadinti gestapininkais, nes jiems toks pavadinimas buvo aiškesnis. Apie kai kuriuos sukilėlius S. Vitkevičiaus apklausos protokoluose buvo rašoma dar trumpiau: Jurgis Rudokas iš Bičionių k. vaikščiojo ginkluotas pistoletu, Antanas Rudokas iš Bičionių kaimo ir Silva Gražys šaudė žydus ir juos konvojavo, Jurgis Šulskis, baltųjų partizanų būrio sanitaras, vaikščiojo ginkluotas pistoletu, Vincas Valentukevičius girtas dažnai šaudė į viršų iš savo karabino, 1944 m. pabėgo su vokiečiais⁶⁵. S. Vitkevičiaus apklausos protokoluose iš 32 išvardytų baltųjų partizanų 14 buvo suimti ir nuteisti, didžioji dauguma pasitraukė su vokiečiais.

Ketvirtas liudininkas pagal nurodytų sovietiniams tardytojams sovietų valdžios priešų skaičių – Povilas Jovaiša, Mato, jis išdavė 24 sovietų valdžios priešus, 4 sovietų valdžios priešus per apklausas nurodė jo sūnus Pranas Jovaiša, 3 – Povilo žmona Vladislava Jovaišienė ir 1 – Povilo brolis Anicetas Jovaiša. Anicetas ir Povilas Jovaišos nuo seno vertėsi prekių ir keleivių vežiojimu tarp Anykščių ir miesto geležinkelio stoties. Broliai turėjo arklius, vežimus ir kitą keleivių ir prekių vežimui skirtą įrangą. Jovaišų šeima ne be pagrindo pyko ant kai kurių Birželio sukilimo dalyvių. Pirmomis vokiečių okupacijos dienomis Povilas Jovaiša buvo sulaukytas sukilėlio Jono Skrebūno ir nuvartytas apklausai į sukilėlių štabą, bet štabo viršininkas jokios P. Jovaišos

⁶³ Deveikos S. 1955 m. liepos 11 d. prašymas SSRS AT Prezidiumo pirmininkui, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 29773/3, l. 56–57; Nikiforovo S. 1956 m. liepos 4 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 29773/3, l. 64–65.

⁶⁴ Anėlės Valikonaitės ir Valerijos Žemaitytės atsiminimai, 2000, užrašė G. Vaičiūnas.

⁶⁵ Vitkevičiaus S. 1947 m. gegužės 16 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22401/3, t. 1, l. 182–186.

kaltės neįžiūrėjo ir jį netrukus paleido į namus, šiuo vado sprendimu buvo nepatenkintas sukilėlis J. Skrebūnas, kuris atvarė į štabą P. Jovaišą. Tuo metu prie štabo sargybą ėjęs Mykolas Juodelis, bet vado nurodymui jie pakluso. Antrą kartą su buvusiais sukilėliais, tuo metu pradėjusiais tarnauti Anykščių sukilėlių kuopoje, P. Jovaiša susidūrė po 4 dienų. 1941 m. birželio 29 d. nakties metu pas jį į namus atvyko ginkluoti kuopos nariai Juozas Kalendra, Albertas Paulavičius ir dar vienas jam nepažįstamas asmuo ir liepė pasikinkyti arklį ir važiuoti prie sinagogos. Vėliau Povilas Jovaiša sovietų saugumo tardytojams tvirtino, kad jis nevažiavo, tik vietoje savęs išleido tuo metu 17 metų savo sūnų Praną Jovaišą. Nors jo brolis Anicetas Jovaiša tvirtino, kad kartu su sūnumi važiavo ir Povilas. Skiriasi Prano Jovaišos ir jo dėdės Aniceto Jovaišos parodymuose kai kurie pasakojimai apie žydų šaudymą sinagogoje ir lavonų vežimą užkasti į Bražinsko lauką. Anicetas ir Pranas Jovaišos bei lavonus tuo metu kartu su jais vežęs Jonas Miškinis tvirtino, kad buvo 4 pastotės ir jiems 3 kartus teko tą pačią naktį su lavonais vykti į Bražinsko lauką, bet tik vienas Pranas Jovaiša tvirtino, kad jis pats ir kiti vežikai patys sukrovė ir iškrovė lavonus. Prano dėdė Anicetas ir J. Miškinis tvirtino, kad lavonus į jų vežimus krovė žydai, kuriuos būrio nariai nusivarydavo į lauką, liepdavo vežimus iškrauti į duobes ir ten pat juos sušaudydavo. A. Jovaišos ir J. Miškinio parodymus, kad žydai krovė nužudytų savo tautiečių lavonus į vežimus, juos iškraudavo duobėse Bražinsko lauke ir tada ten juos sušaudydavo, patvirtino tą matęs duobkasys Danielius Kabikas. Neaišku, kodėl Pranas Jovaiša tvirtino, kad lavonus krovė tik vežikai. Jovaišų šeima buvo skriaudžiama ir pagalbinės policijos policininkų, kurie vokiečių okupacinės valdžios nurodymu privalėjo užtikrinti šauktinių atvykimą į kariuomenę bei kovoti su raudonaisiais diversantais ir jų vietiniais rėmėjais⁶⁶. Pagalbinės policijos policininkas Alfonsas Žvinys, 1943 m. atvykęs pas Jovaišas, ieškojo vengiančio mobilizacijos į vokiečių kariuomenę jų sūnaus Prano, bet jo neradęs, sumušė Povilo žmoną Vladislavą Jovaišienę. Apie žmonos sumušimą per apklausą tardytojui užsiminė tik jos vyras Povilas, žmona apie tai tardytojui nieko nesakė arba apklausos protokole tai nebuvo užfiksuota dėl fakto mažareikšmingumo nagrinėjamai bylai. Jovaišos nuo 1943 m. ne vieną kartą vežė policininkus į Andrioniškio miškus ir kitur

⁶⁶ Jovaišos P. 1955 m. balandžio 16 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 34357/3, t. 1, l. 100; Jovaišos P. ir Paulavičiaus A. 1945 m. kovo 9 d. akistatos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 30258/3, l. 13–14; Jovaišos A. 1955 m. rugpjūčio 16 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 34357/3, t. 1, l. 316–320; Miškinio J. 1955 m. lapkričio 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 34357/3, t. 2, l. 76–77; Kabiko D. 1955 m. spalio 28 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 34357/3, t. 2, l. 37–39; Jovaišos P. 1947 m. balandžio 18 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22401/3, t. 1, l. 159–162; Jovaišos P. 1949 m. vasario 7 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 13420/3, t. 1, l. 46.

gaudyti sovietinių diversantų ir raudonųjų partizanų, kartais veždavo ir suimtuosius apklausai į policiją arba areštinę. Jovaišos nesutardavo su kaimynu Kaziu Beinoriumi, dirbusiu Anykščių miesto krūmų eiguliu. 1947 m. balandį vykusios apklausos metu Povilas Jovaiša tardytojui papasakojo, kad 1945 m. vasarą, kai jis buvo užėjęs pas savo kaimyną K. Beinorių, tas jam pasakęs: „Blogai, Povilai, padarei, kad savo sūnui leidai dirbti skrebu. Dabar tavo sūnus iki alkūnių išsiteps lietuvių krauju.“ V. Jovaišienė tardytojui pasiskundė, kad K. Beinorius ją su vyru išplūdo, kai jų sūnus Pranas įstojo į skrebų būrį 1945 metais. Pranui Jovaišai buvo 23 metai, bet jau po metų jis vadovavo Anykščių vlsč. skrebų skyriui (10 skrebų)⁶⁷. Prano tėvas Povilas netrukus gavo gerą darbą, įsidarbino Anykščių vartotojų kooperatyve pardavėju. Jis davė parodymus 1947 m. gegužę pradėtoje Antano Burneikos, Stasio Burneikos, Povilo Černiausko, Mykolo Juodelio, Vytauto Laskausko, Tado Liago, Jono Pavilonio ir Kazio Sabinsko baudžiamojoje byloje. P. Jovaiša jų veiklą parodymuose apibūdino taip:

„Visi kaltinamieji buvo baltųjų partizanų būryje, dalyvavo žydų suėmime, juos suimtus saugojo ir varė į šaudymo vietą. Nuo 1941 m. birželio pabaigos iki 1941 m. rugpjūčio ar rugsėjo jie varydavo sovietinius piliečius į Bražinsko ir Gražio laukus, kur jie buvo šaudomi. Visus juos mačiau varančius žydus šaudyti, tik tiksliai neatsimenu, kiek kartų tai buvo ir kokiomis dienomis. Varė žydus į šaudymo vietą dažniausiai vakarais 100–200 žmonių grupėmis. Vieną tokią grupę varydavo apie 10 partizanų. Visus žydus į šaudymo vietą varė pro mano namus.“

1948 m. spalį pradėtoje baudžiamojoje byloje P. Jovaiša parodymuose prieš Joną Saraką nurodė, kad matydavo ginkluotą mieste ir vieną kartą matė, kaip iš vieno žydo namo Dariaus ir Girėno g. jis išėjo su kažkokiu nešuliu. 1949 m. vasarį pradėtoje baudžiamojoje byloje prieš Birželio sukilimo dalyvį Praną Navicką P. Jovaiša nurodė, kad matė, kaip kaltinamasis šaudė žydus prie žydų kapinių bei varė į kalėjimą sovietinius piliečius ir juos saugojo, bet tardytojas nepaklausė, kada tai vyko ir kokiomis aplinkybėmis. 1955 m. rugpjūtį pradėtoje paskutinėje byloje prieš Anykščių sukilėlių būrio narį Adomą Petronį P. Jovaiša patvirtino, kad A. Petronis nuo pirmųjų vokiečių pasirodymo dienų buvo sukilėlių būryje, dalyvavo žydų areštuose ir juos konvojuodavo. Matė, kaip ne vieną kartą pro P. Jovaišos namus konvojuodavo žydų grupes į Bražinsko lauką, bet nežinojo, ar jis šaudė. Be 11 kaltinamųjų, prieš kuriuos buvo pradėtos bylos, P. Jovaiša nurodė, kad žino dar 13 sovietų valdžios priešų: Kazį Baltraną, Antaną

⁶⁷ Jovaišienės V. 1947 m. balandžio 17 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22401/3, t. 1, l. 155–158; Macijausko V. 1946 m. kovo 17 d. sulaikymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 29021/3, l. 5; Čekistinės operacijos 1946 m. kovo 17 d. aktas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 29021/3, l. 7. 1946 m. kovo 17 d. aktas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 29021/3, l. 7.

Beinorių, Kazį Beinorių, Liudviką Gražį, Silvijų Gražį, Bronių Janicką, Praną Pajarską, Antaną Petronį, Juozą Petronį, Vaidą Puodžiūną, Joną Skrebūną, Juozą Žekonį ir Alfonsą Žvynį. P. Jovaiša tardytojams paaiškino, kad jis vokiečių okupacijos metais gyveno netoli kalėjimo (valsčiaus areštinės – *aut. pastaba*), todėl matė, kaip šie asmenys atvarydavo į kalėjimą ir vėl išsivesdavo suimtuosius. P. Jovaiša tvirtino, kad matė, kaip kalėjime sargybiniai dalijosi žydų turta, nors P. Jovaišos kalėjime tuo metu nebuvo, tvirtino, kad partizanas Juozas Petronis šaudė žydus Bražinsko lauke iš kulkosvaidžio – P. Jovaiša to nematė, bet pats J. Petronis neva jam apie tai yra pasakojęs. Povilo Jovaišos sūnus Pranas buvo svarbiausias liudytojas sukilėlio Alberto Paulavičiaus, kuris buvo išvaręs Praną Jovaišą 1941 birželio 29 d. naktį vežti sušaudytų žydų lavonų iš sinagogos į Bražinsko lauką, byloje. P. Jovaiša nurodė: „Albertas Paulavičius tarnavo vokiečių būryje, vokiečių gestapo–policijos nurodymu jis suimdavo žydus, sovietinius–partinius vietas aktyvistus, saugojo kalėjimą ir lagerį, kur buvo laikomi žydai. A. Paulavičius liepė man naktį vežti sušaudytų žydų lavonus iš sinagogos. Tą naktį A. Paulavičius, Urbonas ir Kalendra sušaudė sinagogoje ne mažiau kaip 70 žydų. Paskui Urbonas liepė mums niekam neprasitarti apie tai, ką mes ten matėme.“⁶⁸

P. Jovaiša pats nematė, kas šaudė žydus, bet matė sukilėlius, susirinkusius kieme prie sinagogos, ir nusprendė, kad 3 jo matyti sukilėliai sušaudė sinagogoje kalinamus žydus, kuriuos jam teko vežti į Bražinsko lauką. Povilo Jovaišos žmona Vladislava Jovaišienė davė parodymus 8 sukilėlių baudžiamojoje byloje. Ji patvirtino mačiusi, kaip sukilėlis Tadas Liagas suėmė žydo mėsininko, gyvenusio Dariaus ir Girėno g., šeimą. Taip pat įskundė savo kaimyną Kazį Beinorių ir policininką Alfonsą Žvynį. Povilo brolis Anicetas Jovaiša paminėjo tik vieną sukilėlį Kalendrą, kuris 1941 m. birželio pab. liepė jam vežti žydų lavonus į Bražinsko lauką.

Penktas liudininkas pagal nurodytų sovietiniams tardytojams sovietų valdžios priešų skaičių (21) Juozas Dobrovolskis, Jono, gyvenęs Dariaus ir Girėno g. Anykščiuose. Jis turėjo didelį autoritetą tarp sovietinių aktyvistų ir čekistų. Iš vietinių Anykščių komunistų jis buvo vienas labiausiai išsilavinusių, baigęs Anykščių progimnaziją, augino 9 vaikus. Savo komunistinę veiklą pradėjo nepriklausomoje Lietuvoje MOPR organizacijos gretose. Nuo 1945 m. J. Dobrovolskis dirbo Anykščių vlsč. NKVD skyriuje karinės įskaitos ir pasų registracijos viršininku⁶⁹. Jis liudijo

⁶⁸ Jovaišos P. 1947 m. balandžio 17 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22401/3, t. 1, l. 159–162; Jovaišos P. 1947 m. rugpjūčio 13 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 15903/3, l. 45; Jovaišos P. 1946 m. lapkričio 16 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 34357/3, t. 1, l. 95–96; Jovaišos P. ir Paulavičiaus A. 1945 m. kovo 9 d. akistatos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 30258/3, l. 13–14.

⁶⁹ Dobrovolskio J. 1947 m. balandžio 17 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22401/3, t. 1, l. 194.

penkiose Birželio sukilimo dalyvių ir policininkų anykštėnų baudžiamosiose bylose. J. Dobrovolskis davė parodymus garsiausio anykštėnų žydų žudiko Broniaus Janicko, kurį vietiniai pravardžiavo Kanibalu, byloje 1947 m. Taip pat Anykščių būrio sukilėlių Prano Navicko, Jono Pavilonio, Juozo Šiaučiulio baudžiamosiose bylose. J. Dobrovolskis papasakojo tardytojui, kad buvo suimtas 1941 m. birželį brolių Jono ir Petro Silevičių ir ne vieną kartą sumuštas kameroje kartu su kitais sovietiniais aktyvistais M. Saraka ir J. Pošiūnu. Juos, atėjęs į kamerą, mušdavo B. Janickas. J. Dobrovolskis tardytojui sakė, kad matė, kaip B. Janickas areštinės kieme mušė žydus ir iš jų tyčiojosi⁷⁰. J. Dobrovolskis čekistus informavo, kad Pranas Navickas 1941 m. žudė sovietinius piliečius kalėjime, bet jis savo parodymuose taip ir neįvardijo P. Navicko užmuštų piliečių. J. Dobrovolskio nuomone, Balio Baltrano (p. Boleslovo Baltrėno) nurodymu, piliečiai buvo suiminėjami ir šaudomi, nes jis buvo Anykščių miesto komendantas. Antaną Ridiką ir Vincą Valentukevičių J. Dobrovolskis kartais matydavo ginkluotus su baltais raiščiais kalėjime. Joną Pavilonį, Stasį Petronį, Juozą Šiaučiulį ir Stasį Vingrį J. Dobrovolskis matė ginkluotus patruliuojančius Anykščių miesto gatvėse. Kazį Beinorių, Jurgį Maslauską, Praną Pajarską, Antaną Ridiką, Jurgį Šulskį ir Kazį Vaštaką J. Dobrovolskis matė Anykščių areštinėje bei jos kieme. Vieni saugojo suimtuosius, laikomus areštinėje, kiti ateidavo į kameras ir išsivesdavo kalinius į tardymą arba juos atvesdavo atgal po tardymo į kamerą. J. Dobrovolskio parodymai baudžiamosiose Birželio sukilimo dalyvių ir policininkų anykštėnų bylose – gana šabloniški, pagrindinės frazės protokoluose: saugojo kalėjimą, patruliavo miesto gatvėse, vaikščiojo ginkluotas su raiščiu ant rankovės, vesdavo iš kameros ir į tardymą. Trumpos šabloniškos frazės apklausos protokoluose galėjo būti naudojamos ir dėl to, kad liudininko apklausos protokolus rašęs asmuo taupė laiką ir popierių. Nemažai 1944–1945 m. anykštėnų baudžiamųjų bylų protokolų buvo surašomi ant vokiškų žemėlapių ar buvusios Anykščių valsčiaus viršaičio administracijos dokumentų. Tai rodo, koks skurdus buvo valsčių NKVD skyrių aprūpinimas popieriumi karo pabaigoje ir pirmaisiais pokario metais. Nors sovietinis aktyvistas J. Dobrovolskis įskundė net 21 anykštėną, per apklausas niekada nesakė, kad matė šaudymus kalėjime arba kad jo išvardyti asmenys patys šaudė žydus, bet J. Dobrovolskis apie žydų šaudymus gerai žinojo⁷¹. Tai įrodo J. Dobrovolskio tardytojui per apklausą papasakotas pasikalbėjimas su aktyviausiu anykštėnų žydų šaudytoju Broniumi Janicku. Tas pokalbis, anot J. Dobrovolskio, įvyko

⁷⁰ Dobrovolskio J. 1946 m. gruodžio 28 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 43162/3, l. 167–169.

⁷¹ Dobrovolskio J. 1947 m. balandžio 17 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22401/3, t. 1, l. 194–196.

Anykščių vlsč. MVD skyriuje 1946 m. gruodį. J. Dobrovolskis tuo metu dirbo Anykščių vlsč. MVD skyriuje karinės įskaitos ir pasų registracijos viršinin-ku, po legalizacijos ir užverbavimo dėl naujo paso ir karinio bilieta išdavimo į J. Dobrovolskį kreipėsi B. Janickas. Tada J. Dobrovolskis bandė jį sugėdinti paklauses „Kaip tau, Janickai, ne gėda dabar vaikščioti po miestelį?“ B. Janickas jam atsakęs: „Lietuvių aš nešaudžiau, o į žydus tiesiog iš kulkosvaidžio liejau.“⁷²

Liudininkė Apolonija Vyšniauskienė, Leono, gyv. Anykščiuose, mažaraštė namų šeimininkė, sovietinio saugumo tardytojams per apklausas nurodė 15 sovietų valdžios priešų. Jos vyras Juozas Vyšniauskas, Jono, per apklausas nurodė 6 sovietų valdžios priešus. Sovietų valdžios aktyvistas Juozas Vyšniauskas buvo sukilėlių suimtas 1941 m. birželio 26 d. ir vieną mėnesį kalinamas Anykščių valsčiaus areštinėje, paskui dar vieną mėnesį Utenos kalėjime. Abu sutuoktiniai suteikė sovietų saugumo tardytojams svarbios informacijos, kurios kiti liudininkai nežinojo arba jų apie tai nebuvo klausama. A. Vyšniauskienė nurodė, kad Kazys Beinorius dar prieš karo pradžią plovė telegrafo-telefono stulpus, gadino siaurojo geležinkelio bėgius ir apšaudydavo NKVD darbuotojus su remontininkais, vykstančiais pataisyti sugadintų ryšio linijų. Kazys Vaštakas, saugodamas kalėjimą, neleisdavo perduoti siuntinių suimtiesiems, varė A. Vyšniauskienę į darbus, plūdo už tai, kad jos sūnus komjaunuolis, Klemensas Kiaušas suėmė žydą Abraomą Dubovskį, kartu su 4 sūnumis, juos kalėjime smarkiai mušė, Antanas Beinorius kartu su Povilu Černiausku gaudė pabėgusį žydą ir jį sulaukė netoli Černiausko sodybos, Jonas Burneika gyrė savo brolių Antaną, kad jis labai gerai šaudė žydus⁷³. Juozas Vyšniauskas davė parodymus tik vienoje pagarsėjusio žydų šaudymu Anykščių būrio nario Broniaus Janicko byloje. J. Vyšniauskas tvirtino, kad kai jis buvo kalinamas Anykščių areštinėje, tuo metu B. Janickas kartu su J. Kalendra, suėmę 15–16 metų amžiaus dvi seseris žydaites, pasodino jas atskirai nuo kitų kalinių į vieną kamerą ir paeilui prievartavo. Jas visą laiką laikė toje kameroje ir pastoviai prievartaudavo. Paskui vieną seserį užmušė ir jos kūną ištempė į gatvę, o kitą ir toliau kasdien prievartavo. Greitai po pirmosios sesers buvo užmušta ir antroji. Nukankintų seserų pavardės buvo Dubovskytės, bet jų vardų J. Vyšniauskas nežinojo. Anykščių vlsč. areštinėje, kurią vadindavo kalėjimu, buvo nedidelis pastatas su budinčio kambarėliu ir 4 kameromis – kiti kaliniai turėjo būti ką nors girdėję apie nukankintas seseris Dubovskytės. J. Vyšniausko žmonos Apolonijos parodymai, kuriuos jį davė 1947 m. birželio 15 d. Antano Burneikos, Stasio Burneikos, Povilo Černiausko, Mykolo Juodelio, Vytauto Laskaus-

ko, Tado Liago, Jono Pavilionio ir Kazio Sabinsko baudžiamojoje byloje, skyrėsi nuo jos vyro parodymų. A. Vyšniauskienė nieko tardytojui nepasakojo apie seseris Dubovskytės, bet nurodė, kad sukilėliai buvo suėmę žydą Abraomą Dubovskį su keturiais sūnumis ir juos kalėjime smarkiai sumušė. Komjaunuolė Anastasija Nikiforova, tuo pačiu metu kartu su J. Vyšniausku kalėjusi areštinėje, tardytojui patvirtino, kad Anykščių miestelyje gyveno žydų Dubovškių 6 asmenų šeima (tėvai ir 4 sūnūs). Kai atėjo vokiečiai, jie bandė pabėgti į mišką, bet buvo sugauti. Policininkai atvarė Dubovskius į kalėjimo kiemą ir ėmė mušti šautuvų buožėmis. J. Petrauskas vyriausiajam Dubovškių sūnui prakirto šautuvo buožę galvą, paskui išsuko kairę ranką ir atėmė kostiumą⁷⁴. Kitus Dubovskius kalėjimo kieme mušė policininkai, bet A. Nikiforova, kaip ir J. Vyšniausko žmona, tardytojui nieko nepasakojo apie seseris Dubovskytės ir jų prievartavimą. Tuo pačiu metu kaip J. Vyšniauskas areštinėje kalėjo daugiau 20 lietuvių ir rusų tautybės sovietinių aktyvistų, bet nei vienas iš jų duodamas parodymus nepaminėjo nužudytų seserų.

Liudininkė Vladislava Barkauskienė, Augusto, gyv. Anykščiuose, kandidatė į VKP (b) narius, nuo 1946 m. dirbusi Anykščių vaikų darželio vedėja, 1947 m. birželio 16 d. duodama parodymus grupinėje Birželio sukilimo dalyvių baudžiamojoje byloje, išvardijo 15 bendradarbiavusių su vokiečiais asmenų, tarp jų ir 2 moteris. V. Barkauskienės vyras Juozas Barkauskas 1940 m. sovietų valdžios buvo paskirtas Anykščių progimnazijos direktoriumi. 1941 m. birželio 26 d. buvo suimtas ir kalėjime sukilėlių A. Žvinio ir K. Vaštako sumuštas, vėliau nuteistas 1,5 metų už liudijimą sovietiniame teisme prieš šaulį K. Kavaliauską. J. Barkauskas buvo nukautas 1945 m. balandžio 26 d. per karinę operaciją prieš Lietuvos partizanus. V. Barkauskienė, kaip komunistė bei žuvusio nuo „banditų“ sovietinio aktyvisto žmona, stengėsi tardytojams pateikti kuo daugiau ir smulkesnės informacijos apie Birželio sukilimo dalyvių ir policininkų nusikaltimus sovietų valdžiai bei sovietiniams piliečiams. Jos parodymuose tiksliai įvardyta, kad didelė žydų grupė buvo varoma iš Janvydžių miško į Bražinsko lauką sušaudyti 1941 m. rugpjūčio 14 d. 9 val. vakare. V. Barkauskienė matė, kaip sukilėliai atvarė 15 žydų prie Anykščių progimnazijos išviečių ir liepė jas išvalyti, bet davė tik 3 kastuvus, o kitiems žydams liepė išvietes valyti rankomis. Matė, kaip „banditų“ žmonos Ona Paršelienė ir Stasė Kielienė susirinkdavo brangenybes nuo sušaudytų žydų ir abi darė sumuštinis vokiečių kareiviams. Šiuos V. Barkauskienės parodymus apie O. Paršelienės ir S. Kielienės nusikalstamą veiklą patvirtino tik jos draugė Marfa Berezniova. Liudininkė apie O. Paršelienę ir

⁷² Dobrovolskio J. 1946 m. gruodžio 20 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 43162/3, l. 107.

⁷³ Vyšniauskienės A. 1947 m. birželio 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22401/3, t. 1, l. 197–199.

⁷⁴ Vyšniausko J. 1946 m. liepos 13 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 43162/3, l. 116–121; Vyšniausko J. 1944 m. gruodžio 18 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19160-LI, l. 114.

jos nusikalstamą veiklą pasakė daugiau negu apie bet kurio kito 1941 m. vasaros įvykių dalyvio veiklą. Anot V. Barkauskienės, O. Paršilienė buvo V. Paršelio, P. Plechavičiaus vietinės rinktinės savanorio, žuvusio 1944 m. gegužę prie Ašmenos, žmona, vokiečių okupacijos pradžioje dirbusi duonos pardavėja ir atsisakiusi parduoti duoną žydams ir sovietiniams aktyvistams. V. Barkauskienė tardytojui papasakojo, kaip O. Paršilienė apieškodavo žydes moteris prieš jas varant į laikiną stovyklą Janvydžių miške ir iš jų atimdavo vertingus daiktus⁷⁵.

Liudininkė Marfa Berezniova, Piotro, iš Anykščių, namų šeimininkė, mažaraštė, išauginusi septynis vaikus, jau per pirmąją apklausą tardytojui pasigyrė, kad du jos vyresnieji sūnūs, komjaunuoliai Epifanas ir Lifantijus Berezniovai tarnauja RA ir kovoja fronte. M. Berezniova buvo liudininke pačioje pirmojoje Birželio sukilimo dalyvių ir policininkų anykštėnų baudžiamojo byloje. Šią bylą čekistai pradėjo 1944 m. rugsėjį prieš 4 asmenis – brolius Viktorą ir Vladą Bagdzevičius, Joną Petrauską ir Antaną Sidarą. Nei vienas jų po sovietinių okupantų grįžimo 1944 m. nesislapstė, gyveno ir dirbo Anykščiuose. J. Petrauskas ir A. Sidaras dirbo gaisrininkais, matyt, jie nesitikėjo, kad greitai bus suimti. M. Berezniovos liudijimas buvo vienas pagrindinių, dėl to visi keturi kaltinamieji buvo nuteisti mirties bausmėmis⁷⁶. Nuosprendžius jie apskundė SSRS AT Karinei kolegijai, kuri konstatavo, kad tardymas šioje byloje – neišsamus ir buvo vykdomas paviršutiniškai. Bet gražinus bylą peržiūrėti LSSR NKVD kariniam tribunolui, mirties bausmė į įkalinimą pakeista tik Vladui Bagdzevičiui ir A. Sidarui, o Viktorui Bagdzevičiui ir J. Petrauskui paliktos mirties bausmės⁷⁷. Čekistai naudojami liudininkės M. Berezniovos paslaugomis ir grupinėje aštuonių Birželio sukilimo dalyvių, anykštėnų, baudžiamojoje byloje, kuri buvo pradėta 1947 m. birželį. Visi kaltinamieji šioje byloje buvo nuteisti kalėti po 25 metus lagerio. Abiejose bylose parodymus teikusi A. Berezniova įskundė 12 asmenų. Pirmojoje byloje jos parodymai prieš 4 kaltinamuosius buvo surašyti ypač išsamiai. M. Berezniova tardytojui 1944 m. rugsėjį pasakojo mačiusi, kaip P. Putvinskio g. Viktoras Bagdzevičius ir Bronius Janickas sušaudė 2 žydus, prieš tai liepdami jiems čia pat vietoje, gatvėje išsikasti duobę. Praėjus trejiems metams, M. Berezniova jau kitoje byloje 1947 m. birželio 21 d. tvirtino, kad žydus V.

Putvinskio g., prie grūdų paruošų kontoros, šaudė Jonas Pavilionis ir nieko nebeužsiminė apie 1944 m. įvardytus kaip žydų šaudytojus V. Bagdzevičių ir B. Janicką bei apie tai, kaip žydai kasėsi sau kapą V. Putvinskio g. prieš jų sušaudymą⁷⁸. Labai išsamiai M. Berezniovos parodymuose užrašytas atvejis su dviem neva sukilėlių nušautais rusų kareiviais. Ji tardytojui papasakojo, kad 1941 m. birželio 25 d. matė, kaip du sukilėliai Viktoras Bagdzevičius ir Juozas Kalendra varėsi J. Biliūno g. du rusų kareivius į miesto galą cerkvės link (netoli cerkvės sukilėlių kuopos nariai saugodavo sulaikytus rusų kareivius – *aut. pastaba*). M. Berezniova juos sekusi, bet nemačiusi, kaip tuos kareivius sukilėliai sušaudė. Tą pačią dieną 9 val. vakare apie tai, kad sukilėliai sušaudė du rusų kareivius griovyje prie cerkvės, jai pasakė žmogus su tuščiu pieno bidonu, tuo metu stovėjęs prie Anykščių policijos pastato. Nors M. Berezniova šio liudininko vardo ir pavardės nežinojo, tardytojai-čekistai tame problemos nematė, jie įrašė šį „nusikaltimą“ V. Bagdzevičiaus kaltinamojoje išvadoje, o LSSR NKVD karinio tribunolo teisėjai tą patį pakartojo skelbdami V. Bagdzevičiui mirties nuosprendį⁷⁹. Labai išsamiai tardytojas aprašė protokole M. Berezniovos pasakojimą, kaip ji kartu su drauge miesto gatvėmis sekė į šaudymo vietą Bražinsko lauke varomą apie 300 žydų koloną, net girdėjo, kaip viena mergaitė sargybinio paklausė: „Dėde, ar mus varote šaudyti?“ Sargybinis jai atsakė: „Eik, eik, mes jus varome į darbą.“ Bet vis dėlto šį kartą, kitaip nei pasakojime apie dviejų rusų kareivių sušaudymą, tardytojas M. Berezniovos paklausė: „Kas dar gali patvirtinti Jūsų parodymus?“ Liudininkė atsakė: „Mano žodžius patvirtinti gali Pelagėja Koškina, Michailo, rusė, namų šeimininkė, nepartinė. Aš ją žinau kaip rusų patriotę, ištikimą sovietų valdžiai, jos vyras Ivanas Koškinas 1941 m. tarnavo Raudonojoje armijoje.“ M. Berezniova čekistams buvo svarbi liudininkė, daug mačiusi ir žinojusi apie 1941 m. vasaros įvykius, bet dalies jos parodymų nepatvirtino daugiau nei vienas liudininkas, nors apie Onos Paršilienės ir Stasės Kielienės veiklą jį tardytojui papasakojo tą patį kaip ir kita liudininkė, jos draugė Vladislava Barkauskienė. Tik papildė tai vienu faktu, kad kai O. Paršilienė prie vokiečių dirbo duonos pardavėja, į parduotuvę atėjusiai M. Berezniovai duonos nepardavė, pasakiusi: „Už tai, kad tavo sūnus – komunistas, duonos negausi.“⁸⁰

Liudininkas Vladas Butėnas, Adomo, turėjo

⁷⁵ Barkauskienės V. 1947 m. birželio 16 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22401/3, t. 1, l. 200–202; Barkauskienės V. 1947 m. birželio 20 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22401/3, t. 1, l. 203–205; Berezniovos M. 1947 m. birželio 21 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22401/3, t. 1, l. 207–208.

⁷⁶ Berezniovos M. 1944 m. rugsėjo 22 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45014/3, t. 1, l. 95–98.

⁷⁷ LSSR NKVD kariuomenės vyriausiojo tribunolo 1945 m. vasario 21 d. nuosprendžio protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45014/3, t. 1, l. 177; SSRS Aukščiausiojo teismo karinės kolegijos 1945 m. kovo 22 d. sprendimas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45014/3, t. 1, l. 187–188; LSSR NKVD kariuomenės vyriausiojo tribunolo 1945 m. balandžio 14 d. nuosprendžio protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45014/3, t. 1, l. 216–219.

⁷⁸ Berezniovos M. 1944 m. rugsėjo 22 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45014/3, t. 1, l. 88–89; Berezniovos M. 1947 m. birželio 21 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22401/3, t. 1, l. 207–208.

⁷⁹ Berezniovos M. 1944 m. rugsėjo 22 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45014/3, t. 1, l. 88–89; LSSR NKVD kariuomenės vyriausiojo tribunolo 1945 m. balandžio 14 d. nuosprendžio protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45014/3, t. 1, l. 216–219.

⁸⁰ Berezniovos M. 1944 m. rugsėjo 22 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45014/3, t. 1, l. 88–89; Koškinos P. 1944 m. spalio 17 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45014/3, t. 1, l. 130–131; Barkauskienės V. 1947 m. birželio 20 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22401/3, t. 1, l. 203–205.

didelį autoritetą tarp sovietinių aktyvistų ir čekistų, nors buvo tik savamokslis. Jau per pirmąją sovietinę okupaciją 1940–1941 m. buvo kandidatas į VKP (b) partijos narius, o nepriklausomoje Lietuvoje – MOPR organizacijos narys. Antrosios sovietinės okupacijos metais ėjo svarbias sovietų vykdomosios valdžios pareigas, buvo Anykščių, vėliau Kurklių valsčių VK pirmininkas, įkūrus Kavarsko rajoną, nuo 1950 m. dirbo šio rajono VK pirmininko pavaduotoju. V. Butėnas jau pirmosios sovietinės okupacijos metais, 1940-aisiais, liudijo prieš šaulį Joną Adamonį Utenos aps. NKVD skyriaus tardytojui Moisėjui Breneriui, nurodęs, kad J. Adamonis varo antisovietinę propagandą prieš Rusijos kariuomenę ir yra priešiška nusiteikęs prieš žydų tautybės asmenis⁸¹. Prasidėjus karui, V. Butėnas bandė pasitraukti į Sovietų Rusiją, bet nespėjo ir 1941 m. liepos pradžioje buvo priverstas grįžti į namus. Sulaikytas sukilėlių ir varomas Anykščių gatvėmis į areštinę, pakeliui susitiko su dviem buvusiais šauliais, Anykščių sukilėlių kuopos nariais Baliu Kučiausku ir Juliumi Žarckumi. Iš pradžių vedant V. Butėną Skiemonių g. iš policijos, kur jį apklausė, į areštinę prie V. Butėno ir jo sargybinių prišoko sukilėlis Julius Žarckus ir išsitraukęs iš kišenės pistoletą, žiūrėdamas į V. Butėną, pareiškė: „Duokite ir man nors vieną bolševiką nupilti. Aš pats jį noriu nušauti.“ Bet kiti partizanai, kurie varė V. Butėną į kalėjimą, to padaryti J. Žarckui neleido. Vedant jį toliau į areštinę Dariaus ir Girėno g., V. Butėnas su savo palyda susitiko dar vieną jam gerai pažįstamą anykštėną, sukilėlį Balį Kučiauską. Pamatęs V. Butėną, jis pasakė: „Tai dar vieną niekšą bolševiką nutvėrėte“, ir karabino buože smogė V. Butėnui į nugarą, o paskui į galvą. Tada B. Kučiauskas prisijungė prie palydos ir, keliu varydamas komunistą į areštinę, sudaužė iki kraujo. Kai nuvarė į kalėjimo kiemą, B. Kučiauskas nuėjo į kalėjimą, iš ten atsivedė du žydus ir ėmė iš V. Butėno ir žydų tyčiotis. Žydus pastatė vieną prieš kitą, V. Butėnui liepė stotis viduryje, tarp jų. Kai taip į eilę sustatė, B. Kučiauskas pasakė: „Dėl dviejų žydų ir bolševiko trijų kulku man gaila, užteks ir vienos.“ Tai sakydamas jis iššovė. Zamelanas, pirmas, stovėjęs prieš jį, krito negyvas, V. Butėno ir stovėjusio gale kito žydo kulka nekludė. Tada B. Kučiauskas V. Butėnui smogė šautuvo buože ir jis nukrito. Likusiam gyvam žydui B. Kučiauskas liepė sėsti ant Zamelano lavono ir pasakė: „Bučiuok karabino vamzdį.“ Kai žydas lūpomis prisilietė prie šautuvo vamzdžio, B. Kučiauskas nelaimingajam dūrė vamzdžiu į burną ir išmušė dantis. Tuo momentu į areštinės kiemą užėjo kažkoks vokiečių karininkas ir liepė nebesityčioti. Tokį vaizdingą pasakojimą apie patyčias iš V. Butėno

⁸¹ Butėno V. 1940 m. spalio 24 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-2913-LI, l. 19; Butėno V. 1949 m. rugsėjo 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-24665/3, t. 1, l. 42; Butėno V. 1951 m. birželio 7 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-24665/3, t. 2, l. 45.

aprašė tardytojas 1949 m. rugsėjo 15 d. apklausęs jį patį B. Kučiausko baudžiamojoje byloje⁸². Tačiau komunistas V. Butėnas, paklaustas, kas dar be jo paties gali patvirtinti šį įvykį areštinės kieme, daugiau liudytojų nenurodė, išskyrus areštinės sargybinių Petrą Matiukonį, kuris tuo metu buvo areštinės kieme, ir patį B. Kučiauską, bet B. Kučiauskas neigė, kad jis buvo atėjęs į areštinės kiemą ir ten tyčiojosi iš žydų ir V. Butėno, o P. Matiukonis jau buvo miręs. Sovietiniai aktyvistai, tuo metu kalinti areštinėje, patvirtino, kad į jų kamerą V. Butėną atvedė labai sumuštą, bet teigė, kad susidorojimo su juo areštinės kieme nematė. Komunistas V. Butėnas liudijo dviejose Birželio sukilimo dalyvių ir policininkų anykštėnų baudžiamosiose bylose⁸³. Vienoje iš pirmųjų bylų, pradėtoje 1945 m. sausį prieš 7 anykštėnus, V. Butėnas įskundė 4 sukilėlius: Joną Kamarauską, kuris V. Butėno teigimu buvo aktyvus partizanas, suėminėjo sovietinius piliečius, plėšė žydų turtą, Rapolą Kamarauską, kuris, anot V. Butėno, turėjo baltą raištį, ne kartą konvojavo suimtus sovietinius piliečius į kalėjimą, Joną Skardžių, kuris buvo aktyvus partizanas, nešiojo baltą raištį, dalyvavo piliečių, prijuočiančių komunistams, suėminimuose, konvojavo miesto gatvėmis sovietinius piliečius, ir aktyvų partizaną Julijų Žarckų, grasinusi V. Butėnui susidorojimu. Daugiausiai informacijos tardytojams V. Butėnas suteikė apie Balį Kučiauską jo baudžiamojoje byloje 1950 metais. Komunistas V. Butėnas, nors ir nukentėjęs nuo sukilėlių, apskundė nedaug anykštėnų. Labiausiai nepalankūs jo parodymai buvo B. Kučiauskui, nuteistam 25 m. lagerio.

Liudininkė Liuda Adomavičienė, Kazimiero, lenkė, namų šeimininkė, davė parodymus Birželio sukilimo dalyvio Jono Skardžiaus byloje. Sakė, kad savo kaimyną J. Skardžių ginkluotą matė tik vieną kartą, bet ar jis buvo baltųjų partizanų būryje, ji tiksliai nežinojo. Duodama parodymus J. Skardžiaus byloje, ji įskundė net 15 anykštėnų, kurie, anot jos, buvo policininkai arba baltieji partizanai – liudininkė to tiksliai nežinojo. L. Adomavičienė nurodė, kad Jonas Šiaučiulis dirbo policijoje ir skundė komunistus, Pajarskas – smėlio karjero viršininkas, baltasis partizanas, Juozas Tutkus prie vokiečių tarnavo gestape, Antanas Vyšniauskas ir Juozas Šakėnas buvo baltieji partizanai. Taip pat pažinojo Adomą ir Antaną Petronius, Joną ir Petrą Silevičius, Kučiauską, Kiaušą, Joną Leščių, Samulį, Bronių Prokurenką (Napoleoną Prokurenką – *aut. pastaba*), Napoleoną Janulį (Alfonšą Janulį – *aut. pastaba*), bet nežinojo,

⁸² Butėno V. 1949 m. rugsėjo 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-24665/3, t. 1, l. 42.

⁸³ Butėno V. 1945 m. sausio 6 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 2469/3, l. 164–166; Butėno V. 1949 m. rugsėjo 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-24665/3, t. 1, l. 42–44; Liubarto J. 1949 m. rugsėjo 26 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-24665/3, t. 1, l. 48–49; Sarakos M. 1951 m. liepos 26 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-24665/3, t. 2, l. 60–61.

ar jie dirbo policininkais, ar buvo baltieji partizanai. NKVD tardytoją šie parodymai tenkino, jis net nepaklausė, iš kur L. Adomavičienė žino šiuos faktus, pvz., iš kur liudininkė žinojo, kad J. Tutkus tarnavo vokiečių gestape arba kokius komunistus įskundė J. Šiaučiulis ir kokios buvo to įskundimo pasekmės. L. Adomavičienės baltuoju partizanų įvardyto Napoleono Janulio nepaminėjo daugiau joks liudininkas⁸⁴.

Liudininkas Sisojus Jevsejevas, Nikono, iš Anykščių liudijo tik vienoje sukilėlio ir pagalbinės policijos policininko Adomo Petronio baudžiamosioje byloje. Šioje byloje parodymus jis teikė 3 kartus – 1955 m. spalio 17 d. parodymuose Pabaltijo karinės apygardos prokurorui papulkininkui Čibisovui ir LSSR KGB tardytojui leitenantui Kovaliovui Sisojus Jevsejevas tvirtino, kad du kartus matė, kaip A. Petronis kulkosvaizdžiu lauke šaudė žydus. Vieną kartą, kai žydus šaudė A. Petronis, S. Jevsejevas matė jį su Kazimieru Drilinga, mirusiu 1954 m., antrą kartą su savo žentu Jakovu Siniakovu. Neva jie prieš šaudymus lipdavo į molio kalną, užsislėpdavo už akmenų ir stebėdavo. Anot S. Jevsejevo, jis šaudymo vietoje be A. Petronio dar matė Rudoką, Žvinį, Šaltenį, Beinorių, Biliūną ir kt. Kai sušaudė didesnę dalį žydų, kitus nuvarė į stotį ir išvežė į Uteną. Pačius silpniausius taip pat turėjo vežti į Uteną, bet juos nuvežė *padvodomis* į Bražinsko lauką ir ten automatais sušaudė partizanai Beinorius ir Žvinys. S. Jevsejevas tvirtino taip pat stebėjęs, kaip sušaudė pirmuosius ir paskutiniuosius Anykščių žydus. Pirmuosius 8 žydus, anot Sisojaus, sušaudė prie sinagogos. Tai vyko šiomis aplinkybėmis: 1941 m. birželį, kai S. Jevsejevas ėjo pro sinagogą, prie pastato ant žemės sėdėjo žydai. Kai pasirodė sukilėliai, žydai neatsistojo, tad juos pradėjo šaudyti iš pistoletų – nušovė Altarij Kaicerį, Berką Traubę, Maušą (pravarde Juodasis), Šenderį Sigalą, Iršą Puntuką, Jankelį Rovesmaną. J. Rovesmanas bandė bėgti, bet jį nušovė netoli sinagogos. Paskutinį žydų sušaudymą S. Jevsejevas stebėjo su Kazimieru Drilinga iš Stanislovo Miškinio, kurį išvežė į Sibirą, daržinės (Stasys Miškinis, Adomo, g. 1895 m., iš Anykščių ištremtas 1949 m. balandžio 14 d. – *aut. pastaba*). Tarp sušaudytųjų buvo Michėjus Baranikovas, jo žmona ir 2 ar 3 vaikai, Tamara Josel, Chaimas Šmuila, Barbanas Srolas. Po sušaudymo baudėjai išvyko į stotį, o sušaudytųjų kūnai liko neužkastai. Juos vėliau užkasė baudėjų suvaryti Anykščių gyventojai. Visus išvardytus žydus S. Jevsejevas pažinojo ir matė, kaip juos sušaudė. Praėjus beveik mėnesiui, 1955 m. lapkričio 11 d., S. Jevsejevas, duodamas parodymus tam pačiam LSSR KGB tardytojui Kovaliovui, juos pakeitė tvirtindamas: „Kaip Adomas Petronis šaudė žydus, aš nemačiau, mačiau tik kaip konvojavo.“ Kai Kovaliovas priminė S. Jevsejevui, kad praeitą kartą

⁸⁴ Adomavičienės L. 1945 m. sausio 6 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 2469/3, t. 1, l. 168.

jis tvirtino matęs, kaip A. Petronis šaudė žydus, liudininkas išdėstė naują versiją: „Atsimenu gerai tik vieną kartą, kai žydai buvo vežami į Uteną, tada sergančius žydus susodino į vežimus ir juos nuvežė į Bražinsko lauką 2 baudėjai. Ir jie ten tada sušaudė 6 žydus, kūnus paliko neužkastus, kas juos vėliau užkasė, nežinau. Tada šaudė 200–300 metrų nuo manęs ir sušaudė 6 piliečius, aš apie tai jau jums sakiau 1955 m. spalio 17 dienos parodymuose. Tada ėjau iš žvejybos ir žiūrėjau iš daržinės. O kaip prie sinagogos sušaudė 10 žydų aš irgi mačiau“ (past. nors ankstesniuose parodymuose S. Jevsejevas nurodė, kad prie sinagogos nušovė 6 žydus, bet ne 10). Po šių S. Jevsejevo atsakymų tardytojas nepaklausė, kaip jis pamatė ir pažino iš 200–300 metrų šaudomus žydus, bet nusprendė apklausti S. Jevsejevo žentą Jakovą Siniakovą, neva kartu su uošviu stebėjusį žydų šaudymus Bražinsko lauke. Tardytojas Kovaliovas J. Siniakovo paklausė: „Sisojus Jevsejevas per apklausą 1955 m. spalio 17 d. sakė, kad jūs abu nuo kalno stebėjote, kaip šaudė žydus. Ar patvirtinate šiuos S. Jevsejevo parodymus?“ J. Siniakovas atsakė: „Ne, nepatvirtinu, nes to nebuvo. Galiu pasakyti, kad man ir kitiems žmonos Tatjanos Siniakovos tėvas Sisojus Jevsejevas žinomas kaip mėgėjas fantazuoti ir pasakoti nebūtus dalykus.“⁸⁵

Liudininkas Jonas Davicijonas, Felikso, iš Anykščių net 3 kartus ėjo kasti duobių į Bražinsko lauką, kur šaudomi ir užkasinėjami žydai. Iš pradžių, 1941 m. liepos pradžioje Anykščių sukilėlių kuopos nariai naudojo prievartą varydami anykštėnus kasti duobių į Bražinsko lauką, bent vieną kartą šį darbą dirbė, antrą kartą stengėsi ten nepakliūti. Pamatę, kad sukilėliai ateina vėl juos varyti kasti duobių, pasislėpdavo namuose arba prašydavo artimųjų pasakyti, kad jie yra kažkur išvykę. Liudininkė Valerija Žemaitytė prisimena – jos tėvas džiaugėsi tuo laiku susilaužęs koją ir dėkojo Dievui, kad nereiks kasti duobių žudomiems žmonėms. Bet po kiek laiko atsirado kasėjų savanorių, kurie už duobių kasimą gaudavo sušaudytų asmenų drabužių, batų ir kitų daiktų. Matyt, vienas iš tokių duobkasių buvo liudininkas J. Davicijonas. Jis liudijo vienoje iš pirmųjų grupinių Anykščių sukilėlių baudžiamųjų bylų prieš 7 asmenis, pradėtą 1945 m. sausį ir 1946 m. kovą pradėtą bylą prieš sukilėlį Anykščių vlsč. viršaičio pavaduotoją Vladą Macijauską. Šiose bylose J. Davicijonas įskundė 8 asmenis: iš jų 5 – Joną Kamarauską, Rapolą Kamarauską, Vladą Macijauską, Joną Skardžių ir Julijų Žarckų – nurodė tardytojams

⁸⁵ Jevsejevo S. 1944 m. rugsėjo 16 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45014/3, l. 104–106; Jevsejevo S. 1954 m. gegužės 27 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 34357/3, t. 1, l. 161–162; Jevsejevo S. 1955 m. spalio 17 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 34357/3, t. 1, l. 167–171; Jevsejevo S. 1955 m. lapkričio 22 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 34357/3, t. 1, l. 174–175; Siniakovo J. 1955 m. spalio 24 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 34357/3, t. 1, l. 136–137.

kaip asmenis, kurie žydų šeimas varė į šaudymą ir 3 asmenis – Alfonsą bei Antaną Jaselius ir Joną Šiaučiuilį – nurodė kaip dalyvavusius sovietinių piliečių suėmimuose. Labiausiai J. Davicijonas kaltino V. Macijauską, pabrėžęs, kad jo santykiai su V. Macijausku blogi, ir nurodęs, kad jis buvo baltasis partizanas, dirbo gestape ir valsčiaus viršaičio pavaduotoju, o prie Smetonos buvo šaulys ir kriminalinės policijos agentas. J. Davicijonas taip pat tvirtino matęs, kaip 9 partizanai, tarp jų buvo ir Vladas Macijauskas, varė Skiemonių g. apie 300 žydų grupę į Bražinsko lauką, kur jie buvo šaudomi⁸⁶.

Liudininkas, anykštėnas Julius Gailiūnas, Petro, buvo vienas iš tų asmenų, kuriems teko kasti duobes Bražinsko lauke sušaudytiems žydams. Jis liudijo tik vienoje baudžiamosioje byloje, kuri buvo pradėta 1951 m. kovą buvusiam Lietuvos savanoriui ir Anykščių sukilėlių būrio nariui Baliui Kučiauskui. J. Gailiūno papasakotas įvykis padėjo tardytojui apkaltinti B. Kučiauską žydų šaudymu. J. Gailiūnas išsamiai papasakojo, kaip jis 1941 m. liepos viduryje kartu su kitais anykštėnais iškasė 4 dideles duobes Bražinsko lauke, o po dienos, sukilėlių nurodymu, jas vėl pilnas žydų lavonų užkasė. Viena duobė buvo nepilna, ir J. Gailiūnas pastebėjo, kad joje vartosi dar vienas gyvas, bet sunkiai sužeistas žydas. Tuo metu netoliese prie duobės stovėjęs B. Kučiauskas priėjo arčiau ir iš karabino jį nušovė. Šį J. Gailiūno pasakojimą iš dalies patvirtino kitas liudininkas Vincas Vilutis, kuris tuo metu taip pat buvo Bražinsko lauke ir užkasinėjo duobes. Jis tardytojui pasakė, kad matė B. Kučiauską prie duobių, bet tvirtino nematęs, kaip jis pribagė duobėje sužeistą žydą. Pats B. Kučiauskas per tardymą prisipažino, kad kai visi žydai buvo nuvaryti į šaudymo vietą, jis ėjo sargybą mieste. Maždaug po valandos jis nuėjo pažūrėti į šaudymo vietą. Prie duobių pamatė stovinčius sukilėlius, tarp jų buvo Jonas Skrebūnas, Jonas Leščius, kitų jis neatsiminė. Prie duobių B. Kučiauskas taip pat matė iš miesto atvarytus piliečius, kurie ir iškasė duobes. Tarp jų – Julijų Gailiūną, Kostą Meškauską, Petrą Riaubą, Jurgį Slavinską. Visi jie buvo iš Anykščių miesto. Kai B. Kučiauskas priėjo prie vienos duobės, joje pastebėjo vieną dar gyvą, sužeistą žydą, kuris vartėsi duobėje. Tai buvo apie 40–50 m. vyras. B. Kučiauskas tardytojui savo veiksmus paaiškino taip: „Aš pagalvojau, kad jį gali užkasti gyvą, todėl nusiėmiau nuo peties karabiną ir dviem šūviais jį pribagiau.“ B. Kučiauskas buvo vienas iš keturių tarp 62 nuteistųjų Anykščių Birželio sukilimo dalyvių, kuris per tardymą prisipažino šaudęs žydus (žydą). Po legalizacijos 1945 m. gruodį B. Kučiauskas beveik 6 metus iki suėmimo

gyveno savo namuose Anykščiuose, ir čekistai iki 1951 m. kovo jo nelietė⁸⁷.

Išvados

Didžiausią dalį liudininkų, davusių parodymus 62-ose Birželio sukilimo dalyvių ir policininkų baudžiamosiose bylose, sudarė sovietiniai aktyvistai, sovietų valdžios rėmėjai bei jų šeimos nariai. Šios grupės liudytojų iš viso 94 iš 109 (86 proc.). Iš 94 šios grupės liudytojų 52 (55 proc.) nuo kaltinamųjų vokiečių okupacijos metais buvo nukentėję asmeniškai arba nukentėjo jų šeimos nariai. Daugelis nukentėjusių buvo sulaikyti 1941 m. birželio pabaigoje bei liepos pradžioje, apklausti ir po 2–3 savaites kalinti Anykščių vlsč. areštinėje. Dalis jų antrą kartą sulaikyti 1943 m. vasarą Anykščių vlsč., pradėjus reikštis Rusijos diversantams bei jų vietiniams rėmėjams. Tarp sovietinių kolaborantų bei jų šeimos narių, davusių parodymus, baudžiamosiose bylose 23 (25 proc.) buvo skrebai ir milicininkai, 31 (33 proc.) buvo rusų tautybės liudininkai.

Kitą grupę liudininkų sudarė kaltinamųjų draugai, gerai pažįstami asmenys, kaimynai, duobes Bražinsko lauke kasę anykštėnai ir du sušaudytų žydų lavonus iš sinagogos į Bražinsko lauką vežę liudininkai, kurie nebuvo sovietiniai kolaborantai ar jų šeimos nariai. Šiai iš dalies neutralių liudininkų grupei priklausė 21 (19 proc.) parodymus baudžiamosiose bylose davęs asmuo.

Mažiausiai sovietinius tardytojus domino kaltinamųjų artimieji. 62 baudžiamosiose bylose buvo apklaustos tik 4 liudininkės – Broniaus Janicko motina, žmona bei sesuo ir Prano Navicko žmona.

Jokie liudininkų parodymai negalėjo kaltinamiesiems padėti išvengti bausmės, nes buvo baudžiama ne tik už veiką, bet ir už priklausymą. Į sovietų valdžios priešų sąrašą buvo įrašyti visi Birželio sukilimo dalyviai, policininkai, lietuviškos administracijos darbuotojai. Laikinai galėjo gelbėti tik verbavimas į sovietų saugumo agentus ir aktyvus darbas čekistų naudai.

Nors liudininkų parodymuose daug prieštaravimų, išsigalvojimų ir melo, bet 109 liudininkų parodymai 62 baudžiamosiose bylose, kurios su pertraukomis buvo keliamos ir nagrinėjamos nuo 1944 m. rugsėjo iki 1955 m. rugpjūčio, leidžia sugretinus parodymus išsiaiškinti ir išryškinti svarbiausius 1941 m. įvykius bei jų dalyvius Anykščių valsčiuje.

Pabaiga

⁸⁶ Davicijono J. 1946 m. gruodžio 28 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 2469/3, l. 167–168; Davicijono J. 1946 m. kovo 19 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 29021/3, l. 22; Vanagas R., *Nenuisigrėšk nuo saugės*, Vilnius: Vyturys, 1995; Žemaitytės V. prisiminimai, p. 101.

⁸⁷ Gailiūno J. 1951 m. kovo 7 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-24665/3, t. 1, l. 54–56; Vilučio V. 1951 m. spalio 13 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-24665/3, t. 1, l. 160–162; Kučiausko B. 1951 m. gegužės 28 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-24665/3, t. 2, l. 28–29.

Kunigaikščių Krošinskių istorija – vizijos, realybė, paslaptys

Rimvydas UŽUKUKIS,

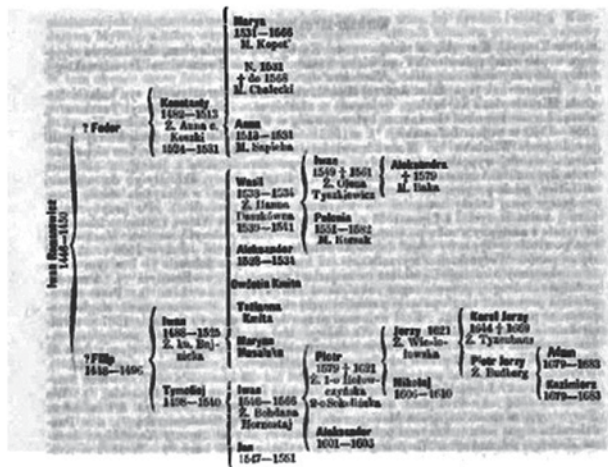
Vilnius

Pradžią nr. 4 (874)

Krošinskių giminės medis

Yra sudarytas ne vienas kunigaikščių Krošinskių giminės medis, tačiau daugeliu atvejų, neturint dokumentų, galinčių patikimai paremti šias versijas, į jas būtina žvelgti ypąch kritiškai. Vienas žinomiausių yra istoriko J. Volfo pateikiamas kunigaikščių Krošinskių giminės medis.

67 sav. Istoriko J. Volfo sudarytas kunigaikščių Krošinskių genealoginis medis. Iš LEIDINIO: „KNIĄZOWIE LITEWSKO-RUSCY OD KUNCA CZTERNASTEGO WIEKU“, WARSZAWA, 1895

Lenkų istorikas Janas Tengovskis (*Jan Tęgowski*) savaip įsivaizduoja kunigaikščių Krošinskių genealogiją vesdamas ją iš Vaidoto palikuonių, tačiau patikimų įrodymų taip pat kol kas neturime.

Mes pateikiame profesoriaus M. J. Minakovskio sudarytą giminės medį (platesnį aprašą), kuris, kaip jau minėjome, nespekuliuodamas pradeda kunigaikščių Filipo ir Fiodoro Krošinskių asmenybėmis.

„Tuo metu gyveno du kunigaikščiai Krošinskiiai, Filipas ir Fiodoras, iš kurių kilo dvi šios giminės šakos. 1496 m. Aleksandras Jogailaitis perdavė kunigaikščiui Filipui ir dviem jo sūnums Smolensko žemėse esančius

Černiatyčius (*Czerniatycze*). Sūnūs buvo du: Ivanas ir Timofėjus, kuriems 1498 m. Aleksandras Jogailaitis perdavė tose pat Smolensko žemėse esančius Babiničius (*Babinicze*). Aleksandras Jogailaitis 1502 metais (*ML. 5*) patvirtino jiems nuosavybės privilegijas šioms valdoms: Tešinovas (*Teszynow*), Sukromnas, Zaolele, Moškovas (*Moszkowo*), Hnezdilovas (*Hnezdilow*), Černiatyčiai (*Czerniatycze*), Babiničiai (*Babinicze*), Čertinas (*Czertin*), Ožarovas (*Ożarowo*), Plovučoje (*Płowuczoje*) ir Naugardukas (*Nowogrodek*), dokumentai buvo saugomi Smolensko pilyje ir pražuvo jos gaisre.

1498 m. kunigaikštis Ivanas Filipovičius, Aleksandro Jogailaičio, nuo 1518 m. karaliaus Žygimanto dvariškis. Vedė kunigaikštę Hanną Bujnicką, kartu su kuria 1520 m. teisėsi dėl Bujnicės su Ivaškovičiumi (*Iwazskowicz*) (*ML. 14*), paliko dukras: Ovdotiją (*Owdotja*), tapusią Ivano Kmitos Berezovičio (*Berezowicki*) žmona; Tatjaną, tapusią Semeno Kmitos žmona, ir Maryną, tapusią kunigaikščio Michalo Masalskio (*Michał Massalski*) žmona, bei du sūnus: Bazilijų ir Aleksandrą.

1533 m. kunigaikštis Bazilijus Ivanovičius savo žmonai Hannai Daškovai Mikitičnai Bočiarovai (*Daszkówna Mikityczówna Boczarownia*) ir antrajai žmonai Aleksai Pavlovič (*Aleksa Pawłowiczowa*) užrašė trečdalį savo turto, 2 000 lietuviškų grašių kapas. Šį įrašą, jau kaip našlei, 1539 m. patvirtino karalius Žygimantas. Jo dukra Polonia ištekėjo už Svisločiaus (*Świsłocki*) dvarininko, karališkojo rotmistro Barkolabo Korsako (*Borkolab Korsak*). Sūnus Ivanas vedė Oleną Tiškevičiūtę (*Tyszkiewiczz*), Skumino Lvovičiaus dukrą, kuriai užrašė 1 500 lietuviškų grašių kapas Ostašine (*Ostaszyn*). Jis mirė 1561 m. Liko dukra Aleksandra, tapusi Jano Bakos žmona. 1579 m. ji mirė Ostašine.

Kunigaikštis Timofėjus Filipovičius Krošinskiis 1506–1508 m. Smolensko vietininkas ir išdininkas.

1514 m. visam laikui tapo Rokiškio (*Rakiszki*) dvaro šeimininku. 1528 m. jis pristatė karo reikmėms 14 žirgų ir tris arklius iš nupirkto Kamajų dvaro (*ML. 12 ir 21*).

Du jo sūnūs: Ivanas ir Janas, buvo karaliaus dvariškiei. Nuo 1547 m. valdė Rokiškio dvarą leno teise. Karalius Žygimantas iš jų tėvo buvo pasiskolinęs (pasirašyta už minėtą sumą) 400 lietuviškų grašių kapas (ML 60 ir 62).

Viena iš Krošinskio dukterų 1533 m. buvo ištekėjusi už Bobojedo. Kunigaikštis Ivanas Timofėjevičius Krošinskis 1546 m. Upytės vietininkas, 1554 m. Breslaujos (Braslaw) seniūnas, 1564 m. Upytės seniūnas, 1566–1568 m. Breslaujos pakamaris. 1568 m. Vilniaus vaiskas. Vedė maršalkos Onikėjaus dukrą Bogdaną Hornostajovną (Bohdana Hornostajówna), iš kurio įsigijo namą Vilniuje. Jo dukra Fedora 1593 m. ištekėjo už Smolensko kašteliono¹⁸⁴ Jono Zenovičiaus (Jan Zenowicz), sūnai – Petras ir Aleksandras.

1602 m. kunigaikštis Piotras Ivanovičius buvo Panevėžio ir Šeduvos valdytojas, pasimirė 1621 m. Pirmoji santuoka su kunigaikštine Holovčinska (Holowczyńska), antroji – 1595 m. vedė Vladislavo Karendzos (W. Karędza) našlę kunigaikštienę Aną Drucką Sokolińską. Su pirmąja žmona jis paliko sūnus: Jurgį (Jerzy) ir Mikalojų (Mikołaj).

Kunigaikštis Mikalojus, drąsus karys, žuvo 1610 m. prie Smolensko, jo brolis, 1621 m. Inturkės seniūnas kunigaikštis Jurgis vedė Halšką Wiesiolovską (Halszka Wiesiolowska). Palikuoniai: dukra kunigaikštytė Halška, ištekėjusi už Upytės stalininko Kazimiero Kozielo–Poklevskio (Kazimierz Koziello–Poklewski), ir sūnus Karolis Jurgis (Karol Jerzy). Jono Kazimiero (Jana Kazimierz) elektorius, 1652 m. vedęs Elžbietą Tyzenhauzaitę (Elżbieta Tyzenhauzówna), pasimirusią apie 1669 m., ir [sūnus] Petras Jurgis (Piotr Jerzy), Breslaujos pakamaris, pasimiręs apie 1679 m., vedęs Elžbietą Marijoną Budberg (Marya Budberg), su kuria susilaukė sūnų Adomo ir Kazimiero.

Petro brolis kunigaikštis Aleksandras Ivanovičius pasimirė nepalikęs įpėdinių.

1482–1506 m. kunigaikštis Konstantinas Fiodorovičius Krošinskis (Konstanty Fedorowicz Kroszyński) buvo Smolensko okoliničius ir išdininkas, 1482 m. jis iš Kazimiero Jogailaičio gauna kaimą prie Smolensko, o 1498 m. iš Aleksandro Jogailaičio – Balvančius (Balwanicze) ir ten pat esantį Bielicko turtą (ML. 5).

Jis paliudijo, kad 1503 m. Maskvos didysis kunigaikštis iš jo atėmė tėvoniją ir jis su žmona bei vaikais neturi kur eiti. Todėl jam Aleksandras Jogailaitis atidavė Gardino apskrityje esantį Dubno dvarą (Dubień v. Dubno), o iš jo paėmė Pobojevą (Pobojewo), duotą jam anksčiau, tačiau iš jo pastarasis negalėjo prasimaitinti (ML 5 ir 20). Tai buvo patvirtinta 1506, 1509 ir 1512 m. įrašais (ML. 8 ir 11). 1523 m. šis turtas liko jo našlei (ML 15).

Kunigaikštis Konstantinas, vedęs Ivano Koškos (Iwan Koszka) dukrą Aną, paliko tik dukteris. Vyresnio-

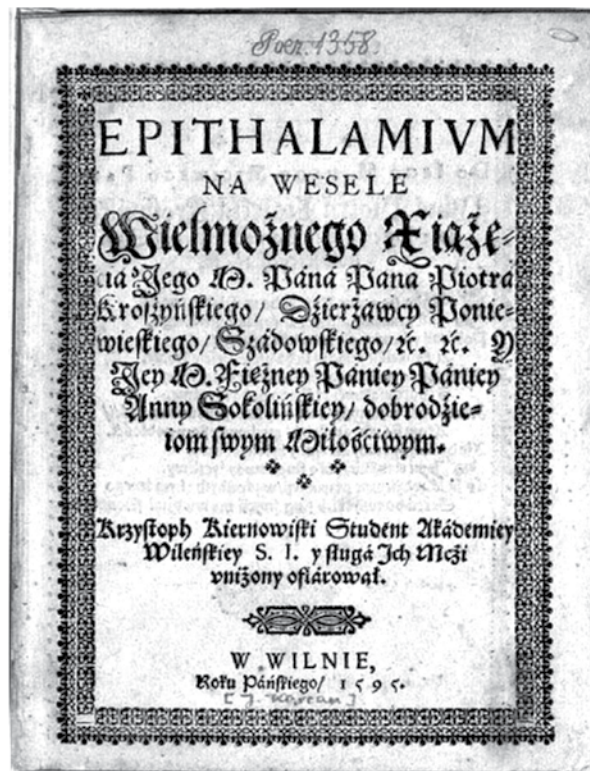
¹⁸⁴ Aukščiausias valstybinės valdžios pareigūnas, pilies ir apylinkių valdytojas.

ji Marija ištekėjo už maršalkos, rašytojo Kopcios Vasilevičiaus (Kopcia Wasilewicz), Medininkų (Miednice) ir Pševalskio (Przewalskio) seniūno. Antroji – N. ištekėjo už Ovrucko (Owrucko) vietininko Michalo Chaleckio (Michał Chalecki), o jauniausioji Ana ištekėjo už Janušo Bogdanovičiaus Sapiegos (Janusz Bohdanowicz Sapięha).“

Šlovingų Lietuvos (būtent Lietuvos) kunigaikščių Krošinskių istorija dar neparašyta iki galo. Ji dėliojama po gabalėlį atskleidžiant vis naujų šaltinių, liudijimų, dokumentų. Jai parašyti reikia nemažai resursų: visų pirma, laiko. Daugybė medžiagos, kuri laukia susistemavimo, dar guli ir mūsų stalčiuose...

Manome, kad ši mūsų gimtinės istorijos dalelė nusipelno būti parašyta, ir tikėsimės, kad ji sulauks visuomenės susidomėjimo.

Žemiau pateikiame Kristupo Kernaviškio (Krzystoph Kiernowiski) užrašytą Petro Krošinskio ir Anos Sokolinskos¹⁸⁵ santuokai skirtą epitalamiją „Kilmingojo kunigaikščio, jo malonybės ponų Pono Petro Krošinskio, Panevėžio, Šeduvos ir kitų [valdų] valdytojo, taip pat jos malonybės ponų Ponios Anos Sokolinskos, garsios savo geradaryste ir malonybe, santuokai skirtas epitalamijas“ („Epithálámium na wesele Wielmożnego Książę:cia Jego M. Páná Páná Piotrá Kroszyńskiego/ Dżerżawcą Poniewieskiego Szádowskiego/ zc. zc. A ten M. Kieżney Paniey Pániey Anną Sokolińskiey/ dobrodziejom swoym Miłościwym“).¹⁸⁶

Pabaigai dar vienas įdomus ir panašus į kunigaikščių Krošinskių „žvakidę“ – trišakis

¹⁸⁵ Drucka-Sokolińska, Anna, herbas Druck.

¹⁸⁶ Šio leidinio originalas saugomas Jogailos universiteto bibliotekoje (Krokuvoje, Lenkijoje; C190).

Epitalamijas

„Kilmingojo kunigaikščio, jo malonybės ponų

Pono Petro Krošinskio, Panevėžio, Šeduvos ir kitų [valdų] valdytojo,

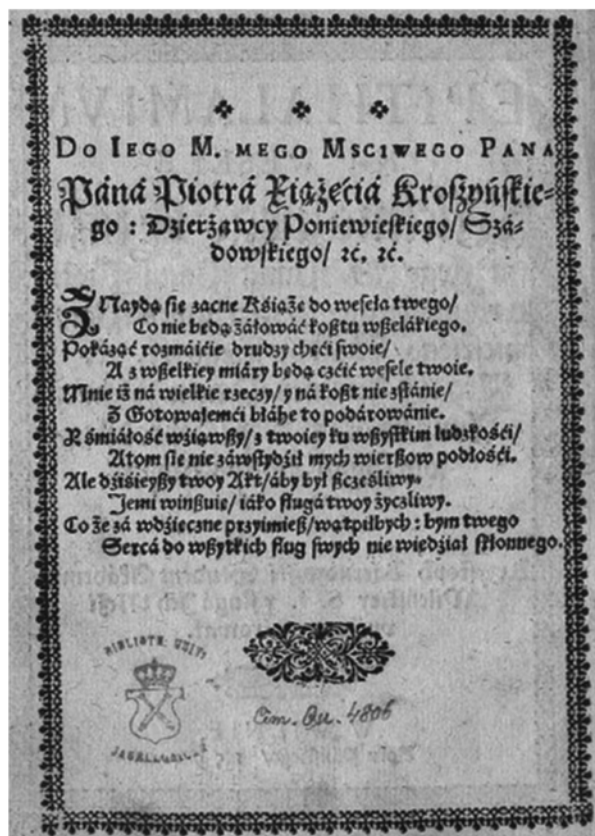
O taip pat jos malonybės ponijų ponios Anos Sokolinskos, garsios savo geradaryste ir malonybe, santuokai skirtas epitalamijas“

*Praneša jo nuolankus tarnas, S. I. Vilniaus akademijos studentas Kristupas Kernaviškis
Vilniuje Švenčiausiojo 1595 metais*

Epithálámium

na wesele Wielmożnego Książę:
cia Jęgo M. Páná Páná Piotrá Kroszyńskie-
go/ Dżerżawcą Poniewieskiego Szádowskiego/
zć, zć.

A ten M. Kieżney Paniey Pániey Anną So-
kolińskiey/ dobrodziejom swoym Miłościwym
*Krzystoph Kiernowiski Student Akadémiey Wi-
leńskiey S. I. y slugá Jch Mezi oniżony ofiárował.
W Wilnie roku Pánskiego/ 1595*

Šviesusis Kunigaikštis vestuvėmis pagarsės
Pinigų išleistų/ jai gailėtis neverta.
Klestintys esat/ kiekvienas supras
Su džiaugsmu prisimins šaunias vestuves.
Pinigais išmatuoti to nieks neįstengs
Puota suruošta/ mums šauni dovana.
Tavo žingsnis drąsus/ sukviest kiemonis visus
Man gėda dėl mano šių/ nevykusių eilių.
Šis tavo Aktas, aš linkiu, kad jis laimingas būtų,
Sakau tau aš/ kaip tavo tarnas nuolankus.
Juk suprantu/ liejas daugybę žodžių nuostabių
Deja, širdis nepajėgi kiekvienam tarnui būti palanki.
Žmonės daug patyrę meilėje ir moksle/
Darbuose dažnai palinksta šia kryptimi:
Eiliuotas tekstas visiems papasakot gali,
Palikuonims pavyzdžiu amžiams tapti.
Tarp poetų/ priešaky pats garsiausias
Homeras¹⁸⁷/ sukūręs eiles nuostabias:
„Didvyriai narsūs/ negal nustygti vietoj...“
Bet žmonėms akis atvėrė/ saulės ratas¹⁸⁸,
Jau prieš Vergilijų¹⁸⁹ daugelis poemomis garsėjo/
Romos galybė plačiai pasauly skambėjo.
Šiandieną aš žinau tokių žmonių daugybę/
Pasauly niekad neišnyks eilių kūryba.
Šiame mene nesu labai garsus žinovas/

¹⁸⁷ Homeras (gr. Ὅμηρος) – pirmasis senovės graikų ir Europos poetas.

¹⁸⁸ Saulės ratas – tuo metu kūriniuose dažnai mėgtas vartoti metų įvaizdis. Epitalamijuje ir kituose kūriniuose vartotos alegorijos, simboliai, kurių verčiant tekstą kartais sunku ar iš viso neįmanoma perteikti.

¹⁸⁹ Publijus Vergilijus Maronas (geriau žinomas kaip Vergilijus, 70 m. pr. m. e. Italijos Šiaurėje, netoli Mantujos miesto – 19 m. pr. m. e.) – žymiausias romėnų rašytojas.

Žnaydą się zacne Książę do wesela twęgo/
Co nie będą żáłowác kosztu wszelákiego.
Pokázác rozmájće drudzy chęci swoje/
A z wszelkiey miáry będą czćić wesele twoje.
Mnie iż ná wielkie rzeczy/ y ná koszt nie zślánie/
Z Gotowálemći bláhe to podárowanie.
K śmiáłość wzięwşy/ z twoiey ku wszýstkim ludzkości
A tom się nie zówstydzil mych wersów podłości.
Ale dżisieyszý twoy Akt/ áby był szczęśliwy:
Jemi winszuję/ jáko slugá twoy zyczliwy.
Co że zá wdzięczne przyimiesz wátpilnych: bym twęgo
Sercá do wszýtkich slug swych nie wiedział skłónnego.
Ktorzy ludzie w náukách swe kochánie máją/
Pospolicie swą pracę ná to obracáją.
Aby innych cne spráwy wierszem objaśniáli/
A wszem potomnym czásom one podawáli.
Ták miedzu poetámi/ przednieyszý wszýst
Homerus/ powáżnemi náder wierszy swemi
Walczne bohátyry/ gđzie się kolwiek toczy
Krág slóneczny/ wszem ludziom postáwil przed oczy.
Ták przez Wirgiliuszá sławna zówż
Po szerokiem tym świećie dziełna Rzýmska siłá.
Ták też y po te czasy wielu cnotá słynie/
Wierszem innych trwájącym poki świat nie minie.
Dla tego choć w tey mierze nie bárzo bieglemu/

Nors šiaip jau gan seniai žaidžiu su Mūza...
 Stengiuosi būt kuklus/ bet pasakyt išdrįsiu
 Žinokit,/ Krošinskio žodžiai man malonūs.
 Tad teskamba laisvai manieji rimai/
 Lai pasiekia ir džiugina tavą širdį.
 Seniai mes laukėm/ šios geros naujienos,
 Džiaugiamės santuoka,/ globajama Motinos Dievo.
 Mes padėsime,/ kad žinia plačiai nuskambėtų/
 Deivių iš Helikono¹⁹⁰ eiles net nustelbti galėtų.
 Linksma vestuves laimė kely visur lydėtų/
 O kiemonys garsiai džiaugtųsi vestuvėmis jūsų.
 Pasauliui džiūgaujant drauge/ sustotų laikas.
 Tad ženkime/ per žemę, išpuoštą žiedų.
 Lai Dievas laimina plačius javų laukus,
 Per amžių amžius žaliuojančius miškus.
 Sau galvoju
 Sau galvoju/ tarsi maži paukštužiai
 Nepailsdami darbuos, susuko lizdą
 Ir nuo pat ankstyvo ryto krūmuose žaliuos
 Be perstojo tuoktūvių giesmes traukia.
 Tokių trėlių įkvėptas/ atsidaviau aš Mūzai
 Ir su didžiu džiaugsmu posmus eilių kartoju/
 Kad neatsiliktų, ir visi kartu suskubtų/
 Naujiasias vestuves šlovinti Dievo vardu.
 Ant tos kalvos, kur Kurijus¹⁹¹ dažnai dūmojo
 Kur Febas¹⁹², mūzų apsuptas, dažnai buvojo/
 Du medžiai augo – charitės¹⁹³ juos apdovanojo.
 Kas šiandien sujungta – nieks neišskirs.
 Aplinkui sklinda svajų saldus aromatas,
 Vešlūs ir puošnūs gėlių žiedai svaigina.
 Sąjunga sujungs/ – pasirašyta amžiams,
 Meilė galinga užvaldė abu/ – ir vieną, ir kitą.
 Sutilpo viskas apvaliame vainike,
 Balta lelija susipynė su puikiąja rože¹⁹⁴.
 Našlaitės paauksuotos gražiam vazone,
 Ir žali kiparisai pagarbiai žvelgs į tave.
 O Kunigaikšti, medžiai šie tariaus tau dorai,
 Ir karštai, kaip dažnai sakoma, – kol bus gyvi.
 Jūsų, Krošinskių, sodas, namai, giminė,
 Šviesiausiųjų Kunigaikščių kilmė.
 Kaip žinome, – Jūsų lizdas gimtasis
 Jau seniai nusipelnė ypatingos garbės:
 Kilmingų Krošinskių prasmingos svajonės.
 Jiems kilnumu priligt niekas negalės:
 Sieloj jaunas esi¹⁹⁵, nors jaunystė lėkė, skubėjo.
 Pirmiems gėlių žiedams nuklojus žemę
 Paliko pasaulyje mieli tėvai kaip pirštą vieną/
 Tau – našlaičiui, liko kliautis tiktai Dievu
 Daug gero

Lecz przedsię w náuках się dawno bawiaćemu.
 Niechay mi się też godzi/ puścić ná cnotliwe
 Twe sprawy/ cny Kroszyński wiersze me zyczliwe.
 Teraz zwłaszcza niechayci służą rythemu moje/
 Kiedy się tym już wdzięcznie cieszy serce twoje.
 Czego dawno żądalo/ kiedy do nowego
 Idziesz zá Boską sprawą/ sianu małżeńskiego.
 I my przydźcie ná pomoc/ y słodkobrziąciami/
 Helikońskie Boginie wierszami waszemi.
 O weselcie weselę zaczęte szczęśliwie/
 A tażcie wasze ludzkość ku niemu chętlive.
 Teraz wam czas sposobny/ teras się świąt śmieje.
 Zemią z różlicznych kwiatkow/ szatę sobie dzieje.
 Teraz się pięknie polá zbożem okrywają/
 K ciemnochmurne lásy liściem odziewają.
 A is Teraz
 Teraz nád to ptaszćkowie/ już omyślający
 Gniazdá sobie/ á do tey raboty wstájący
 Ránusieńko/ w tey pracy ná krzakách zielonych
 Nieprzestáją powtárzác/ pieśni wlubionych.
 Ktorych ja też spiewaniem Muze przwiedziony
 Zwami wołam z radością ná wszelákíe strony/
 A kto się nie wćieszý z áktututecznego/
 Wktorym Bog jest początkiem wesela nowego
 Na gorze którą Kury często przedymają/
 Kędy Phoebus z Muzami często przebywają.
 Dwie drzewie ktore sáme Chárites szczepiły/
 Dżisia się nierozdzielną społeczność złączyły
 A snádnie: bo też wonność zabopolną miály
 Liście/ gálęzie kwiaty/ nic nie szwánkowály.
 Więc ktorých zwiąska zgody/ mocno ták złączyłá/
 Tych potężnych przymierzem miłość obląpiłá
 Táki ná okrągłym wieńcu bywają skládáne/
 Biała lelia/ sliczną różą przeplatáne.
 Táki złocone fiołki/ w mieyscu ogradzonym/
 Wdźięčność máią pošiane/ z cyprisem zielonym.
 Tobie to drzewo służy: o Xiążę cnotliwe
 Cobie tá gorá znácz, y to drzewo żywe.
 Tyś ábowiem w ogrodzie domu Kroszyńskiego
 Spłodzony/ idziesz z Xiążąt rodu przezacnego.
 K tu gniazdo rodzaju máiąc/ jákie sprawy/
 Jáko godne wszelákíey pochwały zabawy
 Twe cny Kroszyński były/ kto kák jest wymowny
 Zeby im ze wszelákíey miáry mogł być rowny:
 W młodych twych lećiech w on czas kiedy ieszcze były/
 Látá policzkow pierwszem kwiatem nie okryły.
 Byłes od twych rodzicow zacnych opuszczony/
 A w široctwie twych Bogu tylko poruczony
 Wten czas

¹⁹⁰ Helikonas (gr. *Helikon*) – kalnas Graikijoje. Senovės graikų mitai pasakoja, jog jo viršūnėje gyvenusios Mūzos ir dievas Apolonas.

¹⁹¹ Manijus Kurijus Dentatas (lot. *Manius Curius Dentatus*; m. 270 m. pr. m. e.) – žymus romėnų karvedys, valstybės veikėjas, senatorius. Pasižymėjo kuklumu ir paprastumu, buvo nepaperkamas. Atvykusiems su dovanomis samnitų pasiuntiniams atsakė: „Geriau valdysias tuos, kurie valdo turtus, nei pats tapsias turtingas.“ Dalijant sabinų žemes Dentatui už nuopelnus valstybei buvo pasiūlytas namas ir 500 jugerų žemės, tačiau jis pasirinko tik 7 jugerus – tiek, kiek priklausė bet kuriam piliečiui, ir pats ją dirbo.

¹⁹² Apolonas (gr. *Ἀπόλλων*) graikų mitologijoje – Dzeuso ir Letos, romėnų mitologijoje Jupiterio ir Latonės sūnus. Apolonas – saulės šviesos dievas, muzikos, poezijos globėjas, mūzų choro vadovas ir įžymus muzikantas. Žinomas kaip dievas pranašautojas ir gydytojas. Vaizduotas su lanku ir strėlėmis (auksinės strėlės simbolizuoja saulės spindulius, iš čia jo pravarde – *Phoebus* /Febas – „auksalankis“).

¹⁹³ Graikų mitologijoje charitės, arba gracijos – grožio deivės, lydinčios Afroditę. Charitės – menų, grožio, žavesio, gamtos ir vaisingumo deivės. Deivės mylėjo grožį, dovanodavo žmonėms talentą imtis menų, artimos mūzoms.

¹⁹⁴ Ko gero, galėtų būti nuoroda į giminių herbų.

¹⁹⁵ Vertime sunku perteikti visas prasmes, nes dažnai vartojama alegorija.

Daug gero nuveikei per savo amžių/ keliavai.
 Tačiau visiems namo sugrįžt ateina laikas/
 Nors jaunas kraujas/ neramina, kaitina ir šaukia/
 Bet nuo pagundų aibės/ dora tava sulaikė.
 Sugrįžai iš svečių šalių namo,/ ten, kur ramu,
 Iš ten, kur Tibras¹⁹⁶ vandenį plukdo tarp
 Palmių išlakių/ ir horizonte spindinčių kalnų./
 O po ilgos kelionės nugarma į jūrą.
 Ten tu matei daugybę milžinų darbų/
 Ir supratai/ kita tauta, – kitokie papročiai.
 Nebodamas negandų/ grįžai tu į tėvynę.
 Karaliui savo surengei medžioklę,
 Dešniąją savo atidavęs¹⁹⁷/ alkaną pamaitinai.
 Ir su kariauna sava į karą traukei/
 Maskvos didybę triuškinai negailestingai/
 Kvietei kovot, šaukei, savęs netausojai.
 Ir nors kovoj prieš Carą/ deivės nusisuko/
 Didžiuotis verta žiauria kova prieš Maskvą.
 Grįžus namo iš kelionių ilgų/
 Sugražinai džiaugsmą saviems valdiniams.
 Viridariumas¹⁹⁸ nesunyks, vėl suklestės/
 Nuostabūs žiedai kaip niekad gausiai žydės/
 Apsidairęs aplinkui, viską aiškiai matai/
 Žmonos pavardė/ kilminga jos giminė.
 Holovčinska buvo, lygi tau viskuo/
 Deja, neilgai šiam pasauly ji gyveno.
 Išpažino tikėjimą, bažnyčią seną.
 Išmokė mus tikėjimo/ Katalikų teisingo
 Stengė/ kad nepamirštume savasties
 Dangaus *krapylos* apšlakstė žolę rasa,
 Šventas tikėjimas atgaivino mus/ gerasis
 Jėzus iš širdies blogus žodžius išgujo visus.
 Paliudysim
 Paliudysim, ji buvo pamaldi/ pastatė bažnyčią
 Rokiškį/ ją puikiai įrengė ji – nuostabi.
 Visus ji kvietė, privertė visus mąstyti.
 Ir štai netrukus jau meldėsi minia.
 Dievo meilė, mokymas apgaubė mus
 Palikus žemę ji/ pateko į dangaus aukštybę,
 Kad mums nematoma/ stebėtų iš tenai.
 Paliko dukrą/ du sūnus/ lyg tris gėlės žiedus
 Ir liūdesio akimirksniui tave pagavus/ prisimink,
 Savus/ jie Dievo kalne, amžinybės Helikone/
 Lėtos¹⁹⁹ upė skubėdama vandenį gena,
 Deja, ramybė ir išmintis/ neskuba aplankyt.
 Tarsi Enėjas²⁰⁰/ sūnų savo Askaniją²⁰¹
 Regėdamas/ širdperšos negali sulaikyt.
 Prisimeni, dūsausdamas/ savąjį kryžių neši/
 Nuo kariaunos palikusios Troją²⁰² laikų

Wten czas cnotę przed sobą mając/ wieku swego
 Niechciałeś marnie domą trawić/ choć dotego
 K dostatek/ y młoda krew pobudką była/
 Od tego bowiem twoją cnotą cię broniła.
 Wtym w obcych kray poiáchál/ tám gdzie spokojnemi
 Tyberis nurty płynie/ między roskosznemi
 Polmi/ y między gormi ták się długo skláda/
 Az po długim kręceniu w bystre morze wpada.
 Tuś postępek w cnych sprawách wielki wczyniwszy/
 A obyczaje rożnych narodow zwiedziwszy.
 Do oyczyżnyś się wrocił/ ábyś walecznemu
 Ochotę swą pokazał/ Krolowi swoiemu
 K wnet z rotą swą prawie rządznie opátrzoną/
 Na woynęś się wyprawił/ támeś wynieśioną.
 Pychę Moskiewską gromił/ nakładu wszelkiego
 Nie żalniąc y owszém áni gárdla swego.
 Lecz jáko przez zwycięstwo / Carowi butnemu/
 Pychy máskará zdárta była Moskiewskiemu.
 Do domuś się záś wrocił/ a wroczeniem twoim
 Poćiechęś wielka pszyniosł/ wszém powinnym swoim
 Wten czas Wiridarzowi by nic nie schodziło
 K owszém się látorośl pięknych pszymnożyło/
 Poglądając to ná te to ná owe strony
 Sláchetneyś sobie dostał fámiliej żony.
 Tá Holowczyńską będąc/ rownać we wszém była/
 Choć ná czas krotki wrożney wierze stobą żyła.
 Nie znając oney zgoła ktorey kościół stary/
 Náuczyl nas prawdziwey/ Kátholickiej wiary.
 Wszakże zá twoją pieczę/ y pilnym stáraniem.
 K zá rosy niebieskiej wdzięcznym pokrapianiem.
 K świętey się znowu wierze/ prędko odmłodził/
 Kiednym słobą sercem Jezusá chwaliłá
 A jif Swiadczy
 Swiadczy jey nabożeństwo/ kościół postáwiony
 W Rákiskách/ przez cię dobrze we wszém opátrzony.
 Oná bowiem wznieciłá/ żądzą twą do tego/
 K wnetże cię sprawiła ku temu skłonnego.
 Ták w Bożey się miłości prędko wycwiczywszy/
 Poszła z swiátá do niebá ciebe zostáwiwszy
 A żeby przeciw tobie niewidzięczna nie była/
 Dwu synow/ z corką/ ják trzech kwiátow zostáwiłá
 Ktorzy áby potomnych czasow/ w swojej stronie
 Vmieli się sprawowác/ teraz w Helikonie
 Látá swoje y dowcip ćwicząc polerują/
 Cnoćie się/y mądrości/ pilnie przypátrują
 Jednak ják on Aeneas/ Askaniá swego
 Widząc/ niemogł vstromić żalu serdecznego.
 Wspominájąc wzdychaniem po Kreuzie swojey/
 Ktorą strácił gdy z wojskiem wiedział od Trojey.

¹⁹⁶ Tibras (it. *Tevere*, lot. *Tiberis*) – upė tekanti per Romą.

¹⁹⁷ Kaip rašo B. Neseckis ir kiti istorikai, mūšyje prie Smolensko Krošinskis prarado dešiniąją ranką ir nukraujavo vežime vežant jį iš mūšio lauko.

¹⁹⁸ Viridariumas (lot. *viridarium*) – vidinis rūmų sodas.

¹⁹⁹ Letė, Lėta (gr. *Λήθη* „užmarštis“) – graikų mitologijoje užmaršties personifikacija, Hado upė. Nesantaikos deivės Eridės dukra. Iš Letės upės atsigerusieji visiškai pamiršdavo savo praeitį.

²⁰⁰ Graikų mitologijoje Enėjas – trojėnas, Anchiso ir Afroditės (romėnų mitologijoje Veneros) sūnus. Homero „Iliados“ ir Vergilijaus „Eneidos“ herojus. Kilmingi romėnai mėgo sieti savo kilmę su Enėjo ar jo bendražygių gimine. Pavyzdžiui, garsi Romos Julijų giminė kildino iš Enėjo sūnaus Julo, dar kitaip vadinamo – Askanijaus.

²⁰¹ Askanijus (gr. *Aenēas*), arba kitaip Julus, Enėjo sūnus.

²⁰² Troja (sen. gr. *Τροία* arba *Τροίη*) – senovės miestas dabartinės Turkijos šiaurės vakaruose Anatolijoje, Marmuro jūros pakrantėje, prie Dardanėlių sąsiaurio.

Meilės blyksnis, namų ilgesys/ prisimeni/
 /vaikai/ ir žmona/ ištikimai laukė sugrįžtant.
 Liūdesio akimirka tavo veidu ašara rieda.
 Debesys juodi vėl širdį plėšo, drasko.
 Dievas niekada nepaliko: guodė, padėjo/
 Jis nerimui ir mus kankint ilgai neleis.
 Jo rūpesčiu visi tarsi savaime dings.
 Dėkingi esame saviems, ramybė sieloj.
 Susidoroti su mintimis/ Dievo motina/
 Šventosios relikvijos mums padėjo.
 Viskuo tau lygi/ Sokolinskių kilmės ji.
 Žinome: savam krašte namai gražiausi.
 Nenusimink, gamta padės/ mintyse lydės/
 Dievo Motina tavęs niekada neapleis/
 Dėl pirmojo vyro smarkiai kentėjai,
 Greitai jį praradus, ilgai gedėjai.
 Dėkui,
 Ačiū Dievui, laimingų dienų nepagailėjo
 Krošinskio garbingai globai tave patikėjo.
 Šloviname Dievo vardu/ džiaugiamės visi kartu/
 Apdovanoti amžiams jo gerumu.
 Ko geidžiat, Dievulis Jums dovanos
 Gerai žmonai Dievas su kaupu atseikės.
 Tavo džiaugsmu šalia esantys pasidalins.
 Nauja ganytojiška veikla sulauks
 pasekėjų/ ateis būrys jų didžiulis.
 Dvarionims sunku pritapt prie ponų,
 Tačiau visi pritaria santuokai jūsų.
 Pripažįsta jie tave savo ponui lygia,
 Visada visada: tikėk dorybe/
 Akys, kūnas, tiesa, atskleis visada:
 Žodžiais sunkiai nusakoma meilė aplankė/
 Nors, atrodė, jausmams/ gamta prieštaraus.
 Pažvelgus į tavo veidą/ matai/
 Švelnus raudonis padabino jaunąją
 Ką dar matai? Brandus žmogus prieš tave/
 Kilnumas, išmintis atsispindi veide.
 Kornelijus²⁰³ sakė: / tarsi Penelopės²⁰⁴
 santuoka/ amžina, pastovi.
 Lukrecija²⁰⁵ taip pat nusipelnė šlovės.
 Ištikimybė santuoką visada puoš.
 Išskirtinės savybės: kilnumas, širdis narsi/
 Neapsakomo švelnumo pilna.
 Tiesa, šneka tavo labai santūri,
 Jei klausi, tai tiesmukai ir atvirai.
 Darydama tai, esi labai maloni/
 Pasauly tikėjimas vienas, už jį galvą dedi,
 Jei kyla sunkumų, nesunkiai kelią randi,
 Visuomet elgtis garbingai nepamiršti.
 Ką privalėčiau
 Ką privalėčiau pasakyt draugui savam?
 Kiekvienas tarnas padorus, kad liūdesys
 Aplenkų ponus/ – savo liežuvį paplonins/
 Kad juos pralinksminūtų ir paguostų.
 Eiliuoju aš toliau, nors ką tuščiai šnekėti/

Ták y ty vľubione przed oczymá májác
 Dźiatki/ á ná vczćiwą żone wspominájác.
 Częstoś żalobliwemi oblewał twarz łzámí.
 Częstoś chmurnemi/ troskał serce tve troskámí.
 Ale Bog/ ktory zázwdy zwykł ćieszyć sinętnego/
 Niechćiał ná ćię dopuścić frásunku dľuższego:
 Lecz to spráwił/ że jáko ćię troski suszyły/
 Ták ćię wzajem poćiechy wdźięczne ochłodziły.
 Zá Boską bowiem spráwą / znowu sobie z oney
 Dostájiesz/ z różlicznemi cnotny ozdobioney
 K we wszem tobie rowney/ bo z Sokolińskiego
 Domu idźie: w tych krájách ná wszem ozdobnego.
 Tęć/ nietylko náturá rowną vczyniła/
 Ale Boska opátrznóć z tobą ją zľaczyła/
 Bo iż perwszego mężá prędko postradála/
 Po smętku swym/ ćiebie już zá niego dostála.
 Teraz tedy
 Teraz tedy wesóła Bogu dźięki dáje/
 Tobie się cny Kroszyński w opiekę podáje.
 A ty też Bogu/ dźięki/ cześć/ chwałę oddaway/
 A jego dobrodźieystwu/ to wszytko przyznaway.
 Bog sam tákiemi dáry/ kogo chce dáruje/
 Od Bogá dobra żoná on sam tym száfuje.
 Pátrż ják wszyscy z rádości twey się dźis rádują/
 A schęćią nowemu się stadlu przypátrują.
 Gdzie się kolwiek obroćę stoją gromádami/
 Tu dworzánie/ tu trudno wyniść przed pánami.
 Wszyscy ná twey málżonki vrodę pátrżają/
 Wszyscy jey zacnoś z twoją zacnośią rownąją.
 O kiedyby kiedyby: cnotá pożádána/
 Oczymá ćielesnymi/ mogła być widziána.
 Niewymowną by k sobie mióść pobudziła/
 Ale tego náturá nam nie pozwoliła.
 Jednak przedśie pogľada z oblica twoiego/
 Obľubieńco rumionym wstydem kraszónego.
 Pokázując: twa dźielna/ doyrzrzáłym rozumie/
 Rostropnoś z slátecznośią/ co może y vmie.
 W wymuwie Kornelia/ nád ćię nic nie miála/
 S Penelopą w staóści málżenskiey zrownála.
 Lukrecyeyes też żacney slawy dostápiła/
 Gdyś Malżeński stan zázwsze wiernośią zdočila.
 A w tákowych przymiotách w tákiey dostoynośi/
 Serce tve prozne pychy/ pełne łaskáwośi/
 Mowá twa/ prawdą zázwdy bywa miárkównána/
 Spráwą twa szczerą cnotą idźie prostównána.
 A kiedy nád to wszytko ono będziesz miála/
 Wiareę jedne po świećie/ ktora wszędze stała.
 Zadneć trudnośi nigdy nie będa szkodzyły/
 Choćby nacięższe ná ćię przepuszczone były.
 Coż już
 Coż już inszego mowić: jedno zyczliwemu
 Co zázwdy przyzwojta sludze wszelakiemu
 Ktory z smętku pánów swoych/ ják jest zászmacony
 Ták z wszelákiey poćiechy/ zász jest poćieszóny
 Co mowicz: jedno to co ten wam zjázdz winszuję/

²⁰³ Šventasis Kornelijus – Romos popiežius, išrinktas 251 m. kovo 6 d. ar kovo 13 d.

²⁰⁴ Penelopė (gr. Πηνελόπη) – Odisejo žmona. Spartos karaliaus Tindaro brolio Ikarijus duktė. Penelopė dvidešimt metų ištikimai laukė iš Trojos karo grįžtančio vyro.

²⁰⁵ Lukrecija (lot. Lucretia) – Sen. Romos istorijos moteris-herojė. Vienas pirmųjų Lukrecijos istoriją paliudijo Senovės Romos istorikas Kvintus Fabijus Piktoras – III a. pr. m. e. Ją I a. pr. m. e. erą perpasakojo Titas Livijus.

Telaimina dangus, juk viską jisai mato,
 Mylės jis kaip Izaokas²⁰⁶ Rachelę²⁰⁷.
 Lyg išmintingoji Rebeka²⁰⁸ sulauks ji savo vyro,
 Ir kaip Sara²⁰⁹ nuolat girdės daugybę
 Pagyrų dėl ištikimybės ir garbės.
 Tikėk, tarp tavų kiemonių, – tokių gausybė/
 Dievo malonė amžiams jums suteikta.
 Vaikai tegul augs/ lyg miškai žali vešės
 Lyg obelys sode naujai įskiepytos tebus.
 Telydi Dievo palaima didi per amžius Jus/
 Garbė ir pareiga – padėt Tėvynei.

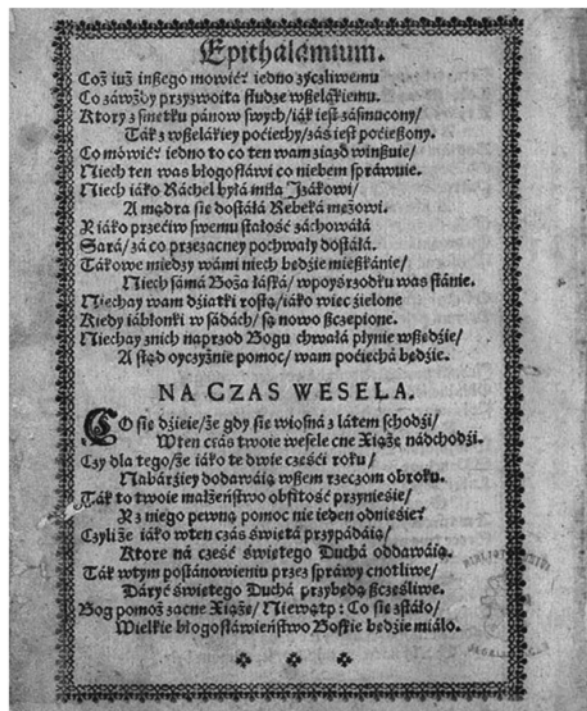
Linkėjimai vestuvių proga

Kai pavasaris trauksis/ ir vasara ateis
 Tada, Kunigaikšti, vestuvių linksmybės pasibaigs.
 Atminki – nuostabūs šie du metų laikai
 Išsilieję lyg upės plačiai,
 Taip ir tavo santuokai gausą atneš.
 Pagalbos kiekvienas sulauks:
 Jei šventai visi atsiklaupsim ir atsiduosim/
 Valiai – Dvasios Šventosios.
 Toks sprendimas būtų labai išmintingas/
 Šventajai Dvasiai padėkot atėjo laikas.
 Neabejokim, kilniam Kunigaikščiui Dievas padės
 Dievo apvaizda visad laimins, lydės.

Niech ten was błogosławi co niebem sprawuje.
 Niech jáko Ráchel była miła Jzákowi/
 A mądra się dostała Rebeká mężowi.
 Kiáko przeciw swemu stałość zachowała
 Sará/ zá co przezacney pochwały dostała.
 Tákowe między wámi niech będzie mieszkánie/
 Niech sámá Boża láská/ wpoyszrodku was stánie.
 Niechay wam dźiatki rosła/ jáko więc zielone
 Kiedy jábłonki w sádách/ są nowo szczepione.
 Niechay znich naprzod Bogu chwałá płynie wszédźdie/
 A stąd oyczyźnie pomoc/ wam poćiechá będzie.

Na czas wesela

Co się dzieje/ że gdy się wiosną z latem schodzi/
 Wten czas twoje wesela cne Xiąże nądchodźi
 Czy dla tego/ że jáko te dwie części roku/
 Nabárzicy dodawają wszem rzeczom obroku.
 Ták to twoje małżeństwo obsitość przyniešie
 K z niego pewną pomoc nie jeden odniešie:
 Czyli że jáko wten czas świętá przypádają/
 Ktore ná cześć świętego Duchá oddawają.
 Ták w tym postanowieniu przez spráwy cnotliwe/
 Daryć świętego Duchá przybędą szczęśliwe
 Bog pomoż zacne Xiąże/ Niewąt: co się zstáło/
 Wielkie błogosławienstwo Boskie będzie miáło.

Pabaiga

²⁰⁶ Izaokas, arba Itzhakas (hebr. יצחק „lai Dievas juoksis“). Abraomo ir Saros sūnus, kurį Abraomas turėjo paaukoti Dievui. Tačiau už nuodėmės buvo paaukotas avinėlis. Izaokas tapo dvynių: Jokūbo, vėliau praminto Izraeliu, ir Ezavo, tėvu. Izaokas buvo vedęs iš Mesopotamijos kilusią giminaitę Rebeką.

²⁰⁷ Rachelė (hebr. רחל „maloni“). Biblijos Pradžios knygoje minima kaip Labano duktė ir Lėjos jaunesnioji sesuo. Penkiaknygėje minima antroji Jokūbo (Izraelio) žmona ir Juozapo motina. Palaidota netoli Betliejaus.

²⁰⁸ Rebeka – Izaoko žmona, Ezavo ir Jokūbo motina. Pradžios knygoje rašoma, kad Rebeka augo Harano mieste, kuriame keliaudamas į Kanaaną, gyveno Abraomas.

²⁰⁹ Sara (hebr. שרה Sarāh vert. – princesė). Pradžios knygoje minima moteris – Abraomo žmona, Izaoko Motina. Abraomas ją vedė gyvendamas Ūre. Kadangi Sara buvusi gražuolė, baimindamasis dėl savo gyvybės Abraomas ją dukart pristatė kaip savo seserį, o ne žmoną. Pradžios knygoje rašoma, kad tuo metu, kai atrodė, jog ji niekada nebegalės turėti vaikų ir negalės išsipildyti Dievui duoto pažado dėl Abraomo palikuonių, Sara davė Abraomui tarnaitę Hagarą, kuri jam pagimdė Izmaelį. Kai trys angelai pranešė, jog Sara pagimdysianti sūnų, jai buvo 90 m. Anot Biblijos, išgirdusi šią žinią, Sara juokėsi, nes netikėjo, kad tokio amžiaus gali susilaukti palikuonio.

Nuo portretų iki pirmojo Rusijos caro Ivano Rūsčiojo protėvių

Dr. Tatjana Dmitrijevna PANOVA
(*д-р Татьяна Дмитриевна ПАНОВА*),
Maskva, Rusijos Federacija

Idėja parašyti šį straipsnį kilo dėl neįprastų portretų. Man nusišypsojo laimė 1990–2000 m. prad. dalyvauti viduramžių laikų didžiųjų rusų kunigaikštienių kriptos Maskvos Kremliaus Voznesensko sobore tyrime. Šventykla buvo sugriauta 1929–1930 m. per sovietų valdžios antireliginę kampaniją. Stebėtina, bet tuomet leido palikti akmeninius sarkofagus su palaikais. Šie nuo to laiko saugomi požeminėje XV a. pab. menėje šalia pietinės Arkangelo soboro sienos.

Kriptos tyrimų išvados pateikiamos 2009–2021 m. išleistame unikaliame keturių tomų leidinyje. Iki tol rusų ir Europos istorijos mokslo atstovai nebuvo atlikę tokio išsamaus iškastų praėjusių laikų aukščiausios diduomenės palaikų tyrimo.

Paaiškėjo įdomi nekropolio istorija ir laidojimo apeigų detalės, daug informacijos suteikė išsamūs antropologiniai skeletų tyrimai, atminimo užrašų ant karstų antvožų paleografija, drabužiai ir jų audinių gamyba, fizinės moterų išvaizdos rekonstrukcija, jų ligų bei traumų, taip pat kaulų liekanų mikroelementų sudėties tyrimas. Pastarųjų analizė padėjo nustatyti kai kurių didžiųjų kunigaikštienių ankstyvos mirties priežastį. Apie ją istorikai anksčiau galėjo tik spėlioti.

Svarbią informaciją papildė Maskvos didžiojo kunigaikščio šeimai priklausiusių rusų istorijos veikėjų portretai, padėję atkurti jų išvaizdą. Tai pagelbėja atgaivinant praeitį, nes Rusijoje viduramžiais bažnyčia draudė tapybinius diduomenės atvaizdus. Gana primityvūs rusų carų ir carienių portretai atsirado tik XVII a. antroje pusėje – Petro I laikais.

Po gana ilgos įžangos prisiminkime veikėją, kurio vardas minimas straipsnio pavadinime. Pagal kaukolę dar 1960 m. vid. rekonstruotas Rusijos caro Ivano Rūsčiojo portretas (autorius M. M. Gerasimovas) gerai žinomas istorikams ir visiems senovės mylėtojams. Tuo metu buvo sukurtas ir jo sūnaus Fiodoro portretas. Atvėrus šių asmenų laidojimo vietas, rastos jų kaukolės buvo gana gerai išsilaikiusios.¹

Maskvos valdančiosios šeimos moterų kriptos tyrimai suteikė galimybę pamatyti caro Ivano Rūsčiojo motinos didžiosios kunigaikštienės Elenos Glinskajos ir jo senelės, graikės Sofijos Paleologės (*Sophia Paleologue*) veidus. Svarbu ir tai, kad į šią pirmojo rusų caro protėvių portretų galeriją buvo galima įtraukti jo tėvo, didžiojo kunigaikščio Vasilijaus III atvaizdą, kuris buvo nustatytas 1997 m. restauruojant pastarojo valdovo antkapio ikoną iš Kremliaus Arkangelo soboro.² Šie trijų kartų portretai yra unikalūs rusų viduramžių epochos dokumentai ir kai kuriais aspektais gana charakteringi Rusijos istorijai.

Išsamiau panagrinėkime caro Ivano IV protėvių genealogiją. Jo kilmės istorijoje yra klaidingų legendinių prielaidų, dėl kurių net žymūs istorikai dažnai negali pateikti išvadų. Caro Ivano IV tėvo liniją pradėkime nagrinėti nuo didžiojo kunigaikščio Vasilijaus I. Jo tėvas Dmitrijus Donietis (Dmitrijus Donskojus) išgarsėjo, kai 1380 m. Kulikovo mūšyje nugalėjo chaną Mamajų. Vasilijaus I žmona 1390 m. tapo kunigaikštė Sofija, Lietuvos didžiojo kuni-

¹ Ivano Rūsčiojo ir jo sūnų Ivano ir Fiodoro kapavietės buvo atidengtos 1963 m. Arkangelo sobore Kremliuje atliekant kriptos ir zakristijos restauravimo darbus. *Aut. pastaba.*

² Кызласова И. Л. О древнем портрете великого князя Василия III. „Архангельский собор Московского Кремля“. М. 2002 г. С. 304–333.

gaikščio Vytauto arba Vitovta, kaip jo vardą rašė rusų kronikininkai, duktė. Vytauto vaikaitis didysis Maskvos kunigaikštis Vasilijus II Tamsusis (iš jo priešininkai atėmė regėjimą kovos už valdžią metu) vedė kunigaikštę Mariją Jaroslavną, Ldk Algirdo (rusų metraščiuose – Olgerdas) provaikaitę. Taip kitas Maskvos kunigaikštis Ivanas III³ tapo Algirdo proprovaikaičiu ir Vytauto provaikaičiu!

Antrąją Ivano III žmona 1472 m. tapo Bizantijos princesė Zoe (Sofija) Paleologė. Tokiu būdu jų sūnaus Vasilijaus III protėviai buvo lietuviai ir graikai – iš motinos pusės. Sofija buvo paskutinio Bizantijos imperatoriaus Konstantino giminaitė. Jis žuvo 1453 m., kovodamas su turkais, kai šie užgrobė Konstantinopolį.

Šios Bizantijos dinastijos atstovės skulptūrinį portretą pagal laidojimo vietoje rastą kaukolę 1994 m. atkūrė ekspertas kriminalistas S. A. Nikitinas. Antropologų tyrimai pavirtino, kad Sofija Paleologė priklausė europinės rasės Viduržemio jūros gyventojų tipui. Šios moters ūgis buvo mažesnis nei vidutinis – ne daugiau nei 151 cm. Su amžiumi susiję organizmo pakitimai (Sofija pragyveno ne mažiau nei 50 metų) paveikė jos kaulų struktūrą.

Iš daugelio didžiosios kunigaikštienės skeleto kaulų mokslininkai nustatė hiperostozę – patloginį nepakitęsio kaulinio audinio augimą, osteochondrozę – stuburo pažeidimą strėnų srityje ir artritą. Rankų stipinkaulio ir alkūnkaulio iškrypimai bylojo apie vitamino D trūkumą vaikystėje.

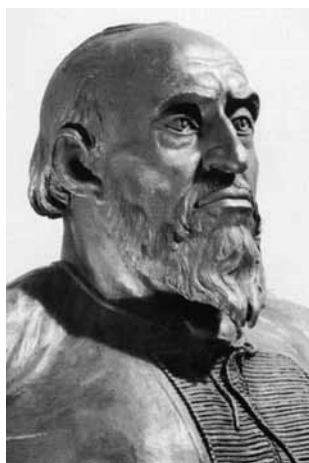
Dėl hormonų veiklos sutrikimo jos kūnas tapo gana vyrišku. Sofijos Paleologės skeletas turėjo siaurą dubenį ir kryžkaulį, taip pat masyvų apatinį žandikaulį. Bėgant metams dėl šios ligos neabejotinai atsirado antsvoris ir veido plaukuotumas. Ir, veikiausiai, Sofija Paleologė buvo sudėtingo, atšiauraus ir ryžtingo charakterio, nes su hormonais susijusios problemos daro neigiamą poveikį žmogaus nervų sistemai.⁴

Ivano III ir Sofijos Paleologės šeimoje po trijų mergaičių pirmasis sūnus Vasilijus gimė 1479 m. kovo 25 d. Jis valdė 30 metų, bet iš ilgai trukusios pirmosios santuokos su Solomonija Saburova nesusilaukė vaikų. Dėl tokios padėties šio didžiojo kunigaikščio santykiai buvo gana sudėtingi su tikrais broliais, kuriems jis neleido vesti. Draudimas buvo panaikintas tik tada, kai iš antrosios santuokos Vasilijus Ivanovičius susilaukė dviejų sūnų – dinastijos tęsėjų. Įdomu tai, kad galime matyti pirmojo rusų caro Ivano IV tėvo veidą ir suprasti, kiek į Vasilijų III panašus jo vyriausias sūnus Ivanas.

1997-aisiais Maskvos istorijos muziejuje buvo užbaigti didžiulės XVI a. ikonos restauravimo darbai.

³ Rusų didžiųjų kunigaikščių numeraciją sugalvojo istorikai, kad nebūtų painiavos dėl vienodų vardų – Ivanų ir Vasilijų. *Aut. pastaba.*

⁴ Некрополь русских великих княгинь и цариц в Вознесенском монастыре Московского Кремля. Материалы исследований. В 4 томах. Т. 2. Погребения XV–начала XVI века М. 2015 г. С. 268–309.

Pirmasis Rusijos caras Ivanas Rūstusis. Portretas-rekonstrukcija pagal kape rastą kaukolę. Autorius M. M. Gerasimovas. 1965 m. Gipsas, nudažyta. ILLUSTR. IŠ DR. TATJANOS DMITRIJEVNOŠ PANOVOS ASMENINIO ARCHYVO

Didžioji kunigaikštienė Sofija Paleologė, antroji Ivano III žmona. Portreto rekonstrukcija pagal kape rastą kaukolę. Autorius S. A. Nikitinas. 1994 m. Gipsas, padengimas marmoro lunensis (marmuras, išgautas iš Apuano karjerų Alpėse). ILLUSTR. IŠ DR. TATJANOS DMITRIJEVNOŠ PANOVOS ASMENINIO ARCHYVO

Ji vaizdavo Vasilijų III ir jo bendravardį šventąjį Vasilijų Parijetį (*Василий Парийский*). Kažkada ikona stovėjo šalia didžiojo kunigaikščio Vasilijaus III kapo Kremliaus Arkangelo soboro solėjoje (paaukštinimas prieš ikonostasą stačiatikių bažnyčioje – *vert. pastaba*)

Po nešvarumų ir vėlyvų įrašų (daugelį ikonų laikui bėgant atnaujindavo, o tai iškreipdavo atvaizdus ant jų) sluoksniais restauratoriai nesitikėjo pamatyti anksesnės tapybos. Bet, kaip paaiškėjo, ji išliko.⁵ Ikona eksponuojama vienoje istorijos muziejaus salių, bet lankytojai neturi galimybės palyginti dviejų portretų, kuriuos mato šio straipsnio skaitytojas.

Caro Ivano IV biustas buvo sukurtas 30 metų anksčiau nei nustatytas jo tėvo portretas iš Kremliaus kriptos ikonos. Biusto autorius, žinomas sovietų antropologas M. M. Gerasimovas negalėjo žinoti, kaip atrodė didysis kunigaikštis Vasilijus, tačiau tėvo ir sūnaus panašumas neabejotinas. Kad galima pasitikėti žmogaus išvaizdos pagal jo kaukolę skulptūrinės rekonstrukcijos metodu, byloja ir daugybė portretų, kuriuos atkūrė žymiausias Rusijoje šios srities specialistas Sergejus Nikitinas. Jo darbai padėjo atskleisti daugiau nei 300 žmogžudysčių, taip pat pateikti žmonėms ne vienos dešimties rusų istorijos veikėjų išvaizdą, o tarp jų ir didžiosios kunigaikštienės Elenos Glinskajos, Ivano Rūsčiojo motinos, kurios giminė buvo susijusi su Lietuva.

Kunigaikščių Glinskių šeimos istorija ypač įtikinamai atkuriama iš XV ir XVI a. pirmos pusės dokumentų, todėl šiame straipsnyje nenagrinėsime legendinių duomenų apie šios šeimos kilmę iš kažkokio Aleksos, Aukso ordos chano Mamajaus vaikaitio.

⁵ Кызласова И. Л. 2002 г. С. 304–333.

Žinoma, kad kunigaikštis Ivanas Glinskis, kaip ir jo sūnus Borisas, XIV a. pab. ir XV a. pirmoje pusėje tarnavo lietuvių kunigaikščiams Vytautui ir Švitrigailai. Bet kunigaikštis Levas Borisovičius jau minimas tarp kunigaikščio Ivano Mstislavskio tarnų – „su bojarais buvo už stalo; bet iki bojarinų neišsitarnavo“⁶. Kodėl kunigaikščių Mstislavskių valdose kunigaikštis Levas pateko į nereikšmingo tarnybinio kunigaikščio padėtį, nėra žinoma.

Tuo metu rytinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) teritorijos buvo sudarytos iš nedidelių rusų kunigaikštysčių, kurių savininkai ir gyventojai buvo stačiatikiai (vėliau čia susikūrė Gudija ir Ukraina). Nepavydėtina sritinio kunigaikščio padėtis privertė Levą Glinskį ieškoti laimės Lietuvoje. Jo šeimoje (žmonos vardas nežinomas) gimė keturi sūnūs: Vasilijus, Ivanas, Michailas ir Fiodoras. Jau nuo 1480-ųjų jie minimi kaip užimantys administracines pareigybes Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvare.

Tarp jų išsiskyrė Michailas (Mykolas) Lvovičius, vadintas pravarde – Kūningu, nes, matyt, turėjo antsvorį. Dėl jo energingos veiklos turime žinių ir apie kitus šeimos narius. Žinoma, kad kunigaikštis Michailas Glinskis dešimt metų nuo 1489-ųjų praleido Saksonijos kurfiursto Albrechto dvare. Čia jis išgarsėjo koviniais žygdarbiais ir priėmė krikščionybę: „[...] pas vokiečius kunigaikštis Michailo Glinskis nuo savo tikybos atsitraukė ir pas vokiečius [...] išmokęs kalbos vokiečių ir rašto, ir atvažiavo į Lietuvą tarnauti.“⁷ 1503 m. grįžęs į Lietuvą, paaukštinamas ir tampa karaliaus Aleksandro II (gal LDK ir Lenkijos karalius Aleksandras?) favoritu. Naudodamasis pastarojo liga, Michailas Glinskis perėmė į savo rankas valdžios funkcijas, o tai sukėlė lietuvių aristokratijos nepasitenkinimą.

Didžioji kunigaikštienė Elena Glinskaja. Portreto rekonstrukcija pagal kape rastą kaukolę. Autorius S. A. Nikitinas. 1998 m. Gipsas, padengta patina. Iliustr. iš DR. TATJANOS DMITRIJEVNOŠ PANOVOS ASMENINIO ARCHYVO

Po Aleksandro II mirties 1506 m., ėmus valdyti naujam LDK ir Lenkijos karaliui Žygimantui Senajam, kunigaikščio Michailo Glinskio padėtis stipriai pasikeitė – jis neteko visų dvaro tarnybų. Trokštantis garbės kunigaikštis Michailas nesusitaikė su valdžios praradimu karaliaus dvare.

Turėdamas daug karinės patirties (jo nuopelnas – pergalė prieš totorių kariuomenę Klecko mūšyje 1506 m.), kunigaikštis 1507 m. rudenį surengė

Didžiojo kunigaikščio Vasilijaus III atvaizdas XVI a. ikonoje Arkangelo sobore. Restauruota 1997 m. Iliustr. iš VALSTYBINIO ISTORIJOS MUZIEJEAUS MASKVOJE

sąmokslą prieš karalių. Perversmas nepavyko ir broliai Glinskiai buvo priversti prašyti didžiojo rusų kunigaikščio Vasilijaus III pagalbos, kuris priėmė Glinskius į tarnybą „su vyrais ir su bičiuliais“. Kunigaikščiui Michailui buvo skirtos žemės valdos – Malojaroslaveco ir Borovsko miestai. Taip prasidėjo brolių Vasilijaus, Ivano ir Michailo Glinskių gyvenimas Rusijoje.

Kokia gi buvo kunigaikštystės Elenos Glinskajos, kunigaikščio Vasilijaus Lvovičiaus dukros, tautybė? Į šios giminės kilmės klausimus istorikai paprastai nesigilina ir tik pamini, kad jos atstovai į Rusiją atvyko iš Lietuvos. Žinoma, kad tarnyba dvare leido išeiviams iš rusų Lietuvos išpažinti stačiatikių tikėjimą. Apie tai byloja kunigaikščio Levo Glinskio vaikų vardai, būdingi viduramžių Rusijai. Šaltiniai atskleidžia, kad iš šios šeimos tik Michailas priėmė krikščionybę Europoje – „pas vokiečius“. Bet jis, pasikeitęs politinei padėčiai, jau tarnaudamas Maskvos didžiajam kunigaikščiui Vasilijui III, vėl pakeitė tikybę į stačiatikių.

Deja, mažai žinoma apie kai kurių Elenos Glinskajos protėvių šeimos narių tautybę. Jos senelis Levas buvo vedęs Gavrilos Meleškovičiaus⁸ našlę, Ivano Rajevskio (jis taip pat tarnavo kunigaikščiams Mstislavskiams) giminaitę. Elenos tėvas kunigaikštis Vasilijus Aklasis vedė serbų vaivados Stefano Jakšičo dukterį Aną. Vadinas, tarp kunigaikštystės Elenos protėvių buvo ne tik rusų, bet ir vakarinių slavų atstovų.

⁶ Бычкова М. Е. Родословие Глинских из Румянцевского собрания. ЗОР ГБЛ. Вып. 38. М. 1977 г. С. 112

⁷ „Память о роде Глинских“. ГБЛ. Ф. 256. № 349. Л. 283–285.

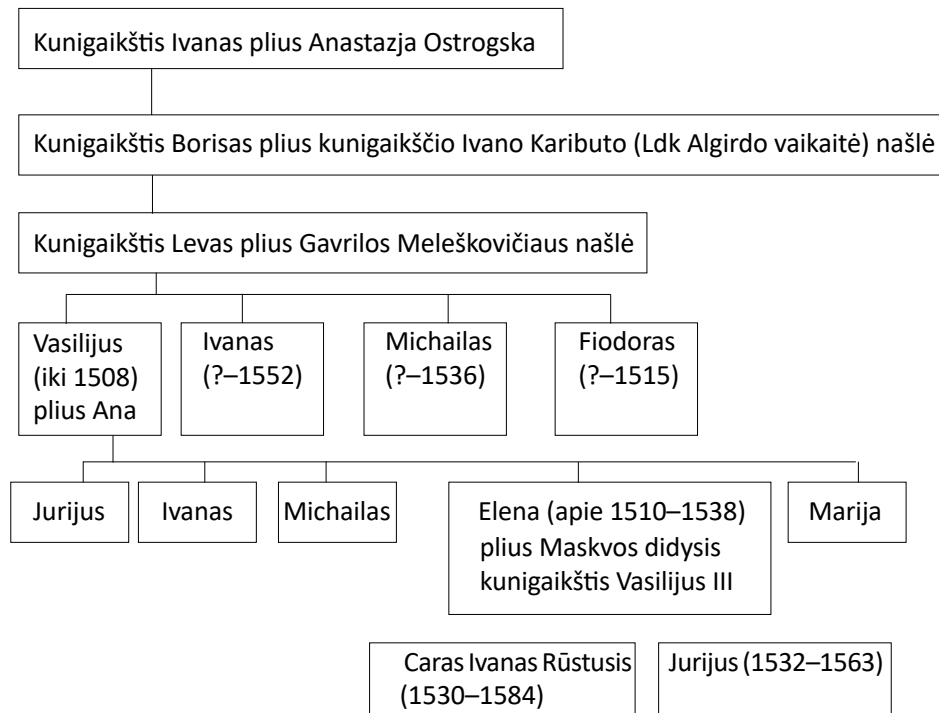
⁸ Бычкова М. Е. 1977 г. С. 112.

Beje, dar 1960-aisiais, tyrinėjant caro Ivano, Eleonos Glinskajos sūnaus, kaukolę buvo aptikti ryškūs Viduržemio jūros gyventojų tipo požymiai. Šiuos jis galėjo paveldėti tik per savo tėvo Vasilijaus III liniją – senelę graikę Sofiją Paleologę.

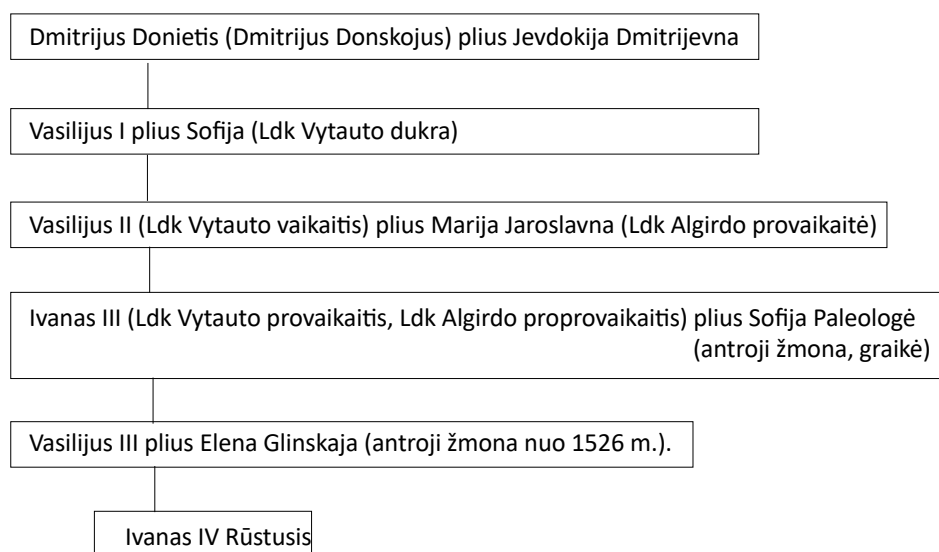
1990 m. pab. ekspertas kriminalistas S. A. Nikitinas palygino didžiosios kunigaikštienės Sofijos kaukolę su tikslia caro Ivano IV kaukolės kopija, pasinaudojęs šešėlinės nuotraukos uždengimo metodu. Paaiškėjo, kad kaukolių kontūrai labai sutampa, o tai įmanoma tik dėl artimos žmonių giminystės. Po tyrimo 1965 m. caro Ivano IV palaikai buvo grąžinti į kapą. Tokiu būdu buvo patvirtinta ir didžiojo kunigaikščio Vasilijaus III tėvystė, mat, dėl to abejonių dažnai galima rasti net rimtuose istoriniuose leidiniuose. Šis valdovas pernelyg vėlai, tik būdamas 52-ą, patyrė ilgai laukto įpėdinio gimimo džiaugsmą. Antrasis vaikas, sūnus Jurijus gimė nevisavertis ir trumpai gyveno (1532 10 30–1563 11 24).

Antropologų, ekspertų kriminalistų ir tapybos restauratorių tyrimų rezultatai suteikė galimybę ne tik pamatyti rusų istorijos veikėjų veidus, bet ir patikslinti jų kilmę, giminystės ryšius ir kai kurių mirties priežastis. Paaiškėjo, kad Elena Glinskaja buvo nunuodyta gyvsidabrio druskomis ir mirė būdama apie 30 metų amžiaus 1538-aisiais⁹. Bet tai jau visai kita istorija...

Glinskių giminės genealoginė lentelė

Rusų didžiųjų kunigaikščių genealoginė lentelė

Iš rusų kalbos vertė Ona Kacėnaitė

Versta iš: Թ-ր Татяна Дмитриевна Панова «От портретов к истории предков царя Ивана Грозного» (2022).

Santrumpos

Вып. – выпуск. ГБЛ – Государственная библиотека им Ленина (в Москве). ЗОР – Записки отдела рукописей ГБЛ. Л. – лист. Т – том. Ф – фонд.

⁹ Некрополь русских великих княгинь и цариц в Вознесенском монастыре Московского Кремля. Материалы исследований. В 4 томах. Т. 3. Погребения XVI–начала XVII века. М. 2018 г. С. 114–117.

Kas gi buvo Gediminas?

Atviras Lietuvos kūrėbinių intelektualų laiškas

Jo Ekscelencijai Lietuvos Respublikos Prezidentui **Gitanui Nausėdai**
Lietuvos Respublikos Ministrui Pirmininkei **Ingridai Šimonytei**
Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkei **Viktorijai Čmilytei-Nielsen**
Vilniaus merui **Remigijui Šimašui**
Lietuvos Respublikos Seimo Laisvės kovų ir valstybės istorinės atminties komisijos pirmininkei **Paulei Kuzmickienei**
Kopijos – Lietuvos žiniasklaidai

Viešai kreiptis Atviru laišku į jus, Gerbiamosios ir Gerbiamieji, mūsų visų, Lietuvos Respublikos piliečių, išrinkti politinio elito įtakingi asmenys, mus paskatino sparčiai artėjanti itin svarbi data: 2023 m. sausio 23 d. sukaks 700 metų nuo Lietuvos istorinės sostinės Vilniaus oficialaus paminėjimo Lietuvos karaliaus Gedimino laiške. Nuolatos iškilmingai minėdami Valstybės (Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimo) dieną, Vilniaus jubiliejui, deja, ruošiamės vis dar dvejodami: kas gi buvo Gediminas – karalius ar didysis kunigaikštis, kaip iki šiolei tebėra užrašyta ant Gedimino paminklo postamento Vilniaus Katedros aikštelėje?

Šiandien akivaizdu, kad nebėra reikalo nei dvejoti, nei polemizuoti šiuo klausimu, kuris kaitino lietuvių intelektualus išeiwoje (ypač plati diskusija 1970 m. lietuviškoje spaudoje), kai tuo pačiu metu okupuotoje Lietuvoje Maskvos cenzūra draudė net prasižioti apie pagoniškus Lietuvos karalius. Šiandien turime XXI a. pradžioje išleistą unikalią leidybę „Chartularum Lithuanniae...“ (2003), išsamiausių mokslinį Gedimino epochos istorinių dokumentų rinkinį, kurį parengė Lietuvoje apsigyvenęs anglų istorikas St. Rowell akademikui ir pateikė 83 dokumentų publikacijas lotynų, vokiečių, graikų, senusių kalbomis su jų vertimais į lietuvių kalbą, nekaltaliojant šaltiniuose teikiamų titulių lietuviškuose vertimuose. Ką liudija autentiškų epochos dokumentų publikacijos?

Atsakymas vienareikšmis: tarptautinėje Vakarų Europos dokumentikoje bei korespondencijoje Gediminas nuolatos tituluojamas Lietuvos karaliumi... Deja, vis dar atsiranda skeptikų, kuriems karaliaus Gedimino korespondencija – tiek jo paties laišškai, tiek jam skirti raštai – atrodo nepakankamai objektyvūs Gedimino karališkojo titulo liudijimai. Atseit, savo laiškuose Gediminas galėjęs save vadinti taip, kaip jam šovė į galvą. Kita nusenusi nuomonė, esą iš Vakarų Europos rašę karaliui Gediminui atsakomuosius laiškus valdovai, galėję daugiau vadovautis mandagumu, vadindami Gediminą karaliumi, arba tiesiog pataikaudami galingam ir įtakingam Lietuvos karaliui, pridėdami prie jo vardo karaliaus titulą ir visokių malonių karališkuosius kreipinius (švoisiausias – illustre ir pan.).

Ta proga norėtume priminti visiems dvejojantiems vieną pakankamai iškalbingą epizodą, susijusį su tais pačiais plačiais nuo mokyklos suolo žinomais Gedimino laiškais Vakarų Europos krikščionims vienuoliams ir miestiečiams. Gedimino pasiuntinys pristatė tuos laiškus į Rygą, o rygiečiai ir arkiuokupo žmonės išplatino užsieniuose. Laišką popiežiui (1323 m. gegužės mėn.) į Avinjoną nuvežė kažkoks Rygos vienuolis, o tris laiškus (1323 m. gegužės 26 d.) į Vokietijos miestą Liubeką pristatė Rygos tarybos nariai.

Ir ką gi?

Imperatoriškasis Liubeko notaras iš Brėmeno ne tik padarė visų trijų Gedimino laiškų (1323.V.26) saksoniečiams nuorašą, bet ir papasakojo, kaip jie buvo perskaityti Liubeko tarybos bei dvasininkų atstovų akivaizdoje. Viešam laiškų skaitymui buvo specialiai sukviesti Liubeko miesto dvasininkai, miesto tarėjai, dominikonų bei pranciškonų vienuoliai ir Liubeke esantys Vokiečių ordino (Livonijos provincijos) nariai. Visų trijų laiškų nuorašuose, padarytuose pedantiškai išvardintų liudytojų akivaizdoje, laiškų autorius Gediminas tituluojamas pilnuoju titulu – „Gediminas, Dievo malone lietuvių ir rusų karalius, Žiengalos valdovas ir kunigaikštis“ (Gedeminne Dei gratia Letphanorum Ruthenorumque rex, princeps et dux Semigallie). Įdomu, kad Gedimino vardas ne visur notaro užrašytas vienodai, matyt, dėl neįprasto tarimo, tačiau titulas niekur neiškraipytas, vartojant tą pačią pilną formą. Be to, imperatoriaus paskirtas notaras niekur nekeičia Lietuvos valstybės karališkojo statuso ir jam deramų apibūdinimų. Lietuvos valstybė visur vadinama karalyste (regnum) kaip ir visos kitos pasaulio karalystės (cum omnia regna), Vilnius vadinamas karalystės sostine, tai yra karališkuoju miestu (in civitate nostra regia Vilna). Gedimino išvardintos privilegijos kviečiamiems į Lietuvos karalystę dvasininkams, pirkliams, amatininkams, padoriems vienuoliams etc. yra pavadinamos karališkąja dovana (ex regali dono damus), atleidžiant visus nuo maito, nuo pastočių ir pagalbinių tarnybų apmokestinimo. Kaip matome, XIV a. vokiečių imperatoriškasis notaras niekur nederįsta kaitaliojant Gedimino laiškuose nurodytų titulių, karalystės statuso nei žadamų karališkųjų privilegijų.

Reikia pasakyti, kad Liubeko konsistorijoje susirinkę kviečtieji svečiai deramai diplomatiškai priėmė Lietuvos karaliaus Gedimino atsiųstus laiškus su jų titulaus ir patikimais antspaudais. Pasak notaro, jie „atidžiai išklause minėtą laišką, gerai nusiteikę ir džiugia širdimi jį priėmė“, pridėdami, jog noriai prisidės prie Gedimino idėjos įgyvendinimo, žinoma, su sąlyga, „jei minėti dalykai remiasi teisybe“, tai yra – jei pagonys lietuviai tikrai priims krikštą ir laikysis taikos bei karaliaus pažadų kviečiamiems į Lietuvos karalystę amatininkams ir vienuoliams. Krikščionių įtarumas suprantamas, tačiau būtų visiškai nesuprantama, jeigu nė vienas jų, garsiai beskaitant Gedimino laiškus, nebūtų pasipiktinęs ar nebūtų protestavęs, kad Gediminas tituluoja save karaliumi, jeigu iš tikrųjų nepripažintų, jog Lietuvos valdovas yra teisėtas lietuvių ir daugelio rusų karalius. Tą faktą, beje, paliudijo ir to paties imperatoriškojo notaro aprašytas karališkasis Gedimino antspaudas ant vaško su valdovo atvaizdu ir užrašu S DEI GRACIA GEDEMİNNI LETHWINOR ET RUTKENOR REG. (Gedimino, Dievo malone lietuvių ir rusų karaliaus, antspaudas).

Kokių dar paliudijimų, kaip sakoma, benorėti...

Tai tik vienas epizodas, akivaizdžiai parodantis, kad Gedimino amžininkams Vakarų Europoje autentiškas karališko titulo perteikimas buvo šventas dalykas tiek laiškų autoriams, tiek vertėjams, tiek perrašinėtojams ir notarui.

Kaip atsitiko, kad Lietuvos istorijose suverenus Lietuvos karalius Gediminas buvo pertituluotas į žemesnio laipsnio valdovą – „kunigaikštį“, tegu ir „didįjį“?

Ieškant atsakymo buvo peržiūrėta didžiama išlikusių įvairiakalbių rašytinių šaltinių, kuriuos filologas ir kultūros istorikas A. Bučys išnagrino specialioje, kol kas, deja, pirmoje ir vienintelėje Lietuvos valdovų titulams bei statusams skirtoje studijoje „Lietuvių karaliai ir Lietuvos karalystė de facto ir de jure Viduramžių Europoje. Literatūrologinė istorinių šaltinių ir istoriografijos analizė“ (3 leidimai 2018–2020 metais). Galutinė išvada labai konkreti: visi rašytiniai šaltiniai, pateikiantys vienokius ar kitokius senovės Lietuvos (iki XV a.) valdovų titulus, aiškiai dalinasi į dvi grupes. Vakarų ir Šiaurės Europos dokumentuose lotynų, vokiečių, anglų kalbomis iki XV a. pradžios lietuvių valdovams, kaip taisyklė, taikomi karališko rango titulai. O tuo tarpu slavškuose, rusų ir lenkų kalbomis rašytuose tekstuose lietuvių valdovams, kaip taisyklė, taikomi titulai (князь, „ksiąžėta“ ir pan.), tai yra – žemesnio rango nei caro, imperatoriaus arba karaliaus.

Trumpai tariant, vokiškuose ir lotyniškuose tekstuose ikirikščioniškos Lietuvos valdovai Gedimainčiai (tiek Vytenis, tiek Gediminas) visados tituluojami karaliais (lot. rex, sen. vok. tarmėmis koning, koningh ir kt.), lygiai taip pat, kaip ir kitų Europos šalių karaliai lotyniškai (Rex Luthovie, rex Polonie, rex Bohemie). Neretai šaltiniuose, popiežių bulėse ir net Vokiečių ordino raštuose specialiai pažymima, kad Gediminas yra pagonių, tai yra – nepriėmusių krikšto lietuvių karalius (konig von Litowin der ungetruwen). Tuo pažymima ir pripažįstama, kad Lietuvos karaliaus valdoma valstybė priklauso ikirikščioniškų karalysčių sistemai, kuri viešpatavo Vakarų ir Šiaurės Europoje iki Romos popiežių įvestos katalikiško karūnavimo ceremonijos. Išvada: mokslinės dokumentų publikacijos originalo kalbomis liudija, kad nei pats Gediminas, nei jo epochos diplomatinė dokumentika nevadino jo „didžiuoju kunigaikščiu“, tiksliai Lietuvos karaliumi.

Paradoksalu, tačiau vėlesnėje Lietuvos istoriografijoje, istorikų veikaluose, vadovėliuose ir t. t. matome visai kitokią senovės Lietuvos valdovų titulaturą. Beveik visuose senąja slavų kalba rašytuose metraščiuose ir juos perpasakojančioje XIX a. istorinėje literatūroje matome, kad Lietuvos valdovai Gediminas, Algirdas, Kęstutis ir net Mindaugas (!) visados tituluojami rusiškai „князь“ arba „великий князь“. Tuo nedera stebėtis. Senieji Rusios metraštininkai ir carinės Rusijos imperijos bei Sovietų Sąjungos istorikai nuolat taikė kaimyninių šalių valdovams slaviškus titulus.

Slavų kalbomis rašytų metraščių tradicija ilgainiui įsigalėjo ir Lietuvoje. Ir tuo neverta stebėtis.

Visais laikais, kol Lietuvos valstybė pagal įvairias sutartis daugiau ar mažiau priklausė nuo svetimų valstybių valdovų – nuo Lenkijos karalių (1386–1795), nuo Rusijos carų (1795–1918) ir SSRS kompartijos vadų Kremliuje (1940–1990) – visados tarp daugelio nepageidaujamų Lietuvos istorijos temų bene svarbiausioji buvo Lietuvos karalystės ir lietuvių karalių tema. Kodėl? Todėl, kad karaliaus titulus yra savarankiškos tautos ir nuo nieko nepriklausomos (suverenios) valstybės simbolis. Visų Lietuvos okupacinių valdžių administracija ir propaganda dėjo nemaža pastangų, idant Lietuvos karalystės ir lietuvių karalių prisiminimas būtų ištrintas iš lietuvių tautos atminties. Šimtmėčiais lietuvių vaikams nuo mokyklos suolo buvo kalama į galvas, esą lietuviai neturėjo jokių karalių, karalienių nei karaliūčių, išskyrus vieną vienintelį karalių Mindaugą, karaliausį vos vieną XIII a. dešimtmetį...

Atkūrimė Lietuvos nepriklausomybę, metas atkurti ir senovės Lietuvos valdovų tikruosius titulus. Senosios Lietuvos istorija ir jos valdovų istoriniai titulai šiandien ypač plačiai domina įvairiausių gyventojų amžiaus didesniuose ir mažesniuose miestuose. Pats metas jiems pateikti istorinių šaltinių tiesą. Profesionaliems istorikams, kartais pretenduojantiems į paskutinį lemiamą žodį ir galutines rekomendacijas pagal įstatymų leidžiamųjų instancijų užklausimus, šiandien į talką atėjo tarpdisciplininių tyrimų specialistai. Dar XX a. viduryje įžymus Britanijos archeologas, Londono muziejaus direktorius V. F. Graimzas (William Francis Grimes, 1905–1988) suformulavo būtiną šiuolaikinio istorijos tyrimo sąlygą: „Praėjo tie laikai, kada istorikas, filologas, kultūrologas ir archeologas galėjo ignoruoti vieni kitus – ignoruoti ne tik be jokių pasekmių, bet ir nesulaukdami kritikos už tokį ignoravimą. Šiandien visų keturių disciplinų atstovai privalo dirbti kartu, jeigu jie nori pasiekti sėkmės savo darbe“. XXI amžiuje ši nuostata tapo savaime suprantama metodologine taisykle. Jai nusižengiant, kaip matome, atsiranda vis dar deklaruojami viešoje erdvėje mokslininkai nepagrįsti, nusenę teiginiai apie Lietuvos karalių „neegzistavimą“.

Lietuvos Respublikos Seime nuolat svarstomi likiminiai Lietuvos klausimai, aiškinamasi, „kokiais istoriniais pasakojimais remsime savo Respublikos ateitį ir tolimesnę Lietuvos Respublikos raidą“ („Ateities komitete“), atidžiai nagrinėjamos šiuolaikinės „minkštosios galios“, naudojamos iš užsienio ar vidaus, mėginant griauti Lietuvos piliečių pasitikėjimą ir pasididžiavimą savo valstybe ir jos istorija („Nacionalinio saugumo ir gynybos komitete“). Aplink mus vyksta visame pasaulyje ryžtingas ir intensyvus judėjimas atsisakant visokiausių įsisenėjusių rusifikacijos relikvų, paminklų, pavadinimų, ženklų ir simbolių. Visai neseniai kovojančios Ukrainos piliečiai kreipėsi į savo prezidentą poną Volodymyrą Zelenskį su principiniu siūlymu atsisakyti rusiškos kirilicos ir sugrįžti prie vakarietiškos lotyniško raidyno rašybos. Tikime, kad ilgainiui bus įstatymiška išspręstas ir senovės Lietuvos valdovų titulų klausimas, grąžinant juos į Vakarų Europos istorinę erdvę, įteisinant senosios Lietuvos valstybės karališką statusą bei titulų vartojimo praktiką Lietuvos švietimo sistemoje ir Lietuvos valstybės diplomatinėje rašyboje.

O kol kas turime puikią istorinę progą, kuri nežinia kada galėtų pasikartoti, dalykiškai aptarti ir įgyvendinti pirmojo dabartinės nepriklausomos Lietuvos vadovo pono Vytauto Landsbergio nevienkartinį siūlymą įrašyti Gedimino tikrąjį karališkąjį titulą ant jo paminklo postamento svarbiausioje karališkojo Vilniaus miesto aikštėje. Tam šiandien nebėra nei istorinių, nei faktinių, nei loginių, nei svetimšalės cenzūros kliūčių.

Kviečiame jus, Gerbiamosios ir Gerbiamieji, talkoje su visais aktyviais Lietuvos piliečiais bendromis pastangomis valstybiškai pasitarnauti karališkojo Vilniaus miesto ir daugiamžės Lietuvos sostinės praeičiai ir ateičiai.

2022 m. birželio 23 d.
Vilnius

Atvirą laišką pasirašo:

Vladas Braziūnas, poetas, vertėjas. Lietuvos Respublikos ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžiaus (2013), Latvijos Respublikos Pripažinimo ordino Karininko kryžiaus (2011) kavalierejus, Lietuvos Respublikos Nacionalinės kultūros ir meno premijos (2013) laureatas.

Algimantas Anicetas Bučys, rašytojas, literatūrologas, kultūros istorikas, humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos Respublikos Vyriausybės kultūros ir meno premijos (2010) laureatas.

Algirdas Dainavičius, Lietuvos nacionalinio dramos teatro aktorius, kino režisierius.

Eugenijus Jovaiša, archeologas, istorikas, humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Karininko kryžiaus (2003) kavalierejus, Lietuvos mokslo premijos (2008) laureatas.

Alkas Paltarokas – Strateginių iniciatyvų centro direktorius, visuomenininkas.

Dainius Razauskas, lietuvių mitologas, religijotyrininkas, humanitarinių mokslų daktaras, Jono Basanavičiaus premijos (2016) laureatas.

Vytautas Rubavičius, rašytojas, publicistas, kultūros kritikas, filosofijos mokslų daktaras, Lietuvos Respublikos Vyriausybės kultūros ir meno premijos (2012) laureatas.

Giedrius Sakalauskas, diskusijų klubo „Res Publica“ – Piliecinio Atsparumo Centro vadovas.

Rimvydas Stankevičius, poetas, eseistas, žurnalistas, daugelio literatūrinių premijų ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės kultūros ir meno premijos (2016) laureatas.

Gediminas Storpirtis, Lietuvos teatro ir kino aktorius, režisierius, dainų autorius ir atlikėjas, nacionalinio bardų festivalio „Purpurinis vakaras“ įkūrėjas, tarptautinio bardų festivalio „Iš širdies į širdį“ meno vadovas.

Mindaugas Šnipas, Lietuvos skulptorius, daugelio originalių skulptūrų kūrėjas, sutikęs išdidinti lietuvių **išeivijos** skulptoriaus Vytauto Kašubos (1915–1997) modelį ir įgyvendinti Gedimino paminkle Vilniaus katedros aikštėje; aktyvus tarptautinių simpoziumų dalyvis.

Gintautas Terleckas, Lietuvos istorikas, Trakų istorijos muziejaus darbuotojas.

Gitenis Umbrasas, Lietuvos dailininkas, originalių projektų, akcijų, instaliacijų iniciatorius, apdovanotas Lietuvos architektų sąjungos skulptūrėle „METRAS 1/5“ (2005) ir labiausiai nusipelnusiems Vilniaus miestui žmonėms teikiama Šv. Kristoforo statulėle „už mažus ir didelius Vilniaus stebuklus“ (2009).

Jonas Vaiškūnas, fizikas, etnoastronomas, internetinio portalo Alkas.lt vyr. redaktorius.

Mikalojus Povilas Vilutis, dailininkas, grafikas, rašytojas, Lietuvos Respublikos Nacionalinės kultūros ir meno premijos (2004) laureatas.

Kam reikalingas rusiškas *kniazius* Gediminas?

Apie valdiškus atsakymus į Atvirą laišką valstybės vadovams

Dr. Algimantas Anicetas BUČYS,
Vilnius

Neseniai, vis labiau artėjant Lietuvos karaliaus Gedimino įkurto Vilniaus miesto 700 metų jubiliejui, Vilniaus miesto savivaldybės tarybos Istorinės atminties komisija, atsakydama į Lietuvos kūrybinių intelektualų Atvirą laišką (2022 m. birželio 23 d.), uždegė raudoną šviesą viešam pasiūlymui pakeisti užrašą ant Gedimino paminklo Vilniuje. Šiuo metu ant postamento užrašyta rusiško titulo *Velikiji Kniaz vertinys* į lietuvių kalbą – *Didysis kunigaikštis*.

Istoriškai dokumentuotas karališkas Gedimino titulas

Vengdamas neargumentuoto rašinėjimo ir trumpų žinučių mados, priminsiu, kad pats tas vertinys lietuvių kalboje pirmą kartą užfiksuotas tikrai XVI a. pabaigoje. Taigi, negali būti rimtos kalbos apie Gedimino laikų *didžiuosius kunigaikščius* Lietuvoje. Nedera užmiršti, kad pats Gediminas nevartojo epiteto *didysis*, juo labiau *didysis kniazius*. Geriausias Gedimino epochos žinovas anglų istorikas S. K. Rowell (S. C. Rowell), mūsų laimei apsigyvenęs Lietuvoje, yra paskelbęs visus prieinamus Gedimino epochos rašytinius dokumentus ir išleidęs fundamentalią studiją „Lithuania Ascending: A Pagan Empire within East-Central Europe, 1295–1345 (Cambridge, 1994, 1995, 1997, 2000; lietuviškai – „Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva: pagonių imperija Rytų ir Vakarų Europoje, 1295–1345“, Vilnius: Baltos lankos, 2001). Jo paskelbti istoriniai duomenys davė progos pirmą kartą taip nuodugnai susipažinti su epochos šaltiniais ir įsitikinti, kad Gediminaičių dinastijos pradininkas puikiai žinojo hierarchinį skirtumą tarp suverenaus titulo „karalius“ (*rex*) ir žemesnio pavaldaus titulo „kunigaikštis“ (*dux*). Neatsitiktinai savo majestotiniame (monarcho didybės) antspaude Lietuvos valdovas Gediminas žemesnįjį titulą pritaikė anaipol ne Lietuvai, o tikrai Žemgalijai, pabrėždamas

esąs „Žemgalijos valdovas ir kunigaikštis“ (*princeps et dux Semigallie*).

Nėra jokio pamato manyti, nors kai kas iki šiolei mano, esą Gediminas pats save vadino karaliumi iš garbėtroškos. Karališką Gedimino titulą teikia visi diplomatiniai ano meto lotyniški ir germaniški šaltiniai. Vokiečių ordino magistras savo laiškuose (1331-09-27–1332-02 tekstai) Romos popiežiui Jonui XXI piktinasi, kad Lenkijos karalius Lokietka leido savo sūnui imti į žmonas lietuvių karaliaus dukterį (*filiam regis Litwinorum permisit traducere in uxorem*, Rowell 2003: Nr. 64), turėdamas galvoje Gedimino dukters Aldonos ir lenkų valdovo Lokietkos sūnaus Kazimiero vedybas. Savo ruožtu Gedimino laikais sudarytų tarptautinių sutarčių (1324 m. ir kt.) terminija akivaizdžiai liudija, kad jose dalyvaujančių pusių – pagonių lietuvių ir Vakarų krikščionių – valdovai yra tolygiai tituluojami karaliais. Gediminas yra tituluojamas vokiškai Lietuvos karaliumi (*koninge van Lethowen*) lygiai taip pat, kaip Danijos karalius (*koninge van Danemarken*).

Autentiško titulo atsisakymas dėl rusiško perdirbinio

Taigi turime paradoksą: Lietuvos valdovas Gediminas niekad netitulavo savęs Lietuvos *didžiuoju kniaziumi* ar *didžiuoju dux'u*, ar *didžiuoju kunigaikščiu*, o centrinėje Vilniaus aikštėje turime Gedimino paminklą su rusiško titulo *velikiji kniaz* kalkiniu perdirbiniu *didysis kunigaikštis*. Ir dar sulaukėme Vilniaus miesto savivaldybės sprendimo, esą nėra jokios priežasties pakeisti šį klaidinantį užrašą į autentišką, istoriniais dokumentais paliudytą.

Būtų naivu dėl tokio nutarimo priekaištauti vien tik Vilniaus miesto savivaldybės tarybos Istorinės atminties komisijai. Sprendimas buvo priimtas dviejų istorikų, komisijos narių, siūlymu, kitiems neturėjus savos nuomonės. Ir tai suprantama. Valstybinės

įstaigos tarnautojai nebūtinai privalo išmanyti Lietuvos istorijos faktus, senovės valdovų titulus ir jų perdirbinėjimų istoriją per visus tuos 700 metų nuo Vilniaus įkūrimo. Minėtame Atvirame laiške, kiek leido apimtis, atrodo, buvo pateikta pakankamai dokumentuotų faktų, liudijančių karališkąjį Gedimino titulą.

Deja, autentiški šaltiniai, matyt, ne visiems atrodo svarbesni už išankstinius mokyklinius įsitikinimus. O mūsų vidurinėse ir aukštosiose mokyklose, kaip visi žinome, net neužsimenama, kad senovės Lietuvos pagonių valdovai nei XIII, nei XIV a. nebuvo ir negalėjo būti *didžiaisiais kniaziais* vien dėl tos paprastos priežasties, kad nuo XIII a. vidurio šį titulą rusų *kniaziams*, mongolų vasalams, iš jų ir garsiajam Mindaugo amžininkui Aleksandriui Neviškiui, pačių *kniazų* prašymu teikė mongolų chanai, užkariavę visas Rusios žemes. Kas gi galėjo suteikti Mindaugui, Traideniui, Vyteniui, Gediminui ar Algirdui tuos rusiškus *didžiųjų kniazų* titulus, jeigu Lietuva niekad nebuvė mongolų užkariauta ir Lietuvos valdovai niekad nebūvė nekeliavę, kaip rusų *kniaziai* į mongolų sostines prašyti vyriausiųjų titulų ir teisės valdyti savo tėvonijas, savo protėvių žemes?

Neminimas mūsų mokyklose ir kitas lemiamas faktas, kad pirmą kartą senovės Lietuvos valstybė buvo oficialiai pavadinta *Didžiąja Kunigaikštyste (Magnus Ducatus Lithuaniae)* tikrai XV a. kai du Gediminaičiai – Vytautas Kęstutaitis ir Jogaila Algirdaitis – Horodlės suvažiavime (1413 m.) tarpusavyje pasidalijo aukščiausius valdžios titulus ir valdžią Lietuvoje. Tai ir yra Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atsiradimo ir įteisinimo data. Kaip dar XX a. pirmoje pusėje pažymėjo lenkų istorinės teisės žinovas Janas Adamus, „akivaizdus anachronizmas yra šnekėjimas apie „Wielkie Księstwo litewskie“ („Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę“) ankstesniais laikais“. Mūsų dienomis Lietuvos istorikė Loreta Skurvydaitė, dalykiškai koreguodama atskirus J. Adamaus teiginius, nuodu-

gniai ištyrė Lietuvos valdovų titulų vartojimą XIV a. pab.–XV a. viduryje ir padarė nedviprasmišką išvadą, jog būtent XV a., žengiant „į Vytauto valdymo pabaigą (antrą pusę) aktuose atsirado Lietuvos valstybės – Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės (LDK) sąvoka“.

Kokiu stebuklingu būdu Gediminaičių dinastijos pradininkas Gediminas galėjo valdyti *Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę*, kuri net neegzistavo anuomet?

Valdiškų atsakymų karuselė

Šį straipsnį žiniasklaidai rašau ne tik todėl, kad norėčiau viešai padėkoti valdžios žmonėms už man asmeniškai atsiųstus atsakymus į minėtą Atvirą laišką (2022 m. birželio 23 d.), kurio iniciatoriumi ir siuntėju teko man tapti. Deja, laiške iškeltas reikalas anaipol ne asmenis. Atvirą laišką pasirašė 13 Lietuvai ir Vilniui nusipelnusių kūrybinių intelektualų. Laiškas adresuotas aukščiausiems Lietuvos valdžios atstovams – Jo Ekscelencijai Lietuvos Respublikos Prezidentui Gitanui Nausėdai, Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkei Viktorijai Čmilytei-Nielsen, Lietuvos Respublikos Ministrėi Pirmininkei Ingridai Šimonytei, Vilniaus merui Remigijui Šimašui, Lietuvos Respublikos Seimo Laisvės kovų ir valstybės istorinės atminties komisijos pirmininkei Paulei Kuzmickienei.

2022 m. birželį Atviras laiškas ne kartą buvo paskelbtas su parašais arba išsamiai pristatytas tiek popierinėje žiniasklaidoje (*Lietuvos rytas*, *Respublika*, *Lietuvos aidas*, Čikagos „*Draugas*“ ir kt.), tiek elektroninėje erdvėje (*Delfi.lt*, *Slaptai.lt*, *Voruta.lt*, *Romuva.lt*, *madeinvilnius.lt* ir kt.). Žodžiu, Lietuvos ir mūsų išeivijos visuomenė gavo progą susipažinti su minimu klausimu. Manychiau, kad dabar, praėjus beveik pusmečiui, tiek Atviro laiško signatarams, tiek Lietuvos žiniasklaidos kūrėjams ir jų skaitytojoms bei skaitytojoms bus įdomu ir, manau, dera sužinoti, ką gi atsakė garbingieji adresatai.

Paminklas Gediminui (skulp. Vytautas Kašuba, Mindaugas Šnipas, 1996) Vilniuje, Katedros aikštėje. JUOZO VERCINKEVIČIAUS NUOTR.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarija nuoširdžiai padėjo už rūpestį, patarimus ir pasiūlymus dėl Vilniaus 700 metų oficialaus minėjimo, o Atviras laiškas buvo persiųstas Kultūros ministerijai ir Vilniaus miesto savivaldybės administracijai. Savivaldybės atsakymą žinome, o iš Kultūros ministerijos iki šiolei nesulaukėm jokios reakcijos. Tai ypač keista, nes būtent Kultūros ministerijos tarnautojai, sugebėję sukelti ištisą viešą diskusiją dėl Stalino saulę iš Rusijos atvežusio rašytojo Petro Cvirkos paminklo pašalinimo nuošaliame Vilniaus parkelyje, matyt, nemato jokio reikalo bent pirštą pajudinti dėl Vilniaus miesto centrinėje aikštėje stovinčio karaliaus Gedimino paminklo su klaidinančiu užrašu, hierarchiškai Lietuvos karalių pažeminančiu perdirbiniu *didysis kniaziaus...*

Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija taip pat padėjo už pareikštą nuomonę ir informavo, kad Atviras laiškas Seimo Pirmininkės Viktorijos Čmilytės-Nielsen pavedimu perduotas susipažinti Seimo Kultūros bei Švietimo ir mokslo komitetams. Iš Seimo Kultūros komiteto pirmininko Vytauto Juozapaičio gautas operatyvus atsakymas į Pirmininkės persiūtą Atvirą laišką, „kuriuo siūloma įrašyti Gedimino tikrąjį karališkąjį titulą ant jo paminklo postamento svarbiausioje karališkojo Vilniaus miesto aikštėje“. Deja, atsakyme nurodoma, kad Seimo statute nurodytomis Kultūros komiteto veiklos kryptimis, Komitetas neturi įgaliojimų spręsti Atvirame laiške keliamo klausimo. Iš Lietuvos Seimo Švietimo ir mokslo komiteto iki šiolei laukiame atsakymo. Nenorėtume manyti, jog autoritetingame Komitete niekam nerūpi, kad mūsų mokyklų vadovėliai nuo pradinių iki vyriausių klasių mirgėte mirga surusintais Lietuvos valdovų titulai *didieji* ir visokie kitokie *kniaziai*. Atseit, jie ir sukūrė XIII–XIV a. galingą Lietuvos valstybę, vėlgi vadinamą rusišku pavadinimu *Velikoje Litovskoje kniazestvo* vertiniu į lietuvių kalbą *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė...*

Iš Lietuvos Respublikos Prezidentūros gavau malonų Prezidento vyriausiosios patarėjos dr. Jolantos Karpavičienės atsakymą su „kuo geriausias kloties Jūsų veikloje“ palinkėjimais. O Lietuvos Respublikos Seimo Laisvės kovų ir valstybės istorinės atminties komisijos pirmininkė Paulė Kuzmickienė maloniai pažadėjo artimiausiu laiku susisiekti ir aptarti Atvirame laiške iškeltas problemas bei pasiūlymus. Taigi, vis dar laukiame komisijos sprendimų ar nuomonės.

Žodžiu, iki šiolei vienintelis pragmatiškas atsakymas atėjo iš mūsų gerbiamos Vilniaus miesto savivaldybės su aiškiu atsisakymu keisti Gedimino paminklo Vilniuje užrašą. Matyt, visos kitos aukščiausios mūsų valdžios institucijos turi daug svarbesnių reikalų nei kažkokio diskutuotino užrašo pakeitimas Vilniaus centrinėje aikštėje. Biurokratinis valdžios ratas apsisuko su visais sraigteliais aplink savo ašį ir viskas liko kaip buvę...

O buvo taip...

Vos tik Maskva, nedidukė XII–XIII a. gyvenvietė su apsaugos grioviais ir medžio aptvarais, ėmė plėstis, stiprėti ir XVI a. kovose su totorių jungu iškilo kaip visos Rusios žemių karinis centras, prasidėjo nuolatinis ginkluotas ir propagandinis karas prieš Lietuvą. Ne be Lietuvos pagalbos atsikračiusi mongolų valdžios, Maskva pradėjo ne tik dažnus XV–XVII a. karus su Lietuvos karalyste dėl vadinamosios „Lietuviškos Rusios“ teritorijų. Rusiškų metraščių kūrėjai nuo seniausių laikų laikėsi tradicijos taikyti svetimšaliams valdovams slavišką *kniaziaus* titulą. Seniausiame Rusios metraštyje „Būtųjų laikų pasakojimas“ tarp 996 m. žinių skaitome, kad Kijevo kniazius Vladimiras „gyveno taikoje su aplinkiniais *kniaziais*: su Boleslavu Lenkiškuoju, su Steponu Vengriškuoju ir su Androniku Čekiškuoju“. Akivaizdu, kad čia minimi skirtingų tautų valdovai skirtingais titulai: lenkų karalius Boleslovas I Narsusis (992–1025), vengrų karalius Steponas Išvanas (997–1038) ir čekų kniazius (*Český kníže*) Oldrichas (~ 1012–1034). Senovės Rusios metraštyje visi jie pavirto *kniaziais...*

Ką tai reiškia? Ogi vieną paprastą dalyką: kitataučių titulų perdirbinėjimą. Toks nediferencijuotas universalus titulo *kniazius* vartojimas metraščiuose akivaizdžiai rodo metraštininkų, ypač XV–XVI a. perrašinėtojų, vėliau ir carinės Rusijos, o dar vėliau ir Sovietų Sąjungos istorikų kryptingą kitataučių valdovų titulų keitimą į slaviškus titulus.

Tačiau didėjant Maskvos valdovų galiai ir jų teritorinėms pretenzijoms, rusų metraštininkai ne tik po senovei vadino lietuvių karalius Gediminą ir Algirdą žemesniais *kniazijų* titulai. Ilgainiui jie pradėjo energingai dėlioti visos karališkos Gediminaičių dinastijos menkinimo ir juodinimo genealogiją (kilmę). Jau XVI a. pradžioje sukurtame „Pasakojime apie Vladimiro kniaziaus“ pastarieji buvo iškelti į Romos imperatoriaus Augusto tiesioginius palikuonis. O Lietuvos valdovams Gediminaičiams buvo sukurta kilmės parodija. Atseit, cituoju, „6830 metais (1322) kažkoks kunigaikštukas vardu Vytenis (*niekiji kniazec*), kilęs iš Smolensko kniazijų, patekęs į bedievio Batijaus nelaisvę, pabėgo ir apsigyveno Žemaitijos žemėje pas bartininką [miško bitininką]. Ir pasiėmė jo dukterį sau į žmonas, ir pragyveno jie trisdešimt metų, ir buvo bevaikiai. Ir nutrenkė jį perkūnas. O po kniaziaus Vytenio pasiėmė jo žmoną jo vergas, arklininkas, vardu Gigimenikas. Ir gimė jiems septyni sūnus: pirmasis – Naromintikas, antras – Jaunutikas, trečias – Olgerdikas, ketvirtas – Kestutikas, penktas – Skirgailikas, šeštas – Korijadikas, septintas – Mantonikas.“

Gediminaičių vardai „Sakmėje“ specialiai iškraipyti menkinamąja priesaga *-ik-*, kurią būtų galima versti *-ukštis* (pavyzdžiui, Skirgailiukštis, Mantoniuokštis ir pan.). Bet naivu manyti, kad Lietuvos

valdovų titulų pakeitimas slaviškais ar keičiant vardą menkinančiomis pravardėmis buvo tik metraštininkų žodiniai žaidimai, skirti skaitytojams ar garsiai skaitomų raštų klausytojams Rusioje palinksminti.

Valdovų titulai – ne puošmena, o nuosavybės teisių liudijimas

Pavadinant Gedimino brolių Vytenį net ne *kniaziumi*, bet *kažkoku kniaziuku*, o Gediminą – *to kniaziuko* vergu, arklīninku, buvo nuosekliai siekiama parodyti, esą Lietuvos valdovai tėra kažkokie menki nekilmingi išsišokėliai, neturintys jokių paveldėjimo teisių net į savo lietuviškas valdas, o ką jau bekalbėti apie tuometinei Lietuvos karalystei pavaldžias Rusios žemes. Tuo pačiu metu imta be saiko aukštinti Maskvos kniazių kilmę. Rusų mediavistai spėja, kad menkinantį Gediminaičių kilmės siužetą ir Maskvos Riurikaičių aukštinančią legendą pirmasis išdėstė neeilinis vienuolis Spiridonas Sava (*Спиридон-Савва*). Neeilinis, nes už akių jį vadindavo Šetonu (*Spiridon, naricajemyj Satana*). Kilęs iš lietuvių įtakos neišvengusios Tverės, Spiridonas į Maskvą atkeliavo iš Lietuvos, o į Lietuvą buvo atvykęs iš paties Konstantinopolio. Ir ne tuščiomis – jis atsinešė Konstantinopolio patriarcho raštą, kuriuo Spiridonas skiriamas Kijevo pravoslavų metropolitu, tai yra – visoms pravoslaviškoms žemėms, priklausančioms Lietuvai. Raštas, atrodo, nepadarė didesnio įspūdžio tuometiniam Lietuvos valdovui iš Gediminaičių dinastijos Kazimierui Jogailaičiui (1427–1492), nes Spiridonas atsidūrė belangėje. Pabėgęs iš ten į Maskvą, talentingas falsifikatorius netrukus gavo užsakymą genealogiškai pagrįsti Maskvos kniazių pretenzijas į svetimų kraštų valdymą. Ir Spiridonas nenuvylė caru pasiskelbusio dešimtojo Maskvos didžiojo kniaziaus Vasilijaus III, visiems žinomo Ivano Rūsčiojo tėvo.

Aprašęs senovės Romos imperatoriaus Augusto iškilimą, Spiridonas toliau pasakojo, kaip po savo karūnavimo Augustas paskirstė savo broliams valdyti visas šalis. Į Egiptą pasiuntė Patriną, į Siriją – Kirinėją, „visą Asiją pavedė Jevlagerdui“, o brolis Prusas gavo valdyti „Vyslos upės pakrantes ir Morbroku vadinamą miestą, ir Torunę, ir Chvoinicą, ir garsųjį Gdanską, ir daugelį miestų pagal Nemunu vadinamą upę, įtekančią į jūrą...ir iki šiolei jo vardu vadinamą Prūsijos kraštą“. Toliau Romos imperatoriaus brolio Pruso istorija pereina į rusų kniazių – Vasilijaus III pirmtakų kilmės istoriją, mat, tiesioginis Pruso palikuonis Riurikas tapo visų rusų kniazių „Riurikaičių“ dinastijos pradininku. Vadinas, Maskvos kniazių giminė atsekama gilioje senovėje per Riuriką ir Prusą ir taip toliau. Kitaip tariant, gabusis pasakorius ramiai apgyvendino kilminguosius Maskvos kniazių pirmtakus Riurikaičius ne kur kitur, o Prūsijos ir Lietuvos žemėse palei Nemuną.

Kam jam to reikėjo? Jam gal ir nereikėjo visos tos genealoginės pasakos, bet ji labai pravertė kylančios ir stiprėjančios Moskovijos kniaziams.

Piliečiams reikia skelbti tik tiek teisybės, kiek valdovams naudinga

Įdomu ir svarbu priminti, kad garsusis Rusijos caras Ivanas Rūstusis, žinodamas savo kraujo ryšį per moteriškąją liniją su Vytauto Gediminaičio dukterimi Sofija, ištekinta į Maskvą ir ten tapusia Maskvos didžiąja kunigaikštienė, bodėjosi kvailoko pramano. Jis yra tiesiai šviesiai pareiškęs, jog „kvailysčių pramanytojai (*bezlepečniki*) meluoja, kad Vytenis buvo didžiųjų Tverės knigaikščių tarnas, o Gediminas buvo jo arklīninkas“. Tai nereiškia, kad didysis despotas buvo didis teisybės mylėtojas. Jis tik teisybę skirstė į dvi dalis: visą teisybę žinoti būtina valdovui, tačiau kvailiams reikia skelbti tik tiek teisybės, kiek valdovui naudinga. Ivanas Rūstusis puikiai išmanė valstybės valdymo teatrą ir pats jį mėgo. Taigi ir savo pirmtako Vasilijaus III laikais sukurtą pasaką mielai naudojo valstybinėje diplomatijoje, nuolat pabrėždamas: „Mes nuo ciesoriaus Augusto savo kilmę vedam.“

Imperinių pretenzijų politika nesikeičia šimtmečiais. Dar po kelių šimtų metų Rusijos imperatorė Jekaterina II, mėgindama pateisinti šokiruotos Europos akyse Lietuvos prijungimą prie Rusijos imperijos, aiškino, jog ne tik Lietuvos užkariautos rusinų žemės, bet ir pati Lietuva yra „nuo seno rusiška žemė“ (*Iskonno ruskaja zemlia*). Logikos čia neverta ieškoti, nes tuo pačiu imperišku užmoju XIX a. rusų valdovai, o paskui juos ir propagandiniai istorikai bei publicistai ne tik Lietuvą, bet ir Kaukazą, ir Aliaską vadino *iskonno ruskije zemli*. Ir šiandien, XXI amžiuje, nacionalistinė rusų spauda ir internetas aistringai kaip šventą tiesą gina dabartinio Rusijos prezidento pareiškimus, esą Krymas, visa Ukraina, net miestai Estijos teritorijoje ir kai kur kitur yra *iskonno ruskije zemli*, kurias pats laikas atsiimti ir prijungti prie Rusijos... Ignoruojama istorinė realybė, kad nei Krymas, nei Lietuva niekad nepriklausė Rusijai. Bet XVIII a. jėga prijungus prie Rusijos Krymą ir Lietuvą, jau atsirado galimybė skelbti visiems lengvatikiams ir istorinę atmintį praradusiems žmogeliams, esą ir Krymas, ir Lietuva nuo senų senovės buvo Riurikaičių ir Romanovų protėvių valdomos žemės.

Grėsmingas, beje, ne pats Putinas. Demokratiškesniais Jelcino laikais išleistoje oficialioje penkiametėje „Rusijos užsienio politikos istorijoje“ atvirai pabrėžiama, kad vienas iš trijų pagrindinių imperijos vektorių – įsitvirtinimas Baltijos šalyse ir Baltijos jūroje. Tai ilgaamžis vektorius, nepriklausomai nuo to, kas valdo Rusiją – Petras I, Jekaterina II, Stalinas, Jelcinas, Putinas ar... Iksas.

Kas gi nuo mūsų priklauso?

Visi mes galime, o mūsų valdžia, tikiu, privalėtų įstatymiškai ginti ir stiprinti mūsų pačių istorinę atmintį, tą, sakyčiau, giluminę nepriklausomos valstybės jėgą ir garantą. Norėčiau priminti, kad Atvirame laiške siūloma ne tik sugrįžti prie autentiško, Vakarų Europos šaltiniuose naudoto karališkojo Gedimino titulo, atsikant iš slavų gautos žemesnio rango kniazių/kunigaikščių titulaturos. Aplink mus vyksta visame pasaulyje ryžtingas ir intensyvus judėjimas atsisakant visokiausių įsisenėjusių rusifikacijos relikvų, paminklų, pavadinimų, ženklų ir kitokių simbolinių rusifikacijos įprasminimų viešojoje erdvėje ir švietimo sistemoje. Netgi rusiškos įtakos zonoje nuolat buvę Kazachstano ir Kirgizijos žmonės jau įstatymiškai savo valstybėse atsisakė rusų kalbos rašybos. Neseniai kovojančios Ukrainos piliečiai kreipėsi į savo prezidentą poną Volodymyrą Zelenskį su principiniu siūlymu atsisakyti valstybėje rusiškos kirilicos ir sugrįžti prie vakarietiškos lotyniško raidyno rašybos. Minėtame Atvirame laiške išreikiama viltis, kad ilgainiui bus įstatymiškai išspręstas ir senovės Lietuvos valdovų titulų klausimas, grąžinant juos į Vakarų Europos istorinę erdvę, įteisinant senosios Lietuvos valstybės karališkų statusų bei titulų vartojimo praktiką Lietuvos švietimo sistemoje ir Lietuvos valstybės diplomatinėje rašyboje.

O pradžiai tikrai galėtume ir privalėtume įrašyti istoriškai tikrą Gedimino karališkąjį titulą jo paminklo postamente svarbiausioje karališkojo Vilniaus miesto aikštėje. Tam šiandien nebėra nei istorinių, nei fak-

tinių, nei loginių, nei svetimšalės cenzūros kliūčių, išskyrus vietines biurokratines..

Nelinksma *post scriptum*

Kažkada, gal prieš kokį penketą šešetą metų, rašiau, kad paprastam vilniečiui ar senosios Lietuvos karalystės sostinės svečiui užtektų atidžiau įsižiūrėti į Gedimino paminklą Katedros aikštėje, ir kiekvienas blaivios galvos žmogus išvystų, kaip atkakliai Gediminas stengiasi nultipti nuo granitinio postamento. Jis jau net atkišo dešinę koją ant paties kraštelio ir dabar susirūpinęs žiūri žemyn sau po kojomis, aiškiai taikydamasis, kur čia geriau būtų nušokti nuo to granitinio luito, ant kurio didžiulėmis raidėmis iškaltas taip įžūliai karalių Gediminą žeminantis ir visus lengvatikius klaidinantis užrašas *Lietuvos didysis kniazis*... Karalius net ištiesė į priekį dešinę ranką, tikėdamasis, kad vis dėlto Lietuvoje kada nors atsiras ryžtingas prezidentas, Vilniaus meras ar premjeras, kuris pagarbiai paims karaliaus ištiestą ranką ir padės jam nultipti nuo to nelemto postamento su melagingu užrašu ar bent pakeis tą užrašą istoriškai tikru.

Deja, visi eina ir praeina, tarsi nepastebėdami karaliaus siunčiamo ženklo. Matyt, kol kas vis dar nemaža Lietuvoje žmonių, kuriems reikalingas ne karališkosios Gediminaičių dinastijos pradininkas *lietuvių ir daugelio rusų karalius* Gediminas, o hierarchiškai pažemintas *didysis kniazis* Gediminas.

Kodėl reikalingas? Čia jau kita istorija, daug ilgesnė ir, manyčiau, skaudesnė daugeliui Lietuvos piliečių. ■

Mieli „Vorutos“ skaitytojai ir prenumeratoriai!

Lietuvos paštuose priimama Lietuvos istorijos žurnalo „Voruta“ **prenumerata**

2023 metams.

Prenumeratos kaina (indeksas 0135)

1 ketvirčiui	4,48 Eur
2 ketvirčiams (pusei metų)	8,96 Eur
3 ketvirčiams	13,44 Eur
4 ketvirčiams (metams)	17,92 Eur

Prenumeratos kaina pensininkams, neįgaliesiems, moksleiviams, studentams, mokytojams (indeksas 0136)

1 ketvirčiui	3,58 Eur
2 ketvirčiams (pusei metų)	7,17 Eur
3 ketvirčiams	10,75 Eur
4 ketvirčiams (metams)	14,34 Eur

Žurnalą 2023 metams (12-os mėnesių laikotarpiui, per kurį bus išleisti keturi numeriai) galima užsiprenumeruoti iki 2022 m. gruodžio 20 d. Kasmėnės žurnalų prenumeratos paslaugą galima užsisakyti iki kiekvieno mėnesio 20 dienos. Gyventojų ir organizacijų užsakyti periodiniai leidiniai nurodytais adresais pristatomi kasdien, išskyrus sekmadienius, švenčių dienas ir kai kuriose kaimo vietovėse pirmadienius. Periodinių leidinių prenumeratą galima užsisakyti ir internetu – tinklalapyje <https://www.prenumeruok.lt/>.

Atstatytai Medininkų piliai 10 metų

Virgilijus POVILIŪNAS,
istorikas, Trakai

Kiekvienas sąmoningas pilietis turėtų domėtis savo šalies istorija ir kultūros paveldu. Kultūros politikos strategams ir valstybės tarnautojams, kuriems patikėta atsakomybė už tautos identitetą įprasminančio paveldo apsaugą ir puoselėjimą, – tai privalu. Kai kurie istorijos objektai yra tapę tautos valstybingumo simboliais, todėl reikalauja ypatingo politikų ir paminklosaugininkų dėmesio bei informacijos apie jų reikšmę skaidos.

Medininkų pilis – svarbus Lietuvos istorijos liudininkas, ilgi buvęs užmarštyje, Vilniaus ir Trakų pilių šešėlyje. Tačiau prieš 10 metų Medininkų pilis buvo prikelta naujam gyvenimui ir atgavo deramą vietą greta kitų viduramžių epochos Lietuvos fortifikacijos sistemos objektų, tapo patraukli vadaus ir užsienio turistams. Pilis ir joje įrengta ekspozicija neabejotinai prisideda prie istorinės atminties gaivinimo ir tautinio identiteto puoselėjimo.

Trumpai apžvelkime šios pilies istoriją. Medininkų pilis (Vilniaus r.) yra viena seniausių ir didžiausių mūrinių pilių Lietuvoje. Galima drąsiai teigti, jog pilis jau stovėjo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino (1316–1341) valdymo laikotarpiu. 1402 m. Medininkų pilis patyrė Kryžiuočių ordino didžiojo komturio Vilhelmo fon Helfenšteino vadovaujamos kariaunos apgultį. Šiame žygyje kryžiuočiams padėjo Švitrigaila (1370–1452), siekęs Lietuvos didžiojo kunigaikščio sosto. Priešai sugebėjo padegti priešpilį, bet tvirtovės neįveikė. Yra žinomi du Ldk Vytauto (1392–1430) laišakai, rašyti iš Medininkų pilies 1415 ir 1426 m., liudijantys apie šio gynybinio objekto svarbą. Medininkų pilies nuosmukis prasidėjo XVI a. Pilis ypač nukentėjo per XVII a. II p. vykusius karus su Maskva ir Švedija. Niokojo pilį ir Napoleono kariai, 1812 m. žygiuodami į Maskvą ir traukdamiesi atgal.

Pilis prisiminta tik XIX a., prasidėjus romantizmo epochai, kai imta šlovinti Lietuvos praeitį, istoriją, kurti legendas apie Lietuvos valdovus ir istorinius įvykius. Tačiau Medininkų pilies rekonstrukcijos ir atstatymo darbai prasidėjo XX a. II p. 1959–1962 m. buvo vykdomas pilies konservavimas pagal architekto Sigito Benjamino Lasavicko (1926–1998) projektą. Šiuos

darbus finansavo Valstybinis statybos ir architektūros reikalų komitetas. Buvo restauruotos trys įvažiavimo vartų angos.

1967–1973 m. Medininkų pilis priklausė Trakų istorijos muziejui. 1968–1970 m. konservavimo darbai buvo tęsiami vadovaujant architektui Evaldui Purliui. Tuo metu konservuota ir restauruota dalis vakarinės pilies sienos. 1974 m. Medininkų pilis perduota tuometiam Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejui. 1979 m. įgyvendinti S. Lasavicko parengtą projektą buvo pavesta architektui Stanislovui Mikulioniui (1935–1992). Tačiau po dvejų metų gynybinės sienos šiaurės vakarų pusės konservavimo ir fragmentinio restauravimo darbai nutrūko.

Tolesni Medininkų pilies gaivinimo darbai siejami su Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimu. 1991 m. Paminklotvarkos departamentas skyrė lėšų pilies projektavimo darbams. Projektą parengė S. Mikulionis. 1993 m.

Medininkų pilies apgultis 1402 m. (dail. Antanas Vaičekauskas ir Vilius Petrauskas, Vilnius, 2010 m.; paveikslas sukurtas pagal S. Lasavicko retrospektyvinę rekonstrukciją).

1402 m. kovo 2 d. Marienburge Lenkijos karaliaus Jogailos brolis Švitrigaila už paramą siekiant Lietuvos didžiojo kunigaikščio sosto pažadėjo kryžiuočiams laikytis Salyno sutarties (1398 12 12). Šią Lietuvai nenaudingą sutartį pasirašęs Vytautas netrukus ją sulaužė ir susigrąžino sutartimi kryžiuočiams pažadėtą Žemaitiją. Kryžiuočiai parėmė Švitrigailą ir pradėjo antpuolius prieš Lietuvą. 1402 m. vid. kryžiuočiai, vedami didžiojo komturio Vilhelmo fon Helfenšteino, plaukdami Nemunu ir Nerimi, pasiekė Vilnių. Nepavykus paimti Vilniaus pilių, pakeliui viską naikindami, jie patraukė į Medininkus. Buvo sudeginti Medininkų apylinkių ir pilies teritorijoje buvę mediniai pastatai. Po keleto nesėkmingų bandymų šturmuoti pilį kryžiuočiai patraukė į Ašmeną. Tai buvo vienas didžiausių kryžiuočių žygių į Lietuvos žemes.

Medininkų pilis buvo labai didelė. Jos mūrai užėmė 2 ha teritoriją. Pilį iš visų keturių pusių juosė dvigubi apsauginiai grioviai ir pylimai su rąstų užtvaramis ant jų. Iš šiaurės ir rytų pusės prie pilies telkšojo pelkė, per kurią tekėjo bevardis upelis.

Medininkų pilis 2012 m. DAINIAUS MARDOSOS NUOTR.

pradėti Medininkų pilies donžono atstatymo darbai pagal Jono Glemžos ir Mildos Mikulionytės techninį projektą. Tais pačiais metais, Karaliaus Mindaugo karūnavimo dieną, pilies donžone įmūrytas pašventintas žyminis akmuo jos atstatymo pradžia atminti.

Prie Medininkų pilies atstatymo aktyviai prisidėjo ir užsienio lietuviai. Amerikos lietuvių inžinierių ir architektų sąjunga (ALIAS), vadovaujama architekto Alberto Jono Kerelio (1926–2003), inicijavo ir 1992 m. Čikagoje įsteigė Medininkų pilies atstatymo fondą (M. P. A. FUND). Jo pirmininkas buvo inžinierius Leonas Antanas Maskaliūnas (1927–2021). Šis fondas ne tik rinko lėšas pilies donžonui atstatyti, bet 1993–2003 m. JAV leido Medininkų piliai skirtą žurnalą „Technikos žodis“. Buvo išleisti iš viso šeši numeriai. Šiame žurnale 1993 m. publikuotas ir tuomečio Lietuvos Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko (1932–2010) laiškas tautiečiams JAV.

„Sujaudintas žinia, kad Amerikos lietuvių bendruomenė, paraginta Amerikos lietuvių inžinierių ir architektų sąjungos (ALIAS), vadovaujamos p. Alberto Kerelio, ėmėsi iniciatyvos atstatyti Medininkų pilies donžoną bei šiam reikalui surinkti lėšas. Išrinkta Medininkų pilies atstatymo fondo valdyba (pirmininkas p. L. Maskaliūnas) ėmėsi kilnaus ir didelę prasmę turinčio uždavinio. Juk čia, netoli senosios Medininkų pilies, buvo žvėriškai nužudyti atsikuriančios Lietuvos Respublikos pareigūnai. Galima sakyti, kad jie savo krauju apšlakstė ir Medininkų pilies sienas, kurios ne kartą gynė Lietuvos valstybę nuo priešų. Pilies atstatymas būtų pats geriausias paminklas žuvusiems Medininkų pasienio poste. Palaikau Jūsų kilnią idėją ir visokeriopai ją remiu. Kartu su Jumis regiu Medininkų pilį atstatytą, prikeltą naujam gyvenimui“, – rašė Prezidentas A. M. Brazauskas.

1998 m. Medininkų pilies atstatymo fondas perdavė Lietuvai 25 000 USD donžonui atstatyti, tačiau pradėti darbai netrukus sustojo, nes ėmė strigti valstybės finansavimas. Kultūros ministerija bandė Medininkų pilį įtraukti į Karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų sukakčiai paminėti skirtą objektų programą. Deja, pasirodė, kad pilis yra bešeimininkis turtas, o skirti finansavimo tokiam objektui neįmanoma.

Teko skubiai spręsti tokią nestandartinę situaciją. Man¹ lankantis Kultūros ministerijoje, Trakų istorijos

¹ Straipsnio autorius 1993–2019 m. ėjo Trakų istorijos muziejaus direktoriaus pareigas.

muziejui buvo pasiūlyta perimti Medininkų pilį. Sutikau nedvejodamas. 2004 m. vasario 20 d. Lietuvos Respublikos kultūros ministrės Romos Žakaitienės įsakymu, kultūros paminklas Medininkų pilis buvo perduota valdyti ir naudoti Trakų istorijos muziejui. Tuomet prasidėjo „linksmieji kalneliai“ – paaiškėjo, kad pilis neturi jokios dokumentacijos. Žemė ir statiniai nebuvo įregistruoti Nekilnojamojo turto registre, pilies teritorijoje ganėsi karvės, griuvo sienos, visur buvo netvarka.

Šiam objektui ministerija skyrė du etatus. Daug kam atrodė, kad tai beviltiškas reikalas, bet aš neabejojau, kad Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, finansavimą gausime. Žingsnis po žingsnio buvo įteisintos Medininkų pilies ribos, paruošti statinių brėžiniai ir pradėti projektavimo darbai. Paraleliai vyko archeologiniai tyrimai. Trakų istorijos muziejui užsakius, Medininkų pilies atstatymo koncepciją parengė architektas Robertas Zilinskas. Vos buvo paskelbta Europos Sąjungos struktūrinių fondų programa 2007–2013 m. „Paveldas ir turizmas“, kurią kuravo Ūkio ministerija, Trakų istorijos muziejus pateikė visus reikiamus dokumentus ir projektus.

Pirmajam Medininkų pilies pritaikymo turizmo ir kultūros reikmėms etapui buvo skirta 9 mln. Lt. 2009–2012 m. už šias lėšas buvo sutvarkytos gynybinės sienos, dviejų aukštų administracinis pastatas su kabinetais, saugyklomis ir parodų sale. Pats svarbiausias darbas – tai penkių aukštų donžonas su apžvalgos aikštele. Vykdamas projektą, teko koreguoti donžono vidų, nes turėjome įrengti liftą neįgaliesiems. Užbaigus statybos darbus donžone, buvo įrengta ekspozicija. Pirmame aukšte eksponuojami archeologiniai radiniai ir rekonstruotų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pilių paveikslai. Antro aukšto ekspoziciją finansavo JAV lietuviai. Šiai progai UAB „Metalas forma“ pagamino atminimo lentą. Antrame aukšte eksponuojama XIV–XVIII a. ginkluotė. Pagrindinis salės akcentas – prof. Giedriaus Kazimierėno paveikslas „Žalgiris. Dies irae [Rūstybės diena]“. Trečiame aukšte – Lietuvos sidabras X–XX a., o ketvirtame aukšte – Prezidento A. M. Brazausko medžioklės trofėjų ir peilių rinkinys. Šį rinkinį po Prezidento mirties muziejui padovanojo jo dukros Audronė Usonienė ir Laima Mertinienė.

2012 m. rugsėjo 25 d. Medininkų pilis atvėrė vartus lankytojams. Šia proga virš donžono iškelta Lietuvos valstybės istorinė vėliava – Vytis raudoname lauke. Papildomai buvo sukurtos 15 darbo vietų. Medininkų pilis deramai papildė Lietuvos kultūros lauką.

Literatūra

Atstatyti Medininkų piliai – 5 metai, konferencijos pranešimai, Trakai, 2017.

Lietuvos pilys I, Vilnius, 2005.

Medininkai: straipsnių rinkinys, Čikaga, 2007.

Medininkų pilies ekspozicijos vadovas, Trakai, 2015.

Iš Alantos ugniagesių istorijos (nuo ištakų iki 1940 m.)

Gintautas ŠEIKIS,
Alanta, Molėtų r.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos metraščiuose pirmą kartą gaisras dabartinės Lietuvos teritorijoje užregistruotas 1366 metais, kai Vilniuje susikivirčiję pirkliai padegė pirklių rūmus, esančius netoli Aušros vartų. Vienas iš didesnių gaisrų, kilusių Vilniuje XVII a. pr., netiesiogiai sietinas ir su Alantos dvaru. Prasidėjus Reformacijos judėjimui Lietuvoje kildavo įvairių konfliktų tarp protestantų ir katalikų. Po vieno tokio susidūrimo XVII a. pradžioje Vilniuje katalikų jezuitai nusiaubė ir padegė reformatų sinodo pastatą, biblioteką ir archyvą. Gelbėjant dokumentus ir knygas, biblioteka buvo perkelta į reformatų Radvilų valdomą Alantos dvarą, kur kurį laiką buvo saugoma rūsiuose. Kai kurių autorių publikacijose minima, kad 1580 m. Alantos dvaro savininkui Grigui Astikui už šnipinėjimą Rusijos naudai ir už netikrų pinigų padirbinėjimą buvo nukirsta galva, jo turtas konfiskuotas, o Alantos dvaro rūmai sudeginti. Tačiau šis rūmų sudeginimo faktas greičiausiai išgalvotas, nes jo nepatvirtina istoriniai šaltiniai.

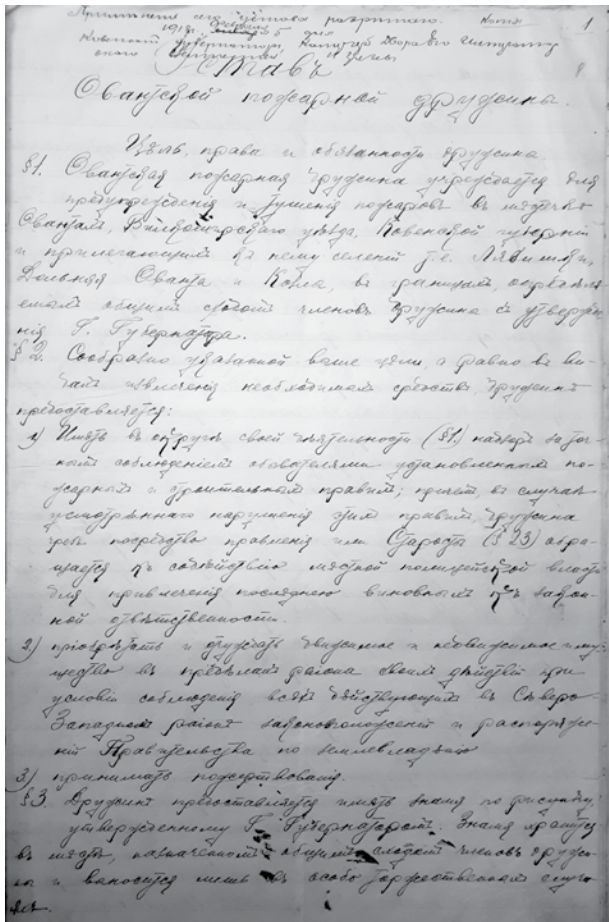

Alantos ugniagesiai apie 1932 metus. NUOTR. IŠ DANIELIAUS DRAZDAUSKO ASMENINIO ALBUMO

Gaisrai Lietuvoje buvo beveik kasdienybė, jie kildavo ne tik karų, bet ir taikos metu, naikindavo tiek valstiečių, tiek dvarų pastatus, kurių dauguma buvo mediniai. Kaip rodo XVI–XVIII a. Lietuvos miestelių nuostatai, nuo ugnies gyventojai stengėsi apsaugoti prie namų įsirengdami kubilus su vandeniu, turėdami kopėčias užlipti ant stogo, geležinius kablius stogams ir sienoms ardyti. Drausta vaikščioti neatsargiai, su atvira, nepridengta ugnimi, liepta prižiūrėti krosnis. Istoriniuose šaltiniuose pirmosios apsaugojimo nuo gaisrų priemonės ir prievolės gaisro atveju minimos XVII a. pirmosios pusės Alantos dvaro inventoriuose. Juose Alantos miestelio ir Alantos dvarui priklausančių kaimų (Antaliežių, Avilčių, Runionių, Spulių, Vaivoliškių, Vastapų Voversių, Žibėčių ir kt.) valstiečiams nurodyta „dalyvauti užtvankų, tvenkinių statybose, taisyti tiltus, pralaidas, smukles, kartu su valsčiumi vežti medieną, taip pat ugnies [gaisro] miestelyje ar dvare atveju visi privalo skubiai pulti į pagalbą ir gesinti ugnį“. Numatytos ir baudos, jei vietos gyventojai šių prievolių nevykdytų. 1828 m. Alantos dvaro inventorinėse prievolėse rašoma, jog reikalaujama „visada palikti vieną suaugusį asmenį namuose, kur dega ugnis“. XIX a. vid. Alantos dvarininko Vladislavo Pac-Pomarnacko pastatytuose naujuose rūmuose buvo įrengtas bokštas, kuris galėjo atlikti ir gaisrų stebėjimo funkcijas.

XVI–XVIII a. istoriniuose šaltiniuose didelių gaisrų Alantos krašte nepaminėta, bet kaimyninėse vietovėse gaisrai minimi: 1655–1661 m. Videniškių bažnyčios gaisras, 1718 m. didelis gaisras Molėtuose. Yra žinoma, kad 1783 m. per gaisrą Molėtuose sudegė net 68 namai.

XIX a. pr. Vilniuje ir Kaune buvo įsteigtos pirmosios profesionalios gaisrininkų komandos. Lėšas joms išlaikyti rinkdavo savivaldybė, nustačiusi griežtą tvarką. Jei pastato savininkas aukodavo savanoriškas aukas, jo namą gesindavo. Neaukojant, ištikus nelaimėi, ugniagesių nesulaukdavo.

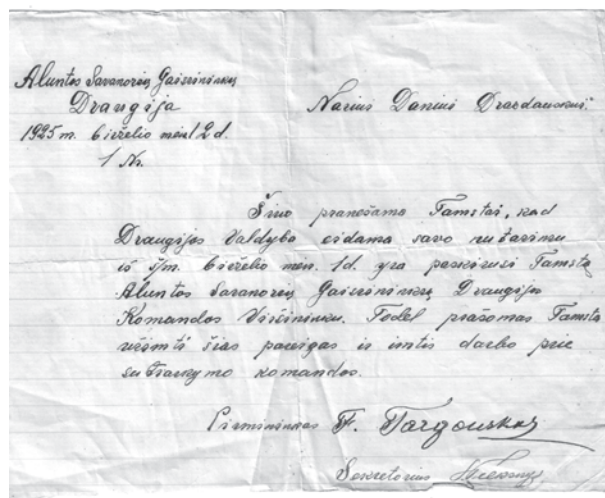

Alantos ugniagesių draugijos 1913 m. įstatai. ŠALTINIS – KAUNO APSKRITIES VALSTYBĖS ARCHYVAS

Gaisrininkų komandos didžiuosiuose miestuose priklausė carinei policijai, kuri veikė statutiniais pagrindais, o viršininkų ir pavaldinių santykiai buvo grindžiami griežta tvarka, paremta muštro principais. Ugniagesių komandos buvo blogai finansuojamos ir nesugebėdavo susidoroti su darbu, todėl apskričių miestuose ir didesnėse gyvenvietėse pradėjo kurtis savanoriškos ugniagesių draugijos. Pirmosios savanorių ugniagesių draugijos susikūrė XIX a. pab. Šiauliuose, vėliau Ukmergėje, Žagarėje, Zarasuose. Ugniagesybos veikla koncentravosi didesniuose miestuose ir miesteliuose, kur šį darbą dažniausiai atlikdavo žydų tautybės asmenys, tuo metu sudarę didžiąją dalį miesto gyventojų. Remiantis tarpukario Lietuvoje leisto leidinio „Savivaldybė“ 1929 m. duomenimis, pirmoji prieš Pirmąjį pasaulinį karą dabartinės Utenos apskrities teritorijoje įregistruota draugija buvo įkurta 1890 m. Alantoje; 1892 m. – Anykščiuose, 1893 m. – Utenoje ir 1900 m. – Molėtuose. Archyviniais dokumentais šias datas patvirtinti būtų sudėtinga, nes gana dažnai pirmiau įsikurdavo komanda, kuri veikdavo be jokių įstatų. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą Alantoje iš vietos žydo Rubišteino buvo išpirktas pastatas turgaus aikštėje daiktams susidėti. Ten ir buvo laikoma visa įranga. Tuo metu Alantoje gyveno per 500 gyventojų (su Alantos kaimu arba Žemutine Alanta). O visame Alantos valsčiuje, kuris priklausė

Ukmergės apskrčiai ir apėmė didelę teritoriją nuo Suginčių iki Dapkūniškių ir nuo Leliūnų iki Svobiškio, buvo apie 9 tūkst. gyventojų. XX a. pr. Alantos apylinkėse kilę gaisrai pelenais paversdavo ištisus kaimus. 1905 m. Alantos vlsč. Pavirinčių kaime įvyko didelis gaisras, sudegė 15 trobų. Tais pačiais metais Lietuvos miestelių gyventojų iniciatyva pradėjo kurtis ugniagesių organizacijos. 1913 m. vasario 5 d. Alantos draugijos įstatus iš naujo patvirtino Kauno apskrities gubernatorius. Alantos draugija, kaip ir kitų Lietuvos miestelių draugijos, iki Pirmojo pasaulinio karo buvo Rusijos imperatoriškos ugniagesių draugijos nariais. Dažnai tokių komandų ar kitų visuomeninių organizacijų caro valdžia neleido steigti, o politiškai nepatikimiems nariams buvo uždrausta dalyvauti ugniagesių veikloje. 1913 m. sausio 18 d. Kauno žandarų valdybos rašte Kauno gubernatoriui nurodoma, kad valdyba, patikrinusi Alantos ugniagesių draugijos sąrašą, išbraukė iš jo nepatikimą asmenį Rapolą Kazlą, kuris dalyvavo 1905 m. neramumuose Alantos miestelyje. Tuo metu Alantos ugniagesių draugiją sudarė 40 įvairaus luomo, tautybių ir profesijų žmonių: advokatas, pirkliai, stikliai, batsiuviai, kalviai, žemdirbiai, kunigai, vargonininkai, siuvėjai, mokytojai. Įdomu, kad draugijos narių sąrašė buvo ir jaunas Alantos mokytojas, vėliau tapęs žymiu Lietuvos archeologu, karininku, rašytoju, Petras Tarasienka. Alantos ugniagesių draugijos įstatuose nustatyta aptarnaujama teritorija: Alantos miestelis, Alantos, Kazlų ir Liobiškių kaimai.

Prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas ugniagesybai, kaip ir kitoms veikloms, sudavė skaudų smūgį. Išvykdami vokiečiai išsigabeno daug ugniagesių įrankių bei įrengimų. Nemažai patyrusių ir fiziškai stiprių ugniagesių buvo pašaukta į frontą, dalis nebegrižo, kiti žuvo vėliau Lietuvos nepriklausomybės kovose su bolševikais, bermontininkais ar lenkais. Ugniagesybos darbas Lietuvoje buvo suardytas. Iš visų prieš karą

Dokumentas, kuriuo Alantos savanorių gaisrininkų draugijos komandos viršininku skiriamas Danielius Drazdauskas. NUOTR. IŠ D. DRAZDAUSKO ASMENINIO ALBUMO

Lietuvoje veikusių ugniagesių organizacijų ir komandų beliko 18. Sudėtinga situacija buvo ir Utenos apskrityje, ypač Alantoje, iš kurios lenkų legionieriai pasitraukė tik 1920 m. vasarą. Ugniagesių draugijos atsikūrė vangiai, todėl rūpintis ugniagesybos reikalais buvo pavesta savivaldybėms.

1920 m. liepos 29 d. Utenos apskrities viršininko įsakymu gyventojams uždrausta miškuose kurenti ugnį ir sausame laike (nelyjant) rūkyti. Ištikus miške gaisrui, gyventojai turėjo pranešti seniūnui, o pastarasis – milicijai. Kol atvyks milicija, seniūnas su gyventojais turėjo pradėti gaisrą gesinti.

Utenos apskrities valdyba 1923 m. balandžio 14 d. privalomu įsakymu apskrities gyventojus įpareigojo „tuojau sutvarkyti visas krosnis ir kaminus, ne rečiau kaip 6 kartus per metus valyti kaminus nuo suodžių“. Kiekviename name kopėčios turėjo būti prie stogo, o namuose, dengtuose gontais ir skarda, – pastatytos ant stogo. Kiekviename kieme, kuriame nėra vandens arčiau nei 50 m nuo artimiausios trobos, turėjo būti laikomos statinės, pripiltos vandens. Ištikus gaisrui, visi gyventojai nelaukdami atskiro įsakymo privalėjo eiti pagalbon su kibirais, kirviais ir kitais įrankiais, prireikus – arkliais. Pažeidę šį įsakymą buvo baudžiami bausia iki 100 Lt.

1920 m. įsikūrusio Alantos valsčiaus taryba ir valdyba retkarčiais svarstė ir klausimus, susijusius su priešgaisrine sauga, trobesių draudimu ar pašalpų išmokėjimu padegėliams. Pašalpos būdavo įvairaus dydžio ir svyrudavo nuo 100 iki 400 Lt priklausomai nuo gaisro padarytos žalos, nors dažnai nuostoliai būdavo dešimteriopai didesni. Pvz., Alantos vlsč. sudegus ūkininko Griškevičiaus kluonui su javais ir ūkio padargais, nuostoliai sudarė apie 4 270 Lt.

1924 m. vasarą Alantoje kilo vienas didžiausių gaisrų, kai išdegė dalis miestelio prie turgaus aikštės ir Vilniaus gatvės. Sudegė keturi namai ir kelios krautuvės. Gaisro metu labiausiai nukentėjo žydų šeimos ir jų turtas, keletas jų paliko visai vargingoje padėtyje. Kokios nors pašalpos nepavyko suorganizuoti, tik keli ūkininkai atvežė po kelis pūdus rugių ir paaukėjo keletą litų. Valsčiaus valdyba porą kartų kėlė klausimą, kad reikia pataisyti gesinimo įrankius, bet Valsčiaus taryba nesurado tam lėšų. Turgaus aikštėje, šalia gaisrinės pastato, buvo šulinys, kuris vėliau išseko, pradėjo dvokti ir jį užpylė.

Didėjantis gaisrų skaičius, 1924 m. jau susikūrusios Utenos apskrityje Anykščių ir Utenos ugniagesių draugijos ir Alantos vlsč. gyventojus skatino jungtis į organizaciją. Alantos valsčiaus valdyba 1925 m. balandžio mėn. 27 d. patvirtino Alantos savanorių gaisrininkų draugijos įstatus, kuriuos pasirašė Alantos viršaitis J. Kavaliauskas. Įstatus savo įsakymu įregistravo Utenos apskrities viršininkas ir pavedė valdybai juos paskelbti „Vyriausybės žiniose“. Įstatai buvo paskelbti 1925 m. gegužės 25 d. „Vyriausy-

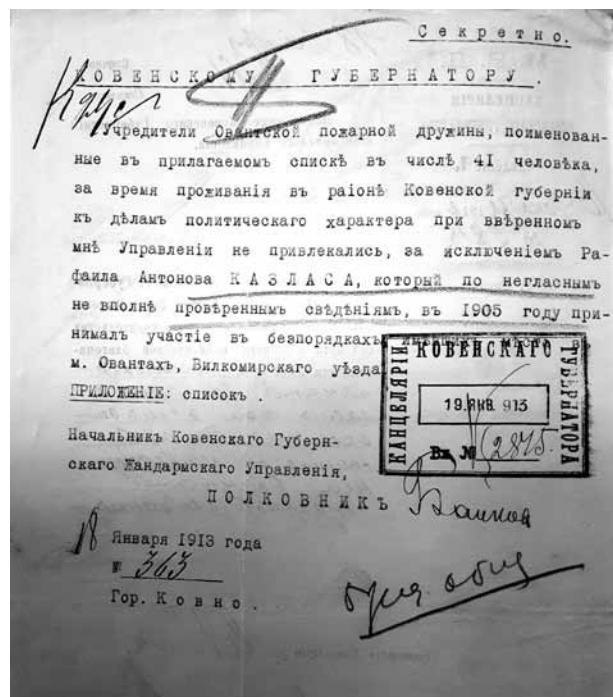
Alantos savanorių gaisrininkų draugijos komandos viršininkas Danielius Drazdauskas. NUOTR. IŠ DANIELIAUS DRAZDAUSKO ASMENINIO ALBUMO

Alantos šaulių ugniagesių komandos viršininkas Siloestras Dambra

bės žiniose“ (Nr. 205), todėl šią datą galima laikyti Alantos ugniagesių draugijos įkūrimo data. Nustatyta Alantos savanorių gaisrininkų draugijos darbo teritorija – Alantos miestelis ir priemiesčiai, nutolę ne toliau kaip 6 km. Išrinktą valdybą sudarė: Danielius Drazdauskas, Florijonas Targonskas, Vladas Sabaliauskas, Mejus Dvoras ir Rapolas Kazlas. Alantos valdyba pirmininku išrinko Florijoną Targonską, sekretoriumi – J. Telksnį. 1925 m. birželio 1 d. draugijos valdyba Alantos savanorių gaisrininkų draugijos komandos viršininku paskyrė Danielių Drazdauską ir paprašė jį „užimti šias pareigas ir imtis komandos sutvarkymo darbo“.

D. Drazdauskas buvo ryški ir įdomi asmenybė. Jaunystėje, 1905 m., kartu su kitais alantiškiais dalyvavo judėjime prieš caro valdžią, vėliau kovėsi su

Kauno gubernatoriaus leidimas tvirtinti Alantos ugniagesių draugijos narių sąrašą. ŠALTINIS – KAUNO APSKRITIES VALSTYBĖS ARCHYVAS

*Alantos miestelis apie
1934 m. NUOTR. IŠ
GINTAUTO ŠEIKIO ASMENINIO
ARCHYVO*

lenkais. Buvo nagingas stalius ir raštingas žmogus, drąsus, nesitaikstantis su negerovėmis, pilietišką ir didelis patriotas. Apie tai byloja toks epizodas. 1919 m. Alantoje dar tebesant lenkų legionieriams jie D. Drazdauską paskyrė miestelio viršaičiu. Tuo nepatenkintas D. Drazdauskas rašė Utenos apskrities viršininkui B. Sližiui: „Aš nenoriu lenkams tarnauti ir jų įsakymų nevykdysiu, bet prieš ginkluotą špeką nieko negaliu padaryti ir savo gyvastį gelbėdamas turiu jiems tarnauti. Meldžiu Utenos apskrities viršininką manęs ateinančiame susirinkime užtai neapkalinti. Tikrai prijaučiantis Lietuvai, Danielius Drazdauskas“.

Kaip jau buvo minėta, Utenoje ir Anykščiuose draugijos veikė nuo 1924 m., vėliau, 1927 m., įsikūrė Molėtuose, 1929 m. – Giedraičiuose, dar vėliau susikūrė Šaulių ugniagesių draugijos Balninkuose ir Joniškyje.

Įsteigus Alantos ugniagesių komandą pirmiausiai susidurta su finansiniais sunkumais: trūko lėšų įrangai, aprangai, narių mokymui, tačiau nepaisant to savo jėgomis buvo suremontuota nuo caro laikų užsilikusi technika, į komandos gretas pritraukta jaunų, energingų savanorių. 1932 m. laikraštis „Ugniagesys“ rašė: „... tuo metu komanda turėjo vieną 44 mm siurblių, 2 šules, 2 kablines kopėčias, 1 atramą, 30 m žarnų, 2 kablius, trimitą, žibintuvus, kibirus, silpną siurblių, tačiau nuo 1925m. valsčiaus valdyba neranda reikalo duoti komandai nors uniforminių kepurų, nežiūrind to, kad turi apie 1220 Lt liuosų pinigų. Dėl tos ir kitų priežasčių komanda yra be galo nepatenkinta.“ Gal pastabas ir padėjo, nes 1933 metams Alantos komandai skirta 200 Lt. Panašus finansavimas buvo visose Lietuvos valsčių savivaldybėse, ugniagesybos reikalams buvo skiriama tik apie 0,2 proc. nuo jai skirtų lėšų.

Tolimesniuose valsčiaus kaimuose gaisrų gesinimas buvo paliktas patiems gyventojams. Žinoma, kad 1930 m. birželio 29-osios naktį Juozapavos kaime (Alantos vlsč.) sudegė ūkininkės Gedzvilienės klojimas su kuliama mašina ir trimis vežimais. Nuostoliai – 3 100 Lt. Klojimas nebuvo apdraustas. Gaisro priežastis nežinoma, spėjama, neatsargumas.

Per pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį sudėtinga padėtis buvo ne tik Utenos apskrities, bet ir visos Lietuvos gaisrininkų draugijose ir komandose. Kaip pažymima to laikotarpio oficialiuose dokumentuose ir tikrintojų ataskaitose, Lietuvos ugniagesyba didelės pažangos nepadarė; ugniagesių komandų skaičius nepasiekė prieškarinio, jų sudėtis naujiems reikalavimams neatitiko. Nuo 1928 m. pradėta steigti Šaulių ugniagesių komandas, o šis procesas ypač suaktyvėjo nuo 1930 m., kai buvo visoje Lietuvoje buvo švenčiami Vytauto Didžiojo metai. Komandų steigimas ir veikimas pradėtas normuoti atskirais įstatais. Steigiant šaulių ugniagesių komandas buvo siekiama trijų pagrindinių tikslų: 1) pritraukti prie ugniagesybos darbo lietuviškąją visuomenę; 2) išplėsti priešgaisrinę apsaugą ir kovą prieš gaisrus kaimuose, miestuose ir miesteliuose; 3) suaktyvinti „užmigusių“ ugniagesių organizacijų veikimą ir steigti šaulių ugniagesių komandas ten, kur jų nėra. Šiems šaulių tikslams pritarė visuomenė ir vietos savivaldybės. Nesugebėjusios susitvarkyti ir prisitaikyti prie naujų veikimo sąlygų savanorių ugniagesių komandos su visu turtu įsiliejo į šaulių ugniagesių komandas.

1933 m. gegužės 27 d. įvyko Steigimasis Alantos šaulių ugniagesių draugijos susirinkimas. Jame nuspręsta nuo gegužės 27 d. perimti koordinavimą. Išrinkta komandos valdyba, kurią sudarė Alantos šaulių būrio vadas Fabijonas Tamošiūnas, kun. Lapinskas ir Adomėnas. 1933 m. spalio gaisras Alantoje buvo pirmas šaulių ugniagesių išbandymas.

Alantos šaulių ugniagesių komanda savo veiklą pradėjo 1933 m. gruodžio 1 d., kai, Lietuvos ugniagesių organizacijų sąjungos įsakymu Nr. 63, komandos viršininku paskiriamas vietos policijos nuovados viršininkas Silvestras Dambra. Jis 1926 m. baigęs Kauno policijos mokyklą policininku dirbo Utenoje, Kuktiškėse. 1933 m. Alantoje įkūrus policijos nuovadą, tapo jos viršininku ir čia dirbo iki 1939 m. Buvo labai geras vadovas ir organizatorius, ne kartą skatintas. Vienintelis iš alantiškių ugniagesių apdovanojamas III laipsnio ugniagesio garbės ženklu „Artimui pagalbon“. Dambrovos likimas susiklostė tragiškai, kaip ir daugelio kitų Lietuvos policininkų bei šaulių. 1941 m. birželio 14 d. kartu su Utenos apskrities policininkais, karininkais, mokytojais gyvuliniam vagone buvo ištremtas į Krasnojarsko sritį, Rešotų lagerį, kur po keleto mėnesių mirė nuo bado.

Svarbus ir įsimintinas įvykis neseniai susikūrusiai Alantos ugniagesių komandai buvo dalyvavimas Prezidento Antano Smetonos jubiliejui skirtuose renginiuose 1934 m. rugsėjo 9 d. Kaune. Tarp 34 komandų, turinčių vėliavas ir dalyvavusių vėliavų parade, Utenos apskričiai atstovavo Alantos, Anykščių ir Utenos komandos. Nors Direkcijos inspektavimo metu buvo atskleista nemažai trūkumų, pvz., Alantos šaulių ugniagesių komandos mašinų ir gesinimo įrankių netinkamas laikymas – „sudėti į stoginę be grindų, be lubų ir nekūrenamą patalpą, ir dėl ko genda ir negalima greit paleisti į darbą“, komandoje stigo žarnų, nebuvo įsitaisytas bokštas ar staklės žarnoms džiovinti. Tačiau tikrintojai pažymi, kad „vadovaujama energingo komandos viršininko, S. Dambrovos, Šaulių ugniagesių veikla tapo daug aktyvesnė, į kasą įplaukė lėšų; komanda įsigijo naują rankinį siurblių ir 30 tryškinių, kurios išskirstytos po valsčiaus kaimus“. 1937 m. ataskaitoje bei „Ugniagesio“ žurnale rašoma ir nurodomas kaip pavyzdys visoms Lietuvos ugniagesių komandoms, kad trūkstant įrankių dalį Alantos ugniagesiai gamindavosi patys arba juos patobulindavo. Ypač pažymima Alantos šaulių ugniagesių komandos pasigaminta tryškinė, kuri „duoda iki 11 m. aukščio srovę“. Komanda išplėtė savo veikimo ribas po visą valsčių: yra 12 skyrių, kuriems vadovauja tam paskirti skyrininkai, kiekviename skyriuje yra po 2–3 rankines tryškines – rašoma 1937 m. ataskaitoje.

Nuolat vykdavo šaulių ugniagesių pratybos. Trūkstant lėšų Alantos ugniagesiai darė rinkliavas pas ūkininkus daiktai, pinigais ir net gyvuliais, po to organizuodavo loterijas, o už jose gautas lėšas pirkdavo siurblių ir kitos įrangos. 1934 m. už tokioje loterijoje surinktas lėšas buvo nupirkta siurblių ir gaisrinės sirena, kuri buvo girdima 5 km atstumu.

Kaip rašo tų metų „Lietuvos Ūkininkas“, Alantos valsčiaus ūkininkai patenkinti ugniagesių komandos

darbu ir kuo galėdami juos remia. Ataskaitoje atkreipiamas dėmesys, kad „komandą aprūpinti daug padeda valsčiaus savivaldybė, o tokių savivaldybių irgi ne per daugiausia turime.“

Ugniagesių komanda didelį dėmesį skyrė ne tik gaisrų gesinimui bet ir prevenciniam darbui ir priešgaisriniam visuomenės auklėjimui. Veik kiekvieną sekmadienį bei šventadienį komandos nariams bei plačiajai visuomenei buvo skaitomos paskaitos iš gaisrų gesinimo taktikos ir duodama praktiškų patarimų, kaip apsisaugoti nuo gaisrų. Kasmet Šaulių ugniagesių komanda ruošdavo Alantos vlsč. priešgaisrinės propagandos savaites, kuriose „aktyviai dalyvaudavo šiam renginiui sudarytas komitetas, kuris sėkmingai vykdė loteriją, rinkliavą, platino priešgaisrinę literatūrą, „Ugniagesio“ žurnalą“ ir kt. Į šio darbštaus komiteto sudėtį įėjo: pirmininkas S. Dambra, kasininkas – kun. A. Vyšniauskas, V. Mačionis ir nariai: kun. St. Masilionis, mok. J. Puodžius ir M. Šeduikis, J. Sruogis, P. Bakanauskas, viršaitis J. Kavaliauskas, pašto viršaitis Maciulevičius, mokytojas J. Bernšteinas, B. Davidovičius, pieninės vedėjas J. Adomėnas. 1937 m. Alantos šaulių ugniagesių draugija nutarė iš komandos lėšų (kurių buvo apie 800 Lt) 150 Lt duoti vietos šaulių būrio statomiems namams.

Ketvirto dešimtmečio pabaigoje Alantos ugniagesių komandą jau sudarė apie 100 narių ir ji buvo viena gausiausių apskrityje. Alantoje iki Antrojo pasaulinio karo taip ir nebuvo pastatytas gaisrinės pastatas, teko pasitenkinti tik nedidele pašiūre miestelio turgaus aikštėje, kur buvo laikoma būtiniausia gaisrų gesinimo įranga.

Sovietinės okupacijos pradžioje kartu su Šaulių organizacija 1940 m. birželį buvo likviduota ir Alantos šaulių ugniagesių draugija, daugelis jos narių buvo ištremti, žuvo pokario partizanų kovose, žydų tautybės asmenys su kitais Alantos žydais vokiečių sušaudyti Rašės miške ties Utena.

Šaltiniai ir literatūra

Archiwum Glowne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwillowska, Dzial. XXV.

Baliulis A., „Apie Lietuvos miestelių nuostatus XVI–XVIII amžiuje“, in: *Istorijos akiračiai*, skiriama prof. hab. dr. Antano Tylos 75-mečiui, Vilnius, 2004.

Kauno apskrities archyvas, f. I-50, ap. 1, b. 24271; f. I-51, ap. 4, b. 186.

Lietuvos gaisrininkas, 1926 Nr. 10–11 (110), 1932 Nr. 7 (8), 8 (12–13), 9 (17–18), 11 (13–14)

Ugniagesys, 1934 Nr. 10, 1936 Nr. 3 (18), 11, 1937 Nr. 11 (13), 1938 Nr. 5 (24), 1939 Nr. 5 (36), 1940 Nr. 4 (13).

Vyriausybės žinios, 1925-05-25, Nr. 205.

Savivaldybė, 1929 Nr. 7 (22).

Šviesos dvelksmas metų tėkmėje

Apie Šiaulių vyskupo Eugenijaus Bartulio kuriamus kalendorius

Dalia BUKONTIENĖ,
Vilnius

1998 m. pradžioje jaunas vyskupas Eugenijus su keliais bičiuliais įkopia į aukščiausią Afrikos kalną – Kilimandžarą („Gilman’s Point“, 5 685 m virš jūros lygio). Kartu keliavęs kunigas Kazimieras Ambrasas SJ prisiminimuose rašo:

„Tos žaros žaros! Tie ryto žingsniai, vis nuostabesni, vis drąsesni! Ant kalnų viršūnių, ant begalinių debesų marių, kurios nūnai, regis, apglėbė visą žemę, pažyra pirmieji saulės spinduliai. Kalnai ir mes jau švenčiame rytą, o žemė ir žmonės dar tebesapnuoja. Atsibuskite! Atsibuskite, kad galėtumėt išvysti kitokį pasaulį. O, dangau! O aukštieji kalnai! Verta, oi kaip verta atsidurti čionai, kad galėtum kitaip pažvelgti į kasdienybę... Į Amžinybę ir... save patį.“

Nejučia iš septyneto lietuvių krūtinų išsiveržia giesmė: „O, Kristau, Pasaulio Valdove, ir žemės, ir aukšto dangaus./ Tau amžiais ir garbę, ir šlovę varpai širdyse mūsų gaus.“

Kalnai vyskupui E. Bartuliui – neatsiejama gyvenimo dalis ir amžinoji versmė, kuri teikia dvasios

stiprybės bei atveria vis naujas platumas kūrybai. Italijos, Prancūzijos, Šveicarijos, Austrijos Alpės – tai atokvėpis, tai gelmė, iš kurios kyla tikroji pasaulio sutvėrimo samprata, džiaugsmas ir Dievo galybės pajauta.

Taigi visai nekyla nuostaba, kai vieną po kito dėlioji per metų virtinę vyskupo sukurtus jo meninių nuotraukų kalendorius. Pagavus žvilgsnis, užfiksuotas kadras čia ir dabar atveria galimybes susipažinti su stebuklingu pasauliu bei begaliniais jo dvasios turtais, kurie kartais ne mūsų valiai suvokti.

2006 m., pasitinkant adventą, Šiaulių P. Višinskio bibliotekoje pristatomas pirmasis vyskupo E. Bartulio kalendorius „**Kryžiai Europos kalnuose**“ (2007). Tai buvo maloni staigmena visiems. Dar ir šiandien prisimenama, kaip tada nuščiuvusi pilnutėlė salė klausėsi vyskupo pasakojimų ir gėrėjosi tam renginiui skirta programa. Apgalvotai atrinktos nuotraukos liudijo trisdešimties metų vyskupo keliones į kalnus ir tai, jog fotoaparatas buvo ir yra visada jam po ranka. Tarp nuotraukų iš įvairių šalių Alpių nepamiršta ir Lietuva – Prisikėlimo kryžius Kaltinėnuose (140 m)

J. E. Šiaulių vyskupas Eugenijus Bartulis Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bazilikoje, 2018 m. | JUOZO VERCINKEVIČIAUS NUOTR.

Naujojo, 2023-iesiems skirto kalendoriaus „Šventumo šaknys Lietuvoje“ viršelis

ir kryžius ant Parnidžio kopos, Nidoje (54,2 m). O kryžius, puošiantis kalendoriaus viršelį – Chamrousse viršukalnė, Belledonne kalnų grandinėje, Dauphin Alpėse Prancūzijoje – 2 250 m (rodmenys – virš jūros lygio). Įdomu tai, jog kryžiai į kalnų viršūnes užnešami ir iškeliama žmonių rankomis, be jokios modernios technikos. Galbūt kaip tik todėl tų metų kalendoriuje vyskupas palinki: „Pažvelgę į Kryžių, išgirsime amžinosios Meilės šaltinio čiurlenimą ir tegul tie, kurie nemylėjo – dabar pamilsta, o kurie mylėjo – dar labiau myli.“

Dar po metų pasitinkamas kalendorius „**Šventovės kalnuose**“ (2008), kuriame cituojamas ir Antuanas de Sent Egziuperi (*Antoine de Saint-Exupéry*): „Žinok, kad Dievas, kai ateini į Jo šventovę, ne teisia, bet priima.“ Vartant kalendorius (jį turime 16), nesvarbu, kokia bebūtų tema, beveik visuose aiškiai jaučiamas kalnų motyvas, jeigu neįžvelgiama tiesiogiai, tai išlieka metafora. Ką jau kalbėti apie kalendorių, skirtą **Šventajai Žemei** (2009), arba apie dar po metų pasirodžiusį „**Kryžių kalną**“ (2010) mūsų tautos skausmui ir vilčiai išreikšti. Jame nėra tekstų, vien tik poetės Lacrimos (Marijos Katiliūtės) jautrus eilėraštis: „Imu ir aš su Jėzumi savo kryžių, / Kurį man davė Viešpaties ranka, – / Kasdien jį kantriai nešti pasiryšiu, / Ant jo kasdien aukosiuos kaip auka...“

Kalendoriaus „**Išganytojo relikvijos**“ (2017) viršelyje matome svarbiausią relikviją – Manopelo skarelę – Švenčiausiojo Veido atvaizdą, saugomą Manopelo Švč. Veido bazilikoje Italijoje. Šventovė iškilusi kalnuose (nuotraukoje jų nematyti) virš visų pastatų, ir kad suprastum joje slypinčius lobius – verta aplankyti. Prie šios relikvijos, kuri ir yra pagrindinis bazilikos altorius, vyskupas E. Bartulis aukojo šv. Mišias ir laimino kartu su juo atvykusius piligrimus. Lygiai taip pat, kaip ir Ispanijoje Santo Toribio de Liebana vienuolyno bažnyčioje, kur relikvijoriuje saugomas didžiausias pasaulyje Kristaus kryžiaus gabalas (63 x 39 cm, beveik 4 cm storio). Relikvijorių matome vyskupo rankose (kalendorius „**Dievo meilės pergale**“, 2019). Norint patekti į šį vienuolyną, automobiliu važiuojama siauru serpantinų keliu palei žemiau vingiuojančią upę ir pereinama į kalnų sienos visiškai suspaustą kelią. Taip kylama ne vieną dešimtį kilometrų, gerokai virš Atlanto. Todėl ne kiekvienas tam ryžtasi. Dažniausiai čia užsuka vieniši piligrimai, pėsčiomis keliaujantys į Santjago de Kompostelą Šv. Jokūbo keliu.

Ypatingas dėmesys vyskupo kalendoriuose skiriamas Dievo Motinai Marijai. 2011 m. kalendoriuje „**Marija, globok Lietuva!**“ Švč. Mergelę Mariją matome ne tik mums gerai pažįstamose šventovėse, bet ir mažai kam žinomoje Pakražančio bažnyčioje. Vyskupas pastebi: „Čia Marija tokia nuostabi, tegul jos paprastas paveikslas liudys žmonėms Apreiškimo istoriją.“ O Trakų Dievo Motinos – Lietuvos

Globėjos – atvaizdą aptinkame 2018 m. kalendoriuje „**Švč. Mergelę Mariją menantys ženklai**“ – tarp garsiausių pasaulio vietovių, kur pačiais netikėčiausiais būdais Marija žmonėms išreiškė savo malones (Gvadalupe, Sirakūzai, Šartras, Loretas ir kt.).

Dar po poros metų netikėtai ištinka pandemija – staigios netektys, skausmas, baimė, nyki atskirtis ne tik nuo pasaulio, bet ir nuo pačių savo artimiausių... Vyskupas tyliai ir ramiai nurodo, į ką turėtume kreiptis – „**Marija, globok Europą!**“ (2021). Kalendoriaus viršelyje regime nepaprastai švelnų Dievo Motinos ryšį su Kūdikiu Jėzumi. Tai skulptūra „Neapolietė“, XVII amžiaus pabaigoje iš Neapolio atvežta į Ispanijos Medinos del Kampo basųjų karmeličių vienuolyną, kurį įsteigė šv. Teresė Avilietė. Tai vienas labiausiai iki šių dienų autentiką išlaikiusių jos įsteigtų vienuolynų. Ten netgi laiptai ir lubų balkiai mena Šventosios alsavimą... Prisiminkime vieną iš šv. Teresės regėjimų, Jėzus jai sakė: „Kai matai mane ant rankų laikančią Motiną, nemanyk, kad ji mėgavosi tais džiaugsmiais nepatirdama ir didelės kančios...“ Matyt, anuomet „Neapolietė“ neatsitiktinai iš Italijos atkeliavo į atokų Ispanijos miestelį. Tame pat kalendoriuje, atsivertus gegužės mėnesį ir pamačius baltą Šiluvos koplyčios bokštą, nejučiomis prisimenama šv. Bernardo malda: „Atsimink, maloningoji Mergelė Marija, jog amžiais nėra girdėta, kad apleistum bent vieną, kas bėga prie tavęs, šaukiasi tavo pagalbos ir prašosi užtariamą...“ O popiežiui Benediktui XVI brangioje Bavarijos žemėje, Altetinge, užfiksuota nuotrauka – Malonių koplyčios „Juodoji Madona“, prie kurios vyskupas aukojo šv. Mišias – mena ypatingos atgaivos teikiančią Vokietijos kampelį. Taigi tiek apkeliauta, išmelsta, įamžinta...

Didžiausio populiarumo sulaukė 2014 m. kalendorius „**Šventasis Popiežius Lietuvoje**“, skirtas popiežiaus Jono Pauliaus II apsilankymo dvidešimtmėčiui paminėti. Rengdamas šį kalendorių vyskupas aplankė daugelį Lietuvos vietovių ir nufotografavo ne tik šventovėse esančias memorialines lentas, bet ir bažnyčių šventoriuose ar kitose vietose iškilusias iškalbingas popiežiaus skulptūras, atrado ir be galo meniškų Šventojo Popiežiaus įamžinimui skirtų kryžių. Vienas jų – Marijampolės Šv. Jono Pauliaus II parapijos įsteigimui pažymėti – šį kryžių 2011 m. spalio 21 d. pašventino Vilkaviškio vyskupas Rimantas Norvila. Kalendoriaus rugpjūčio mėnesiui skiriama nuotrauka, kurioje – viena subtiliausių, labiausiai atpažįstamą popiežių menanti skulptūra, pastatyta 2012 m. lapkričio 4 d. (skulpt. Mindaugas Junčys) Šiaulių Šv. Ignaco Lojolos bažnyčios skverelyje. Ant postamento skaitome popiežiaus palinkėjimą: „Viešpaties ramybė visada telydi jus.“ 1993 m. rugsėjo 7 d. Šventasis Tėvas meldėsi Šv. Ignaco Lojolos bažnyčioje ir ilsėjosi jėzuitų namuose. Simbolinė ir kalendoriaus viršelio kompozicija – popiežius tarsi

J. E. vysk. Eugenijus Bartulis savo kalendorius mielai dovanoja ir kitų Lietuvos vyskupijų parapijoms. 2019 m. kalendorių „Dievo meilės pergalė“ jis pristatė Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bazilikoje. Po šv. Mišių Trakų bazilikoje (iš kairės): Stanislav Stefanovič, buv. Trakų seniūnas, dab. Lietuvos Respublikos Seimo narys Kęstutis Vilkauskas, mons. Vytautas Pranciškus Rūkas (1925–2020), vysk. Eugenijus Bartulis, Trakų kleb., dek. Jonas Varaneckas, Trakų r. Tiltų kaimo bendruomenės pirmininkė Laima Kamaitienė, Žygmantas Jacevičius, 2018 m. JUOZO VERCINKEVIČIAUS NUOTR.

iš dangaus žvelgia į Kryžių kalną, bet yra viename lygmenyje su Lietuvai paties dovanotu kryžiumi.

Visi vyskupo, fotografo E. Bartulio kalendoriai pristatomi ne tik Šiaulių vyskupijoje, bet ir Lietuvos didžiųjų miestų bei daugelyje mažesnių miestelių bažnyčiose. Jau tapo tradicija, kai artėjant adventui, kalendoriai ypač laukiami Kauno Priskėlimo ir Šančių bažnyčiose bei Šventojo Jono Pauliaus II gimnazijoje, Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bazilikoje, Prienuose, Druskininkuose ir kt. Paprastai pristatymai prasideda šv. Mišiomis, kurias aukoja vyskupas su vietos kunigais. Programoje dažnai gieda Šiaulių katedros Šv. Cecilijos ansamblis, giesmėse atsispindi kalendoriaus turinys. Taigi belieka laukti ir pasitikti ateinančių, 2023-ųjų, metų kalendorių. Koks jis bus?

Šventumo šaknys Lietuvoje

Toks kalendoriaus pavadinimas byloja apie kažką naujo, netikėto. Esame įpratę girdėti, jog Lietuvoje turime vieną šventąjį – Kazimierą, kuris mylinčia širdimi buvo apglėbęs ne tik mus, bet ir lenkus. Prie jo sarkofago galime suklypti, jei esame Vilniuje ir norime užsukti į arkikatedrą. Sutiksime jį ir naujajame kalendoriuje. Tačiau vyskupo E. Bartulio ateinančių metų kalendoriuje šaknys veda gilyn į praeitį, kur aptiksime mažai kam žinomų faktų bei išvysime tarp gerai pažįstamų Viešpaties tarnų ir galbūt mums dar nematytų veidų. „Įvadiniame žodyje“ rašoma:

„Ir mūsų kraštui teko būti kryžkele, pernelyg dažnai – skaudžia fronto linija. Tačiau šiame kalendoriuje pristatomų Dievo bičiulių gyvenimai liudija nuostabų dalyką: Lietuva jiems tapo vieta, kur jie išmoko priimti ir apkabinti įvairiausius žmones ir įrodė, kad įmanoma įvykdyti didįjį Dievo įsakymą – mylėti visus, neskiriant jų pagal tautybes ar konfesijas.“

Popiežius Pranciškus Evangelijos pagal Matą palaiminimus yra įvardijęs kaip šventųjų tapatybės kortelę. Šie palaiminimai lydi kiekvieno mėnesio Išrinktojo nuotrauką, o greta – glaustas, faktais pagrįstas tekstas. Vaizdo ir teksto dermė teikia kalendoriui įtaigumo bei atveria erdvę mąstymui, ypač šiandienos neramaus pasaulio kontekste.

Tai jau penktas kalendorius, kai išvalgius tekstus rengia humanitarinių mokslų daktarė Jūratė Micevičiūtė, gimusi Švenčionių krašte, gyvenanti Ispanijoje ir giliai šaknis įleidusi į teologinius tyrinėjimus.

Kai troškulį numalšiname šaltinio vandeniu, skonis išlieka ilgam. Septyniolika vyskupo Eugenijaus Bartulio kalendorių – tai ne faktai, skaičiai ir vaizdai, tai versmė, teikianti jėgų gyvenimo kelionėje.

E. Bartulio kalendorių sąrašas

- 2007 m. – „Kryžiai Europos kalnuose“
- 2008 m. – „Šventovės kalnuose“
- 2009 m. – „Šventojo Žemė“
- 2010 m. – „Kryžių kalnas“
- 2011 m. – „Marija, globok Lietuvą!“
- 2012 m. – „Šventieji, melskite už mus!“
- 2013 m. – „Dievo angelai – mūsų sargai“
- 2014 m. – „Šventasis Popiežius Lietuvoje“
- 2015 m. – „Šventųjų relikvijos Lietuvoje“
- 2016 m. – „Eucharistijos stebuklai“
- 2017 m. – „Išganytojo relikvijos“
- 2018 m. – „Švč. Mergelę Mariją menantys ženklai“
- 2019 m. – „Dievo meilės pergalė“
- 2020 m. – „Apaštalas Paulius Graikijoje“
- 2021 m. – „Marija, globok Europą!“
- 2022 m. – „Šventumo keliu“
- 2023 m. – „Šventumo šaknys Lietuvoje“

Iš Vilniaus miesto istorijos: Reformatų sodas

Habil. dr. Aldona PRAŠMANTAITĖ,
Lietuvos istorijos institutas

Prieš pusantrų metų, 2021 m. liepą, lankytojams atvertas Reformatų sodas – tai dar viena sakralumo žymeniu paženklinta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) istorinio paveldo erdvė Vilniaus mieste. Žaluma (čia gausu medžių ir žolynų) viliojantis sodas jau yra tapęs šalia gyvenančių ar dirbančių vilniečių pamėgta poilsio vieta, lankoma miesto svečių ir turistų. Tai savaip unikalus Vilniaus miesto kampelis su turtinga istorija. Istorinės aplinkybės susiklostė taip, kad čia iki mūsų dienų išliko bene daugiausia Vilniaus mieste europinį Reformacijos sąjūdį ir jo apraiškas Lietuvoje menančių ženklų, evangelikų reformatų tikybą išpažinusių LDK gyventojų kasdienio bei religinio gyvenimo relikvų.

Vilniaus evangelikų reformatų bažnyčia, XVIII a. pab. stovėjusi dabartiniame Reformatų sode.
ŠALTINIS – JANO CEDROVSKIO (1617–1682) ATSIMINIMAI, [HTTPS://WWW.EPAVELDAS.LT/](https://www.epaveldas.lt/preview?id=c10000685903)

Dabar miesto centre, priešais XIX a. pirmoje pusėje statytą evangelikų reformatų bažnyčią, palei Pylimo

gatvę esanti teritorija, XVI–XVII a. buvo už miesto sienų. Primintina, kad Lietuvos Evangelikų Reformatų Bažnyčia Abiejų Tautų Respublikoje (toliau – ATR) sudarė atskirą administracinę vienetą – *Unitas Lithuaniae*. Nors pavadinimas ir keitėsi (antai Rusijos imperijos laikotarpiu *Unitas Lithuaniae* buvo pervadinta į Vilniaus Evangelikų Reformatų Bažnyčios Sino-
dą), autonomiją vidaus administracijos plotmėje Lietuvos evangelikai reformatai išlaikė per visas istorines perversas. Ten, kur kūrėsi bendruomenė, iškildavo ne tik maldos namai, bet ir bendruomenės administraciniai pastatai. XVI a. 6–7 dešimt. evangelikų reformatų tikėjimo išpažinėjai Lietuvoje gyveno pakilimo laikus. Didžiausią įtaką evangelikų reformatų tikėjimo puoselėjimui ir plėtrai LDK turėjo didikai Radvilos. Išskirtinis vaidmuo čia tenka Mikalojui Radvilai Juodajam (1515–1565). Šalia daugelio jo nuopelnų evangelikams reformatams minėtina nuolatinė globa ir materialinė parama šio tikėjimo išpažinėjams. Antai 1588 m. jis savo lėšomis

Paminklo kolonos maketo pristatymas 2022 m. balandžio 4 d. Pirmoje eilėje (iš kairės): dr. Renata Bareikienė, paminklo autorė skulptorė prof. Daliutė Ona Matulaitė, dailininkė monumentalistė Marija Mačiulienė. Antroje eilėje (iš kairės): prof. Ingė Lukšaitė, Lietuvos Reformacijos istorijos ir kultūros draugijos pirmininkas Donatas Balčiauskas, dr. Vidūnas Ramša, Draugijos pirmininko pavaduotoja, paminklo komiteto-fondo kanclerė dr. Ina Dagtė-Mituzienė, kraštovaizdžio architektas Aloydas Mituzas, Draugijos pirmininko pavaduotojas Kęstutis Pulokas. Trečioje eilėje (iš kairės): Alė Klovaitė, Viktorija Liauškaitė. AURELIJOS ARLAUSKIENĖS NUOTR.

1996 m. pavasarį atidengtas akmuo su įrašu: „Čia, buvusiose kapinėse, bus pastatytas paminklas XVI a. Lietuvos reformacijos pradininkams“, 2022 m. lapkritis. KĘSTUČIO PULOKO NUOTR.

įkūrė spaustuvę Lietuvos Brastoje, tapusia pirmąja reformatų spaustuve. Šioje spaustuvėje 1563 m. buvo išspausdinta ir vadinamoji Brastos Biblija. Pirmieji evangelikų reformatų maldos namai Vilniuje veikė Radvilos Juodojo dvare Lukiškėse. Kaip evangelikų reformatų globėjas garsėjo ir Barboros Radvilaitės brolis Mikalojus Radvila Rudasis (1512–1584), iškilus valstybės veikėjas, vienas žymiausių LDK kariuomenės vadų. Evangelikų reformatų pasekėjų būriui gausėjant, Radvilų giminės atstovai, uolūs evangelikų reformatų tikybės išpažinėjai (nors tokių šioje giminėje buvo dauguma, tačiau po Radvilos Juodojo mirties jo sūnūs Mikalojus Kristupas ir Jurgis grįžo į katalikybę; Jurgis Radvila tapo Vilniaus vyskupu, pasižymėjusiu kovoje su evangelikų reformatų idėjų sklaida), įkurdino evangelikus reformatus priešais 1594–1627 m. Leono Sapiegos funduotą Šv. arkangelo Mykolo (nuo 2009 m. – Bažnyčios paveldo muziejus) bažnyčią ir bernardinų vienuolyną. Evangelikų reformatų bendruomenė per palyginti trumpą laiką išvirtino naujojoje teritorijoje, Radvilų suteiktas sklypas su laiku išsiplėtė dėka naujų mecenatų.

Temos literatūroje lietuvių kalba tarp vienu iš stambesnių Vilniaus evangelikų reformatų rėmėjų nurodomas ir Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius (apie 1572–1630). Vilniaus kapinių istorijos tyrinėtojos Vidos Girininkienės teigimu, 1582 m. vasario 28 d. karalius Steponas Batoras patvirtino būtent vyskupo Valavičiaus dovanojimo aktą, kuriuo jis dabartinės Šv. Mykolo gatvės teritorijoje Vilniaus evangelikų bendruomenei dovanavo sklypą kapinėms ir špitolėi¹. Pastarasis teiginys greitai prigijo. Populiariose medijose iki šiol galima perskaityti apie Vilniaus vyskupo dosnią dovaną Vilniaus evangelikų reformatų bendruomenei. Turint omenyje, kad šis religine tolerancija garsėjęs katalikų vyskupas, Radvilos Rudojo sūnaus Kristupo II bičiulis, buvo kilęs iš mišrios šeimos (tėvas, Gardino seniūnas Jonas

¹ Vida Girininkienė, *Vilniaus kapinės*, Vilnius: Atkula, [2003], p. 142.

Valavičius išpažino evangelikų reformatų tikėjimą, motina Ona Kopečiūtė buvo iš ortodoksų ar unity), o į katalikų tikėjimą atsivertė tiktai pradėjęs mokytis pas jėzuitus², prielaida, kad jis galėjo remti evangelikų reformatų tikėjimo išpažinėjus, iš pirmo žvilgsnio būtų nuosekli jo gyvenimo ir veiklos apraiška. Tačiau atidesnė istoriografijos ir pirminių šaltinių peržiūra leidžia teigti, kad čia turime kone klasikinį istorinio mito genezės atvejį.

Painiava radosi apie Vilniaus evangelikų reformatų bendruomenę rašantiesiems pražiūrėjus, kad tuo laikotarpiu gyveno ir maždaug tais pačiais metais aktyviai veikė kitas asmuo tuo pačiu vardu ir pavarde – buvęs Vilniaus vaivados sekretorius (1545), vienas iš Lietuvos Statuto autorių, Vilniaus kaštelionas ir Lietuvos didysis kancleris (1579–1587) Eustachijus [Ostapas] Valavičius (apie 1520–1587). Yra žinoma jį buvus aktyvų evangelikų reformatų bendruomenės narį, kuriam rūpėjo Reformacijos idėjų sklaida. Savo valdose (Upytė, Mileičičiai) steigė evangelikų bažnyčias. 1583 m. paskelbė jam priklausiusio Naujamiesčio dvaro Upytės pavieta nuostatus, kuriuose tam skirtuose straipsniuose nurodė, kad lauko darbams pasibaigus valstiečiai privalo savo 8–15 m. sūnus leisti į mokyklą. Mokyklas „gimnazičiams ir valdiniam“ ir prie kitų savo funduotų evangelikų reformatų bažnyčių špitolių³. Atkreiptinas dėmesys, kad Valavičiaus Naujamiesčio dvare įkurtoji mokykla apskritai buvo viena pirmųjų mokyklų Lietuvoje valstiečių vaikams. Šis Valavičius, o ne jo bendrapavardis ir bendravardis vyskupas, padovanojo Vilniaus evangelikams reformatams namą ir sklypą, besiribojantį su evangelikų reformatų 1579 m. iš kunigaikščio Radvilos įsigytu Eustachijaus [Ostapo] Hornostajaus dvareliu ir sklypu netoli cerkvės (dab. Maironio g. esanti ortodoksų Bažnyčios pagrindinė šventovė – Vilniaus Dievo Motinos Ėmimo į Dangų katedra). Dovanotojo intencija naujajame sklype (dab. Volano gatvės ir šalia išsiraizgiusių Vilniaus senamiesčio gatvelių teritorijoje) turėjo būti pastatyta špitolė, užveistas sodas ir įrengtos kapinės. Steponas Batoras šį LDK kanclerio Valavičiaus dovanojimo aktą patvirtino 1582 m. vasario 28 d.⁴ Prie evangelikų reformatų maldos namų netruko iškilti špitolė, buvo

² Liudas Jovaiša, „Eustachijus Valavičius: neįvertinto herojaus Curriculum Vitae“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. IX, Vilnius: LKMA, 2018, p. 83–167.

³ Elżbieta Bagińska, „Instrukcje dotyczące organizacji życia religijnego w dobrach kanclerza litewskiego Ostafiego Wołłowicza w drugiej połowie XVI wieku“, in: *Biuletyn Historii Pogranicza*, Białystok: Biały Kruk, 2012, Nr. 12, s. 5–12.

⁴ Dyplomat króla Stefana Batoro z dn. 28 II 1582 r., potwierdzający zapis Wołłowicza na cmentarz i szpital ewangelicki wileński, Zbór w Wilnie, dokument Nr. 9, in: *Zbiór pomników Reformacji Kościoła polskiego i litewskiego. Zabytki z XVI w.*, Wilno: Skład Główny w Księgarni Nauczycielstwa Polskiego w Wilnie, 1925, s. 49–51; Dokumentas Nr. 36, Евстафій Воловичъ записываетъ свой плацъ и домъ на немъ евангелическому сбору, *Акты издаваемые Виленскою Коммиссією для разбора древнихъ актовъ*, т. XX, Вильна: Типографія А. Г. Сыркина, 1893, с. 43–45.

pastatyta mokykla, spaustuvė ir kiti bendruomenei svarbūs pastatai. Pasak aktyvaus Vilniaus evangelikų bendruomenės nario, Reformacijos istorija Lietuvoje besidomėjusio Henriko Merčingo (*Henryk Merczyng*, 1860–1916), XVI a. 8–9 dešimt. senojoje Vilniaus miesto dalyje susiformavo lietuviško protestantizmo tvirtovė⁵. Tačiau klestėjimo metas ilgai netruko.

Primintina, kad Lietuvos krikščionybės raidoje įtampos tarp evangelikų reformatų ir katalikų, kartkartėmis peraugančios į atvirus konfliktus, niekada nestigo⁶. Viena iš tokių konfliktų, kilusių 1639 m. spalio pradžioje, pasekmės tapo lūžiniu momentu Vilniaus evangelikų reformatų bendruomenės istorijoje. Tyrėjai yra atkreipę dėmesį, kad evangelikų reformatų ir katalikų liudijimai dėl šio konflikto genės ir jo eigos yra vieni kitiems prieštaraujantys⁷. Pagal vieną iš versijų, 1639 m. iš evangelikų reformatų maldos namų priešais stūksančios Šv. Mykolo bažnyčios link iš lanko buvo paleista keletas strėlių. Buvo pasakojama, kad strėlės kritusios į bažnyčios vidų ir vos neužmušusios besimeldusių vienuolių. Kilusias riaušes pavyko numalšinti tiktai sargybai⁸. Reikalas pasiekė valstybės seimą ir karalių. Norėdamas panašioms ekscesams užkirsti kelią, Vladislovas IV įsakė sugriauti čia stovėjusius evangelikų reformatų maldos namus iki pamatų, o jiems patiems paliepė išsikelti be teisės statyti savo maldos namus mieste, tačiau leido įsikurti už miesto sienų – prie sodo, kur yra laidojama⁹. Taigi Vilniaus evangelikų reformatų bendruomenė dabartinėje Reformatų sodo teritorijoje naują savo gyvavimo etapą pradeda po 1640 m. Sklypas, tikėtina, buvo įsigytas kur kas anksčiau. Užuominos XVI a. 9 dešimt. pirmųjų metų šaltiniuose apie Šv. Jono gatvę praeinančias evangelikų reformatų laidotuvių procesijas už Trakų vartų, už miesto ribų, buvusių kapinių link leidžia daryti prielaidą, kad laidota buvo dabartinio Reformatų sodo teritorijoje.

Paminklų projektavimo ir restauravimo instituto darbuotoja Teresė Dambrauskaitė 1992 m. Vilniaus senamiesčio direkcijos užsakymu parengtoje Lietuvos evangelikų reformatų kolegijos istorinėje apybraižoje daro prielaidą, kad 1581 m. evangelikai reformatai

Grupelė Lietuvos Reformacijos istorijos ir kultūros draugijos XI suvažiavimo, įvykusio 2022 m. lapkričio 12 d., dalyvių prie statomo paminklo pamatų. Antrame plane dešiniau – buvusių Sinodo rūmų pastato fasadas. AURELIJOS ARLAUSKIENĖS NUOTR.

jau buvo laidojami kapinėse už Trakų vartų¹⁰. Tokios nuomonės buvo linkęs laikytis ir Vilniaus evangelikų istorijos žinovas, aukščiau cituotasis H. Merčingas¹¹. Kas buvo tas dosnysis mecenatas, dovanojęs sklypą už Trakų vartų? Teiginio, kad tai buvusi LDK kancelerio Valavičiaus¹² ar juolab vyskupo Valavičiaus dovana, pagrįsti šaltinių duomenimis neįmanu. Iki šiol bene labiausiai argumentuotą sklypo, kuriame evangelikai reformatai laidojo savo mirusiuosius XVI a. antroje pusėje, įsigijimo versiją XX a. 4 dešimt. yra pateikęs Bogumilas Zvolkskis (*Bogumił Zwolski*, 1910–1979). Pasak tyrinėtojo, sklypas kapinėms, šalia kurių po 1640 metų buvo pastatyta bažnyčia, XVI a. viduryje buvo įsigytas už Radvilų, bendruomenės ir visuomenės suaukotas lėšas¹³. Tad Adomas Ferdinandas Adamovičius (*Adam Ferdynand Adamowicz*, 1802–1881), žinomas gydytojas, dar studijų metais perėjęs į evangelikų liuteronų tikėjimą, XIX a. viduryje parengtos Vilniaus evangelikų liuteronų istorijos autorius, rašęs, kad evangelikų reformatų sklypas už

⁵ Henryk Merczyng, *Wilno ewangelickie*, p. 4.

⁶ Tomasz Kempa, *Konflikty wyznaniowe w Wilnie od początku reformacji do końca XVII wieku*, *Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika*, 2016, s. 407–412.

⁷ Tomasz Kempa, *Konflikty wyznaniowe w Wilnie*, s. 409; Józef Łukasiewicz, *Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie*, t. 1, Poznań: Drukarnia Orędownika na Garbarach nr 45, 1842, s. 203.

⁸ *Wilno. Przewodnik krajoznawczy*, oprac. Juljusz Kłos, Wilno: Skład Główny w Księgarni Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego, Wilno, 1923, s. 138–139.

⁹ „[...] ale na to mieysce dissidentes przy ogrodzie, gdzie się chowają, przenieść to swoje exercitium mogą [...]“ Dokumentas Nr. 259, Ръшение короля Владислава IV по жалобѣ Виленскаго женскаго Бернардинскаго монастыря на оскорбленія и нападенія со стороны вангелическаго сѣора, in: *Акты издаваемые Виленскою Коммиссією для разбора древнихъ актовъ*, т. XX, с. 329–336.

¹⁰ Teresė Dambrauskaitė, Lietuvos Evangelikų reformatų kolegija. Vilnius, Pylimo 7. Istoriniai tyrimai, Vilnius, 1992, p. 6. Ačiū Dalijai Gadliauskienėi, maloniai leidusiai pasinaudoti savo asmeniniame archyve turimu mašinraščio egzemplioriumi.

¹¹ Henryk Merczyng, *Wilno ewangelickie*, Wilno: Towarzystwo Miłośników Historji Reformacji Polskiej im. Jana Łaskiego, 1925, p. 4.

¹² Reformatų parkas, in: <http://www.vilniausparkai.lt> [žiūrėta 2022 11 03]; Emilijus Songaila, Vilniaus senamiesčio (u. k. 16073) Reformatų skvero (Reformatų skv. 1, Vilnius), Vilniaus evangelikų reformatų Sinodo pastato ir kitų objektų komplekso (u. k. 33214) teritorijos archeologinių žvalgomųjų tyrimų 2018 m. ataskaita, t. II, Vilnius, 2021, p. 6, in: *Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos archyvas*; antras ataskaitos egz. yra saugomas Lietuvos istorijos instituto Bibliotekoje, rankr. sign. 100684.

¹³ Bogumił Zwolski, „Zburzenie zboru ewangelicko-reformowanego w Wilnie w r. 1682“, in: *Ateneum Wileńskie*, rocznik XII, 1937, Wilno: Wydawnictwo Wydziału III Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, s. 487.

Trakų vartų, kuriame buvo įsteigtos kapinės šio tikėjimo išpažinėjams, priklausė Radviloms¹⁴ iš dalies yra teisus. Tačiau vienareikšmiško atsakymo į klausimą, kuriais metais čia įrengtos kapinės, pagaliau kokiomis aplinkybėmis šis sklypas buvo evangelikų reformatų bendruomenės įsigytas, nėra.

Pastaraisiais metais (2018–2020) Reformatų sodo teritorijoje vykdant archeologinius tyrimus buvo rasti, spėjama, XVII a. pirmosios pusės čia stovėjusios medinės evangelikų reformatų bažnyčios pamatų fragmentai, patikslintos šioje vietoje buvusių kapinių ribos, rastos Konsistorijos pastato, Šreterių ir Vinholdu koplyčių liekanos.

Bažnyčios pamatų fragmentai ypač vertingas archeologų radinys, nes iki tol nebuvo žinoma, kur tiksliai maldos namai stovėjo. Pirmoji bažnyčia šioje vietoje iškilo po 1640 m., t. y. netrukus po to, kai bendruomenė, išvaryta už miesto ribų, buvo priversta įsikurti naujoje vietoje. Nežinoma, ar pastatytus naujus maldos namus buvo spėta deramai įrengti ir aprūpinti visais liturgijai būtinais reikmenimis, nes medinis pastatas sudegė 1655 m., per karą su Maskva mieste siautusius gaisrus. Netrukus toje pačioje vietoje vėl buvo pastatyta bažnyčia, tačiau ir ji nukentėjo per miestiečių antpuolius prieš bendruomenę. Vieną iš didesnių užpuolimų, įvykusių 1682 m. pavasarį savo atsiminimuose aprašė Radvilų dvariškis Janas Cedrovskis (*Jan Cedrowski*, 1617–1682). Pasak J. Cedrovskio, tąkart LDK etmonui, Vilniaus vaivadai Mykolui Kazimierui Pacui (1624–1682) leidus nuo evangelikų reformatų bažnyčios nuimti kryžių, minia staigiai būriu užpuolusi sugriovė bažnyčią, nusiaubė netoliese stovėjusius evangelikų reformatų kunigų namus, sudegino knygas, pagrobė bažnyčiai priklausiusį sidabrą ir liturginius reikmenis. Nukentėjo špitolės pastatas, buvo nugriauta kapinių tvora. Tarsi to būtų dar negana, įsisiautėjusieji išniekino kapines, degino iš karstų ištrauktus mirusiųjų palaikus. Cedrovskio žodžiais, bjauri deginamų lavonų smarvė mieste buvo plačiai pasklidusi¹⁵. Šiuo metu turimais duomenimis, bažnyčią dabartiniame Reformatų sode evangelikų reformatų bendruomenei teko atstatyti mažiausiai tris kartus. Vladislovo Studnickio (*Władysław Gizbert Studnicki*, 1867–1953) XX a. 4 dešimt. išleistoje studijoje apie Vilniaus Evangelikų Reformatų Bažnyčią paskelbti 1831 m. bažnyčios ir šalia buvusių pastatų inventoriaus fragmentai¹⁶ teikia galimybę bendrais bruožais įsivaizduoti, kaip atrodė paskutiniai šioje vietoje stovėję maldos namai.

Paminklo vizualizacija

Pagal 1831 m. inventorių visa sklypo teritorija buvo aptverta mūro tvora. Šalia – kapinės. Jose būta mūro ir marmuro paminklų, šalia kurių augo topoliai. Pati bažnyčia turėjo dvylika langų (iš jų du mažesni – bobinčiuje) ir buvo apsodinta medžiais – aplink maldos namus augo dešimt klevų ir viena liepa. Dievo Stalą, užtiestą raudonos spalvos dangalu, nuo bendros erdvės skyrė tamsiai dažyta statinių tvorelė su drelėmis ant vyrių. Rašoma bažnyčioje buvus geros būklės drožiniais puoštus baltai dažytus vargonus. Kairėje pusėje buvo, iš aprašo sprendžiant, ne mažiau išpūdinga, drožiniais išpuošta sakykla. Palei abi bažnyčios sienas buvo sustatyta šešiolika suolų. Bažnyčios ir bobinčiaus grindys buvo išklotos plytomis¹⁷. Paskutinės maldos šioje bažnyčioje vyko 1835 m. liepos 21 d., naujos bažnyčios pašventinimo dieną¹⁸. Bažnyčią uždarius, planuota pastatą pertvarkyti į mokyklai tinkamą, tačiau dėl lėšų stokos tokią pertvarką nuspręsta atidėti „geresniems laikams“, o kol kas pastatą pertvarkius, pvz. į sandėlį, jį išnuomoti¹⁹. Vėliau tokių ketinimų apskritai atsisakyta. Šiuo metu turimi duomenys perša prielaidą, kad bažnyčia po kelerių metų buvo nugriauta. Evangelikų reformatų bendruomenė dar XIX a. ne kartą kėlė klausimą, kad jos vietą derėtų pažymėti. Tačiau tokie ketinimai jais ir liko.

Kapinės, kuriose pirmieji palaidojimai identifiukuoti XVI a. paskutiniais dešimtmečiais, XIX a.

¹⁴ A.F.A. [Adam Ferdynand Adamowicz], *Kościół ewangelicko-luterański czyli augsburski w Wilnie*, Wilno: Druk Józefa Zawadzkiego, 1855, s. 33.

¹⁵ „Pamiėtnik Jana Cedrowskiego, własną jego ręką spisany“, in: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C10000685903> [žiūrėta 2022 10 24].

¹⁶ „Dwa inwentarze starego kościola z r. 1716-go i 1831“, in: Waclaw Gizbert Studnicki, *Kościół Ewangelicko-Reformowany w Wilnie. Historia-organizacja-świętytnia*, Wilno: Wydawnictwo Wileńskiego Synodu Ewangelicko-Reformowanego, 1935, s. 56–61.

¹⁷ Waclaw Gizbert Studnicki, *Kościół Ewangelicko-Reformowany w Wilnie. Historia-organizacja-świętytnia*, s. 59–60.

¹⁸ Waclaw Gizbert Studnicki, *Kościół Ewangelicko-Reformowany w Wilnie. Historia-organizacja-świętytnia*, s. 32.

¹⁹ Vilniaus distrikto 1837 VII 16–18 sesijos memorialas Nr. 12, in: *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS)*, F40–709, p. 434.

pr. jau buvo perpildytos. Vilniaus distriktas 1811 m. liepos mėnesį Deltuvoje vykusiame sesijoje priėmė sprendimą kreiptis į Sinodą dėl lėšų skyrimo kapinių žemės sklypui įsigyti. Motyvuota, kad kapinės prie Vilniaus evangelikų reformatų bažnyčios esančios perpildytos, tad kasant naują kapo duobę iškasami ir anksčiau palaidotųjų kaulai²⁰. Klausimas dėl sklypo užsitęsė, tad dar porą dešimtmečių čia amžinam poilsiui gulė ne vienas evangelikų reformatų tikėjimo vilnietis ar į miestą užklydęs svetimšalis. Antai 1814 m. Vilniaus evangelikai reformatai, prisiminę, kad šiose kapinėse 1812 m. su Rusijos imperatoriaus patvirtintu Vilniaus generalgubernatoriaus Michailo Kutuzovo leidimu buvus palaidotą prieš Napoleoną rusų armijos gretose kovojusį ir Vilniuje žuvusį Didžiosios Britanijos pilietį lordą George Carpenter Tyrconelį (*George Carpenter, 3rd Earl of Tyrconnell, 1788–1812*), ketino kreiptis į jo Anglijoje gyvenančią motiną su siūlymu prisidėti prie sūnui šiose kapinėse statomo paminklo²¹. Ar paminklas buvo užbaigtas ir jeigu taip, kaip jis atrodė – tai klausimai be atsako. Žinoma, kad šiose kapinėse buvo palaidotas paskutiniojo ATR valdovo karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio kartografas Šarlis Hermanas de Perte (*Charles Hermann de Perthes, 1739 [1740?]-1815*), septyniolika paskutinių savo gyvenimo metų gyvenęs Vilniuje ir netoli Maišiagalos esančiose Mazuriškėse²². Antkapinė plokštė su įrašu prancūzų kalba, bylojančiu, jog čia amžino poilsio atgulė vienas žinomiausių XVIII a. Europos kartografų ir entomologų, XX a. 7 dešimt. dar buvo gerai išsilaikiusi²³. 1830 m. evangelikams reformatams galiausiai buvo skirtas sklypas ant dabartinio Tauro kalno 1810 m. įkurtose evangelikų liuteronų kapinėse²⁴. Tiesa, dar 1832 m. Vilniaus evangelikai reformatai nerimavo, kad kapinių klausimas vis dar nėra išspręstas²⁵. Tikėtina, kad nuo XIX a. 4 dešimt. vidurio Reformatų sodo teritorijoje buvusiose kapinėse nebebuvo laidojama. Tačiau dar gerą šimtą metų, iki XX a. 5 dešimt. vidurio, jos buvo prižiūrimos. Tad neatmestina, kad išimties teise vienas kitas palaidojimas galėjo čia atsirasti ir XX a.

²⁰ Vilniaus distrikto 1811 VII 07–08 sesijos memorialas Nr. 14, in: *LMAVB RS, F40-709*, p. 286.

²¹ Vilniaus distrikto 1814 V 19–20 sesijos memorialas Nr. 9, in: *LMAVB RS, F40-709*, p. 296.

²² Alina Šveistytė, Algimantas Jakimavičius, „Šarlis Hermanas de Perte – XVIII–XIX a. kartografas ir entomologas“, in: *Mokslo ir technikos raida Lietuvoje. Mokslo istorikų konferencijos, įvykusios Vilniuje 2004 m. gruodžio 9 d. pranešimai*, Vilnius: „Technika“, 2004, p. 131–140.

²³ Vida Girininkienė, *Vilniaus kapinės*, p. 144–145.

²⁴ Audronė Kasperavičienė, *Evangelikų liuteronų ir evangelikų reformatų kapinės Vilniuje*, Vilnius: Lietuvos reformacijos ir kultūros draugija, 1996 [bukletas]; Vida Girininkienė, *Vilniaus kapinės*, p. 146; Kęstutis Pulokas, „Istorinės Vilniaus evangelikų liuteronų kapinės ant Tauro kalno“, in: *Kultūros barai*, 2022, Nr. 10, p. 99–103; Aldona Prašmantaitė, „Evangelikų (liuteronų ir reformatų) antkapiniai paminklai Rusų kapinėse – istorijos šaltinis“, in: *Dailės kūrinys – istorijos šaltinis*, sudarytoja Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016, p. 144–173.

²⁵ Vilniaus distrikto 1832 VII 1–9 sesijos memorialas Nr. 4, in: *LMAVB RS, F40-709*, p. 410.

Tikslingai kapinės naikinti pradėtos sovietinės valdžios metais pavertus šią vietą skveru. Marija Znamevskaja–Priuferova (*Maria Znamierowska-Prüfferowa, 1898–1990*), 1945 m. pavasarį vaikštinėdama po karo numiokotą Vilnių, atkreipė dėmesį į išlikusią buvusių evangelikų reformatų kapinių koplytėlę, stūksojusią pakrašty arimo. Pasak M. Priuferovos, „Koplytėlėje dar likę senų griaučių, o lauke ne kartą pasitaikę iškastų žmogaus kaulų“²⁶. Čia palaidotųjų palaikai galutinai išniekinti, kapinių teritorija perkasta grioviu XX a. 9 dešimt. pradžioje ruošiant vietą paminklui sovietiniams partizanams. Paminklas buvo demontuotas Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę pirmaisiais XX a. 9 dešimt. metais, tačiau jo laiptuotas postamentas buvo paliktas ir išstovėjo iki dabartinio Reformatų sodo tvarkymo darbų pradžios.

Nepaisant niokojimų ir niekinimų sąlyginai mažame Reformatų sodo plote (2,6 ha) iki mūsų dienų išliko ne tiek ir mažai XVII–XX a. kultūrinės atminties ženklų. Bendruomenei aktualių religinių ir pasaulietinių reikalų svarstymui buvo skirti Sinodo rūmai, kurių pirmieji pastatai datuojami XVI a. paskutiniais dešimtmečiais. Čia rinkdavosi Sinodas, aukščiausia evangelikų reformatų savivaldos institucija. Su laiku šalia rūmų iškilo koplyčia – bokštas su laidojimo rūsiu. XVIII a. pab.–XIX a. pirmoje pusėje pastatai sujungti į bendrą perimetrą. Veikė vargšų vaikų bendrabutis, špitolė, buvo įrengti butai mokytojui ir vargonininkui. Dalis patalpų buvo skirta nuomai. Pastatų priežiūra Vilniaus evangelikų bendruomenei kėlė bene daugiausia rūpesčių. 1822 m. gegužę vykusiame Vilniaus distrikto sesijoje konstatuota, kad pastato užpakalinio sparno viduryje antrame aukšte įrengti būstai jau nuo karo su Napoleonu metų be lubų ir durų, sienos, sumūrytos fachverko stiliumi, supuvusios ir vos besilaikančios. Nuomojamuose kambariuose pūva parketlentės. Sijos supuvę, tad iškritusių parketo lentelių nėra kaip pritvirtinti. Kyla pavojus, kad tokie kambariai nebebus tinkami nuomai, o tai gresia pastovaus 700 lenkiškų auksinų per metus siekiančio nuomos mokesčio pradimu²⁷. Likimo ironija, bet buvę Sinodo rūmai, pastatas, kuriame buvo gausu Vilniaus evangelikų reformatų bendruomenės istorijos relikvų, šiuo metu yra paverstas ištaigingais apartamentais. Laikotarpiu tarp Sinodų bendruomenei svarbių klausimų spręsti evangelikai reformatai rinkdavosi į vykdomosios administracinės institucijos funkcijas turėjusias konsistorijas – į čia pat tam reikalui pastatytą pastatą, stovėjusį palei dab. Pylimo gatvę (Konsistorijos pastato griuvėsiai yra užfiksuoti XX a. 6 dešimt. pradžioje darytoje

²⁶ Maria Znamierowska-Prüfferowa, „Senosios evangelikų reformatų kapinės Pylimo gatvėje“, in: *Vilnius, miestas arčiausia širdies*, iš lenkų k. vertė Viktorija Skliutaitė, Vilnius: Alma littera, 2009, p. 122–123.

²⁷ Vilniaus distrikto 1822 V 22–24 sesijos memorialas Nr. 20, in: *LMAVB RS, F40-709*, p. 349–351.

nuotraukoje). Archeologinių kasinėjimų metu rastų svarbesnių radinių vietos yra pažymėtos, tad pasi-vaikščiojimas Reformatų sode teikia peno istorinių pasakojimų mėgėjams ir siūlo galimybę giliau pasidomėti Reformacijos istorija Lietuvoje.

Reformatų sodo projektas ne kartą koreguotas atsižvelgus į specialistų ir miestiečių pastabas. Rekonstrukcijos metu buvo siekiama teritoriją paversti ornitologiniu požiūriu patrauklia buveine paukščiams, praturtinti bioįvairovę taip sukuriant jaukią erdvę. Apsispręsta išsaugoti daugiau medžių, atskiri sodo plotai apsodinti kiliminiais augalais ir pavasarį pražystančiomis gėlėmis, atsakyta sumanymo sodą aptverti, pakoreguota takų sistema. Vilniaus evangelikų reformatų Sinodo pastato komplekso teritorija su sakralia zona, kurioje buvo sovietiniais metais (1982–1983) sunaikintos kapinės, išsaugota ją pažymint ir išskiriant kraštovaizdžio priemonėmis (architektė Jurga Silvija Večerskytė-Šmeliūnė).

Reformatų sode iki jo atidarymo buvo pakloti būsimo paminklo pamatai. Čia turėtų iškilti Lietuvos paveldą reikšmingai įprasminsiantis ženklas – paminklas Reformacijos sąjūdžio Lietuvoje veikėjams ir lietuvių raštijos pradininkams (skulptorė Daliutė Ona Matulaitė ir architektas Jūras Balkevičius). Paminklas statomas Reformacijos istorijos ir kultūros draugijos (<https://www.reformacija.lt>) iniciatyva. Ši Draugija – tai visuomeninė nekonfesinė, nepolitinė, kultūros ir istorijos organizacija šiomet, 2022 m., mininti savo trisdešimtmetį. Veiklių visuomenininkų, kultūros ir mokslo žmonių įkurta Vilniuje 1992 m. nuo pat pirmųjų dienų turėjo ir tebeturi stiprų intelektualinį branduolį. Pakanka paminėti, kad nuo pat pirmųjų dienų į Draugijos veiklą aktyviai įsitraukė iškili protestantizmo istorijos Lietuvoje tyrinėtoja profesorė Ingė Lukšaitė. Tarp pirmųjų jos narių yra profesorius Sigitas Kregždė, akademinį darbą ilgus metus dirbęs psichologas, pirmasis Draugijos pirmininkas, menotyrininkė dr. Ingrida Korsakaitė, pas Viešpatį prieš porą metų iškeliavęs šviesaus atminimo kalbininkas, Vilniaus universiteto profesorius Arnoldas Piročkinas. Draugijos nariai yra Marija ir Martynas Purvinai, akademinuose sluoksniuose gerai žinomi mokslininkai, kūrybingieji Mažosios Lietuvos paveldo tyrinėtojai. Nuo pat pirmųjų Draugijos dienų su ja yra dabartinis jos pirmininkas charizmatiškasis Donatas Balčiauskas. Veiklus, gebantis kalbėti ir susikalbėti, iš Biržų kilęs bajoriškos giminės palikuonis yra vienas iš Draugijos *spiritus movens*. Iškalbinga Draugijos gyvybingumą, intelektualinio potencialo tęstinumą liudijanti detalė – į jos veiklą pastaraisiais metais įsitraukiantys nauji nariai, kaip antai Vilniaus universiteto profesorė, Lietuvos mokslų akademijos tikroji narė, protestantų raštijos tyrinėtoja Dainora Pociūtė-Abukevičienė, etnomuzikologė dr. Austė Nakienė, statomo paminklo komiteto-fondo kanclerė,

mokslo komunikacijos specialistė, socialinių mokslų daktarė Ina Dagitė-Mituzienė, šiais metais antrai kadencijai perrinkta Draugijos pirmininko pavaduotojos pareigoms, žurnalistės Aurelija Arlauskienė ir Viktorija Liauškaitė. Nuo pat Draugijos įsikūrimo jos narys yra žurnalistas ir vertėjas, Draugijos pirmininko pavaduotojas ir jos metraštininkas Kęstutis Pulokas. Iniciatyvų nestokojantis, intelektualiai pajėgus sam-būris lemia Draugijos raiškos formas ir kryptis. Ta aplinkybė, kad į Draugijos veiklą kaip jos nariai yra įsitraukę protestantišką Lietuvos paveldą tyrinėjantys mokslininkai, tapo itin palankia terpe organizuoti konferencijas, rengti paskaitas ir taip pristatyti plačiam visuomenei Reformacijos idėjas bei jų sklaidos Lietuvoje naujausių tyrimų rezultatus. Primintina, kad Draugijos pastangomis buvo išleistas fotografuotinis 1942 m. leidimo Evangelikų giesmynas su maldomis (Vilnius, 2001), Heidelbergo katekizmas 1563 (Vilnius, 2002). Visuomenės susidomėjimo sulaukė pastaraisiais metais rengiami disputai Reformacijos istorijos tema.

Reformatų sode iškilsiantis paminklas Reformacijos Lietuvoje ir lietuvių raštijos pradininkams – kuklus ir drauge reprezentatyvus vandens versmės ir granito akmens sinergija (centre numatomas įrengti fontanas – technologinės paminklo dalies autoriaus Mantvydo Šakalio kūrinys) grįstas dešimties į ratą sujungtų kolonų ansamblis. Apsispręsta įamžinti dešimties iškilių istorinės Lietuvos XVI–XVII a. asmenybių – kultūros, mokslo, politinio ir socialinio gyvenimo veikėjų, aktyviai prisidėjusių prie Reformacijos idėjų sklaidos – atminimą. Tai Biblijos vertėjas į lietuvių kalbą, liuteronų kunigas Jonas Bretkūnas (1536–1602), iš Kulvos šalia Jonavos kilęs humanistas, antikinių kalbų mokovas, lietuviškų giesmių rengėjas Abraomas Kulvietis (apie 1510–1545), lietuviškos knygos tėvu vadinamas „Katekizmo prasti žodžiai“ (1547) autorius Martynas Mažvydas (apie 1510–1563), pirmasis lietuvių spaustuvininkas, leidęs knygas lietuvių, lenkų, vokiečių kalbomis Vilniuje ir kitose Lietuvos vietovėse, Jokūbas Morkūnas (apie 1550–po 1611), Evangelikų Reformatų Bažnyčioje siekęs įtvirtinti lietuvių kalbą, „Lenkiško ir lietuviško katekizmo“ (1598) leidėjas Merkelis Petkevičius (apie 1550–1608), evangelikų tikybos Lietuvoje globėjas, pirmasis LDK politinis veikėjas, pasukęs Reformacijos keliu, Mikalojus Radvila Juodasis (1515–1565), Lietuvos valstybės patriotas, LDK kancleris ir didysis etmonas Mikalojus Radvila Rudasis (1512–1584), pirmasis Karaliaučiaus universiteto teologijos profesorius (1544–1545), giesmių į lietuvių kalbą vertėjas Stanislovas Rapolionis (apie 1486–1545), vertėjas ir leidėjas, be kita ko Karaliaučiuje išleidęs Martyno Mažvydo sudarytą dviejų dalių giesmyną „Giesmės krikščioniškos“ (1566, 1570) ir kitus jo rankraščiais likusius tekstus Baltramiejus Vilentas

(apie 1525–1587) ir vienas žymiausių savo meto politinių publicistų, evangelikų reformatų polemistas Andrius Volanas (apie 1531–1610). Kiekvienam iš jų skiriama atskira granito kolona, kurioje bus išraižytos pagrindinės biografijos datos ir glaustai, vienu kitu sakiniu, įvardyti svarbesni jų darbai.

Šalia statomo paminklo yra nedidelis Lietuvos laukų akmuo su prie jo pritvirtintoje plokštėje iškalto įrašu: „Čia, buvusiose kapinėse, bus pastatytas paminklas XVI a. Lietuvos Reformacijos pradininkams“. Pastebėtina, kad D. Balčiauskas jau pirmaisiais Draugijos veiklos metais toliaregiškai numatė, jog svarbu yra pažymėti būsimą paminklo vietą. Draugijoje tuomet dar tik sklandė idėja apie būtinybę įamžinti Reformacijos sąjūdžiui Lietuvoje nusipelnusių, prie lietuvių rašto kultūros ištakų esančių istorinių asmenybių atminimo įamžinimą. Vilniaus Karoliniškių mikrorajono pamiškėse 1995–1996 m. sandūroje radęs tam tinkamą riedulį pasirūpino jį atgabenti į buvusių evangelikų reformatų kapinių teritoriją ir tinkamai įpaminklinti. D. Balčiauskas prisimena, kad šis sumanymas buvo labai palankiai sutiktas Kultūros ministerijoje, kuri skyrė jo pastatymui 3 tūkst. litų. Tuomet tai buvo gana solidi suma. Akmuo buvo atidengtas 1996 m. gegužės 5 d. Nūnai jis yra iškalbus, paminklo statybos genezė žymintis ženklas ir Draugijos veiklos atspindys. Sutapimas ar ne, bet paminklo vietos pažymėjimas tapo aukų jo statybai rinkimo pradžia. Antrojo pasaulinio karo į

Kanadą nublokštas kultūrininkas Petras Jaunius (Januševičius) (1913–2010), grįžęs į Lietuvą 2000 m., tapo ne tik atidžiu kultūrinio gyvenimo stebėtoju, bet ir daugelio kultūrinių iniciatyvų mecenatu²⁸. P. Jaunius materialiai yra parėmęs ne vieną Draugijos sumanymą, o būsimam paminklui Reformacijos Lietuvoje ir lietuvių raštijos pradininkams skyrė tikslingą 20 tūkst. JAV dolerių auką. Galimybė „aktyvuoti“ šią sumą radosi kone po poros dešimtmečių, pradėjus paminklo projektavimo ir statybos darbus. Taip P. Jaunius paaukoti pinigai tapo solidžia aukų paminklo statybai rinkimo akcijos pradžia. Vilniaus miesto savivaldybė paminklo infrastruktūrai (pamatų įrengimui, apšvietimui) skyrė apie 130 tūkst. eurų. Paties paminklo sąmatinė vertė siekia 230 tūkst. eurų. Lėšas paminklui (kolonų ansamblis su vandens tėkme) renka Draugija. Lietuvos Respublikos Vyriausybė paminklo statybai yra skyrusi 10 tūkst. eurų, visos kitos lėšos – iš pavienių žmonių ir vieno kito privataus fondo. Tačiau lėšų rinkimas paminklo statybai vyksta kur kas vangiau, nei tikėtasi. Tad klausimas, ar dabar, brutalaus karo veiksmų Ukrainoje akivaizdoje, esame pajėgūs susitelkti ir įamžinti Lietuvai, jos kultūros ir valstybės raidai itin nusipelnusių asmenybių atminimą, ar leisime iš istorinės atminties visiškai ištrinti dėl įvairių aplinkybių primirštus jų vardus, lieka atviras. ■

²⁸ Plačiau žr.: *Knygius Petras Jaunius*, sudarytoja Astrida Petraitytė, Vilnius: Lietuvos Reformacijos istorijos ir kultūros draugija, 2011.

„Vorutos“ fondo išleistas knygas galima įsigyti internetu –

„Vorutos“ fondo knygos internetu

- Viktoras Jencius, *1918 m. Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas*, Trakai: *Voruta*, 2011.
- Pranas Bieliauskas, *Iš Slabados kaimo – į Vilniaus katedrą*, Trakai: *Voruta*, 2013.
- *Trakų Dievo Motinos stebuklai*, Trakai: *Voruta*, 2013.
- *Mokėkime augti ir laukti. Kardinolo Vincento Sladkevičiaus asmenybės ir veiklos bruožai* (sud. Juozas Vercinkevičius), Trakai: *Voruta*, 2014.
- Martynas Purvinas, *Mažosios Lietuvos panemuniais ir pamariais (I knyga)*, Trakai: *Voruta*, 2015.
- Vytautas Valentinas Česnulis, *Kanauninkas Klemensas Maliukevičius*, Trakai: *Voruta*, 2016.
- Juozas Vercinkevičius, *Laisvi su laisvais, lygūs su lygiais*, Trakai: *Voruta*, 2016.
- Martynas Purvinas, *Mažosios Lietuvos panemuniais ir pamariais (II knyga)*, Trakai: *Voruta*, 2017.
- Juozas Vercinkevičius, *Mūsų Trakų žemė*, kn. 1, Trakai: *Voruta*, 2017.
- Juozas Vercinkevičius, *Mūsų Trakų žemė*, kn. 2, Trakai: *Voruta*, 2020.
- Vytautas Vilkišius, *Laisvės kibirkštėlė*, Trakai: *Voruta*, 2020.

Muzikinis folkloras Rytų Lietuvoje

„Vorutos“ pokalbis su Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikinio folkloro archyvo vedėja, jaunesniąja mokslo darbuotoja Varsa LIUTKUTE-ZAKARIENE.

Kas yra muzikinis folkloras Lietuvoje? Kiek turime ir kur visa tai sukaupta?

Per šimtmečius Lietuvoje gyvenantys žmonės visada muzikuodavo – dainuodavo ir grodavo muzikos instrumentais. Jau XIX a. romantikai pastebėjo, kad folkloras yra ne tik buities užpildymo kūryba būdas. Jis tampa ir miesto intelektualų kūrybos atrama, vėliau tautų judėjimo kultūrine atrama. Tuo metu folklorą pradeda rinkti, leisti leidinius. Folkloras imamas vertinti, tampa kultūrine vertybe, folkloro visuma išskirstoma pagal vertybinius kriterijus.

Muzikinį folklorą kaupia ir saugo tiek mūsų, Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikinio folkloro archyvas, tiek kiti Lietuvos archyvai: tai Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Lietuvos nacionalinis kultūros centras. Folkloro surinkta ekspedicijose Lietuvoje ir šiek tiek už jos ribų – Baltarusijoje, Lenkijoje, Latvijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikinio folkloro archyvas yra vienas didžiausių specializuotų archyvų Rytų Europoje. Čia saugoma apie 120 000 vnt. garso įrašų, apie 700 vnt. vaizdo įrašų, muzikos transkripcijų, yra ir iš klausos ekspedicijose užrašytų dainų fondas.

Ar yra Lietuvos muzikinio folkloro archyvų kitose aukštosiose mokyklose?

Nedidelius muzikinio folkloro archyvus turi Klaipėdos universitetas. Ekspedicijas vykdo ir leidinius leidžia Kauno Vytauto Didžiojo universiteto darbuotojai bei studentai. Didžiausią ir seniausią folkloro archyvą sukauptė Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, kuriame nemažai ir muzikinio folkloro – daugiausia dainų. Jie paveldėjo prieškarinį Kauno Lietuvių tautosakos archyvo fondą ir tęsia jo darbus.

Kaip yra tiriamas ir pristatomas muzikinis folkloras? Regis, Jūsų archyvas išleido knygą apie Lietuvos tremtinių Sibire folklorą?

Sukaupta medžiaga, jei ji vien tik saugoma, pra-

Varsa Liutkutė-Zakarienė. NUOTR. IŠ ASMENINIO ALBUMO

randa savo prasmę. Kad dešimtmečius kaupti fondai būtų aktyvūs šiandienos kultūroje, jie privalo būti pasiekiami ne tik siauram specialistų ratui. Šiais laikais leidinių išleista tikrai nemažai. Kiekvienas besidomintis savo kūrybinėms idėjoms gali rasti daug medžiagos. Fondai pasiekiami internetu, nuolat leidžiama leidinių, kuriuose dainininkų istorijos, specialistų komentarai apie muzikantus, dainas ir muziką. Paskutinis svarbus Lietuvos muzikos ir teatro akademijos leidinys – J. Vyliūtės ir G. Kirdienės knyga „Lietuviai ir muzika Sibire“, G. Kirdienės dvitomis „Lietuvių ir latvių muzikinis-kultūrinis bendravimas sovietmečiu politinio kalnimo ir tremties vietose“, D. Račiūnaitės-Vyčinienės solidžios sutartinių studijos „Sutartinių audos“, „Sutartinės“. Nuolatos leidžiama CD serija „Dainų karaliai ir karalienės“, kurioje atskleidžiami talentingiausių dainininkų portretai. Kita leidinių grupė skirta lokalių vietovių muzikiniams paveikslams – garso įrašai iš konkretaus kaimo ar apylinkių kartu aptariant ir tų kaimų žmonių gyvenimo būdą, muzikavimo aplinkybes:

Kalvių ir Lieponių (Trakų r.), Puponių (Kupiškio r.), šiuo metu rengiamas leidinys skirtas Šilalei. Išleisti chrestomatiniai leidiniai – „Dzūkų melodijos“ (sud. G. Četkauskaitė), „Aukštaičių melodijos“ (sud. L. Burksaitienė), aukštaičių, suvalkiečių, dzūkų garso įrašų rinkiniai.

Ar kolektyvai klasifikuojami? Kaip jie kūrėsi? Kokios lietuvių ir Lietuvoje gyvenančių tautinių bendrijų folkloro jungtys?

Klasifikaciją, remdamiesi tyrinėtojų ir mokslininkų studijomis, įtvirtina folkloro judėjimo praktikai vadovaujanti institucija – Lietuvos nacionalinis kultūros centras. Jis pateikia meno kolektyvų apibrėžimus. Taip ribojamas laisvas kūrybinis procesas, bet kartu skatinama atkreipti dėmesį į tas folkloro vertybes, kurių svarbą akcentuoja tyrėjai. Įvairi meno kolektyvų strategija visada priklausė nuo institucinio požiūrio ir sudaromų sąlygų. Sovietmetis – specifinė meno kolektyvų raiškos erdvė. Tuo metu užsakymą kultūrai formavo partijos dekretai ir buvo saugoma, kad nuo to užsakymo nebūtų nukrypstama. Folkloro galią ir tautinės raiškos būtinybę sociume reikėjo spręsti. XX a. 6 dešimt. buvo nutarta, kad privalu folklorą perdirbti taip, kad jis atspindėtų sovietinio žmogaus idealus. Pats tikrasis folkloras, prigimtinė kultūra tam iš esmės netiko (tradicinė kultūra supinta iš tikėjimų ir žmonių tarpusavio ryšius kuriančių pavidalų prieštaravo partijos doktrinoms). Tuo metu imta gausiai finansuoti taip vadinamus dainų ir šokių ansamblius visoje SSRS. Buvo kuriami šokiai, harmonizuojamos dainos, kuriose naudojamos liaudyje populiarios dermės, tekstinės raiškos, bet jau kitu turiniu arba tenkinamasi paviršutiniu, atraktyviu grožiu spekuliuojant pseudotautiškumo detalėmis. Taip suklestėjo ansamblis „Lietuva“ ir jo sekėjai aukštesiose mokyklose, provincijos kultūros namuose. Neaplenkė ši tendencija ir tautinių bendrijų grupių. Lietuvos lenkams kilo dar vienas uždavinys – bendravimas su Lenkijos meno kolektyvais. Toks bendravimas lėmė lenkų dainų ir šokių ansamblių skirtumą nuo lietuviškų. Lenkijoje tautinės muzikos kūrėjai nenutolo nuo popmuzikos formų, tik šiomis formomis reiškė folklorizuotą turinį. O lietuvių kolektyvai dažniausiai veikė pagal autorinę kompozitorių kūrybą, nesusijusią su populiariuoju stiliumi. Lietuvoje ypač buvo plėtojama modernių autorinių instrumentų, sukurtų ir semantiškai susietų su tradiciniais, sistema: kanklės, birbynė, sukurti neegzistavę skrabalai ir t. t. Net sovietmečiu „tautų daugystė“ skatinančioje kultūrinėje erdvėje lenkų ir lietuvių kolektyvai bendravo menkai.

Folkloro judėjimo prigimtis ir folkloro kolektyvų kūrimosi aplinkybės visiškai kitokios. Nors ir didžiausią postūmį miesto folkloro judėjimui davė tas pats partijos paskatinimas „surinkti ir perkurti“ folklorą, folkloro rinkėjai pajuto didžiulę skirtį

tarp užrašyto kaime iš folkloro pateikėjų ir to, kuo folkloras tampa jį perkuriant. Folkloro ansambliai gimė iš protesto prieš folkloro falsifikavimą, tikro kaimo žmogaus santykio su aplinkiniais, su jį supančia gamta pažinimo ir raiškos mene. Folkloro judėjimo kūrėjams – miesto inteligentijai – atsivėrė naujas pasaulis, kupinas savitos pasaulėžiūros, tikrų, nefalsifikuotų santykių su aplinka. Miesto kultūrinėse erdvėse tai realizavosi galinga kraštotyros, folkloro sąjūdžio banga, daugybės folkloro ansamblių susikūrimu. Kitų tautinių bendrijų šis sąjūdis nepalietė arba palietė labai menkai, įtraukdamas tik pavienius atstovus, kurie įsiliedavo į lietuvišką judėjimą. Todėl dauguma lenkų, rusų, net karaimų tautinių kolektyvų remiasi į sovietmečiu susiformavusią dainų ir šokių ansamblių tradiciją. Ši tradicija puikiai gyvuoja ir lietuviškoje meno kolektyvų raiškoje, nes nuo sovietmečio išlaikė gerą finansavimo sistemą ir yra išsišakojusi muzikos mokymo sistemoje. Folkloro judėjimas neturi jokių resursų muzikinio mokymo sistemoje, taip pat tik sulaukus nepriklausomybės imta sistemingai finansuoti folkloro ansamblius. Smagu, kad pamažu ir lenkų tautinė bendruomenė pradeda suvokti savo vietinės kultūros vertę ir svarbą. Habil. dr. Gustav Juzala, šiuo metu vadovaujantis Baltosios Vokės folkloro ansambliui, rengia folkloro ekspedicijas, ansamblis ir jo dainuojamos dainos atskleidžia vertingą bei turtingą savo krašto muzikinę tradiciją.

Jeigu lenkų dainų ir šokių ansamblis „Troczenie“ atlieka lenkų dainas, bet jose nėra vietinio folkloro, kaip tai vertinti?

Kiekvienas turi teisę kultūriškai reikštis taip, kaip nori. Bet žmogus, mano supratimu, gali gerai jaustis tik vertindamas, visų pirma, save, savo krašto, kaimo grožį, suprasdamas ir įsigilindamas į vietos vertybes bei augindamas savo kasdienę kūrybą iš jų. Tai nereiškia, kad negerai ar negalima pajusti, ką reiškia padainuoti kito krašto dainas. Rengiantis kelionėms į kitų šalių festivalius, lietuvių folkloro kolektyvams yra garbės reikalas išmokti bent kelias tos šalies dainas ar šokį. Tačiau save išreikšti folkloro medžiaga sau nemeluodami galime tik ta prigimtaine kultūra, kuri mums duota čia, mūsų žemėje.

Kiek Vilniaus krašto lietuvių ir lenkų folkloras yra susijęs?

Folkloras išauga iš savo prigimtinės vietos kultūros, gamtos. Jei Rytų Lietuvoje keletą šimtmečių kartu gyvena lietuviai, rusai (sentikiai), lenkai, baltarusiai, jie kartu linksmynasi, švenčia šventes, tuokiasi, laidoja artimuosius, visiškos izoliacijos išlaikyti neįmanoma. Gal kiek labiau izoliuotos buvo nekrikščioniškų tikėjimų bendrijos. Nors apie tai sunku spręsti, nes folkloro išliko labai menka dalis. Krikščioniškosios

bendrijos išlaikė ir savitų, vien tik joms būdingų kultūros bruožų, bet muzikinio folkloro didžioji dalis neabejotinai buvo bendra. Tai ypač būdinga senajam sluoksniui – apeiginės vestuvinės dainos dainuotos tiek lenkiškai, tiek baltarusiškai, tiek lietuviškai; visas kalendorinis apeiginis folkloras. Visos dainų melodijos tos pačios, tekstų siužetai ir poetinė struktūra, net priedainiai tie patys. Net yra dainų su visų kalbų intarpais. Tų pačių kalendorinių dainų melodijų yra ir kultūriškai uždaresnėje rusų sentikių bendruomenėje. Bendrai gyveno ir kūrė visi savame krašte – tarp savų kalvų, upių, ežerų.

Kas tiria lietuvių ir lenkų folklorą Vilniaus krašte?

Šiame krašte nuolat vykdomos folkloro ekspedicijos, pavieniai užrašymai, atvažiuoja folkloro ekspedicijos iš Lenkijos. Yra publikuota **G. Juzalos** mokslinių šio krašto tyrimų:

Semantyka kolęd wiosennych. Studium folklorystyczno-etnomuzykologiczne, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, 2013.

Semiotyka folkloru muzycznego pograniczy polsko-litewskich, Kraków: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, 2007.

Wielokulturowy folklor muzyczny Suwalszczyzny, 2018.

Dziedzictwo Suwalszczyzny. Muzyka, 2018.

Muzyczny folklor u susasnyj systemi osvity v krajnach schidnoj Evropy i Baltii, Problemy Etnomuzykologii, t. 13, 2018.

„The Traditional Music of Podhale“, in: *Ethnologia Polona*, t. 35, 2016, p. 163–179.

„Folklore in the modern culture of Lithuania and

Latvia“, in: *Ethnologia Polona*, t. 33/34 (2012–2013), 2014, p. 180–195.

„Kauno, Kėdainių, Panevėžio ir Radviliškio rajonų lenkų dainos“, in: *Tautosakos Darbai*, t. 43, 2012, p. 155–173.

„Wielokulturowy folklor muzyczny Suwalszczyzny“, in: M. Pokropek, *Ludowe tradycje Suwalszczyzny*, Suwałki, 2010, p. 273–286.

2010: „Of research into Easter well-wishing carols in Poland and Lithuania“, in: *Traditional Musical Cultures in Central-Eastern Europe. Ecclesiastical and Folk Transmission*, ed. P. Dahlig. Warsaw, 2010, p. 115–140.

Habil. dr. T. Nowak mokslo darbų:

Tradycje muzyczne społeczności polskiej na Wileńszczyźnie. Opinie i zachowania, Warszawa (Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Instytut Muzykologii UW), 2005.

Tradycyjna kultura taneczna Wileńszczyzny do 1939 roku, Centrum Kultury Gminy Ełk z siedzibą w Stradunach, Straduny, 2014.

„Współczesna ludowa twórczość muzyczna na Wileńszczyźnie“, in: „*Twórczość Ludowa*“, Nr. 3–4, 2008, p. 20–23.

Minėtinis Veros Venckūnaitės–Čepulienės bakalauro darbas „Dieveniškų krašto dainavimo tradicijos kaita: XX a. antroji pusė–XXI a. pradžia“, taip pat Irenos Višnevskos magistro darbas „Rugiapjūtės dainos stilistika daugiakalbėje Pietryčių Lietuvoje“.

Dėkojame už pokalbį.

*Kalbėjosi Jolanta ZAKAREVIČIŪTĖ
ir Juozas VERCINKEVIČIUS*

Tėviškės aušra

Tautos fondo (JAV) leidinys Lietuvos mokykloms

Nr. 11 (68)

2022 m. gruodis

Lietuviai etninėse žemėse

Kodėl yra blogai, jei yra taip gerai?

Sigitas BIRGELIS,

Punskas, Lenkija, www.punskas.pl

Lenkijos politikai dažnai kritikuodavo Lietuvą, esą ji galėtų imti iš Lenkijos pavyzdį ir sudaryti lenkams tokias sąlygas, kokias turi Lenkijos lietuviai. Ar iš tikrųjų jie to norėtų? 2020–2021 mokslo metais Lietuvoje veikė 46 pradinės mokyklos, kuriose lenkų mokomąja kalba mokėsi 9,12 tūkst. mokinių.

Lenkijoje veikia 3 lietuviškos pradinės mokyklos, kuriose mokosi per 400 mokinių. Lietuvos lenkai nesiskundžia dėl vadovėlių, o Lenkijos lietuviams jų labai trūksta.

Ką pakeitė Lenkijos tautinių mažumų įstatymas?

Po Antrojo pasaulinio karo Lenkijoje veikė baltarusių, ukrainiečių, slovakų, žydų, lietuvių mokyklos dėstomąja kalba. Ilgainiui valstybės politika privedė prie to, kad daugumoje jų gimtosios kalbos buvo mokoma tik kaip dalyko. Žydų ir vokiečių mokyklos 7 dešimt. buvo likviduotos. Mokyklas dėstomąja gimtąja kalba pavyko išlaikyti tik lietuviams. Iki 9 dešimt. lietuviškų mokyklų tinklas plėtėsi. 1988 m. įsikūrė lietuviškos klasės Krasnagrūdės mokykloje, o truputį vėliau – Krasnave.

1999 m. Lenkijos švietimo reforma Lenkijos lietuviams turėjo katastrofiškas pasekmes. Nebuvo atsižvelgta į lietuvių specifiką ir poreikius. Nusistovėjęs lietuvių mokyklų tinklas ėmė griūti. Punsko, Seinų ir Krasnapolio valsčiuose imta uždarinėti lietuvių mokyklas. Buvo likviduotos Vaitakiemio, Lumbių, Klevų, Aradnykų, Ramoniškės ir kt. mokyklos.

Lietuviai bandė jas ginti. Taip gimė Lenkijos lietuvių švietimo plėtros strategija, kuri turėjo išgelbėti lietuvių švietimą, užtikrinti optimalų lietuviškų mokyklų tinklą, kokybišką egzaminų organizavimą, vadovėlius. Vietoj to netrukus pradėta kalbėti apie Vidugirių, Pristavonių ir Navinykų lietuviškų mokyklų likvidavimą.

Siūlė elektroninius vadovėlius

Lenkijos lietuvių mokykloms visada trūko vadovėlių. Šis klausimas pasidarė ypač opus po 2009 m. prasidėjusios naujos programinės švietimo reformos. Pirmosioms pagrindinės mokyklos ir gimnazijos klasėms vadovėliai ėmė neatitikti bendrųjų planų, o senaisiais neleista naudotis. Lietuviškų vadovėlių leidyba sulėtėjo. Lenkijos švietimo ministerijos šiam tikslui skirtos lėšos buvo per mažos, tad vadovėlių spraga darėsi vis didesnė. Į lietuvių pasiūlymą kuo greičiau išleisti reikiamus bent lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos ir geografijos, pradinėjų klasių vadovėlius gautas atsakymas, kad vadovėliai leidžiami mažu tiražu, todėl daug kainuoja, tačiau ministerija stengsis juos finansuoti.

Lenkijos švietimo ministerijos atstovai prabilo apie elektroninius vadovėlius. Lenkijos valdžios atstovai teisinasi, kad tokio didelio kiekio lietuviškų vadovėlių leidimo kol kas finansuoti negali, todėl ketina finansuoti elektroninių jų versijų leidybą.

Pasak Lenkijos ministerijos, elektroninė versija lengviausiai pasiekama mokykloms, nes tokį vadovėlių

galima skaityti ne tik internete, bet ir kompaktiniuose diskuose ar elektroninių knygų skaitytuvuose. Lenkijos lietuvių mokykloms sunku buvo įsivaizduoti, kad vaikai mokytųsi iš elektroninių knygų, nes neturėjo tam techninių galimybių.

Pritrūko pinigų

Kai Lenkijos švietimo ministerijos ekspertų grupė pristatė naują tautinių mažumų finansavimo modelį, paaiškėjo, kad pagal jį savivaldybėms apsimoka turėti mokyklas, kur lietuvių kalbos mokoma tik kaip papildomo dalyko, o mokyklos, kur lietuviškai mokoma visų dalykų, finansiškai labai nuostolingos. Išlaidos tokiose mokyklose buvo nepalyginamai didesnės nei ten, kur per savaitę pridedamos trys lietuvių kalbos pamokos. Iškilo klausimas, ką darys Punsko savivaldybė: ar iš paskutiniųjų stengsis išlaikyti tas mokyklas, ar ieškos lėšų kitur.

Parama atėjo per vėlai

Maždaug prieš 10 metų Lenkijos lietuvių bendruomenė Lenkijos prezidentui Bronislavui Komorovskiui (*Bronisław Komorowski*) rašė: „Pastaruoju metu Lenkijos lietuvių tautinės mažumos padėtis blogėja. Apie tai byloja mokyklų lietuvių mokomąja kalba tinklo mažėjimas, lietuviškų vadovėlių leidybos klausimo ignoravimas, nepakankamas lietuviškų mokyklų finansavimas. Mokiniai, besimokantys lietuviškose klasėse, finansiniu požiūriu diskriminuojami tų, kurie lanko lietuvių kalbos, kaip papildomo dalyko, pamokas, atžvilgiu. Tai liudija, kad trūksta geros valios spręsti gyvybiškas lietuvių bendruomenės problemas.“

Lietuviams buvo pasiūlyta atsisakyti mokyklų dėstomąja lietuvių kalba, o gimtosios kalbos mokytį kaip dalyko. Beje, tokia mokykla neprisideda prie tautinio tapatumo palaikymo.

Lietuviškos mokyklos dėl per mažo finansavimo negalėjo išsilaikyti Punsko ir Seinų krašte. Septynios mokyklos jau buvo uždarytos, kitoms trims grėsė likvidavimas. Vieną rytą čia gyvenantys lietuviai galėjo atsibusti suvokdami, kad visame Punsko ir Seinų krašte turi tik dvi mokymo įstaigas.

Susikaupė per daugelį metų neišspręstos problemos. Galėjo pasirodyti, kad spręsti jas gali būti per vėlu.

Punsko valsčiaus viršaitis Vytautas Liškauskas nerimavo, kad Punsko savivaldybė, dengianti lietuviškų mokyklų nuostolius, nueis į bankrotą. Jis argumentavo: „Savivaldybės, kur daug baltarusių ir kurie turi tik papildomas baltarusių kalbos pamokas, o ne moko baltarusių kalba, papildomai gauna 800 tūkst. zlotų per metus. O mes turime lietuviškas mokyklas, kartu turime vesti pamokas ir lenkiškai, bet mums papildomos lėšos yra apie 500 tūkst. zlotų.“

Vidugirių lietuviška pradinė mokykla Lenkijoje. ŠALTINIS – <[HTTPS://PUNSKAS.PL/](https://punkskas.pl/)>

Navinykų, Pristavonių ir Vidugirių pagrindinių mokyklų vadovai, mokytojai ir mokinių tėvai kreipėsi į Lietuvos valstybę, kad tarpininkautų ir su Lenkijos valdžia padėtų spręsti sunkią lietuviškų mokyklų išlaikymo problemą.

„Neturime kitos išeities“, – rašė Punsko valsčiaus viršaitis premjerui Algirdui Butkevičiui, švietimo ir mokslo ministrui Dainiui Pavalkiui ir Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto nariams. – Dėl lėšų stygiaus Punsko valsčius priverstas uždaryti paskutines lietuviškas pagrindines mokyklas (Navinykų, Pristavonių ir Vidugirių), kurios yra toli nuo Punsko ir Seinų, todėl, be pagrindinio vaidmens, atlieka ir kultūros židinių užduotis. Pasiliks viena pagrindinė mokykla Punske su lenkiškomis ir lietuviškomis klasėmis. Tai bus didelis, staigus smūgis visam mūsų krašto lietuviškam tapatumui. Sugriovus priešpilius, lietuviškas mokyklas, greitai grius ir pati pilis. Neliks mūsų krašto. Gerai žinom, kaip staigiai jis tirpsta ten, kur neliko lietuviškų mokyklų.“

Švietimo finansavimas tapo nepakeliama našta Punsko valsčiui. Lenkijos centrinė valdžia, žadėjusi padidinti lietuviškų mokyklų mokinio krepšėlį 80 proc., jį padidino tik 20 proc.

Nebuvo kitos išeities, kaip kreiptis į Lietuvos valstybę, kad padėtų ir tarpininkautų derybose su Lenkijos valdžiomis. Nedrįsta Lietuvoje ieškoti finansinės paramos, nes šio krašto lietuviai gerai suprato, kad Lietuvos valstybei sunku išlaikyti savo tautinių mažumų mokyklas. Nors kai kuriose iš jų yra nedidelis moksleivių skaičius, rajonų savivaldybės sugeba išlaikyti jas, nes Lietuvos švietimo ir mokslo ministerija skiria joms tinkamą finansavimą. Ne tik pagal vaikų skaičių, bet ir mokyklos poreikius.

Galutinį sprendimą Punsko valsčiaus taryba turėjo priimti vasario 27 d. Tą dieną ji, neatsižvelgdama į Lietuvos valdžios ir Lenkijos lietuvių organizacijų prašymus, nusprendė uždaryti Pristavonių ir Vaitakiemio mokyklas, paliekant Vidugirių mokyklą.

Nelengva buvo ir Seinų lietuvių „Žiburio“ mokyklai. Kaip teigė šios mokyklos direktorius Algirdas Vaicekauskas, jeigu ne lėšos iš Lietuvos, mokyklą būtų tekę uždaryti. Kasmet Lietuva skiria kelis šimtus

tūkst. litų. Grėsmė kilo ir Kovo 11-osios bendrojo lavinimo licėjui.

Lieps deginti „neteisingas“ knygas?

Atrodė, kad su naujais iššūkiais Suvalkų krašto lietuviams gali tekti susidurti po 2016 m. Kukiz'15 parlamentari pareiškė norį tikrinti Lenkijos tautinių mažumų mokyklas. Anot jų, istorijos mokymas tautinių mažumų mokyklose privalo būti toks pats, kaip ir kitose Lenkijos švietimo įstaigose, reikia joms atkreipti dėmesį, kad „gyvena Lenkijoje“. Paweł Kukiz parlamentari Lenkijos mokyklose dėstomąja tautinės mažumos kalba panoro cenzūruoti tautinių mažumų mokymo programą ir bibliotekų fondus.

Kukizo aplinka siekė tautines mažumas pastatyti Lenkijos politikos įkaito vietoje. Jie bandė daryti spaudimą nevyriausybinėms tautinių mažumų organizacijoms, nes, pasak jų, tautinės mažumos turėtų užsiimti tik dainomis ir šokiais, puoselėti folklorą, kitaip jos gali kelti pavojų Lenkijos valstybei (Lenkijoje tautinių mažumų yra tiek, kiek gaidžio ašara). Parlamentari „nematė“ išpuolių prieš tautines mažumas, kapų niokojimo ir kt. Tautinės mažumos atstovams atrodė, kad netrukus bus priversti deginti „neteisingas“ knygas.

Tarp įsipareigojimų ir jų vykdymų būna praraja

2019 m. lapkričio 20 d. Varšuvoje Lietuvos švietimo, mokslo ir sporto ministras dr. Algirdas Monkevičius ir Lenkijos nacionalinio švietimo ministras Dariušas Piontkovskis (*Dariusz Piontkowski*) pasirašė deklaraciją „Dėl lenkų tautinės mažumos Lietuvos Respublikoje ir lietuvių tautinės mažumos Lenkijos Respublikoje švietimo“. Joje abi šalys įsipareigojo intensyviau bendradarbiauti švietimo srityje: rengiant ir adaptuojant vadovėlius, organizuojant kvalifikacijos tobulinimą mokytojams, stiprinant pagalbą mokykloms, specialiųjų ugdymo poreikių turintiems vaikams ir kt.

Šis dokumentas turėjo gerinti lietuvių tautinės mažumos Lenkijoje ir lenkų tautinės mažumos Lietuvoje ugdymo kokybę. Įsipareigojimai apėmė beveik viską: ir ugdymo sąlygų gerinimą, aprūpinimą vadovėliais, mokymo priemonėmis, ir mokytojų kvalifikaciją, ir nuolatinę ugdymo stebėseną, rezultatų fiksavimą.

Dokumente pabrėžiama, kad abiejose šalyse reikia centralizuotu būdu aprūpinti mokyklas gimtosios kalbos vadovėliais, užtikrinti vadovėlių ir papildomų mokymo priemonių finansavimą. Lenkijoje besimokantiems lietuviams mokiniams turi būti finansuojamas lietuvių kalbos, istorijos, kultūros ir Lietuvos geografijos vadovėlių įsigijimas. Taip pat turėjo būti rengiami nauji vadovėliai, skirti tautinių mažumų mokykloms, o mokytojams organizuojami mokymai, kaip veiksmingai dirbti su naujais vadovėliais ir mokymo priemonėmis.

Iki 2020 m. kovo 1 d. turėjo būti parengtas planas, kaip įgyvendinti deklaracijos nuostatas. Lietuva ir Lenkija įsipareigojo sudaryti darbo grupę, kuri būtų atsakinga už deklaracijos nuostatų realizavimą.

Tarp įsipareigojimų ir jų vykdymo neretai būna praraja. Pernai Lenkijos švietimo ir mokslo ministerija iš penkių Punsko „Aušros“ leidyklos paruoštų vadovėlių ir pagalbinių priemonių nenupirko nei vienos!

Suvalkų lietuviška mokykla padidins disproporcijas?

2020 m. Suvalkuose buvo įkurtas lietuviškas vaikų darželis. Lietuvių tautinei mažumai tokia ugdymo įstaiga yra didelis pasiekimas saugant vaikų tautinį identitetą. Suvalkuose gyvena daugiau kaip 70 tūkst. gyventojų, iš kurių, manoma, apie tūkstantį sudaro lietuviai. Vaikų darželis neatliks savo funkcijos, jei mieste nebus įkurta lietuviška mokykla. Tuo rūpinasi Lenkijos lietuvių bendruomenė (LLB). Lietuvos valdžia stengiasi padėti. Lenkijos poziciją šiuo klausimu išsako Lenkijos užsienio reikalų ministerijos, Europos politikos departamento direktorius Henryk Litwin (2021 m. rugsėjo 27 d. atsakymas į LLB raštą):

„Užsienio reikalų ministerija džiaugiasi, kad lietuvių tautinė mažuma gali naudotis daugeliu jai priklausančių teisių, tarp jų galimybe dokumentuose pagal gimtosios kalbos taisykles užrašyti vardą ir pavardę, teise bendraujant su savivaldybės administracija (šalia valstybinės kalbos) vartoti lietuvių kalbą kaip pagalbines arba vietovėse, kur kompaktiškai gyvena, informacinėse lentose, kurios pagaminamos biudžeto lėšomis, topografinius pavadinimus užrašyti lietuvių kalba. Džiaugiuosi taip pat, kad švietimo sąlygos, kurias Lenkija užtikrina savo lietuvių kilmės piliečiams, tarp jų galimybė laikyti lietuvių kalbos brandos egzaminą, kurio rezultato paisoma stojant į aukštąsias mokyklas Lenkijoje, atitinka europinius standartus.

Kartu apgailėstaudamas konstatuoju faktą, jog tenkindami naujus lietuvių tautinės mažumos Lenkijoje prašymus dar labiau didintume disproporcijas. Mat Lenkija, remdamasi vidaus teisėje įtvirtintomis nuostatomis, sukūrusi šalies lietuvių tautinei mažumai palankias sąlygas, o Lietuvos lenkų pagrindiniai postulatai daug metų neįgyvendinami. Todėl norėčiau, kad vykstant Lenkijos ir Lietuvos dialogui, lietuvių kilmės Lenkijos piliečiai remtų Lenkijos poziciją ir kiekvieną kartą pabrėžtų, jog žiūrint tautinės mažumos akimis, labai svarbu įgyvendinti dvišalėse sutartyse ir tarptautinėje teisėje įtvirtintus įsipareigojimus.“

Taigi, 2020–2021 m. m. Lietuvoje veikė 46 pradinės mokyklos, kuriose lenkų mokomąja kalba mokėsi 9,12 tūkst. mokinių. Lenkijoje veikia 3 lietuviškos pradinės mokyklos, kuriose mokosi per 400 mokinių. Lietuvos lenkai nesiskundžia dėl vadovėlių, o Lenkijos lietuviams jų labai trūksta.

Šaltinis – „Dziūkų žinios“, Nr. 40, 2022 m. spalio 6 d., p. 6–7.

Baltarusija – prieš mokyklas

Sofija DAUBARAITĖ,
Vilnius

Jau šių metų balandį Baltarusijoje esančių lietuviškų mokyklų kolektyvai jautė nerimą. Sklido kalbos, kad Baltarusija ruošiasi uždaryti lietuviškas mokyklas. Mūsų valstybės švietimo institucijos tuo metu į tai nereagavo, gal tikėjo, kad žodis netaps kūnu.

Štai atėjo Rugsėjo 1-oji ir Pelesos vidurinė mokykla buvo uždaryta. Kaip rašoma mokyklos metraštyje, Pelesoje lietuviška mokykla veikė nuo 1913 metų. Keitėsi laikai, valdžia, karai ir negandos nutraukdavo ir lietuviško žodžio sklaidą, pakeisdavo vaikų mokymo formą. Po karo vietoje lietuviškos mokyklos buvo atidaryta rusiška. Vis dėlto vietiniai gyventojai nenuleido rankų – siuntė delegacijas į Vilnių, Maskvą ir nuo 1957 m. gavo leidimą toje mokykloje vesti lietuvių kalbos pamokas.

Pelesoje pirmoji Baltarusijos lietuvių pagrindinė

mokykla buvo pastatyta ir atidaryta 1992 m. Mokykla, 3 mokytojų gyvenamieji namai su ūkiniais pastatais, katilinė, valymo įrenginiai – visa tai atlikta Lietuvos Respublikos lėšomis ir įkurta 2,5 ha žemės sklype, kuris priklauso Pelesos lietuvių bendruomenei „Gimtinė“. Mokykla augo, plėtėsi ir 1999 m. jai buvo suteiktas vidurinės mokyklos statusas, veikė ikimokyklinio ugdymo grupė. Ugdymas mokykloje vyko lietuvių kalba pagal Baltarusijos Respublikos tautinėms mažumoms parengtus mokymo planus ir programas. Mokykla buvo išlaikoma Lietuvos valstybės. Ji išleido ne vieną dešimtį abiturientų laidų, jau nekalbant apie tai, kad mokykla buvo kultūros židiny, kur kartu su bendruomene rengtos šventės, puoselėtos tradicijos... Mokykla šiomet ruošėsi švęsti savo gražią 30-ies metų sukaktį...

Rugpjūčio 12 d. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija išsiuntė oficialią notą Baltarusijos

Protesto dėl lietuviškų mokyklų uždarymo Baltarusijoje dalyviai Vilniuje, Rotušės aikštėje, 2022 m. rugsėjo 19 d. SOFIJOS DAUBARAITĖS NUOTR.

ambasadai Lietuvoje, kurioje išreikštas protestas dėl Baltarusijos institucijų veiksmų uždariant Pelesos mokyklą, taip pat naikinant galimybę mokytis gimtąja kalba ir kitose mokyklose. Išblaškyti ir Rimdžiūnų mokyklos mokiniai ir mokytojai. Pelesos vaikų darželyje ir vidurinėje mokykloje lietuvių mokomąja kalba mokėsi 127 mokiniai, dirbo 23 pedagogai, iš jų 11 – Lietuvos piliečiai. Tuo metu Rimdžiūnų lopšėlių-darželių ir vidurinę mokyklą lankė 82 mokiniai ir dirbo 18 pedagogų kolektyvas. Rimdžiūnų mokykla yra valstybinė Baltarusijos mokykla, ji pastatyta 1996 m. Lietuvos lėšomis.

Pagal naujus Baltarusijos švietimo ministerijos įstatymus nuo Rugsėjo 1-osios Baltarusijoje privaloma mokytis tik rusų ir baltarusių kalbomis.

Rugsėjo 19 d. Vilniuje į Rotušės aikštę rinkosi protestuotojai dėl šių Baltarusijos veiksmų. Rinkosi ir Baltarusijos lenkų bendruomenių atstovai. Dalyvavo ne vienas Lietuvos Respublikos Seimo narys, taip pat Lenkijos Respublikos Senato narys M. Kaminskis. Kalbėjusieji smerkė tokį A. Lukašenkos žingsnį.

LR Seimo narys E. Zingeris pabrėžė, kad A. Lukašenkos režimas, vykdydamas V. Putino užmojus, vis labiau klimsta į politinę aklavietę ir tiesiogiai prisideda prie ukrainiečių žudymo. Iš Baltarusijos leidžiamos raketos... O uždrausdamas tautinių mokyklų egzistavimą pažeidžia dvišalius Lietuvos ir Baltarusijos susitarimus bei 1992 m. politiškai įpareigojančią Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos Deklaraciją „Dėl asmenų, priklausančių nacionalinėms, etninėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms, teisių“ ir iš jos kylančius tarptautinius įsipareigojimus dėl tautinių mažumų teisių užtikrinimo, tarp jų – ir teisę mokytis gimtąja kalba, susitarimus.

LR Seimo narė R. Tamašunienė sakė, jog kalba ir Lietuvos lenkų rinkimų akcijos vardu. Ji priminė, jog Baltarusijoje jau anksčiau buvo naikinami lenkų kultūros centrai, jų vadovai areštuojami arba laikomi namų arešte. Daug žmonių yra išvejami iš šalies. O dabar uždarytos keturios mokyklos dėstomąja lenkų kalba. Yra griaunamas tautinių bendrijų kultūrinis ir

Protesto metu skambėjęs šūkis. SOFIJOS DAUBARAITĖS NUOTR.

Žurnalistams į klausimus atsako Baltarusijos opozicijos atstovė, „Mūsų namai“ vadovė Olga Karač. SOFIJOS DAUBARAITĖS NUOTR.

materialusis paveldas. Baltarusijoje yra sunaikintos ne vienos lenkų kapinės. Ji kvietė visus neprarasti vilties, kad tas A. Lukašenkos sukurtas košmaras baigsis.

LR Seimo nario V. Juozapaičio žodžiais tariant, tas apsišaukėlis prezidentas [A. Lukašenka – *aut. pastaba*] peržengė visas padorumo ribas ir už keliasdešimties kilometrų istorinėse Lietuvos žemėse gviešiasi į vaikus. Tai degradacijos požymis. Jis prievartos būdu įgyvendina „Ruskij mir“ sampratą, kuri yra svetima kitiems žmonėms. Dabartinis „Ruskij mir“ naikina Ukrainą, naikina visą pasaulį. Tai mirties ideologija.

Baltarusijos opozicijos atstovė, „Mūsų namai“ vadovė O. Karač dėkojo Lietuvai už Vilniuje esančią P. Skorinos gimnaziją, kurioje dėstoma baltarusių kalba, ir kaip priešingybę minėjo A. Lukašenkos sunaikintas tautinių bendrijų mokyklas. Ji sakė, kad Baltarusijos mokyklų vadovėliai skleidžia melą, istorijos vadovėliuose tebėra stalinai, dzeržinskiai. Ir vadovėliuose vis dar apeliuojama apie kurtą ir kuriamą „šviesią“ ateitį. Kaip A. Lukašenka yra sakęs, „savo mylimosios niekam neatiduos“, t. y. Baltarusijos, bet jis jau seniai ją galabija įvairiausiais būdais. Šiemet apie 18 tūkst. mažamečių vaikų buvo muštruojami kariniuose daliniuose. Tai primena Afganistaną, kai kurias Afrikos valstybes, kur grobiami vaikai ir verčiami žudikais. Jei XX a. pab. Baltarusijoje buvo 58 % baltarusių kalba dėstomų mokyklų, tai dabar liko 2 %. Faktai rodo jo tikrąją „meilę“ savo ir kitoms tautoms. Baltarusijoje savo etninėse žemėse gyvenantys žmonės priklauso demokratinėms šalims, kurios smerkia putinišką A. Lukašenkos režimą. Tautinių mokyklų uždarymas tai diktatoriaus kerštas, noras tokiu būdu pažeminti Baltarusijos gyventojus, o to keršto objektas – vaikai.

Kalbėjusieji sakė, jog apie tai turi žinoti pasaulis. Ir patikino, kad bus kreipiamasi į Europos Sąjungos institucijas. Manoma, kad tai tik bylos pradžia...

Projekto „Lietuvos dvarų istorija ir kultūra“ kelionės tęsiasi

Jolanta NOVOPAŠINIENĖ,

Rytų Lietuvos mokytojų sąjungos narė, Juodšilių „Šilo“ gimnazijos lietuvių kalbos mokytoja

Rytų Lietuvos mokytojų sąjungos nariai dalyvauja ilgalaikiame tęstiniame projekte „Lietuvos dvarų istorija ir kultūra“, kurį iš dalies finansuoja Amerikos lietuvių Cingų fondas. Esame aplankę jau arti dvidešimties dvarų įvairiuose šalies regionuose. Kai kuriuose dvaruose, kaip antai Pakruojo, Lukšių, Jašiūnų, Rokiškio ir kituose, dalyvaujame edukacinėse programose arba plačiau susipažįstame su to regiono įžymiomis vietomis. Taip atsitiko ir šį kartą, kai ankstyvą spalio rytmetį sąjungos nariai vėl smagiai buriavosi prie autobuso, aptarinėjo švietimietiškus reikalus ir laukė naujos kelionės po Švenčionių kraštą – medumi ir levandomis kvėpiantį kraštą, kaip kad sakė gidė, lydėjusi ir

pasakojusi mums apie Švenčionis, Paliesiaus ir Cirkliščio dvarus, Mielagėnų bažnyčią. Ir vėl supratome, koks gražus mūsų kraštas ir kiek daug mes dar apie jį nežinome.

Taigi nuo pradžios... Visų pirma aplankėme Paliesiaus dvarą – rudeninio lietaus merkiamą, paslaptinę ir kupiną nepaaiškinamos ramybės. Iš gidės pasakojimo sužinojome, kad dvaras mena dar XVII a., kai grafas Tyzenhauzas čia įsigijo dvarą, o prie Kančioginos upelio tuomet puikavosi pirtelė, *bravoras*. Unikali savo kraštovaizdžiu ir paslaptinę įvairove pati gamta pašnibždėjo vietovės pavadinimą: tai, kas prie miško – *paliesiuje*. Taip ir gimė Paliesiaus vietovė, o jos centru tapo Paliesiaus dvaras. Pačių dvaro rūmų, deja,

Kelionės dalyviai šalia Cirkliščio dvaro rūmų. RITOS BRAZAUSKIENĖS NUOTR.

jau nebelikę. Ir dėl to kalti patys vietos gyventojai, nes **1956 m.** dvaro rūmai, nors ir prastos būklės, bet dar stovėjo. Rūmų baigtį nulėmė vietiniai gyventojai, plyta po plytos išnešioję rūmų pastato sienas. Nepaisant to, kad pačių rūmų jau nebelikę, grožėjomės restauruotais likusiais pastatais – ekonomo namu, pasagos formos tvartu, ledaine, buvusių dvaro savininkų rūšiais ir kitais praeitį menančiais statiniais. Kalbant apie Paliesiaus dvarą, būtina paminėti **senąjį dvaro parką, kuriame** auga klevai, uosiai, tuopos, liepos, menančios kelis šimtus metų. Parko puošmena yra saugomas botaninis gamtos paveldo objektas – 25 m aukščio Paliesiaus ąžuolas. Taip pat natūraliai trykštančių vandenų fontanas, kurio skulptūra sukurta garsaus suomių skulptoriaus Jari Mannisto. Beje, šiame dvare gyveno vienas žymiausių Lietuvos dailininkų gydytojas Vincentas Smakauskas, kuris nutapė žymųjį paveikslą „Steponas Batoras steigia Vilniaus universitetą“. Apie šį gydytoją, tapytoją mums mielai papasakojo Mielagėnų Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios kunigas Marijonas Savickas. Vilniaus arkikatedrą baziliką primenančią bažnyčią puošia V. Smakausko tapyti didingi paveikslai: „Šv. Matas Evangelistas“, „Šv. Morkus Evangelistas“, „Šv. Lukas Evangelistas“, „Šv. Jonas Evangelistas“, didžiajame altoriuje – jo paveikslas „Šv. Jonas Krikštytojas“, presbiterijoje – „Jėzus Kristus Nukryžiuotasis“.

Atsisveikinę su svetinguoju Mielagėnų bažnyčios kunigu Marijonu Savicku, vykome į Švenčionis – Nalšios žemės širdį. Švenčionyse aplankėme Visų Šventųjų bažnyčią, vieną iš pirmųjų septynių Vytauto ir Jogailos pastatytų bažnyčių, kurioje mus svetingai sutiko kunigas ir papasakojo ne tik apie bažnyčią, Švenčionių miestelį, bet ir apie tai, kuo gyvena šio krašto žmonės, kuo džiaugiasi, o dėl ko širdį skauda... Apie Švenčionis pasakojanti gidė su pasididžiuoju pastebėjo, kad miestas įsikūręs ypatingoje vietoje – giloko (30–40 m) seno sausaslėnio dugne, kuriame yra miesto centras su aikšte, senesnėmis gatvėmis ir pastatais. Aplinkui kyla šlaitai, stūkso aukštumos. Miestas nuo tų šlaitų pasirodo staiga – iš tolo jo nė iš vienos pusės nematyti. Kito tokio panašaus miesto Lietuvoje nėra. Apžiūrėjome Nalšios muziejų, įkurtą 1945 metais. Nalšios muziejuje sukaupta daugiau kaip 52 000 eksponatų. Pagrindinis muziejaus tikslas – išsaugoti istorinės Nalšios žemės kultūrinį savitumą, istoriją bei tradicijas. Vienas ryškiausių Švenčionių miestą garsinančių objektų – Švenčionių vaistažolių fabrikas, įkurtas dar 1883 metais. Tai viena seniausių žolelių gamyklų Baltijos valstybėse ir Europoje, dirbanti ir puoselėjanti tradicijas daugiau nei 139 metus.

Susipažinę su Švenčionimis, savo istoriją skaičiuojančiais nuo XV a., vykome į Cirkliščio dvarą –

Lietaus merkiama Paliesiaus dvaro parke. RITOS BRAZAUSKIENĖS NUOTR.

XIX a. pastatytus rūmus, kuriuos supa įspūdingas, labai senų eglių, maumedžių, ąžuolų, klevų parkas. Gidė pasakojo, kad dvare buvusi gausi biblioteka, turėjusi retų knygų, kokių nebuvo net Vilniaus universitete. Naudotis šia biblioteka iš Vilniaus atvykdavo žymus Vilniaus universiteto istorijos profesorius Joachimus Lelevelis. Dvare lankėsi dailininkas Jonas Rustemas ir kiti kultūros veikėjai. Po Antrojo pasaulinio karo Cirkliščio dvaro sodybą perėmė tarybinis ūkis, vėliau joje įsikūrė žemės ūkio technikumai, dabar – Švenčionių profesinio rengimo centras.

Cirkliščio dvaro parke atsisveikinę su Švenčionių kraštą įsimylėjusia gide vėl ir vėl supratome – nieko nėra gražesnio už gimtąjį kraštą. Pažinkime jį, mylėkime ir puoselėkime.

Nuoširdžiai dėkojame Cingų fondo pirmininkui Jonui Vasiliauskui už nuolatinę paramą ir dėmesį Rytų Lietuvos mokytojų sąjungos veiklai bei mūsų nenuilstančioms, optimizmu trykštančioms organizatorėms Danguolei Sabienei ir Aldonai Kodytei už tai, kad ne tik suburia, palaiko, paguodžia, pataria, įkvepia ne tik patiems keliauti, bet ir savo mokiniais rodyti bei mokytį juos mylėti Lietuvą. ■

Lietuvos tūkstantmečio gimnazijai 25-eri

Sofija DAUBARAITĖ,
Vilnius

Baigiantis spalviui Šalčininkuose vyko didžiulė šventė – Lietuvos tūkstantmečio gimnazija minėjo savo 25-ąjį gimtadienį. Į gimnaziją tą dieną rinkosi gimnazistai ir jais dar netapę jaunesnių klasių mokiniai, mokytojai, tėčiai ir mamos, mokyklos personalas ir gausus būrys svečių, atvykusių iš Vilniaus, Kauno, Turgelių ir kitur.

Atvyko Lietuvos Respublikos Seimo vicepirmininkė R. Morkūnaitė-Mikulėnienė, Seimo narė B. Pietkiewicz ir jos patarėjas E. Voršinski, Ministrės Pirmininkės I. Šimonytės patarėja A. Kairienė, švietimo, mokslo ir sporto ministrės J. Šiugždinienės patarėjas I. Gaižiūnas, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Švietimo kokybės ir regioninės politikos departamento patarėjas J. Vasiliauskas, buvęs švietimo, mokslo ir kultūros ministras, ambasadorius R. Motuzas. Šalčininkų r. savivaldybės mero patarėjas

V. Sliževski, Šalčininkų seniūnas M. Neverkevič, plačiai žinomų visuomeninių organizacijų atstovai: A. Masaitis, habil. dr. K. Garšva, dr. A. Jurevičiūtė, A. Petrulis, Lietuvos stalo teniso asociacijos trenerių tarybos pirmininkas V. Frizel, Lietuvos šaulių sąjungos Šalčininkų 11-osios kuopos vadas E. Tamulynas, G. Žagunio pasienio užkardos vadas Ž. Vaikasas ir vyr. specialistas E. Tarasovas, Šalčininkų r. priešgaisrinio gelbėjimo tarnybos viršininkas V. Kapusta ir vyriausiasis specialistas M. Davlidovič, policijos atstovai. Į šventę atvyko ir aplinkinių mokyklų vadovai, mokytojai. Ne pirmą kartą mokyklos šventėse dalyvauja Šalčininkų Šv. Apaštalo Petro bažnyčios kunigai.

Paminėjau daug atvykusiųjų, bet ne visus. Tai – neįmanoma. Tik pasakytina, kad paminti ir nepaminti asmenys yra susiję su šia gimnazija. Vieni iš jų yra šios gimnazijos idėjos kūrėjai, kiti idėją pavertę tikrove, o tretieji buvo idėjos kūrėjai ir įgyvendintojai, prisidėję konkrečiais darbais, materialiais ištekliais.

Susirinkusiuosius stebino įspūdingos meninės kompozicijos. DALIOS VRUBLEVSKIENĖS NUOTR.

Vieni tai darė eidami valstybines pareigas, kiti, kaip dabar sakoma, gindami visuomeninį gėrį, visuomeninį interesą. Abi pusės buvo ir yra svarbios. Tas sutarimo kelias nebuvo sviestu teptas, bet šiandien ir didelis, ir mažas gali džiaugtis ir didžiulis Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazija, kurioje mokoma lietuvių kalba.

Mokyklos 25-mečio minėjimas prasidėjo šv. Mišiomis Šalčininkų Šv. Apaštalo Petro bažnyčioje, skambėjo maldos ir giesmės. Kaip pastebėjo Kauno technologijos universiteto dėstytojas G. A. Adlys, giedoją visa bažnyčia.

Šią jubiliejinę šventę pradėjo gimnazijos direktorius V. Žilius. Jis pasveikino visus susirinkusius, glaustai apžvelgė Lietuvos nueitą kelią, tautinės mokyklos koncepciją, dėl kurios atgimė mokyklos Pietryčių Lietuvoje. Kaip žinia, šiame krašte vyravo rusakalbės ir mišrios mokyklos. Šalčininkų r. nebuvo nė vienos lietuviškos mokyklos. 1997 m. rugsėjo 1-ąją buvo atvertos gimnazijos durys. Tada joje buvo 540 mokinių ir 50 mokytojų. Gimnazija nepaveldėjo jokio palikimo, tačiau gimnazija – ne tik pastatas, bet ir bendruomenė. Direktorius sakė, jog gerų atsiminimų šioje istorijoje daugiau negu blogų. Jis prisiminė, jog dalyvaujant Eišiškių S. Rapolionio gimnazijos priestato atidaryme, kalbant su prof. habil. dr. V. Landsbergiu, buvo užsiminta, jog mokykla turi aktų salę, bet neturi muzikos instrumento. Po kiek laiko buvo gauta V. Landsbergio dovana – fortepijonas. Moksleiviams reikėjo ir tautinių rūbų, tad „kreipiausi į Tautinių mažumų departamentą, kuriam tada vadovavo R. Motuzas, ir buvome išgirsti“. Direktorius sako, kad visa tai, kas gauta, ilgai tarnavo... Metraštyje įrašytas ir Cingų fondas. Direktorius gimnazijos vardu dėkojo visiems prisidėjusiems prie to, kas surkurta čia besimokančiųjų gerovei.

Lietuvos tūkstantmečio gimnazija jau išleido 1 300 abiturientų. Jei visi susirinktų vienu metu, netilptų nei šioje, nei kitoje salėje. Dabar jie dirba įvairiose srityse. V. Žilius sakė: „Mūsų auklėtinius rasite valstybės valdymo įstaigose, mokyklose, bankuose, kuriančius meną.“ Mokykla dalyvauja įvairiose programose, respublikoje rengiamuose mokslo ir meno konkursuose, olimpiadose ir pelno ne vieną laimėjimą. Tobulėja ir mokytojai. Jiems suteikiami pedagogų ekspertų vardai. Šiandien mūsų gimnazija daugeliu požiūrių nesiskiria nuo geriausių Lietuvos mokyklų. Pasaulis spartus ir mes nuo jo neatsilikame, bet stengiamės, kad technologijos neužgožtų jauno žmogaus. Siekiame, kad jis augtų humanistu, pažįstančiu savo žemę, žinančiu savo šaknis ir puoselėjančiu tai, ką paveldėjo, tęsiančiu savo ir kitų pradėtą darbą – lipdyti Lietuvą.

Lygia greta buvo prisiminta, kad daugelio, kurie rūpinosi mokykla, nebėra tarp mūsų. Tai mokyklos atidarymo aktą pasirašiusio akademiko, profesoriaus, tuo metu buvusio ministro habil. dr. Z. Zinkevičiaus,

Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministrės Jurgitos Šiugždienienės patarėjas Ignas Gaižiūnas (centre) sveikina Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos direktorių Vidmantą Žilių (dešinėje). DALIOS VRUBLEVSKIENĖS NUOTR.

akademijos nario, prof. habil. dr. A. Tylos, doc. dr. Romo Batūros, Alio Vidūno ir kitų iškilių žmonių. Jie buvo pagerbti tylos minute.

Gimnazijos direktorius įteikė padėkos raštus, kaip pats sakė, visiems tiems, kurie nepavėlavo į šį žinių lopšį, kurie dirba nuo pirmųjų dienų iki šiol. Tai ne tik gimnazijos mokytojai, bet ir santechnikai, virėjos... Ir A. Šemetos gimnazija nelaiko svečiu. Jis šios gimnazijos statytojas – nuo projekto iki slenkščio. „Kol gimnazija stovės, jis bus šios gimnazijos narys“, – sakė gimnazijos vadovas.

Direktorius perskaitė atsiųstą prof. V. Landsbergio sveikinimą, kuriame buvo ir tokie žodžiai: „Švieskitės ir švieskite! Visa širdimi esu su Jumis.“ Daug šiltų sveikinimų ir linkėjimų išsakė ir salėje buvę svečiai. Kalbėjo Seimo nariai, valstybės institucijų atstovai, visuomenininkai ir visi teikė dovanas.

A. Ščerbaitė, Šalčininkų r. savivaldybės tarybos narė ir buvusi šios mokyklos mokinė, dėkojo už čia įgytas žinias ir linkėjo ugdyti laisvę šiame krašte, leidžiant vaikams būti savimi. Ir kiti kalbėję linkėjo mokiniams visą energiją skirti mokslui. Buvo pabrėžta, kad nuo direktoriaus priklauso kolektyvas ir visa gimnazija, linkėjo nesustoti ties pasiektais darbais, brandinti naujas idėjas, būti savo sričių lyderiais ir gimnazijai gyvuoti daugybę metų...

Šios gimnazijos įvairaus amžiaus mokiniai scenoje džiugino eilėmis, dainomis, teminėmis meninėmis kompozicijomis, o jiems buvo ilgai plojama. Pasibaigus koncertui, susirinko didžiulis būrys baigusiujų šią gimnaziją. Jie dėkojo mokytojams už žinias, supratimą, čia praleistas jaunystės dienas ir teikė direktoriui, mokytojams gėles. Ir ne vienas sakė, jog Dievas jiems davė antrą mamą – gimnaziją, o netrukus jų vaikai peržengs jos slenkstį. Galiausiai, kaip ir dera gimtadienio proga, pasirodė didžiulis, ugnelėmis papuoštas tortas...

Erasmus+

STEAM ugdymo stiprinimas Juodšilių „Šilo“ gimnazijoje

Jurgita MACKEVIČIŪTĖ,

Vilniaus r. Juodšilių „Šilo“ gimnazijos direktoriaus pavaduotoja ugdymui

Vilniaus r. Juodšilių „Šilo“ gimnazijoje baigėsi trejus metus trukęs „Erasmus+“ projektas „Strategies for Teaching, Education And learning Motivation by STEAM (Science, Technology, Engineering, Art and Maths) approach“ (liet. „Mokymo, ugdymo ir mokymosi motyvacijos strategijos taikant STEAM (gamtos mokslai, technologijos, inžinerija, menas ir matematika) metodą“, projekto nr. 2019-1-RO01-KA201-063054) tarp Lietuvos, Portugalijos, Rumunijos, Graikijos bei Bulgarijos mokytojų ir mokinių. Įgyvendinant šį projektą buvo siekiama didinti mokinių motyvaciją mokytis, naudojant STEAM kaip būdą ugdyti esminius įgūdžius, tokius kaip aktyvus požiūris, problemų sprendimo gebėjimai, kūrybiškumas, iniciatyvumas, komandinis darbas, empatija.

Pagrindiniai projekto laimėjimai ir rezultatai yra susiję su projekto tikslo įgyvendinimu ir visomis suplanuotomis veiklomis, kurios prisidėjo prie mokinių STEAM pasiekimų ir dalykinių bei bendrųjų kompetencijų ugdymo. Keturi mokytojai dalyvavo mokymuose Rumunijoje, kurių metu patobulino dalykines bei bendrąsias kompetencijas. Įgyta tarptautinė mokymosi patirtis pritaikyta gimnazijos ugdymo procese. Įvyko keturi trumpalaikiai mokinių grupių mainai Graikijoje, Bulgarijoje, Rumunijoje, Lietuvoje, kuriuose dalyvavo dvidešimt keturi Juod-

šilių „Šilo“ gimnazijos mokiniai. Tarptautinių veiklų metu mokiniai patobulino savo mokėjimo mokytis, sprendimų priėmimo, problemų sprendimo, bendradarbiavimo, kritinio mąstymo, lyderystės kompetencijas. Lydintys mokytojai dalijosi gerąja patirtimi su kolegomis ir mokiniais – kiekvieno mobilumo metu mokytojai iš skirtingų šalių vedė STEAM pamokas. Mokytojai ir mokiniai mobilumo metu patobulino užsienio kalbos (anglų) žinias bei plėtė kultūrinį akiratį. STEAM metodo taikymas ugdymo procese padidino mokinių motyvaciją mokytis, patobulino problemų sprendimo, kritinio mąstymo, kūrybiškumo gebėjimus.

Sukurta projekto internetinė svetainė, kurioje patalpintas STEAM pamokų planų rinkinys bei kita su projektu susijusi mokomoji medžiaga (<https://steambysteam.eu/>) bei sukurtas mokymo rinkinys mokytojams „STEAM as an approach for developing essential life skills“. Suorganizuota tarptautinė konferencija „STEAM – life skills development“, kurios metu pasidalyta gerąja patirtimi, kaip galima ugdyti, plėtoti ar tobulinti esminius mokinių gyvenimo įgūdžius.

Šis straipsnis atspindi tik autoriaus nuomonę, todėl Nacionalinė agentūra ir Europos Komisija negali būti laikomos atsakingomis už jame pateiktą informaciją.

Juodšilių „Šilo“ gimnazijoje trejus metus vykusio „Erasmus+“ projekto veiklų akimirkos. JURGITOS MACKEVIČIŪTĖS NUOTR.

Ruošiantis įtraukiajam ugdymui: sumanūs ugdytojai – žaismingi mokytojai

Snieguolė IMBRASIENĖ,

Vilniaus Abraomo Kulviečio klasikinės gimnazijos
anglų kalbos mokytoja metodininkė,

Virginija VILKAUSKIENĖ,

Vilniaus Abraomo Kulviečio klasikinės gimnazijos
anglų kalbos vyresnioji mokytoja,

Miroslavas LAKUTIJEVSKIS,

Vilniaus Abraomo Kulviečio klasikinės gimnazijos
matematikos ir informacinių technologijų mokyto-
jas metodininkas

Švietimo sistemai rengiantis didžiuliam pokyčiui – įtraukiamojo ugdymo įdiegimui Lietuvos mokyklose, Vilniaus Abraomo Kulviečio klasikinės gimnazijos mokytojai, vykdydami „Erasmus+“ projektą „Kalbų mokymas(is) ir technologijų taikymas skaitmeniniame pasaulyje, įtraukusis ugdymas“, spalio 9–16 d. dalyvavo specialiųjų poreikių bei įtraukiojo ugdymo mokymuose „Smart Teachers Play More“ Reikjavike, Islandijoje.

Įdomiais praktiniais pavyzdžiais pagrįstuose kursuose daugiausia dėmesio skiriama mokymuisi, pasitikėjimo ir kūrybiškumo ugdymui žaidžiant, judant ir užsiimant sensorine veikla. Kursus vedė dėstytoja iš Jungtinės Karalystės, kuri dvidešimt penkerius metus aktyviai dirba su mokymosi negalią turinčiais žmonėmis ir pagalbinio personalu. Jos praktika grindžiama pozityvumu, atsidavimu darbui, įsitraukimu į procesą, ugdytinių gebėjimų atskleidimu ir holistiniu požiūriu. Įtraukiojo ugdymo kursas suteikė žinių ir apie Islandijos mokyklų sistemą, pagal kurią siekiama ugdyti kiekvieną vaiką atskleidžiant empatijos svarbą, skatinant pasitikėjimą savimi, savivertės jausmą, padedant suvokti savo vietą pasaulyje. Menas yra ypač svarbus specialiųjų ugdymo poreikių turinčių mokinių įtraukčiai, nes per kūrybinę veiklą mokiniai atranda savo stiprybes, gebėjimus, patiria sėkmę. Vienodų savęs pažinimo sąlygų sudarymas mažina atskirtį tarp gabių ir turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių.

Mokytojai, logopedai, psichologai ir kiti švietimo darbuotojai iš 18 Europos šalių keitėsi patirtimi ir idėjomis, kaip padėti specialiųjų poreikių turintiems asmenims ir įkvėpti juos. Gera savijauta ir streso valdymas mokyklos aplinkoje padeda veiksmingai taikyti atviros ir palaikančios darbo kultūros kūrimo, pozityvaus bendravimo ir bendradarbiavimo bei streso atpažinimo ir jo prevencijos metodikas. Glaudus mokytojų, mokinių, šeimų ir jų bendruomenių bei įvairių institucijų bendravimas padeda ugdyti mokinių asmeninius gebėjimus.

Vizito metu mokytojai turėjo galimybę aplankyti Islandijos mokyklą „Dalskoli“, kurioje mokymas paremtas pozityvumo nuostata. Kartu tai buvo proga iš pirmų lūpų išgirsti, kodėl Islandijoje, turinčioje tik 340 tūkst. gyventojų, yra tiek daug žinomų sportininkų ir menininkų. Akivaizdu, jog taip yra todėl, kad mokiniai ugdomi skatinant jų motyvaciją. Mokyklos bendruomenės gerovė grindžiama teigiamomis emocijomis, pedagogo rūpesčiu ne tik kitais, bet ir savimi. Taip pat yra labai svarbi kolegų tarpusavio pagalba kuriant gerą emocinę atmosferą.

Kursų metu įgyvendintas pagrindinis projekto principas, kad mokytojai mokosi pozityvioje aplinkoje, dalydamiesi idėjomis ir patirtimi su kolegomis iš įvairių šalių. Tai buvo tikrai unikalūs, praturtinantys edukaciniai mokymai įkvėpiančioje aplinkoje ir pirmieji žingsniai sėkmingo pasiruošimo įtraukiajam ugdymui link.

Reikjavike spalio 9–16 d. vykusių specialiųjų poreikių bei įtraukiojo ugdymo mokymų „Smart Teachers Play More“ akimirka. SNIUGOLĖS IMBRASIENĖS NUOTR.

Lietuvos Respublikos Seime – paroda Šv. Jokūbo keliui

Sofija DAUBARAITĖ,
Vilnius

Lapkričio 10 d. Lietuvos Respublikos Seimo Lnarės, signatarės L. Andrikienės ir Ispanijos Karalystės ambasados Lietuvoje iniciatyva Seimo rūmuose, Laisvės Gynėjų galerijoje, buvo atidaryta paroda „Gero kelio! Buen camino! Piligrimystė Šv. Jokūbo keliu“. Šv. Jokūbo kelias (isp. Camino de Sanjago) – katalikų piligriminis kelias į Kompostelos Santjago katedrą Ispanijoje, kurioje, manoma, yra palaidotas apaštalas šv. Jokūbas. Šis kelias žinomas nuo viduramžių, jam jau per 1 000 metų. Viduramžiais, tarp 820 ir 830 m., pačiame Europos Vakarų pakraštyje esančioje Galicijoje buvo aptiktas laidojimo statinys, o netrukus nustatyta, jog jame rasti apaštalo Jokūbo palaikai.

Žinia greitai pasklido po žemyną ir nuo tų laikų per ilgus amžius tūkstančiai piligrimų keliavo ir tebekeliauja į Santjago de Kompostelą aplankyti relikvijų. Tai kelias, kuris veda į Sanjago de Kompostelos katedrą, o ji pastatyta toje vietoje, kurioje buvo rasti nužudyto šv. Jokūbo palaikai. Kelias nėra apibrėžtas, juo laikomas visas piligrimo maršrutas į Katedrą. Tradicinis maršrutas iš Prancūzijos į Santjagą eina „prancūzų keliu“.

1987 m. Europos Taryba paskelbė Santjago de Kompostela deklaraciją, kuria priminė pasauliui, kad Europa nėra tik politinis ir ekonominis darinys, tai junginys, grįstas vertybėmis, o jos bendrystės pagrindas – krikščioniškos Europos šaknys. Prie Deklaracijos pridėtame žemėlapyje buvo pažymėta

Ispanijos Karalystės ambasadorė Lietuvoje Maria Nieves Blanco Diaz (centre, kairėje, su gėlėmis) ir Lietuvos Respublikos Seimo narė dr. Laima Liucija Andrikienė (centre, dešinėje) su Trakų r. Onušio Donato Malinausko gimnazijos direktore Rima Blikertiene (pirma iš dešinės) ir mokiniais. SOFIJOS DAUBARAITĖS NUOTR.

ir Lietuva, dar tebebuvo SSRS sudėtyje. Tame žemėlapyje buvo pažymėtos dvi Šv. Jokūbo kelio atšakos, kurios ir tapo pagrindu dabar jau įteisintiems Šv. Jokūbo keliams Lietuvoje.

1993 m. Šv. Jokūbo kelias įtrauktas į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą. 2012 m. šio kelio idėją Lietuvoje pradėjo skleisti europarlamentarė L. Andrikienė. Tada ir buvo pradėtas rengti projektas – „Šv.

Jokūbo keliai Lietuvoje“, o jo globėju tapo Vilniaus arkivyskupas metropolitas G. Grušas. Dabar Lietuvoje jau yra keturi tarptautiniai Šv. Jokūbo keliai: tai Žemaitijos–Karaliaučiaus, Šiaulių, Kauno, Vilniaus Šv. Jokūbo žiedas. Šie keliai driekiasi per 40 savivaldybių.

Parodos atidaryme dalyvavo Ispanijos Karalystės ambasadorė Lietuvoje Maria Nieves Blanco Diaz, Nyderlandų Karalystės, Estijos Respublikos ambasadoriai, Italijos, Vokietijos diplomatai, Lietuvos Respublikos Seimo nariai, Seimo Kultūros komiteto pirmininkas prof. V. Juozapaitis, Alytaus r. savivaldybės meras ir Šv. Jokūbo kelio savivaldybių asociacijos prezidentas A. Vrubliauskas, Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos atstovas A. Jomantas, Švėkšnos Šv. Jokūbo parapijos klebonas J. Meškauskas. Dalyvavo ir renginiu pasidžiaugę Trakų r. Onušio Donato Malinausko, Vilniaus Antakalnio, Šilutės Vydūno ir Švėkšnos „Saulės“ gimnazistai, Kauno Karaliaus Mindaugo profesinio mokymo centro atstovai.

Parodos atidarymą pradėjo choras „Vilnius“, vadovaujamas maestro A. Dambrausko. Choras atliko klasikinius kūrinius.

Ispanijos Karalystės ambasadorė kalbėdama pažymėjo, kad ši paroda buvo skirta 2021 m. minėtiems

Šv. Jokūbo kelio ženklas

Šv. Jokūbo kelio metams ir tai buvo išskirtinis reiškinys Ispanijai. Dabar, esant sunkmečiui, svarbu pažvelgti į istorinį, dvasinį paveldą ir susivokti, ką giname, ko siekiame. Mes Europos Sąjungoje turime skatinti bendradarbiavimą ir brolybę. Tai ypatingos galimybės Ispanijai ir Lietuvai, nors abi šalys Europos Sąjungoje ir yra geografiškai priešingose pusėse. Ji sakė: „Abi šalys puoselėja piligrimystės

kultūrą ir tiki stipria, solidaria ir vieninga Europa.“ Ambasadorė, tęsdama kalbą, pacitavo ispanų poeto eiles apie žmogui skirtą kelią – gyvenimą, kuriame kiekvienas privalo praminti savo taką. Ambasadorė baigė kalbą palinkėjusi išbandyti Šv. Jokūbo kelią, nes kiekvienam jis yra nepakartojamas. Parodos atidarymo metu kalbėjo Seimo Kultūros komiteto pirmininkas V. Juozapaitis ir kt. Dr. L. Andrikienė, būdama „Šv. Jokūbo kelio“ iniciatorė Lietuvoje ir šios asociacijos vadovybės narė, padėjo Ispanijos Karalystės ambasadai už eksponuojamus meno kūrinius ir paminėjo, jog Šv. Jokūbo kelias – tai daug daugiau nei turizmas, tai seniausias Europos piligrimų sąjūdis. Parodos kūriniai – tai nepaprastas piligrimystės į Santjago de Kompostelą kultūrinis ir dvasinis reiškinys, pabrėžiama jo svarba Europos istoriniam paveldui bei Šv. Jokūbo kelių reikšmė Lietuvai, kurią broliškais ryšiais jie susieja su likusia Europa.

Kalbant apie Šv. Jokūbo kelio parodos atidarymą, būtų galima sakyti, jog tai simbolinis renginys, tai dr. L. Andrikienės atsisveikinimas su visuomene, nes ji išvyksta dirbti į Europos audito rūmus. Taigi tai savotiškas Šv. Jokūbo kelio tęsinys.

Kas iš tikrųjų gina Trakų rajono mokinį?

Andrius ŠATEVIČIUS,
Trakų rajono savivaldybės meras

Po susitikimo su Lenkijos Respublikos švietimo viceministru Tomasz Rzymkowski ir Lietuvos Respublikos švietimo viceministru Ramūnu Skaudžiumi su komanda jaučiamės išties dvejopai. Viena vertus, pagaliau įvyko produktivus tarpvalstybinio lygmens susitikimas, kurio metu mes ir Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija aiškiai pateikėme savo objektyvius, teisės aktais paremtus argumentus, pasijutome išklaustyti ir suprasti, kita vertus, po susitikimo išvydome žiniasklaidoje žinutę, kad Lietuvos Respublikos viceministras kartu su Trakų rajono meru „apgavo“ Lenkijos Respublikos atstovą. Kyla natūralus klausimas: kodėl ir kaip?

Lenkijos Respublikos švietimo viceministrui Tomasz Rzymkowski ne tik aiškiai išdėstėme mūsų sprendimų priežastis ir visus įmanomus pasiūlymus dėl Paluknio Longino Komolovskio gimnazijos situacijos, bet ir atsakėme į visus jo klausimus:

Kodėl Paluknio Longino Komolovskio gimnazija nebegali turėti gimnazijos statuso?

Trakų rajono Paluknio Longino Komolovskio gimnazijos III klasėje yra 5, o IV gimnazijos klasėje – 2 mokiniai, todėl šių gimnazijos klasių komplektuoti neįmanoma.

Kodėl Trakų rajono savivaldybės taryba tik rugsėjo mėnesį (prasidėjus mokslo metams) nusprendė atsisakyti Paluknio Longino Komolovskio gimnazijos ir Paluknio „Medeinos“ gimnazijos bendrojo ugdymo plano?

Jau 2022 m. kovo 2 d. vykusiam susitikime su abiejų gimnazijų bendruomenėmis pristatėme Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimus ir paaiškinome situaciją. Bendruomenė pokyčiams buvo ruošiamas iš anksto. Š. m. rugpjūtį Savivaldybė gavo Paluknio „Medeinos“ gimnazijos raštą dėl atsisa-

kymo vykdyti bendrąjį ugdymo planą su Paluknio Longino Komolovskio gimnazija, nes turi pilnus klases komplektus ir teisę gauti visą finansavimą. Rugpjūčio mėnesio Savivaldybės tarybos posėdyje Tarybos nariai ir bendruomenės buvo išpėti, kad bendrojo plano nebus ir kviesime neeilinį tarybos posėdį, todėl drąsiai teigiame, kad bendruomenės buvo informuotos ir paruoštos pokyčiams.

Paluknio Longino Komolovskio gimnazijos vadovė informavo, kad Paluknio „Medeinos“ gimnazijos tėvai pateikė Savivaldybei raštą, kuriame praneša, kad sutinka vykdyti bendrąjį ugdymo planą su Paluknio Longino Komolovskio gimnazija. Kodėl į tai neatsižvelgiama?

Savivaldybė yra gavusi Paluknio „Medeinos“ gimnazijos tarybos **atsisakymą** vykdyti bendrąjį ugdymo planą. O štai minėti parašai gauti iš bendruomenės „Dienmedis“. Tai nėra mokyklos tarybos sprendimas, bendruomenė neturi juridinių galimybių atstovauti gimnazijai. Minėtame rašte matome 52 Paluknio gyventojų, o ne mokyklos tėvų parašus. Yra duomenų, kad minėtą raštą pasirašė ne tik mokinių tėvai, bet ir mokiniai bei jų seneliai. Į šį klausimą vertėtų atsakyti klausimu: Savivaldybė turi vadovautis švietimo įstaigos tarybos oficialiu prašymu ar su mokykla faktiškai nesusijusios bendruomenės raštu?

Kodėl Savivaldybė nesvarsto atsižvelgti į Paluknio Longino Komolovskio gimnazijos bendruomenės norą vykdyti bendrąjį ugdymo planą nepaisant Paluknio „Medeinos“ gimnazijos pozicijos?

Savivaldybė atstovauja **visoms** rajono švietimo įstaigoms ir turi priimti visiems optimaliausius ir saugiausius sprendimus. Kokiais principais vadovaujantis turėtume pasirinkti, kuriai įstaigai „palankesni“ sprendimą priimti?

Kokį sprendimą susidariusiai situacijai spęsti pasiūlė Savivaldybė ir kuo jis skiriasi nuo bendrojo ugdymo plano?

Siūlymai spęsti susiklosčiusią situaciją buvo net keli: svarstyti galimybę vaikams mokytis arčiau gyvenamosios vietos pakankamą mokinių skaičių turinčioje Paluknio „Medeinos“ gimnazijoje, kurioje būtų sudarytos sąlygos mokytis gimtosios kalbos, arba, suderinus su Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, registruoti mokinius artimiausioje lenkiškoje (lenkų mokomąja kalba) Lentvario Henriko Senkevičiaus gimnazijoje. Mokiniai nepajustų pokyčių ir nepatirtų streso, nes registruojant mokinius Lentvario gimnazijoje būtų užtikrinta galimybė mokytis Paluknio Longino Komolovskio gimnazijos patalpose su savo mokytojais, kurie atitinkamai būtų įdarbinti Lentvario Henriko Senkevičiaus gimnazijoje. Gimnazistams, pasirinkusiems mokytis Lentvaryje, Savivaldybė organizuotų patogų pavežimą.

Kas atsakytų už vaikų saugumą, kai vaikai lankytų vieną mokyklą, o registruoti būtų visai kitoje?

Vėl atsakome klausimu į klausimą: kas už šių mokinių saugumą atsako dabar, kai jie lanko mokyklą nelegaliai? Šiandien, Mokinių registro duomenimis, Trakų r. Paluknio Longino Komolovskio gimnazijos III gimnazijos ir IV gimnazijos klasių mokiniai nepriširti klasėms, neregistruoti jokioje švietimo įstaigoje, nes minėtoje gimnazijoje negali būti formuojamos 11 ir 12 klasės, kadangi jose nėra LR Vyriausybės nutarimais nustatyto mokinių skaičiaus. Juridiškai mokiniai lanko mokyklą nelegaliai, neužtikrinant jų saugumo bei galimybės gauti atestatą. Gimnazijos administracijai piktybiškai nevykdant Savivaldybės plano, mokytojai negauna darbo užmokesčio. Tuo metu abiem švietimo įstaigoms pasirašius bendradarbiavimo sutartį bei įdarbinus mokytojus, joje būtų aiškiai numatytos atsakomybių ribos ir užtikrintos galimybės mokytojams gauti darbo užmokestį.

Ar Savivaldybės pasiūlytas modelis yra taikomas kitose įstaigose ar savivaldybėse?

Su analogiška situacija susidūrė ir Onušio Donato Malinausko gimnazija, kurioje taip pat neformuojamos III ir IV gimnazijos klasės. Tačiau ten mokiniai dar iki mokslo metų pradžios sėkmingai pasirinko labiau nutolusią Aukštadvario gimnaziją, mokosi savo klasėse Onušio mokyklos patalpose ir didesnių konfliktų nekilo. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos duomenimis, toks modelis yra taikomas dar trijose šalies savivaldybėse.

Paluknio Longino Komolovskio bendruomenė signalizuoja Lenkijos Respublikos vadovybei, kad jaučiasi diskriminuojama ir gąsdinama dėl savo priklausymo tautinei bendrijai. Kodėl Savivaldybė atsisako geranoriškų sprendimų?

Ar tikrai Savivaldybės sprendimai yra „negeranoriški“ ir ar neturėtų būti vertinami priešingai? Visai neseniai Trakų rajono savivaldybė iš savo biudžeto skyrė apie milijoną eurų lenkiškos Trakų gimnazijos remonto darbams. „Tūkstantmečio mokyklų“ programoje dalyvauja dvi tautinių mažumų mokyklos – Lentvario Henriko Senkevičiaus gimnazija ir Lentvario „Versmės“ gimnazija. Kur diskriminacija?

Lenkijos Respublikai itin svarbi gimnazijos Longino Komolovskio vardo simbolika. Kas nutiks, jei švietimo įstaiga taps kitos gimnazijos skyriumi ir kaip išspręsti šią problemą?

Ir čia neatitikimas – teismui nusprendus leisti vykdyti 2022 m. kovo 31 d. Trakų rajono savivaldybės tarybos sprendimą „Dėl Trakų rajono savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarkos 2022–2026 metų bendrojo plano patvirtinimo“, Savivaldybė paliktų skyriui Longino Komolovskio vardą.

Reziumuojant susitikimo su Lenkijos Respublikos viceministru turinį, labiausiai glumina faktas, kad gerbiamas viceministras taip ir neatsakė į klausimą – koks pagrindinis vizito tikslas, apginti vaiką, kuris nori mokytis gimtąja kalba, ar išlaikyti oficialų gimnazijos statusą? O galbūt klausimas turėtų būti formuluojamas kitaip: kuri pusė iš tikrųjų gina mokinį?

Paaškinome viceministrui, kad, pasirinkus bendrąjį ugdymo planą, mokiniai visus dalykus mokytųsi valstybine kalba, išimtis būtų taikoma tik lenkų kalbos pamokoms. Jiems pasikeistų ne tik dėstomoji kalba, bet ir mokytojai, o tai sukeltų papildomą stresą. Tuo metu Trakų rajono savivaldybė siūlo sprendimą, kurio faktiškai nepajustų mokiniai. Be to, 206 mokinius turinčiai Lentvario Henriko Senkevičiaus gimnazijai papildomai užregistruoti mokiniai užtikrintų pakankamus klases komplektus dalyvavimui „Tūkstantmečio mokyklų“ programoje ir sustiprintų gimnazijos mokinių skaičiaus rodiklius.

Galbūt verta atsižvelgti į susitikime dalyvavusios Lenkijos Respublikos ambasados Lietuvoje konsulės Irminos Szmalec pastabą, kad mokytis tik lietuvių kalba III ir IV gimnazijos klasėse naudinga ruošiantis brandos egzaminams? Galbūt taip, tačiau tai turėtų nuspręsti Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir lygiavertiškai taikyti visose Lietuvos tautinių bendrijų mokyklose, ypač Pietryčių Lietuvoje. ■

Prelatas Edmundas Putrimas (1959–1985–2022)

Lapkričio 15 d. Kanadoje po sunkios ligos mirė Lietuvos vyskupų konferencijos delegatas užsienio lietuvių sielovada, Vilniaus arkivyskupijos kunigas prelatas Edmundas Putrimas (*Edmond J. Putrimas*).

E. Putrimas gimė 1959 m. rugsėjo 3 d. Toronte, Kanadoje, Sofijos (Laurinavičiūtės) ir Mindaugo Putrimų šeimoje. 1979 m. baigė Royal York Collegiate Institute gimnaziją Toronte, taip pat Toronto Maironio mokyklos aukštesniuosius lituanistinius kursus. 1979–1980 m. Toronte Humber College lankė verslo administracijos kursus.

1980 m. atvyko į Popiežiškąją Šv. Kazimiero kolegiją Romoje (Italija) ir studijavo Popiežiškajame Šv. Tomo Akviniečio universitete, 1981 m. įgijo filosofijos bakalauro laipsnį. Vėliau 1986 m. baigė pastoracinės teologijos diplomines studijas, 1988 m. įgijo kanonų teisės licenciato laipsnį, parašęs baigiamąjį darbą „Personalinė parapija kaip integracijos įrankis“.

1984 m. rugsėjo 3 d. Misisogos (Kanada) Lietuvos kankinių parapijoje vyskupas Antanas Deksnys įšventino E. Putrimą diakonu. Naujasis diakonas iki gruodžio ėjo vyskupo Pauliaus Baltakio, *OFM*, kanceliarijos administratoriaus ir sekretoriaus pareigas, taip pat vyskupas jam pavedė rūpintis lietuvių jaunimo pastoracija Kanadoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose (dalyvauti jaunimo stovyklose, būti katalikiškų organizacijų kapelionu, skaityti konferencijas, vadovauti dvasinėms pratyboms). 1985 m. birželio 2 d. Romoje Popiežius šv. Jonas Paulius II įšventino kunigu.

1986 m. rūpinosi Vokietijos lietuvių katalikų dvasiniais reikalais: vedė rekolekcijas lietuvių bendruomenėse, nuo balandžio iki liepos dėstė tikybą Vasario 16-osios gimnazijoje (vėliau ir 1988–1991, 1992–1994 m.).

1984 m. priklausė Šv. Kazimiero mirties 500-ųjų metinių minėjimo komitetui, o 1987 m. – vysk. Pauliaus Baltakio, *OFM*, vadovaujamam komitetui Lietuvos krikšto 600 metų jubiliejui paminėti.

1991–1992 m. rūpinosi lietuvių sielovada Argentinoje, Urugvajuje, Brazilijoje. 1994 m. paskirtas vikaru lietuviškoje Prisikėlimo parapijoje Toronte. 1994 m. Klaipėdoje įsteigė Dvasinės pagalbos jaunimui centrą.

1997 m. paskirtas Toronto tarptautinio L. B. Pearson oro uosto kapelionu (dirbo iki 2012 m., nuo 2007 m. buvo tarpreliginės sielovados nariu). 2010–2012 m. buvo Toronto arkivyskupijos vicekancleriu. 2003 m. tapo Europos vyskupų konferencijų tarybos Pastora-

cinio ir socialinio darbo su migrantais komisijos nariu, nuo 2015 m. – tarptautinės Šventosios Mortos grupės prieš prekybą žmonėmis ir šiuolaikinę vergovę narys, 2016–2018 m. pagelbėjo kuriant dokumentinį filmą „Mulai“ (rež. M. Starkus) apie lietuvius, kalinčius Limos (Peru) kalėjimuose.

Nuo 1982 m. vasaromis darbuodavosi Kanados lietuvių jaunimo stovyklų kapelionu, savanorių ir programų koordinatoriumi. Buvo ateitininkų stovyklų „Dainavoje“ Mičigane (JAV) kapelionas, dalyvaudavo Pasaulio lietuvių jaunimo kongresuose, Kanados lietuvių bendruomenės, Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos, Pasaulio lietuvių bendruomenės veikloje, rūpindavosi pasaulio lietuvių jaunimo dalyvavimu Pasaulio jaunimo dienose, buvo Lietuvių katalikų religinės šalpos direktorių tarybos narys ir pirmininkas.

2003 m. rugpjūčio 18 d. paskirtas Lietuvos vyskupų konferencijos delegatu užsienio lietuvių sielovada, kuriai nuoširdžiai atsidavęs prelatas negailėjo savo jėgų rūpindamasis užsienio lietuvių dvasiniu augimu. Lankė lietuviškas parapijas, misijas ir bendruomenes, koordinavo ir palaikė jaunimo sielovadinę ir tautinę veiklą, teikė pagalbą lietuviams, įkalintiems kalėjimuose visame pasaulyje.

Prelatas E. Putrimas 2003 m. Lietuvos Respublikos Prezidento apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Karininko kryžiumi, 2009 m. už lietuviybės puoselėjimą ir lietuvių bendruomenių užsienyje telkimą – Užsienio reikalų ministerijos garbės ženklą „Lietuvos tūkstantmečio žvaigždė“, 2019 m. – Užsienio reikalų ministerijos garbės ženklo „Už pasaulio lietuvių nuopelnus Lietuvai“ Aukso Vyčiu.

Prelatas E. Putrimas apie save yra sakęs, kad jis tarsi „gyvena su Biblija vienoje rankoje ir lėktuvo modeliu kitoje“ – susumavus kelionių laiką, kasmet apie keturis mėnesius praleisdavo lankydamas visame pasaulyje išsibarsčiusias lietuvių bendruomenes. Prelatas Edmundas savo pašaukimą išgyveno kaip nuoširdų rūpinimąsi ne tik lietuvių bendruomenėmis, bet ir skirdamas asmenišką dėmesį kiekvienam sutiktam žmogui.

Gerasis Dievas, pasišaukęs savo tarną, teapdovanoja jį amžinuoju džiaugsmu ir tepaguožia liūdinčiuosius.

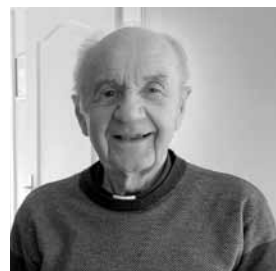
Už a. a. prelatą E. Putrimą lapkričio 25 d. Vilniaus arkikatedroje bazilikoje Vilniaus arkivyskupas Gintaras Grušas aukojo šv. Mišios. Laidotovių šv. Mišios aukotos Toronto Prisikėlimo parapijoje gruodžio 3 d.

Vilniaus arkivyskupijos kurija

Jubil. kan. Anupras Gauronskas

(1938–1972–2022)

2022 m. lapkričio 21 d., eidamas aštuoni-
niiasdešimt penktuosius savo gyvenimo metus, mirė Viešnių Šv. Jono Krikštytojo parapijos rezidentas, Telšių vyskupijos katedros kapitulos garbės kanauninkas jubilias Anupras Gauronskas.

Velionis buvo gimęs 1938 m. liepos mėn. 1 d. Purvių kaime, Akmenės r., valstiečių šeimoje. Mokėsi Avižlių pradžios mokykloje, po to lankė Dabikinės vidurinę mokyklą, baigė Kauno politechnikumą, tarnavo sovietinėje armijoje. Grįžęs iki 1967 m. dirbo Kauno autobusų parke vairuotoju, po to įstojo į Kauno tarpdiecezinę kunigų seminariją. 1972 m. balandžio 16 d. vyskupo Juozapo Matulaičio-Labuko Kaune buvo įšventintas kunigu.

Ėjo šias pareigas: 1972 m. birželio 3 d.–1974 m. gegužės 18 d. – Telšių katedros vikaras, 1974 m. gegužės 18 d.–1976 m. birželio 10 d. – Kretingos parapijos vikaras, 1976 m. birželio 10 d.–1982 m. birželio 19 d. – Klaipėdos parapijos vikaras, 1982 m. birželio 19 d.–1983 m. birželio 9 d. – Skaudvilės ir Adakavo parapijų klebonas (1983 m. birželio 9 d.–1984 m. gruodžio 14 d. gydėsi), 1984 m. gruodžio 14 d.–1990 m. kovo 14 d. – Pievėnų ir Rubikų parapijų administratorius, 1990 m. kovo 14 d.–1990 m. gruodžio 5 d. – Tirkšlių parapijos klebonas, nuo 2019 m. spalio 27 d. iki mirties – Viešnių parapijos rezidentas. 1990 m. gruodžio 5

d.–2019 m. spalio 27 d. dirbo pastoracinį darbą Rusijos Federacijoje, Karaliaučiaus krašte. Maskvos arkivyskupo buvo paskirtas Karaliaučiaus klebonu ir dekanu. Jis buvo pirmasis katalikų kunigas, trejus metus dirbęs vienas šiame stačiatikių krašte. 2000 m. lapkričio 6 d. vyskupas Antanas Vaičius paskyrė A. Gauronską Telšių katedros kapitulos garbės kanauninku.

Velionio rūpesčiu iniciuota idėja Ventoje pastatyti bažnyčią. Jos pamatai pašventinti 2004 m., o 2009 m. Ventos Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčia svetingai priėmė maldininkus. Ji vadinama Lietuvos tūkstantmečio bažnyčia. A. Gauronskas naujai šventovei iš Vokietijos parūpino varpą. Savivaldybės taryba dvasininkui už išskirtinius nuopelnus gimtajam kraštui 2009 m. rugpjūtį suteikė Akmenės rajono garbės piliečio vardą. 1997 m. už lietuviybės puoselėjimą Karaliaučiuje, už dvasinius tiltus, nutiestus tarp Lietuvos ir Karaliaučiaus bendruomenių, A. Gauronskas apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 5 laipsnio ordinu.

Velionis pašarvotas Ventos Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčioje, kur lapkričio 22 d. už jį aukotos gedulinės, o 23 d. laidotuvių šv. Mišios. Po jų žemiškieji A. Gauronsko palaikai atgulė Ventos miestelio kapinėse. Amžinąjį atilį duok mirusiam, Viešpatie, ir amžinoji šviesa jam tešviečia!

Telšių vyskupijos kurija

Valerija Kvietkauskienė

(1941–2022)

Rudenėjant gamtai atskriejo skaudi žinia – mirė gerbiama mokytoja Valerija Kvietkauskienė.

Valerija Kvietkauskienė gimė 1941 m. birželio 24 d. Ukmergėje. 1961 m. pradėjo dirbti Liaudies ūkio tarybos Centriniam projektavimo biure Vilniuje. 1964 m. baigė Vilniaus valstybinį pedagoginį institutą, įgijo matematikos ir braižybos disciplinų specialybę, pradėjo dirbti Ukmergės r. Šešuolių aštuonmetėje mokykloje. Šešerius metus mokytoja dirbo Vievio vidurinėje mokykloje. Nuo 1970 iki

2009 m. mokė matematikos ir braižybos Širvintų r. Musninkų vidurinėje mokykloje.

Išėjo šviesi Musninkų krašto asmenybė. Mokytoja ne vienai mokinių kartai atminty išliks stropi ir pareiginga, reikli sau ir mokiniams. Mokiniai prisimins sumaniai ir meistriškai organizuotas pamokas, suprantamą sudėtingų formulų aiškinimą, nuoširdžius pokalbius...

Reiškiame nuoširdžią užuojautą artimiesiems. Buvimo kartu atmintis gyvens mūsų širdyse.

Širvintų r. Musninkų Alfonso Petrulio gimnazijos bendruomenė

Veronika Jatkauskaitė- Dubietienė

(1932 11 10–2022 10 03)

2022 m. spalio 3 d. į Amžinybę iškeliamo iškilus pedagogė Veronika Jatkauskaitė-Dubietienė.

Ji gimė Širvintų r. Musninkų vlsč. Paberžės kaime valstiečių šeimoje. Baigusi vidurinę mokyklą Širvintose, dirbo mokytoja Kiauklių, vėliau – Vindeikių aštuonmetėse mokyklose. Neakivaizdiniu būdu baigė biologijos studijas Vilniaus pedagoginiame institute. 1970 m., Vindeikių mokyklai sunykus iki pradinės, darbšti ir gabi mokytoja buvo pakviesta dirbti direktoriaus pavaduotoja Čiobiškio aštuonmetėje mokykloje, o po dvejų metų – direktoriaus pareigybei Gelvonų vidurinėje mokykloje. Šiai mokyklai vadovavo ir vėliau dirbo eiline mokytoja 15 metų. Per 36 pedagoginio darbo metus už gerą darbą daug kartų buvo apdovanojama rajono ir respublikos švietimo vadovybės, įvertinta tais laikais mažai kam suteikiama vyr. mokytojos ka-

tegorija. 1987 m., sulaukusi pensinio amžiaus, baigė pedagoginę karjerą, tačiau ją visada domino buvusių mokinių, auklėtinių tolesnis gyvenimas. Džiaugėsi jų pasiekimais ir liūdėjo dėl nesėkmių. Jau nebedirbdama mokykloje, labai susidomėjo kraštotyra, dalyvavo etnologės Gražinos Kadžytės, profesoriaus Česlovo Kudabos vedamose ekspedicijose. Kartu su grupe savo krašto žmonių rinko medžiagą ir parašė straipsnių knygai apie Musninkų kraštą.

Pastaruosius dvidešimt dvejus metus Veronika Dubietienė praleido Moliakalnio kaime šalia Svėdasų (Anykščių r.), dukros Reginos, taip pat biologijos mokytojos, ir žento Rimanto Balčiūnų šeimoje. Buvo laidojama Mokytojo dieną, su didele meile ir pagarba į paskutinę kelionę palydėta buvusio auklėtinio Jo Ekscelencijos monsijoro Rimvydo Jurkevičiaus. Ilsisi Musninkų kapinėse šalia savo vyro Vinco.

Svėdasų biblioteka

Brangi Gražina, romantike, Vilniaus sąžine

Atsisveikinimo žodis, pasakytas prie Gražinos Mareckaitės (1939 04 25–2022 09 11) kapo

Sunku apsaityti, kaip liūdna žinoti, kad jau nesusitiksim, kad nesuplanuosime daugybės reikalų. Ji buvo labai jautri grožiui, žmogui ir ypač Vilniui. Nepaisant profesinės veiklos, visų pirma, Gražina buvo vilnietė, senųjų vilniečių palikuonė. Mes abi priklausėme Vilniečių ainių klubui.

Vos prieš kelias savaites lankiausi pas Gražiną, aiškinomės, planavom – ji visada turėjo idėjų, visada nerimo. Mūsų bendras reikalas buvo Vilnius.

Kas gi kitas padovanotų Lietuvai knygą „Šiapus ir anapus Vilniaus vartų“? Ji gyveno toje knygoje ir tuose pasakojimuose. Taip artima ir suprantama tai, ką ji parašė. Už šią knygą Vilniaus klubas apdovanojo ją premija.

Ar kas kitas parašė veikalą apie Praną Žižmarą? –

tokia herojiška, įdomi ir svarbi mums jo tiesa! Gražina buvo tas vienintelis žmogus Vilniuje, ne istorikė, ne politikė, ne tyrėja – tik savo dėdės dukterėčia, neturėjusi net galimybės jo pažinoti, bet užaugusi abiejų okupacijų žiauriai paliesto Dėdės šviesoje. Jautri ir Dievo apdovanota sugebėjimu parašyti taip, kad nei vieno žodžio nepakeisi, Gražina sukūrė studiją „Debesų karžygys“ savo dėdės žygdarbiui įamžinti. Matyt, jis irgi buvo ne tik lietuvis, bet, kaip ir Gražina, romantikas, didis patriotas; jis – idealus skautas, ne tik vadovavęs šitai organizacijai Vilniuje, bet savo gyvenimu ir pats buvęs pavyzdžiu. O koks gi okupantas tokius žmones gali pakęsti?

Gražina – žinoma literatė, spaudoje buvo daug jos straipsnių. Ir ne tik Lietuvoje. Amerikos laikraštyje „Draugas“ susikaupė nemažas jos kūrybos pluoštas; ten ji pasakojo apie Lietuvos kultūros aktualijas.

Gražinai rūpėjo ir šiandienis Vilnius. Kiek ji jaudi-

nosi, kai puikią Vilniaus panoramą, atsiskleidžiančią nuo jos kalno, kur gyveno Algirdo gatvėje, pamažu užstodavo nauji dideli pastatai – gal nei užsakovai, nei projektuotojai to visai nesureikšmindavo, bet su jų atsiradimu Vilnius prarasdavo dalį savo grožio, kokybės.

Kiek ji rašė Vilniaus savivaldybei, kad Rožių alėjoje turi augti rožės! Dėl rožių ši gatvelė ir tokį vardą gavo. Juk smulkmena. Gražina dar iš vaikystės atsiminė tos gatvelės rožes. Bet rezultato nėra. O dar yra Kaštonų gatvė be kaštonų, Skroblių gatvė be skroblių. Tai – juk Vilniaus dailusis veidas.

Mūsų klubo veikloje Gražina buvo viena aktyviausių narių – sumanytoja. Man ji buvo dar ir mano tekstų redaktorė; mes visada turėjome apie ką pakalbėti.

Gražina buvo šviesiausia asmenybė, vilniečių ainių pažiba.

Dabar ji randa vietą šalia savo tėvų, Vilniaus krašto mokytojų, atsidavusių lietuviybės gaivinimui tuo laiku, kai iš mūsų tautos turtų buvo šaipomasi.

Tikiuosi, kad savo šeimoje jai bus jauku.

Birutė BIEKŠIENĖ, „Vilniaus ainių“ klubo narė

Algirdas Grigaravičius (1954 06 15–2022 09 30)

Algirdas Grigaravičius gimė 1954 m. birželio 15 d. Druskininkuose. 1972 m. Kaune baigė vidurinę mokyklą (dabar – „Aušros“ gimnazija). Tais pačiais metais įstojo į Vilniaus universiteto Istorijos fakultetą. 1977 m. įgijo istorijos specialybės magistro laipsnį.

1976 m. gruodį jis buvo priimtas dirbti Lietuvos centriniame valstybės archyve metodininku, vėliau vyresniuoju moksliniu bendradarbiu, o nuo 1990 m. archyvistu. 1998 m. sausį pradėjo dirbti Valstybės dokumentų technologinės apsaugos tarnyboje prie Finansų ministerijos vyriausiuoju specialistu.

Straipsnius istorijos tema skelbia nuo 1982 metų. „Kultūros baruose“ debiutavo kitais metais su P. Cvirkos laiškų iš Paryžiaus publikacija. Vėliau publikacijos spausdintos „Gimtajame krašte“, „Vasario 16-ojoje“, „Žaltvykslėje“ ir „Vorutos“ laikraštyje bei žurnale. Nuo 1996 m. dėmesio objektu tapo tautininkų srovės genezė ir raida Lietuvoje 1905–1926 m. Tokio pavadinimo monografija liko nepaskelbta, išskyrus kai kuriuos fragmentus „Naujojoje Romuvoje“, „Kultūros baruose“ ir kitur.

Jono Basanavičiaus asmenybė susidomėjo po 2005 m., nes daktaras atsidūrė unikalioje situacijoje: visi vertino, o gyvenimo ir veiklos tyrinėti nesiėmė. Glumino ne visai tikslaus publicistinio aukštinimo ir skelbimo ligonių ar azijinės lietuvių tapatybės kūrėju sankirtos. Atsirado tikslas, pa-

sinaudojant jo asmeniniu fondu, laiškais ir kitais autentiškais šaltiniais, nukelti „pirmąjį aušrininką“ nuo amžininkų sukurto pjedestalo ir deklaratyvių bei turinčių ilgą tradiciją spėlionių dėl jo reikšmės mūsų istorijoje aukštumų. Štai taip pasirodė trilogija apie J. Basanavičių: „Atsiskyrėlis iš Suvalkijos. Jono Basanavičiaus gyvenimas ir darbai. I dalis. Žmogaus dalia“ (Vilnius: Versus aureus, 2017), „Atsiskyrėlis iš Suvalkijos. Jono Basanavičiaus gyvenimas ir darbai. II dalis. Žodis ir veiksmas“ (Vilnius: Naujoji romuva, 2019), „Atsiskyrėlis iš Suvalkijos. Jono Basanavičiaus gyvenimas ir darbai. III dalis. Nuo pirmojo aušrininko iki Patriarcho“ (Vilnius: Naujoji romuva, 2019).

Baigiantis 2021-iesiems VŠĮ „Vorutos“ fondas išleido A. Grigaravičiaus knygą „Jonas Smilgevičius – kitoks signataras“ (Trakai: Voruta, 2021), o naujos spaudai rengiamos knygos „Jonas Jablonskis politikoje ir visuomenėje“ autorius jau nebeišvydo.

2020 m. A. Grigaravičiui buvo įteikta Vasario 16-osios akto signataro Donato Malinausko kultūros premija.

Algirdas Grigaravičius mirė rugsėjo 30 d., kartu su žmona Margarita buvo palaidoti Karveliškųjų kapinėse (Vilniaus r.).

*VŠĮ Signataro Donato Juozo Malinausko
muziejaus,*

VŠĮ „Vorutos“ fondo darbuotojai ir bendradarbiai

Lietuvos istorijos žurnalo „Voruta“ pardavimo vietos

Vilnius

LS KIOSKAS, Geležinkelio g. 16, Vilnius;
LS KIOSKAS, J. Lelevelio g. 2, Vilnius;
MAXIMA, Liepkalnio g. 112, Vilnius;
MAXIMA, Mamoničių g. 3, Vilnius;
MAXIMA, Mindaugo g. 11, Vilnius;
MAXIMA, Naugarduko g. 84, Vilnius;
MAXIMA, Ozo g. 18, Vilnius;
MAXIMA, Ozo g. 25, Vilnius;
MAXIMA, Pavilnionių g. 55, Vilnius;
MAXIMA, Šaltkalvių g. 2, Vilnius;
MAXIMA, Sausio 13-osios g. 2, Vilnius;
MAXIMA, Tiškevičiaus g. 22, Trakų Vokė, Vilnius;
MAXIMA, Ukmergės g. 282, Vilnius;
MAXIMA, Ukmergės g. 369, Vilnius;
NARVESEN, Gedimino pr. 19 (prie Vieniūlio g.), Vilnius;
NARVESEN, Gynėjų g. 1, Vilnius;
NARVESEN, Sodų g. 24 D-1, Vilnius;
NARVESEN, Sodų g. 22, Vilnius;
NARVESEN, Sodų g. 22 (autobusų stotis), Vilnius.

Kaunas

MAXIMA, Jonavos g. 60, Kaunas;
MAXIMA, K. Baršausko g. 66 A, Kaunas;
MAXIMA, Karaliaus Mindaugo g. 49, Kaunas;
MAXIMA, Pramonės pr. 29, Kaunas;
MAXIMA, Šarkuvos g. 1 A, Kaunas;
MAXIMA, Savanorių pr. 255, Kaunas;
MAXIMA, Veiverių g. 150 B, Kaunas;
NARVESEN, Karaliaus Mindaugo pr. 49, Kaunas;
NARVESEN, Vytauto pr. 24, Kaunas.

Alytus

MAXIMA, Santaikos g. 34, Alytus.

Druskininkai

MAXIMA, M. K. Čiurlionio g. 99, Druskininkai.

Elektrėnai

MAXIMA, Rungos g. 4, Elektrėnai.

Jonava

MAXIMA, Plento g. 3, Jonava.

Kėdainiai

LS KIOSKAS, Basanavičiaus g. 53, Kėdainiai;
LS KIOSKAS, Budrio g. 5, Kėdainiai;
MAXIMA, Basanavičiaus g. 93, Kėdainiai.

Klaipėda

MAXIMA, Liepų g. 81, Klaipėda;
MAXIMA, Šilutės pl. 35, Klaipėda;
MAXIMA, Taikos pr. 141, Klaipėda;
MAXIMA, Taikos pr. 61, Klaipėda;
NARVESEN, Taikos pr. 101, Klaipėda.

Kupiškis

MAXIMA, Gedimino g. 53 N, Kupiškis.

Marijampolė

MAXIMA, Bažnyčios g. 38, Marijampolė;
MAXIMA, V. Kudirkos g. 3, Marijampolė.

Mažeikiai

MAXIMA, Žemaitijos g. 20-2, Mažeikiai.

Molėtai

MAXIMA, Sakalo g. 1, Molėtai.

Palanga

MAXIMA, Klaipėdos pl. 42, Palanga.

Panevėžys

MAXIMA, Klaipėdos g. 92, Panevėžys;
MAXIMA, Ukmergės g. 23, Panevėžys;
NARVESEN, Savanorių a. 5, Panevėžys.

Plungė

MAXIMA, J. Tumo-Vaižganto g. 81, Plungė.

Raseiniai

MAXIMA, Vilniaus g. 93, Raseiniai.

Rokiškis

MAXIMA, Respublikos g. 111, Rokiškis.

Šiauliai

LS KIOSKAS, Lyros g. 22 A, Šiauliai;
LS KIOSKAS, Vilniaus g. 198 A, Šiauliai;
MAXIMA, Aido g. 8, Šiauliai;
MAXIMA, Tilžės g. 225, Šiauliai;
NARVESEN, Aido g. 8, Šiauliai;
NARVESEN, Tilžės g. 109, Šiauliai.

Utena

LS KIOSKAS, Basanavičiaus g. 93, Utena.

*Lietuvos istorijos žurnalo „Voruta“
pardavimo vietų sąrašą galima
pasitikrinti čia – <https://prenumeruoti.lt/voruta>*

*„Vorutos“ informacija
Parengta remiantis 2022 m.
gegužės 5 d. duomenimis*

Autorių dėmesiui

Dėkojame, kad skaitote ir prenumeruojate Lietuvos istorijos žurnalą „Voruta“ ir internetinį laikraštį www.voruta.lt. Jeigu nusprendėte atsiųsti mums straipsnį, žinutę, pranešimą spaudai, prašytume laikytis šių reikalavimų:

- Visi autoriai privalo laikytis Lietuvos visuomenės informavimo etikos kodekso, patvirtinto viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų organizacijų ir Visuomenės informavimo etikos asociacijos narių atstovų 2016 m. vasario 29 d. susirinkime. Žr. *Lietuvos visuomenės informavimo etikos kodeksas*, Vilnius: Visuomenės informavimo etikos asociacija, 2016, 24 p. Prieiga per internetą – <https://www.etikoskomisija.lt/teisine-informacija/etikos-kodeksai/item/215-visuomenes-informavimo-etikos-kodeksas>.

- Rankraštis turėtų būti surinktas kompiuteriu (šriftai – *Times New Roman* arba *Palemonas*, dydis – 12 punktų, tarpai tarp eilučių – 1,5 linijos) ir suredaguotas, laikantis bendrinės lietuvių kalbos normų, kalbos kultūros taisyklių.

- Publikacijos apimtis turėtų būti ne didesnė nei 15 000 simbolių. Jei publikacija yra didesnė apimties, prašytume kreiptis į redakciją ir aptarti publikavimo galimybes.

- Prie straipsnių būtina pridėti literatūros sąrašą, pateikti archyvinį šaltinių nuorodas. Išnašos pateikiamos puslapiu apačioje. Remtis bibliografinių duomenų pateikimo standartu.

- Nelietuviški asmenvardžiai ir vietovardžiai adaptuojami (nelotyniško pagrindo rašmenis vartojančių kalbų – transkribuojami) ir gramatinami. Adaptuotus nelietuviškus asmenvardžius tekste minint pirmą kartą, jie skliaustuose pateikiami ir autentiška forma pasviruoju šriftu.

- Rankraštį prašome siųsti elektroniniu paštu vorutosfondas@voruta.lt. Laiške būtina tiksliai nurodyti savo vardą, pavardę, pareigas, kontaktinio telefono numerį, elektroninio pašto adresą.

- Prie rankraščio pridėti iliustracijų (pvz., dokumentų faksimilių), fotografijų. Būtina nurodyti fotografijų autorių vardus ir pavardes, pateikti metriką (asmens, vieta, data ir t. t.), pažymėti, kuriai fotografijai skirtas aprašas.

- *JPG* arba *TIF* formatu išsaugotas iliustracijas ir fotografijas prašome siųsti prisegtas prie laiško (atskirai nuo pagrindinio teksto) elektroniniu paštu vorutosfondas@voruta.lt.

- Kitiems leidiniams pateiktų publikacijų Lietuvos istorijos žurnale „Voruta“ nespausdiname.

*Lietuvos istorijos žurnalo „Voruta“ redakcija
El. paštas vorutosfondas@voruta.lt,
vorutosfondas@gmail.com.*

*Tel. 8 528 51266, mob. tel. 8 605 11117 (Aušra),
8 603 11117 (Irma).*

Senoji Kibininė

- ❖ Kompleksiniai pietūs kiekvieną darbo dieną.
- ❖ Specialūs pasiūlymai turistinėms grupėms ir jų gidams.
- ❖ Edukacinė kibinų gaminimo pamokėlė „Paragauk istorijos“.
- ❖ Parodomoji (degustacinė) „Šimtalapio“ gaminimo pamokėlė.
- ❖ Išskirtiniai pasiūlymai Jūsų šventėms ir pobūviams.
- ❖ Kibinų pristatymas.
- ❖ Autoparduotuvių ir mini kavinių „Senoji kibininė“ tinklas Vilniuje.

*Tad linkime akimis pamatyti,
90muriu pajusti, širdimi išimylėti...*

„Karališka senoji kibininė“ –

Sausių k., LT-21401 Trakų r. (Vilnius–Kaunas automagistralė, 23 km),
mob. tel. +370 659 08 454, el. p. info@kibinas.lt

„Senoji kibininė“ –

Karaimų g. 65, LT-21104 Trakai, mob. tel. +370 659 72132,
el. p. senoji@kibinas.lt

www.kibinas.lt

Rambyno regioninio parko Lankytojų centras

Nemuno g. 4, Bitėnai, LT-99265, Pagėgių sav.
Tel. +370 441 40640,
el. paštas info@rambynoparkas.lt

Rambyno regioninio parko Lankytojų centras

Gegužės–rugsėjo mėn. dirba II–VI
8.00–17.00 val., V 8.00–15.45 val.,
kitais mėn. – įprastą darbo savaitę.
Tel. +370 441 42778,
el. paštas kulturologas@rambynoparkas.lt

Martyno Jankaus muziejus

Martyno Jankaus g. 5, Bitėnai, Lumpėnų sen.,
LT-99265 Pagėgių sav.

Muziejaus darbo laikas:

antradienis–penktadienis 8.30–17.00 val.,
šeštadienis 8.30–16.00 val.

El. paštas m.jankausmuz@gmail.com

Tel. +370 441 42736, +370 441 58108

Mob. tel. +370 656 15021

VšĮ „Pagėgių krašto turizmo informacijos centras“

Šereikos g. 5-3, Vilkyškiai,
LT-99254, Pagėgių sav.
Mob. tel. +370 656 18551
El. paštas ticpagegiai@gmail.com

Pirmame viršelio puslapyje: Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkės Viktorijos Čmilytės-Nielsen vizito Ukrainoje 2022 m. lapkričio 10–11 d. akimirka. Seimo Pirmininkė Viktorija Čmilytė-Nielsen, kurios vadovaujama delegacija dalyvavo Seimo ir Ukrainos Aukščiausiosios Rados Asamblėjos sesijoje Kyjive, susitiko su Ukrainos Prezidentu Volodymyru Zelenskiu. Už reikšmingus asmeninius nuopelnus stiprinant tarpvalstybinį bendradarbiavimą, remiant Ukrainos valstybės suverenitetą ir teritorinį vientisumą bei populiarinant Ukrainos valstybę pasaulyje parlamento vadovei buvo įteiktas Ukrainos valstybinis apdovanojimas – Kunigaikščio Jaroslavo Išmintingojo II laipsnio ordinas. LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO KANCELIARIJOS NUOTR. (AUT. OLGA POSAŠKOVA).

Lietuvos ir Ukrainos herbai.

Kyjivo Šv. Sofijos soboras. LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO KANCELIARIJOS NUOTR. (AUT. OLGA POSAŠKOVA).

Keitvirtame viršelio puslapyje: Mažosios Lietuvos kultūros paveldo, senųjų kaimų, urbanistikos ir kraštovaizdžio tyrėjas, „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“ rengėjas, architektas, Valstybinės Jono Basanavičiaus ir kitų premijų laureatas dr. Martynas Purvinas. Juozo Vercinkevičiaus nuotr.

„Vorutos“ ekslibrisas. AUT. ARCH. ALGIRDAS ALEKNA (1992).

ISSN 1392-0677

9 771392 067018

Kaina 4,00 EUR